



**ERZURUM ALAYBEYİ HÖYÜĞÜ DEMİR ÇAĞI
SERAMİKLERİ**

Mehmet Ali ÖZDEMİR
Doktora Tezi
Arkeoloji Ana Bilim Dalı
Prof. Dr. Mehmet IŞIKLI
2023
Her Hakkı Saklıdır

T.C
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANA BİLİM DALI

Mehmet Ali ÖZDEMİR

ERZURUM ALAYBEYİ HÖYÜĞÜ DEMİR ÇAĞI SERAMİKLERİ

DOKTORA TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Mehmet IŞIKLI

ERZURUM-2023



TEZ BEYAN FORMU

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum “**ERZURUM ALAYBEYİ HÖYÜĞÜ DEMİR ÇAĞI SERAMİKLERİ** ” adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Gereğini bilgilerinize arz ederim *.

☒ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
☐ Tezimin/Raporumun makale için **altı ay**, patent için **iki yıl** süreyle erişiminin ertelenmesini istiyorum.

25 / 009 /2023

Aşlı ıslak imzalıdır

Mehmet Ali ÖZDEMİR

*** LİSANSÜSTÜ TEZLERİN ELEKTRONİK ORTAMDA TOPLANMASI, DÜZENLENMESİ VE ERİŞİME AÇILMASINA İLİŞKİN YÖNERGE**

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Çeşitli ve Son Hükümler

Lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesi MADDE 6– (1) Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.

(2) Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.

Gizlilik dereceli tezler MADDE 7– (1) Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

(2) Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.



SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Graduate School of Social Sciences

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Mehmet IŞIKLI danışmanlığında, Mehmet Ali ÖZDEMİR tarafından hazırlanan bu çalışma 25/09/2023 tarihinde aşağıda isimleri yazılı jüri tarafından Protohistorya ve Ön Asya Arkeolojisi Anabilim Dalı'nda Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Süleyman ÇİĞDEM	İmza: Aslı ıslak imzalıdır
Jüri Üyesi : Prof. Dr. Mehmet IŞIKLI	İmza: Aslı ıslak imzalıdır
Jüri Üyesi : Prof. Dr. Aynur ÖZFIRAT	İmza: Aslı ıslak imzalıdır
Jüri Üyesi : Doç. Dr. Hasan KASAPOĞLU	İmza: Aslı ıslak imzalıdır
Jüri Üyesi : Doç. Dr. Aylin Ümit ERDEM OTMAN	İmza: Aslı ıslak imzalıdır

Prof. Dr. Sait UYLAŞ
Enstitü Müdürü
Aslı ıslak imzalıdır

OF28_V4_03.11.2019

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	V
ABSTRACT	VI
KISALTMALAR DİZİNİ	VII
ŞEKİLLER DİZİNİ	VIII
ÖNSÖZ.....	XIII
GİRİŞ	1
I. AMAÇ-KAPSAM	1
II. MATERYAL VE YÖNTEM.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DOĞU ANADOLU BÖLGESİNİN ARKEOLOJİK ARKA PLANI VE DEMİR ÇAĞI ARAŞTIRMALARININ TARİHÇESİ

1.1. YUKARI FIRAT HAVZASI.....	6
1.2. VAN HAVZASI.....	7
1.3. ARAS HAVZASI.....	9
1.3.1. Yukarı Aras ve Karasu Havzası	9
1.3.2. Orta Aras Havzası	16

İKİNCİ BÖLÜM

ALAYBEYİ HÖYÜK

2.1. KONUMU VE YER SEÇİMİ	20
2.2. KAZI ÇALIŞMA ALANLARI VE STRATİGRAFİ.....	22
2.2.1. Batı Bölüm	22
2.2.2. Doğu Bölüm	23

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ALAYBEYİ HÖYÜK DEMİR ÇAĞI TABAKASI

3.1. GEÇ DEMİR ÇAĞ TABAKASI (MÖ 6-4. YY).....	25
3.1.1. Geç Demir Çağı Mimarisi	26
3.2. ERKEN/ORTA DEMİR ÇAĞ TABAKASI (MÖ 10 – 6. YY).....	32
3.2.1. Erken/Orta Demir Çağ Mimarisi.....	32

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ALAYBEYİ HÖYÜK DEMİR ÇAĞI SERAMİKLERİ

4.1. MAL GRUPLARI	52
4.1.1. Kahverengi Astarlı Mallar.....	52
4.1.2. Kırmızı/Kırmızımsı Kahverengi Astarlı Mallar	53
4.1.3. Gri/Siyah Astarlı Mallar	53
4.1.4. Devetüyü Astarlı Mallar	53
4.1.5. Krem Astarlı Mallar	54
4.2. FORM GRUPLARI	59
4.2.1. Açık Formlar	59
4.2.1.1. Çanaklar.....	59
4.2.1.1.1. Omurgalı Çanaklar.....	60
4.2.1.1.2. Küresel Gövdeli Çanaklar.....	61
4.2.1.1.3. Dik Gövdeli Çanaklar	62
4.2.1.2. Bardak.....	62
4.2.1.3. Ayaklı Çanak/Meyvelik.....	63
4.2.2. Kapalı Formlar.....	63
4.2.2.1. Çömlekler	63
4.2.2.1.1. Boyunlu Çömlekler.....	64
4.2.2.1.2. Boyunsuz Çömlekler	65
4.2.2.2. Testi (Yonca Ağzılı)	65
4.2.3. Dipler	66
4.3. BEZEME GRUPLARI	67
4.3.1. Kazıma Tekniği	67
4.3.1.1. Çizi Bezeme.....	67
4.3.1.1.1. Üçgen Motifi.....	67
4.3.1.1.2. Eşkenar Dörtgen Motifi	68
4.3.1.1.3. Ağ-Çapraz Tarama Motifi	69
4.3.1.1.4. Kum Saati Motifi	69
4.3.1.1.5. Paralel Çizgi Motifi	69
4.3.1.1.6. Çavuş/Şevron Çizgi Motifi	70
4.3.1.1.7. Zikzak Motifi	70

4.3.1.1.8. Gamalı Haç Motifi	70
4.3.1.2. Yiv Bezeme	71
4.3.1.3. Çentik Bezeme.....	71
4.3.2. Baskı Tekniği	71
4.3.2.1. Daire Motifi	71
4.3.2.2. Hayvan (?) Motifi	72
4.3.2.3. İç içe Daire/Konsantrik Motifi	72
4.3.3. Kabartma Tekniği.....	72
4.3.3.1. Dalga Motifi	72
4.3.3.2. Yarım Daire Motifi.....	73
4.3.3.3. Yumru Motifi.....	73
4.3.4. Açık Bezeme (Pattern Burnished).....	73
4.3.5. Boya Bezeme Tekniği	74
4.3.5.1. Tek Renkli Boya Bezeme	74
4.3.5.2. İki Renkli Boya Bezeme.....	75

BEŞİNCİ BÖLÜM

ALAYBEYİ HÖYÜK DEMİR ÇAĞI SERAMİKLERİNİN DÖNEMLERE VE BÖLGELERE GÖRE DEĞERLENDİRİLMESİ

5.1. ERKEN DEMİR ÇAĞ / ORTA DEMİR ÇAĞ SERAMİKLERİ.....	82
5.1.1. Erken Demir Çağ / Orta Demir Çağ Kahverengi Astarlı Seramik Grupları	82
5.1.2. Erken Demir Çağ / Orta Demir Çağ Kırmızı/Kırmızımsı Kahverengi Astarlı Seramik Grupları	97
5.1.3. Erken Demir Çağ / Orta Demir Çağ Gri/Siyah Astarlı Seramik Grupları.....	113
5.1.4. Erken Demir Çağ / Orta Demir Çağ Devetüyü Astarlı Seramik Grupları.....	122
5.2. GEÇ DEMİR ÇAĞ SERAMİKLERİ	131
5.2.1. Geç Demir Çağ Devetüyü Astarlı Seramik Grupları.....	131
5.2.2. Geç Demir Çağ Kahverengi Astarlı Seramik Grupları	133
5.2.3. Geç Demir Çağ Kırmızı/Kırmızımsı Kahverengi Astarlı Seramik Grupları...	133
5.2.4. Geç Demir Çağ Krem Astarlı Seramik Grupları	134

GENEL DEĞRLENDİRME VE SONUÇ.....	142
KAYNAKÇA	152
HARİTALAR	167
KATALOĞ	173
ÖZGEÇMİŞ.....	247



ÖZET**DOKTORA TEZİ****ERZURUM ALAYBEYİ HÖYÜĞÜ DEMİR ÇAĞI SERAMİKLERİ****Mehmet Ali ÖZDEMİR****Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mehmet IŞIKLI****2023, 250 Sayfa****Jüri: Prof. Dr. Mehmet IŞIKLI****Prof. Dr. Süleyman ÇİĞDEM****Prof. Dr. Aynur ÖZFİRAT****Doç. Dr. Aylin Ümit ERDEM****Doç. Dr. Hasan KASAPOĞLU**

Antik çağ toplumlarının soyo-ekonomik, sosyo-kültürel, ticari, siyasi ve dini özelliklerini yansıtan en önemli maddi kültür kalıntılarının başında seramikler gelmektedir. Bu kültür kalıntılarının üretiminde, kuşkusuz insanoğlunun gündelik yaşamında, pişmiş toprak kaplara ihtiyaç duymasından kaynaklanmış olmalı. Bu bakımdan yerleşik yaşam düzenine geçen tarih öncesi insanı, ürettiği besinin depolanması için kolay şekil verilebilen kilden faydalanarak kaplar üretmeye başlamıştır. O dönemlerde çömlekçiler, elde üretilen seramikler üzerine farklı renkteki killeriyle şekiller çizerek boyalı seramikler, açkılarak da parlak seramikler elde etmişlerdir. Bu seramiklerin kil yapısı, pişirme ve biçimlendirilme teknikleri ile kap biçimleri incelendiğinde toplumların gereksinimlerini ve ulaştıkları teknolojik düzeyi yansıttıkları; kaplar üzerine yapılan bezemeler de sanatçının hem bilgide ulaştığı düzeyi hem de yaşadığı toplumun yapısını, beğenisini, sanatını ve dönemin moda anlayışını ortaya koydukları görülmektedir. Bu amaç doğrultusunda Erzurum Ovası'nın batısında yer alan ve TANAP Doğalgaz Boru Hattı projesi kapsamında, 2016-2017 yılları arasında yapılan kurtarma kazıları ile gün yüzüne çıkarılan Alaybeyi Höyüğü' nün Demir Çağı seramikleri ele alınmıştır. Söz konusu seramikler yüzey işlemlerine, formlarına ve bezeme türlerine göre gruplandırılmış; daha sonra radyo karbon verileri ve dönemin mimari özelliklerine göre tarihlendirilmesi yapılmıştır. Bu gruplandırma ve tarihlendirmeden yola çıkarak bölgede sistemli kazılar sonucu güvenilir stratigrafi veren anahtar yerleşimler ışığında bu seramiklerin karşılaştırmaları yapılmıştır. Ayrıca yapılan karşılaştırmalarla bölgeler arası ilişkiler ve etkileşimler belirtilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kuzeydoğu Anadolu, Erzurum Ovası, Alaybeyi Höyük, Demir Çağı, Seramik

ABSTRACT**Ph. D. DISSERTATION****IRON AGE CERAMICS OF ERZURUM ALAYBEYİ HÖYÜK****Mehmet Ali ÖZDEMİR****Advisor: Prof. Dr. Mehmet IŞIKLI****2023, 250 pages****Jüri: Prof. Dr. Mehmet IŞIKLI****Prof. Dr. Süleyman ÇİĞDEM****Prof. Dr. Aynur ÖZFİRAT****Assoc. Prof. Dr. Aylin Ümit ERDEM****Assoc. Prof. Dr. Hasan KASAPOĞLU**

Ceramics are among the most important material cultural remains that reflect the socio-economic, socio-cultural, commercial, political and religious characteristics of ancient societies. The production of these cultural remains must undoubtedly have originated from the need for terracotta vessels in the daily life of mankind. In this respect, prehistoric humans, who settled down to a sedentary life, started to produce pots for the storage of the food they produced by utilizing easily shaped clay. At that time, potters produced painted ceramics by drawing shapes with different colored clays on handmade ceramics, and shiny ceramics by burnishing. When the clay structure, firing and shaping techniques and vessel shapes of these ceramics are examined, it is seen that they reflect the needs of the societies and the technological level they have reached; the decorations made on the vessels reveal both the level of knowledge reached by the artist and the structure, taste, art and fashion understanding of the society he lived in. For this purpose, the Iron Age ceramics of the Alaybeyi Höyük, located in the west of the Erzurum Plain and unearthed with the rescue excavations carried out between 2016 and 2017 within the scope of the TANAP Natural Gas Pipeline project, are discussed. The ceramics were grouped according to their surface treatments, forms and decoration types; and then dated according to radiocarbon data and the architectural features of the period. Based on this grouping and dating, comparisons of these ceramics were made in light of the key sites in the region that provided reliable stratigraphy as a result of systematic excavations. In addition, the relationships and interactions between the regions were tried to be stated through these comparisons.

Keywords: Northeastern Anatolia, Erzurum Plain, Alaybeyi Höyük, Iron Age, Ceramic.

KISALTMALAR DİZİNİ

AJA	: American Journal of Archaeology
Anat.St.	: Anatolian Studies
AAS	: Anatolian Archaeological Studies
ANES	: Ancient Near Eastern Studies
Bkz.	: Bakınız
Çiz.	: Çizim
DAM	: Devetüyü Astarlı Mal
Ed.	: Editör
EDÇ	: Erken Demir Çağı
Fig.	: Figür
Foto.	: Fotoğraf
GDC	: Geç Demir Çağı
GTÇ	: Geç Tunç Çağı
ISTMITT	: Istanbuler Mitteilungen
KAM	: Kahverengi Astarlı Mal
KKM	: Kırmızı/Kırmızımsı Kahverengi Astarlı Mal
KRM	: Krem Astarlı Mal
KST	: Kazı Sonuçları Toplantısı
Lev.	: Levha
MÖ	: Milattan Önce
MS	: Milattan Sonra
ODÇ	: Orta Demir Çağı
OIP	: Oriental Institute Publications
Örn.	: Örnek
Pl.	: Plate
Res.	: Resim
Taf.	: Tafel
TAD	: Türk Arkeoloji Dergisi
TEBE	: Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü
TÜBA-AR	: Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi
yy.	: Yüzyıl

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Alaybeyi Höyük Tabakalanmasını Gösteren Kesit Çizimi (Alaybeyi Kazı Arşivi)	23
Şekil 2. Alaybeyi Höyük Batı Bölüm, Geç Demir Çağ Yapıları Çizimi (Alaybeyi Kazı Arşivi)	26
Şekil 3. Alaybeyi Höyük Geç Demir Çağı, A Yapısı Çizimi (Alaybeyi Kazı Arşivi) ...	28
Şekil 4. Alaybeyi Höyük Geç Demir Çağı, A Yapısı 1 Nolu Mekan (Alaybeyi Kazı Arşivi)	29
Şekil 5. Alaybeyi Höyük Geç Demir Çağı, B Yapısı Çizimi (Alaybeyi Kazı Arşivi)....	30
Şekil 6. Alaybeyi Höyük Geç Demir Çağı, B Yapısı Yuvarlak Planlı Mekan (Alaybeyi Kazı Arşivi).....	31
Şekil 7. Alaybeyi Höyük Geç Demir Çağı, B Yapısı Genel Görünümü (Alaybeyi Kazı Arşivi)	32
Şekil 8. Alaybeyi Höyük Batı Bölümü, Erken Demir Çağ Yapıları Çizimi (Alaybeyi Kazı Arşivi).....	33
Şekil 9. Alaybeyi Höyük Erken Demir Çağı, A Yapısı Çizimi (Alaybeyi Kazı Arşivi) 34	
Şekil 10. Alaybeyi Höyük Erken Demir Çağı, A Yapısı (Alaybeyi Kazı Arşivi)	34
Şekil 11. Alaybeyi Höyük Erken Demir Çağı, A Yapısı Çizimi (Alaybeyi Kazı Arşivi)	35
Şekil 12. Alaybeyi Höyük Erken Demir Çağı, B Yapısı (Alaybeyi Kazı Arşivi)	36
Şekil 13. Alaybeyi Höyük Erken Demir Çağı, C Yapısı Çizimi (Alaybeyi Kazı Arşivi)	37
Şekil 14. Alaybeyi Höyük Erken Demir Çağı, C Yapısı (Alaybeyi Kazı Arşivi)	37
Şekil 15. Alaybeyi Höyük Erken Demir Çağı, D Yapısı Çizimi (Alaybeyi Kazı Arşivi)	38
Şekil 16. Alaybeyi Höyük Erken Demir Çağı, D Yapısı Taş Döşeli Zemin (Alaybeyi Kazı Arşivi).....	38
Şekil 17. Alaybeyi Höyük Erken Demir Çağı, Taş Döşeli Zemin Çizimi (Alaybeyi Kazı Arşivi)	39
Şekil 18. Alaybeyi Höyük Erken Demir Çağı, Taş Döşeli Zemin (Alaybeyi Kazı Arşivi)	39

Şekil 19. Alaybeyi Höyük Doğu Bölüm, Atölye Yapısı Çizimi (Alaybeyi Kazı Arşivi)	40
Şekil 20. Alaybeyi Höyük Doğu Bölüm, Atölye Yapısı 1 No'lu Mekân (Alaybeyi Kazı Arşivi)	41
Şekil 21. Alaybeyi Höyük Doğu Bölüm, Atölye Yapısı 2 No'lu Mekân (Alaybeyi Kazı Arşivi)	42
Şekil 22. Alaybeyi Höyük Doğu Bölüm, Atölye Yapısı 3 No'lu Mekân (Alaybeyi Kazı Arşivi)	43
Şekil 23. Alaybeyi Höyük Doğu Bölüm, Atölye Yapısı 3 No'lu Mekânda Bulunan Metal Eserler (Alaybeyi Kazı Arşivi)	43
Şekil 24. Alaybeyi Höyük Doğu Bölüm, Atölye Yapısı 4 No'lu Mekân / Avlu (Alaybeyi Kazı Arşivi)	44
Şekil 25. Alaybeyi Höyük Doğu Bölüm, Atölye Yapısı 4 No'lu Mekân / Avlunun Çukur, Duvar ve Zemin Yapısı (Alaybeyi Kazı Arşivi)	45
Şekil 26. Alaybeyi Höyük Doğu Bölüm, Atölyede Bulunan Bazı Eserler (Alaybeyi Kazı Arşivi)	46
Şekil 27. Alaybeyi Höyük Doğu Bölüm, Atölyede Bulunan Ocak Yapısı (Alaybeyi Kazı Arşivi)	46
Şekil 28. Alaybeyi Höyük Doğu Bölüm, Atölye Yapısının Genel Görünümü (Alaybeyi Kazı Arşivi)	47
Şekil 29. Alaybeyi Höyük Batı Bölümde Tespit Edilen Erken Demir Çağ Çukurları (Alaybeyi Kazı Arşivi)	48
Şekil 30. Alaybeyi Höyük, Atölye Yapısı İçerindeki Çukurlar (Alaybeyi Kazı Arşivi)	49
Şekil 31. Alaybeyi Höyük, F28 Açmasıındaki Su Kuyusu (Alaybeyi Kazı Arşivi)	50
Şekil 32. Alaybeyi Höyüğü Demir Çağı Seramiklerinin Oransal Dağılımı	55
Şekil 33. Alaybeyi Höyüğü Demir Çağı Seramiklerinin ICP-MS Analiz Sonuçları	58
Şekil 34. Basit Ağız Kenarlı, Omurgalı Çanak	60
Şekil 35. Dik Ağız Kenarlı, Omurgalı Çanak	60
Şekil 36. Dışa Çekik Ağız Kenarlı, Omurgalı Çanak	61
Şekil 37. Dik Ağız Kenarlı, Küresel Gövdeli Çanak	61
Şekil 38. Basit Ağız Kenarlı, Küresel Gövdeli Çanak	61
Şekil 39. Dışa Çekik Ağız Kenarlı, Küresel Gövdeli Çanak	61

Şekil 40. Dik Gövdeli Çanak	62
Şekil 41. Bardak.....	62
Şekil 42. Ayaklı Çanak / Meyvelik.....	63
Şekil 43. Tek Kulplu Boyunlu Çömlek	64
Şekil 44. Dekoratif Kulplu Boyunlu Çömlek	64
Şekil 45. Kulpsuz Boyunlu Çömlek	65
Şekil 46. Boyunsuz Çömlek.....	65
Şekil 47. Yonca Ağızlı Testi.....	66
Şekil 48. Yüksek Kaide/Dip	66
Şekil 49. Yüksek Kaide/Dip	66
Şekil 50. F28 Açmasından Alınan Radyo Karbon Verileri (Alaybeyi Kazı Arşivi)	77
Şekil 51. Atölye Yapısından (D23 Açması) Alınan Radyo Karbon Verileri (Alaybeyi Kazı Arşivi).....	77
Şekil 52. Atölye Yapısından (E23 Açması) Alınan Radyo Karbon Verileri (Alaybeyi Kazı Arşivi).....	78
Şekil 53. E29 Açmasından Alınan Radyo Karbon Verileri (Alaybeyi Kazı Arşivi)	78
Şekil 54. D28 Açmasından Alınan Radyo Karbon Verileri (Alaybeyi Kazı Arşivi).....	79
Şekil 55. Alaybeyi Höyük Demir Çağı Radyo Karbon Verileri	81
Şekil 56. EDC/ODÇ Kahverengi Astarlı Çanakların Form ve Bezeme İlişkisi	84
Şekil 57. EDC/ODÇ Kahverengi Astarlı Çömleklerin Form ve Bezeme İlişkisi	86
Şekil 58. EDC/ODÇ Kahverengi Astarlı Gövde Parçalarının Form ve Bezeme İlişkisi	87
Şekil 59. EDDÇ / ODÇ Kahverengi Astarlı Mal Grubunun Formlara Göre Oransal Dağılımı	88
Şekil 60. EDC/ODÇ Kırmızı / Kırmızımsı Kahverengi Astarlı Çanakların Form ve Bezeme İlişkisi.....	98
Şekil 61. EDC/ODÇ Kırmızı / Kırmızımsı Kahverengi Astarlı Çömleklerin Form ve Bezeme İlişkisi.....	100
Şekil 62. EDC/ODÇ Kırmızı / Kırmızımsı Kahverengi Astarlı Malların Form ve Bezeme İlişkisi.....	102
Şekil 63. EDC/ODÇ Kırmızı / Kırmızımsı Kahverengi Astarlı Mal Grubunun Formlara Göre Oransal Dağılımı	103
Şekil 64. EDC/ODÇ Gri / Siyah Astarlı Çanakların Form ve Bezeme İlişkisi.....	114

Şekil 65. EDÇ/ODÇ Gri / Siyah Astarlı Çömleklerin Form ve Bezeme İlişkisi	116
Şekil 66. EDÇ/ODÇ Gri / Siyah Astarlı Gövde Parçalarının Form ve Bezeme İlişkisi.....	117
Şekil 67. EDÇ / ODÇ Gri / Siyah Astarlı Mal Gruplarının Formlara Göre Oransal Dağılımı	118
Şekil 68. EDÇ / ODÇ Devetüyü Astarlı Çanakların Form Bezeme İlişkisi	124
Şekil 69. EDÇ / ODÇ Devetüyü Astarlı Çömleklerin Form Bezeme İlişkisi.....	126
Şekil 70. EDÇ / ODÇ Devetüyü Astarlı Gövde Parçalarının Form Bezeme İlişkisi....	128
Şekil 71. EDÇ / ODÇ Devetüyü Astarlı Mal Gruplarının Formlara Göre Oransal Dağılımı	129
Şekil 72. GDÇ Devetüyü Astarlı Mal Gruplarının Formlara Göre Oransal Dağılımı ..	132
Şekil 73. GDÇ Kahverengi Astarlı Mal Gruplarının Formlara Göre Oransal Dağılımı	133
Şekil 74. GDÇ Kırmızı / Kırmızımsı Kahverengi Astarlı Mal Gruplarının Formlara Göre Oransal Dağılımı	134
Şekil 75. GDÇ Krem Astarlı Mal Gruplarının Formlara Göre Oransal Dağılımı	135
Şekil 76. Erzurum'da Kazısı Yapılan Önemli Yerleşimlerin Karşılaştırmalı Kronolojik Tablosu	141
Şekil 77. EDÇ / ODÇ Kahverengi Astarlı Mal gruplarının Dağılım Alanı	144
Şekil 78. EDÇ / ODÇ Kırmızı/Kırmızımsı Kahverengi Astarlı Mal grupları ile Urartu Seramiğinin Yayılım Alanı	147
Şekil 79. Geç Tunç Çağında Güney Kafkasya ve Doğu Anadolu Bölgesi ile Kültürel İlişkileri Gösteren Harita (Bianchi yeniden düzenlenmiştir: Bkz Bianchi 2020; Fig:5).....	149
Şekil 80. EDÇ / ODÇ Gri / Siyah Astarlı Mal Gruplarının Dağılım Alanı	149
Şekil 81. EDÇ / ODÇ Devetüyü Astarlı Mal Grupları ile Pembe / Devetüyü Mal Gruplarının Dağılım Alanı	150
Şekil 82. Tüm Mal Gruplarının Dağılım Alanı.....	151
Şekil 83. EDÇ / ODÇ Kahverengi Astarlı Mal Gruplarının Dağılım Alanı	167
Şekil 84. EDÇ / ODÇ Kırmızı / Kırmızımsı Kahverengi Astarlı Mal Gruplarının Dağılım Alanı.....	168
Şekil 85. EDÇ / ODÇ Gri / Siyah Astarlı Mal Gruplarının Dağılım Alanı	169

Şekil 86. EDC / ODC Devetüyü Astarlı Mal Grupları ile Pembe / Devetüyü Mal Gruplarının Dağılım Alanı	170
Şekil 87. Tüm Mal Gruplarının Dağılım Alanı.....	171
Şekil 88. Geç Tunç Çağında Güney Kafakasya ve Doğu Anadolu Bölgesi ile Kültürel İlişkileri Gösteren Harita (Bianchi yeniden düzenlenmiştir: Bkz Bianchi 2020; Fig:5)	172



ÖNSÖZ

* Bu tez çalışması, Atatürk Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimince Desteklenmiştir. Proje Numarası: **SDK-2020-8643**

* This work was supported by Research Fund of the Ataturk University. Project Number: **SDK-2020-8643**

İlkel insanların elinden çıkan her nesne gibi seramikler de başlangıçta sadece ihtiyaçlar dâhilinde birer araç-gereç olarak kullanım gördülerse de zaman içerisinde bu amacın evrilerek, insanlığın kültürel yaşantısına dair somut bir anlatım aracı haline geldiği gözlenmiştir. Bu amaçlar doğrultusunda binyıllardır kullanım gören seramiklerin, bulunduğu çağın ve bölgenin dinamikleri ile birlikte çeşitlendiği de gözlerden kaçmamıştır, tıpkı Alaybeyi'nde olduğu gibi.

Kuzeydoğu Anadolu coğrafyasında, Erzurum Ovasının batısında yer alan Alaybeyi Höyük'te yaşamış Demir Çağı topluluklarının ortaya koyduğu çeşitli buluntu grupları içerisinde sayısal olarak büyük bir çoğunluğu oluşturan seramiklerin değerlendirmesini yapan bu çalışma, bizlere nispeten daha az bilgiye sahip olduğumuz bu bölgenin Demir Çağındaki panoramasını sunmaya çalışmıştır. Kuşkusuz bu noktada bir kurtarma kazısı olan Alaybeyi Höyük'te ortaya çıkarılanların müze depolarından ya da vitrinlerinden öteye geçerek, görünür kılınması bilimsel çalışmalarımızın özünü oluşturmuştur. Bu nedenle öncelikle Alaybeyi Arkeolojik Yerleşimi TANAP Doğalgaz Boru Hattı projesi kapsamında başlatılan kurtarma kazılarının bilimsel sorumluluğunu üstlenen Erzurum Müze Müdürlüğüne ve en çok da bu çalışmaların kahrını çeken, ekibin başında yer alan kıymetli dostum, ablam, müze uzmanı Dr. Gülşah ALTUNKAYNAK'a ne kadar teşekkür etsem azdır. Hem kendi akademik süreci hem de görevi gereği bu bölgenin arkeolojik geçmişine dair sahip olduğu bilgi birikimini de sorgusuzca sunduğu için minnettarım. Ayrıca müzede çalışmama kolaylık sağlayan Erzurum Müze Müdürü Hüsnü GENÇ'e ve Erzurum Müze Müdürlüğü'nün değerli uzmanlarına teşekkürü bir borç bilirim.

Bir diğer teşekkürüm de saygıdeğer hocam Prof. Dr. Mehmet IŞIKLI'yadır. Şu anda bulunduğumuz coğrafyaya minnet duygusuyla çalışmalarımı bu tarafa yönlendirmemi sağlamanız ve bu süreçte sahip olduğunuz tüm bilgi ve deneyimi koşulsuzca sunmanız benim için tahmin edemeyeceğiniz kadar kıymetli, bilmelisiniz.

Akademik hayatımın en başından beri hep yanımda olduğunuz ve birlikte yol alabildiğimiz için de ayrıca çok teşekkür ederim.

Neredeyse tüm akademik hayatım boyunca yanımda olan, bilgi ve birikimlerini benimle paylaşan ve tüm bu süreçlerde sundukları fikirlerle bilimsel çalışmalarına ve tezime katkıda bulunan saygıdeğer hocalarım emekli Prof. Dr. Mehmet KARAOSMANOĞLU ve Prof. Dr. Süleyman ÇİĞDEM'e teşekkür ederim. Tez izleme komitelerinde tezime dair yorumları ile katkı sunan Prof. Dr. Ali Yalçın TAVUKÇU'ya teşekkür ederim. Ayrıca bu noktada bir diğer teşekkürüm de Doç. Dr. Hasan KASAPOĞLU'nadır. Tez jürimde yer aldığınız ve tezimle ilgili hususlarda yönlendirmelerde bulunduğunuz için sonsuz teşekkürler.

Tez jürime katılan, Doğu Anadolu'da yürüttükleri çalışmalarla doğrudan ve dolaylı olarak katkı sağlayan ve bölgenin akademik çalışmalarında önemli bilim insanları olan Prof. Dr. Aynur ÖZFIRAT'a ve Doç. Dr. Aylin Ümit ERDEM'e ayrıca teşekkür etmek isterim.

Tüm akademik süreçlerimiz gibi doktora da oldukça sancılı bir dönemdir. Bu süreçte alınan desteklerde her zaman için kıymetli olacaktır. O yüzden bu kısımda teşekkürlerim uzayıp gidecektir. Tez malzememin çizimlerinin hem manuel hem de dijital çizimlerinde yardımcı olan doktorant Gülşah ÖZTÜRK ve doktorant Hazal OCAK'a teşekkür ederim. Onlar sayesinde tezin ana malzemesi görünür hale gelmiştir. Manuel çizimler sırasında yardımcı olan Ayanis kazı ekibinin kıymetli üyeleri Buket AKDOĞAN, Baturay YAĞCI, Aslıhan KESKİN, Buğrahan HURŞİT, Umut İPEK, İlhan ÖZGÖR'e, ayrıca tezimin ilgili yerlerinde çeviri konusunda bana destek olan doktorant Alper ASLAN'a da teşekkür ederim. Bir diğer teşekkürüm doktorant Vedat SEZER'edir. Tabloların ve levhaların oluşturulmasında yardımcı olduğu için minnettarım. Ekibin birçok işinde yer aldığı gibi bu süreçte de yanımda olan, her türlü evrak işine koşan, yönlendirmelerde bulunan ve yüksek lisans hayatımdan bugüne kadar kahrımı çeken Dr. Oğuz ARAS'a da ayrıca teşekkür etmem gerekir. Ve bu noktada tezin okumaları sırasında yardımda ve naçizane önerilerde bulunan, bunun da ötesinde savunma öncesi ve savunma sonrasında güzel düşünceleri ile bana psikolojik destek sağlayan Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül Akın ARAS'a da teşekkür ederim.

Fiilen gerçekleştirilen yardımların yanı sıra manevi olarak destekte bulunanları da unutmamak gerekir. Bu noktada özellikle Dr. Serdal GÜNDOĞDU'ya da teşekkür etmem gerekir. Bir diğer isim de hayatımda önemli bir yere sahip olan, abla sıfatı ile gördüğüm kişi Müge IşIKLI'yadır. Akademik anlamda olmasa da hayatımda yarattığın farkındalıklar ve yapabileceğime dair inancınla yanımda olduğun için teşekkür ederim. Bu manevi desteklerin en önemlilerinden biri de kuşkusuz Ayanis kazı ekibinedir. Doktora sürecimde her yıl yaz aylarında çalışmalarına katıldığım Ayanis'te birlikte yol aldığım tüm insanlar farkında olarak ya da olmayarak sürecime küçük de olsa katkı sunmuştur.

Tüm bunların ardından aileme teşekkür etmeden geçmem haksızlık olacaktır. Annem Nurhan ÖZDEMİR ve yanımda olamasa da varlığını hep hissettiğim rahmetli babam Selahattin ÖZDEMİR'e teşekkürlerin en ycesini sunuyorum. Bu yoğun sürecimde anımsayamadığım, unuttuğım tüm dostlarımla da affına sığınarak, herkese teşekkür ederim.

Erzurum, 2023

Mehmet Ali ÖZDEMİR

GİRİŞ

I. AMAÇ-KAPSAM

Erzurum ovasının batısında yer alan Alaybeyi Arkeolojik Yerleşimi TANAP Doğalgaz Boru Hattı projesi kapsamında, 2016-2017 yılları arasında yapılan kurtarma kazıları ile gün yüzüne çıkarılmıştır. Yerleşimin en zengin buluntuları Demir Çağ tabakalarından gelmiştir. Yaklaşık 10 hektarlık alana yayıldığı tahmin edilen yerleşimin tamamında, en üst tabakalarda, Demir Çağ'a ait izlere rastlanmıştır. Bu döneme ait mimari, mezar ve küçük buluntuların yanı sıra seramik buluntular bu tezin ana konusu oluşturmaktadır.

Yerleşimde Geç ve Erken Demir Çağ kültür tabakaları, mimari, seramik, mezar ve küçük buluntularla arkeolojik anlamda tespit edilirken, bu tabakalardan alınan örnekler üzerinde gerçekleştirilen C¹⁴ analiz sonuçları da bunları desteklemiştir. Alaybeyi Arkeolojik Yerleşimi, modern köy yolu tarafından ikiye bölünmüştür. Yolun batı ve doğusunda kalan bölümlerin tümünden Demir Çağ verileri ele geçmiştir. Bu veriler Erken ve Geç Demir Çağ mimarisi, seramiği ve küçük buluntuları olarak ele alınmıştır.

II. MATERYAL VE YÖNTEM

Tezimizin ana konusunu 2016-2017 yıllarında Alaybeyi Höyük'te ele geçen Demir Çağına ait seramikler oluşturmaktadır. Tez kapsamında tüm kap ve parçalardan oluşan toplam 3000 bin adet seramik incelenmiş ve bunların yaklaşık 270 tanesi tezde değerlendirilmiştir.

Tez çalışmasının ilk basamağını kazı çalışmalarında çıkan yaklaşık 3000 adet profil veren parçaların el çizimi yapılmış, aynı doğal ışık altında Munsell renk kataloğu yardımıyla seramiklerin renk skalaları belirlenmiştir¹. Bir sonraki aşamada el çizimleri *Corel Draw Graphics X9* çizim programı yardımıyla dijital ortama aktarılmıştır. Elde edilen tüm bu veriler *FileMaker Pro Advanced 12* programına girilmiştir.

Tez çalışmasını ikinci basamağında, seramikler mal, form ve bezeme olarak gruplara ayrılmıştır. İlk olarak bu seramikler, yapım tekniği ve yüzey uygulamaları

¹ Munsell, *Soil Color Charts*, Baltimore 1975.

incelenerek özellikle kil renginden ayrı olarak astar renk uygulamasına göre mal gruplarına ayrılmıştır. Her ne kadar astar ile kil renkleri ayrı olsa da bazı seramiklerde kil ve astar renklerinin benzer olduğu gözlenmiştir. Ayrıca kil içerisinde yer alan katkı maddeleri incelenmiş ve tespit edilen bu maddeler katalog kısmında detaylıca belirtilmiştir. Yapılan değerlendirmelerde seramikler, *kahverengi astarlı mal grubu*, *kırmızı/kırmızımsı astarlı mal grubu*, *gri/siyah astarlı mal grubu*, *devetüyü astarlı mal* ve *krem astarlı mal grubu* olmak üzere beş ana mal grubuna ayrılmıştır.

Alaybeyi Höyük demir çağı seramiklerinde form grupları ise her mal grubunun içerisinde ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Tüm kaplar dışında profil veren parçalar ağız çapları, duruş pozisyonları ve cidar kalınlıklarına göre tiplere ayrılmış ve bu tipler, gövde yapılarına göre kendi içerisinde yeniden gruplandırılmıştır. Bezeme ise, söz konusu bu alt form tiplerinin üzerine uygulanan tekniğe (baskı, kazıma, boya) göre sınıflandırılmış ve bu ayırım seramiklerin döneminin belirlenmesinde önemli bir kriter olmuştur.

Çalışmanın üçüncü aşamasında Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izni ve Erzurum Müze Müdürlüğü'nün denetimi ile 31.10.2020 – 08.11.2020 tarihleri arasında Erzurum Ovası içerisinde öğrenci arazi çalışması oluşturmuştur. Çalışmalar genel olarak Erzurum Ovası'nda yer alan başta Alaybeyi Höyük olmak üzere toplam 7 farklı araştırma merkezinde yürütülmüştür. Gerçekleştirilen bu çalışmada Erzurum Ovası'nın kuzey kesiminde yaklaşık olarak 60 km²'lik alan taranmış ve bu alanda Demir Çağı bulguları veren 3 höyük, 1 kale ve Orta Çağ bulguları veren 2 kale tespit edilmiştir. Başta Alaybeyi Höyük olmak üzere tespit edilen bu merkezler Erzurum Ovası'nın Demir Çağın'daki panoramasının aydınlatılmasında önemli bir yere sahip olmuştur.

Çalışmanın son ve dördüncü aşaması tez yazımına ayrılmıştır. Temin edilen kaynaklar ve tez danışmanımın yönlendirmesiyle tezin ana hattı belirlenmiştir. Daha sonra seramikler form ve bezeme özelliklerine göre ayrılarak gruplandırılmış, katalog ve levhaları hazırlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

DOĞU ANADOLU BÖLGESİNİN ARKEOLOJİK ARKA PLANI VE DEMİR ÇAĞI ARAŞTIRMALARININ TARİHÇESİ

Doğu Anadolu Bölgesi ve bunun kuzeydoğu uzantısı olan Güney Kafkasya bölümü, dağlık ve engebeli yapısıyla yaşam olanaklarını kısıtlamış olsa da, önemli su kaynakları, verimli ovaları-otlakları ve doğal kaynaklar zenginliği bakımından tarih boyunca bir çok kültürün gelişip büyümesinde önemli rol oynamıştır. Aynı zamanda bölge, bu özellikleriyle civarındaki büyük kültür bölgelerinde gelişen politik oluşumların da yayılım hedefinde olmuştur. Bu coğrafyanın temel figürleri farklı kültürel dinamiklerin gelişimine öncülük etmiş aynı zamanda bölgeler arası kültürel sınırların ayrılmasında da belirleyici olmuştur. Özellikle Toros ve Munzur Sıra Dağları, bu ayrım noktasının baş aktörüdür. Kültürel ilişkiler bağlamında daha dağlık ve engebeli olan Toros ve Munzur Sıra Dağları'nın kuzey bölümü Kafkasya'ya açılırken, bu sıra dağların güney bölümü iklimsel koşulların daha elverişli, coğrafi yapısı daha düz olan Mezopotamya dünyasına açılmaktadır.

Avcılık ve toplayıcılıkla başlayıp yerleşik yaşamla birlikte devam eden ve Neolitik Dönem olarak adlandırılan yeni toplumsal düzenin ilk izleri bu dağ sıralarının güneyindeki Elazığ-Malatya kesiminde görülür. Fakat tezimizin asıl bölümünü oluşturan kuzey kesimde ise durum biraz farklıdır. Kuzey kesimdeki yerleşik yaşamın ilk izleri Kalkolitik Dönemde karşımıza çıkar. Ardından bölgede, Kalkolitik Dönemin sonlarına doğru yeni bir kültürel oluşum başlar. Aras ve Kura vadilerinde gelişen bu oluşum kendini daha net bir şekilde Suriye ve Filistin'e kadar yayılan daha geniş bir alanda gösterir. Tunç çağlarının başından itibaren daha net izlenen Kura-Araslı kültürel dinamikler, kendine özgü yaşam modelleri ve arkeolojik buluntularıyla Tunç Çağları' nın ortalarına kadar varlığını sürdürür². Orta Tunç Çağıyla birlikte yaylacı yaşam şekli ve yerleşim modeliyle yeni bir kültürel oluşum karşımıza çıkar. Kurgan tipi yeni ölü gömme gelenekleri ve boya bezemeli seramik buluntularıyla bu yaylacı halklar, dağlık Doğu Anadolu'nun kuzey ve

² Mehmet Işıklı, *Doğu Anadolu Erken Transkafkasya Kültürü ; Çok Bileşenli Gelişkin Bir Kültürün Analizi*, İstanbul 2011

doğu bölümü ile Güney Kafkasya' nın güneyinde Tunç Çağlarının sonuna kadar varlığını sürdürür³.

Tunç çağlarının sonu Demir Çağlarının başlarında yeni bir kültürel hareketlenme başlar. Bu kültürel oluşum, bölgede farklı bir seramik geleneğinin ortaya çıkmasına ve yeni bir sosyal düzenin oluşmasına ortam hazırlar. Yivli veya oluk bezekli seramikleriyle tanınan bu yeni oluşum⁴, ayrıca devletleşmenin öncüsü olan aşiret/beylik düzeninin de zeminini hazırlayacaktır. İnsanlar artık ovalardan çok, daha yüksek yerlere ve etrafı korunaklı kale tipi yeni yerleşim modellerini etrafında toplanır. Hayvancılık geçim şekli ile tanınan bu halklar, aşiret veya beylik gibi yeni sosyo-politik oluşumlara sahiptir. Demir çağın erken dönemlerinde bu aşiret/beylikler hakkındaki ilk bilgileri Assur kaynaklarından öğrenmekteyiz. Assur kralı I. Salamanasar, MÖ 1274 yılındaki sefer kayıtlarında imparatorluğun kuzeyinde yeni bir tehlikeli oluşumdan bahseder. Yeni ekonomik kaynaklar bulmak ve bu tehlikeli oluşumu engellemek için Assur Kralı, *Uruadri Ülkesine* seferler düzenler⁵. MÖ 1244 yılında Assur Kralı Tukultini-Ninurta, Yukarı Denizin kıyısı olarak adlandırdığı bölgedeki *Nairi Ülkesi*'ne sefer düzenler. Erken Demir Çağın sonlarına doğru hem Nairi Ülkesi'nden hem de Uruadri Ülkesinden sıkça söz edilirken ayrıca *Dayani* adlı bir beylikle de mücadelelerini sürdürürler.

Orta Demir Çağıyla birlikte bölgede yeni bir kültürel ve politik birliktelik başlar. MÖ 9. yy'ın ortalarından itibaren dağlık bölgenin ilk merkezi politik gücü olan ve kendilerine özgü yazı sistemiyle birlikte bölgede ilk tarihi çağları başlatan Urartu Krallığı tarih sahnesine çıkar. Van Havzası başta olmak üzere Sevan Gölü ve Urmiye Gölü'nü de içine alan geniş bir alanda yayılım gösteren Urartu Krallığı, kültürel sınırları içerisinde birçok beylik ve aşiretlerle ilişki içerisinde. Özellikle kuzeye düzenledikleri seferlerde,

³ Aynur Özırat, *Doğu Anadolu Yayla Kùltürleri (MÖ II. Binyıl)*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul. 2001

⁴ Aylin Ümit Erdem, "Doğu Anadolu' da Demir Çağ Yivli Keramik Geleneği", Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 2009; Özırat, 2018; Nairi Ware: A Late Bronze to Early Iron Age pottery tradition in the Lake Van Basin", Context and Connection: Studies on the Archaeology of the Ancient Near East in Honour of Antonio Sagona, (Ed. A. Batmaz, A. Michalewicz, A. Robinson, G. Bédianashvili), Paris 161-174; Guido Guarducci, *Nairi Lands: The Identity of the Local Communities of Eastern Anatolia, South Caucasus and Periphery During the Late Bronze and Early Iron Age. A Reassessment of the Material Culture and the Socio-Economic Landscape*, Oxbow Books 2019.

⁵ A. Çilingiroğlu, *Urartu Krallığı Tarihi ve Sanatı*, Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı, İzmir 1997.

Erzurum civarındaki Diauehi, Ardahan civarındaki Qula ve Orta Aras Havzasındaki Etiuni gibi birçok beylik/aşiretlerle mücadelelerini sürdürmüşlerdir.

Urartu Krallığının ardından bölgede kısa süreli ve arkeolojik olarak tanımlanması hala sorunlu olan bir “Post Urartu” süreci yaşanır. Bu süreçte bölgede İran kökenli politik güçlerin (Medler ve Persler) etkili olduğu tahmin ediliyor. Post Urartu sürecinin hemen ardından ise Pers/Akhaimenid izleri görülmeye başlamıştır. Bu sürecin de arkeolojik tanımlanması (terminolojisinden kronolojisine değin) sorunludur. Bölgede belli başlı merkezlerde karşımıza çıkan boya bezemeli seramikler, bu kültürel sürecin en güçlü kanıtları olarak kabul edilir⁶. Her ne kadar arkeolojik çalışmalar bu tarihsel süreci bizlere gösterse de araştırmaların yetersizliği, bölgenin olası arkeolojik potansiyelini kısır döngüde bırakmaktadır.

Yukarıda kısaca Doğu Anadolu Bölgesi’nin tarihsel sürecinden bahsedilmiştir. Bölgenin arkeolojik materyallerine baktığımızda ise özellikle Demir Çağı için durum biraz daha karmaşıktır. Geç Tunç Çağı ve onun ardılı olan Erken Demir Çağı sürecinin birlikteliği ve ayrılığı konusu bölge için önemli bir sorunsaldır⁷. Doğu Akdeniz ve Orta Anadolu’nun aksine⁸, Doğu Anadolu Bölgesi’nde özellikle kuzey dağlık kuşakta Geç Tunç Çağından Erken Demir Çağına geçişte tek bir kronolojik sürecin olduğu kabul edilir⁹. Kurumsallaşmanın önemli bir basamağını oluşturan bu süreci ve bu sürecin ardından ortaya çıkan imparatorluğun arkeolojik materyallerini bölgeler bazında incelemek yerinde olacaktır.

Doğu Anadolu Bölgesi; Erzurum-Kars Bölümü, Yukarı Fırat Bölümü, Yukarı Murat-Van Bölümü ve Hakkâri Bölümü olmak üzere dört alt bölüme ayrılır. Bu alt bölümler içerisinde yer alan akarsular, vadiler ve havzalar gibi oluşumlar özellikle bölgenin arkeolojik ve kültürel dinamiklerinin belirlenmesinde ve bu dinamiklerin

⁶ Hatice Kalkan, *M.Ö. 6-4 Yüzyıllarda Doğu Anadolu: Arkeolojik Veriler Işığında Tarihsel ve Kültürel Değerlendirme*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, İzmir 2008

⁷ Mehmet Işıklı, Mehmet Ali Özdemir, “Erzurum Ovası, Bizdingaz Kalesi; Bölgenin GTC – EDC Geçiş Sürecinin Bir Analizi” Mehmet Ali Yılmaz, Birol Can, Mehmet Işıklı (eds), *Anadolu Arkeolojisiyle Harmanlanmış Bir Ömür Mehmet Karaosmanoğlu’na Armağan*, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara 2021, 359 – 353.

⁸ Deniz Kavimleri olayı sonucu Orta Anadolu ve Doğu Akdeniz’ de özellikle mimari ve seramik gibi arkeolojik materyallerde önemli ölçüde değişimler yaşanmıştır. Gür, Barış, *Tunç Çağı’nı Sona Erdiren Halklar-Deniz Kavimleri*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2012.

⁹ Lori Khatchadourian, “The Iron Age in Eastern Anatolia”, S.H. Steadman, G. McMahon (eds.) *Ancient Anatolia (10,000-323 B.C.E)*, Oxford University Press, New York, 2011464-499.

sınırlarının çizilmesinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu bakımdan çalışma alanlarımızın sınırları, Elâzığ ve Malatya'yı da içerisine alan bölge “Yukarı Fırat Havzası”, Van ve Muş illerini kapsayan kesim “Van Gölü Havzası”, Erzurum ve doğu kesimini de içerisine alan bölge “Aras Havzası”, Erzurum ve batı kesimini de içerisine alan bölge “Karasu Havzası” olarak ele alınmıştır.

1.1. YUKARI FIRAT HAVZASI

Doğu Anadolu Bölgesi'nin alçak ve düz kesimini oluşturan Yukarı Fırat Havzası (Elazığ-Malatya), kuzeyli (Kafkasya) ve güneyli (Mezopotamya) kültürlerin karşılaştığı nadir yerlerden biridir. Bu bakımdan yeni kültürel dinamiklerin şekillendiği önemli bir coğrafyadır.

Yukarı Fırat Havzası'ndaki Geç Tunç ve Demir Çağı'na ait ilk verileri bölgede yapılmış olan Keban ve Karakaya Barajı kurtarma kazılarında öğreniyoruz. Tunç Çağları'nın son evresinde bölge, Orta Anadolu'nun önemli bir gücü olan Hitit İmparatorluğu'nun etkisi altındaydı. Özellikle *Korucutepe I* (MÖ 1440-1200) evresinde bulunan bir bulla üzerinde, Hitit metinlerinde geçen *Issuwa* adından bahsedilmektedir¹⁰. Yine aynı bölgede yer alan *Norşuntepe 3*¹¹, *Tepecik 2b*¹² ve *İmikuşağı 7-8*¹³ yerleşmelerin tabakalarında Geç Tunç Çağı'na ait taş temelli, düzenli bir plana sahip mimari yapılar ile çark yapımı, açık renkli standart Hitit seramikleri görülmektedir. Söz konusu bu merkezler Geç Tunç Çağı'nda bir yangınla son bulur¹⁴. Ardından bölgenin materyal kültüründe önemli değişiklikler görülmeye başlanır. Önceki tabakalarda görülen iç içe kümelenmiş mimari yapıların yerini daha dağınık halde daha basit karakterli yeni mimari yapılar alır. Çark yapımı olan Hitit seramiklerinin yerine, ağır çarkta yapılmış ya da el

¹⁰ Maurits Nanning van, Loon “Architecture and Stratigraphy”, Korucutepe 2, Final Report on the Excavations of the Universities of Chicago, California (Los Angeles) and Amsterdam in the Keban Reservoir, Eastern Anatolia (1968-1970), (ed. M.N. van Loon), North-Holland Publishing Company - Amsterdam/New York/Oxford, 1978, 34-40.

¹¹ Harald Hauptmann, *Norşuntepe Kazıları*, 1970, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Keban Projesi Yayınları Seri I. No.3, (1970) 41-58

¹² Ufuk Esin, *Tepecik Kazısı*, Keban Projesi 1970 Çalışmaları, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Keban Projesi Yayınları Seri I. No.3, (1972), 139-158

¹³ Veli Sevin, Kemalettin Köroğlu “İmikuşağı Kazıları, 1984”, *VII. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 1986, 165.

¹⁴ Kemalettin Köroğlu, "The Transition from Bronze Age to Iron Ages in Eastern Anatolia", B. Fischer, H. Genz, E. Jean, K. Köroğlu (ed), *Identifying Changes: The Transition from Bronze to Iron Ages in Anatolia and its Neighbouring Regions. Proceedings of the International Workshop Istanbul, November 8-9, 2002*, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul 2003, 231-244.

yapımı olan yeni bir seramik kültürü ortaya çıkar. Kaba hamurlu, ağız ve gövde arasında kabın tamamını saran yiv ya da oluk bezeklerin hakim olduğu bu seramik türü literatürde yivli çanak çömlek¹⁵ olarak adlandırılır. Bu seramik grubu bölgedeki Erken Demir Çağ tabakalarına karşılık gelen; *Norşuntepe* II. yapı katı (MÖ 1000-800), *Korucutepe* 'nin K (1200-800) tabakası, *İmmikuşağı* 6 c-a yapı katı¹⁶, *Değirmentepe* II. yapı katı¹⁷, *Tepecik Höyük* II. Tabaka¹⁸, *İmamoğlu* II. tabaka¹⁹ ve *Köşkerbaba* IV. yapı katlarında²⁰ görülür.

Bu yeni seramik grubu başta Yukarı Fırat Havzası olmak üzere, Van Gölü Havzası ve Yukarı Dicle Vadisindeki birçok merkezde karşımıza çıkar²¹. Bazı araştırmacılara göre bu yivli çanak çömlekler bölgeye yeni bir göç dalgasıyla gelen *Muşkilerle* ilişkilendirilir²². Fakat bazı araştırmacılara göre ise; bu seramiklerin *Nairi* Ülkesi sınırları içinde yaşayan halklara ait seramiklerin olduğu yönündedir²³.

1.2. VAN HAVZASI

Van Gölü Havzası ve civarında, Geç Tunç ve Demir Çağına ait veriler oldukça sınırlıdır. Özellikle bölgede daha çok kale tipi yerleşimler ile mezarlık gibi spesifik alanlarında çalışmaların yapılmış olması bu her iki sürecin tanımlanmasını oldukça zorlaştırmaktadır. Bölgedeki Geç Tunç/Erken Demir Çağına ait verileri Erciş civarında yapılan yüzey araştırmalarından öğrenmekteyiz. Çalışmalarda, Erciş Ovası'nın yüksek kesimlerinde Geç Tunç/Erken Demir Çağı'ndan Orta Demir Çağına kadar kullanım

¹⁵ Aylin Ümit Erdem, "Van Gölü Havzası'nda Bulunan Demir Çağ Yivli Çanak Çömleğinin Urartu Kalelerindeki Varlığı" *Altan Çilingiroğlu'na Armağan Urartu Krallığına Adanmış Bir Hayat* (ed. H. Sağlantı vd.), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2009, 299-307, Aynur Özfirat, "Nairi Ware: A Late Bronze to Early Iron Age pottery tradition in the Lake Van Basin", *Context and Connection: Studies on the Archaeology of the Ancient Near East in Honour of Antonio Sagona*, (Ed. A. Batmaz, A. Michalewicz, A. Robinson, G. Bédianashvili), Paris 2018, 161-174.

¹⁶ Veli Sevin, *İmikuşağı I. (6.- I. Yüzyıl Katları)*, Ankara 1995, 7

¹⁷ R. Duru, "Değirmentepe Kazısı, 1973", *Keban Projesi 1973 Çalışmaları*, Seri I, No. 6, Ankara 1979, 8.

¹⁸ Esin, U. 1972, 140.

¹⁹ Edibe Uzunoğlu, "Malatya İmamoğlu Höyüğü 1980 Çalışmaları", *III. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 1982, 17-19.

²⁰ Önder Bilgi, "Köşkerbaba Kazıları", *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi*, (Ed. Oktay Belli), Ankara 2000, 133-139.

²¹ Gulan Ayaz, *Doğu Anadolu Bölgesi Erken Demir Çağ Çanak Çömlek Kültür Bölgeleri: Gelişimleri, Sınırları, Çanak Çömlek Grupları ve İlişkileri Çerçevesinde Değerlendirilmesi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2017, 46.

²² Veli Sevin, "Elazığ Yöresi Erken Demir Çağı ve Muskiler Sorunu", *Höyük*, 1, 1988, 51-64.

²³ Michael Roaf, Andreas Schachner, A., "The Bronze Age Transition in the Upper Tigris Region: New Information from Ziyarettepe and Giricano" *Anatolian Iron Age V.* (ed. A. Çilingiroğlu-G.Darbyshire), Ankara 2005, 115-123; Erdem, 2009, 302, Dpn 15; Özfirat, 2018, 161-174, Guarducci, 2019, 143-148.

görmüş, çok sayıda kale tipi yerleşim alanları tespit edilmiştir. Yüksek kayalık tepeler üzerinde yer alan bu kaleler, kaba işlenmiş taşlardan inşa edilmiştir. Kalelerin gerek boyutlarının küçük olması gerekse de çanak çömlek gibi arkeolojik materyallerin bulunmamış olması, bu tahkimatlı yerleşimlerin askeri amaçla kullanılmış olabileceği ileri sürülmüştür²⁴. Havza içinde Demir Çağın erken evrelerine ait verileri daha çok Yoncatepe, Karagündüz, Dilkaya ve Ernis gibi mezarlık alanlarından elde etmekteyiz. Bu mezarlık alanlarında, Yukarı Fırat Havzasında görülen yivli çanak çömlekler tespit edilmiştir. Fakat bu bölgeden ele geçen yivli seramikler, Yukarı Fırat'tan ele geçen yivli seramiklerden teknik olarak farklılık göstermektedir. Yapım tekniği (çark yapımı), form ve renk olarak farklı olan Van Havzası yivli seramikleri²⁵, mezarlardan ele geçen farklı buluntu kontekstleriyle (Urartu buluntuları ile) birlikte ele geçmesi, bu mezarların uzun süre kullanılmış olabileceği yönündedir²⁶. Ayrıca bu seramiklerin Ayanis ve Yoncatepe gibi Urartu Kalelerinde de görülmesi, yivli seramiklerin Orta Demir Çağı'nda da kullanım görmüş olduğu düşünülmektedir²⁷.

Van gölü Havzası içerisinde ele alınan diğer bir bölge ise Muş'tur. Yukarı Fırat Havzası ile Van Gölü arasında kalan Muş ve civarındaki çalışmaları yine yüzey araştırmalarından öğreniyoruz. Erken dönemde yapılan çalışmalarda Geç Tunç Çağı ve Erken Demir Çağına ait veriler höyük tipi yerleşim yerlerinde tespit edilmiştir. Bu höyüklerden ele geçen malzemeler daha çok Elazığ bölgesinin verileri ile karşılaştırılarak bu malzemelerin her iki bölgede de benzer özellikler sergilediği gözlenmiştir²⁸. Muş ve civarında yapılan son dönem yüzey araştırması çalışmalarında ise yine Demir Çağına ait çok sayıda höyük ve kale tespit edilmiştir. Tespit edilen bazı kalelerin (Mornuk Kalesi

²⁴ Aynur Özfirat, "Survey on the settlements of Late Bronze Age/Early Iron Age in the north shore of Lake Van Basin", *Austausch und Kulturkontakt im Südkaukasus und Seinen Angrenzenden Regionen SpätbronzeFrüheisenzeit* (Eds. A. Mehnert/G. Mehnert/S. Reinhold). *Martin-Luther Universität Halle-Wittenberg, Zentrums für Archäologie und Kulturgeschichte des Schwarzmeerraumes 22*, Beier & Beran Verlag, Langenweißbach 2013, 237-249.

²⁵ Khatchadourian, 2011, 474, Aylin Ümit Erdem, "Regional Variations in Iron Age Grooved Pottery in Eastern Anatolia" *Anatolian Iron Ages 7 The Proceedings of the Seventh Anatolian Iron Ages Colloquium Held at Edirne, 19-24 April 2010* (ed. A. Çilingiroğlu, A. Sagona), *ANES 39*, Paris 2012, 113-130

²⁶ Veli Sevin, "Son Tunç Erken Demir Çağı Van Bölgesi Kronolojisi Kökeni Aranan Bir Devlet: Urartu", *Belleten*, LXVIII, 2005, 355-386.

²⁷ Erdem, 2009, 299-307

²⁸ Mitchell Rothman, "Beyond the Frontiers: Muş in the Late Bronze to Roman Periods", (ed. A Sagona), *A View from the Highlands. Archaeological Studies in Honour of Charles Burney. Ancient Near Eastern Studies Supp. 12*, Herent, 2004, 121-178.

gibi) Erken Demir Çağı'nda inşa edildiği ve Orta Demir Çağı'na kadar (Urartu) kullanıldığı rapor edilmiştir²⁹.

1.3. ARAS HAVZASI

Erzurum-Kars Platosunun güneyindeki çöküntü alanlarından akan Aras Nehri, Arpaçay ve Kura nehirleriyle birleşerek ülkemiz sınırları dışından Hazar Denizi'ne dökülür. Bölgeyi coğrafi anlamda şekillendiren bu nehir aynı zamanda kültürel gelişim sınırlarının oluşumunda da önemli bir rol oynamıştır. Ülkemiz sınırları içerisindeki Aras Havzası, Erzurum ilini ve doğusunu kapsayan bölüm “Yukarı Aras Havzası” olarak tanımlanırken, Kars, Iğdır ve Ağrı/Doğubeyazıt illerini kapsayan bölüm ile Ermenistan'ın güney kesimi, Nahçıvan ve Kuzeybatı İran'nın bir bölümü “Orta Aras Havzası” olarak tanımlanır.

1.3.1. Yukarı Aras ve Karasu Havzası

Doğu Anadolu'dan Kafkaslara açılan ve bir koridor niteliği taşıyan Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi bilhassa Yukarı Aras Havzası, Orta Aras Havzası'na göre dağlık ve engebeli bir yapıya sahiptir. Bu zorlu coğrafi yapı içerisinde yer alan verimli ovalar ve vadiler kültürel ilişkilerin aydınlatılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bölgede yer alan ve kazı çalışmalarının gerçekleştirildiği en önemli düzlükler Erzurum Ovası (Karasu Havzası) ile Pasinler Ovasıdır (Yukarı Aras Havzası).

Bölgedeki en erken kazı çalışmaları 1940'lı yıllarda, Erzurum Ovası'nda (Karasu Havzası) yer alan Karaz Höyük'te gerçekleştirilir³⁰. Koşay tarafından yapılan çalışmalarda Kura-Aras Kültürü'ne ait önemli veriler elde edilmiştir. Fakat Geç Tunç ve Demir Çağına ait herhangi bir bilgiden bahsedilmemektedir. Geç Tunç ve Demir Çağın erken evrelerine ait ilk bilgileri Pulur Höyük kazılarından öğreniyoruz. 1960'larda Koşay ve ekibi tarafından yapılan kazılarda höyüğün 50 m kuzeydoğusunda üç adet mezar tespit edilir. Dikdörtgen planlı ve kesme taşlardan inşa edilmiş bu mezarların içerisinde hocker pozisyonunda bireylerin yer aldığı, seramik ve metal objelerin yanında yoğun hayvan

²⁹ Hanifi Biber, “Muş Bulanık'ta Demir Çağ Merkezleri”, *Taner Tarmağana Armağan* (Ed. Tekin vd.), Ege Yayınları, İstanbul 2013, 79-100.

³⁰ Hamit Zübeyir Koşay, Kemal Turfan, “Erzurum-Karaz Kazısı Raporu”, *Belleten*, XXIII, 1959, 349-413.

kemiklerinin bulunduğu rapor edilerek, bu mezarlar kazıcısı tarafından Geç Tunç Çağı'na (MÖ 1600-1200) tarihlendirilmiştir³¹. Daha sonra 1986 yılında S. Güneri, bölgede gerçekleştirdiği yüzey araştırmalarında söz konusu mezar buluntularını yeniden değerlendirmiş ve bunları MÖ 13.-12. yy aralığına tarihlemiştir³². 2002 yılında M. Işıklı tarafından Pulur Höyük'te kısa süreli kesit temizleme ve stratigrafik kontrol çalışmaları yapılmıştır. Çalışmalar sonucunda, C¹⁴ tarihlemelerine dayalı olarak (MÖ 1376-1267) höyükte, mezarlarla çağdaş olan bir yerleşimin olduğu kanıtlanmıştır³³. Daha sonra M. Işıklı ve A. Erdem tarafından Pulur Höyük ile Güzelova'nın kazı malzemeleri yeniden değerlendirilmiş ve bazı kapların Erken Demir Çağı'na ait olduğu tespit edilmiştir. Yapılan incelemelerde, her iki merkezin dönem çanak çömleği “*koyu yüzlü*” ve “*açık yüzlü*” olmak üzere iki mal grubunun olduğu ve her iki grubun da “*kaba mal*”, “*orta kalite mal*” ve “*kaliteli mal*” olmak üzere üç alt gruba ayrıldığı belirtilmiştir³⁴. Karasu Havzasında erken dönemlerde yapılan Karaz, Pulur ve Güzelova kazı çalışmaları belli bir dönemi (Erken Tunç Çağı) aydınlatırken, belli dönemlerin (Demir Çağı) aydınlatılmasında yetersiz kalmıştır. Bu yetersiz kalan dönemlerden biri de Geç Demir Çağ'dır. Koşay, Karaz, Pulur ve Güzelova'da gerçekleştirdiği kazı çalışmalarında Geç Demir Çağ'a ait herhangi bir veriden bahsetmemiştir. Fakat tarafımızca müzede yapılan çalışmalarda, Güzelova kazılarında çıkmış olan bir “Akhaemenid kâsesi³⁵” tespit edilmiştir. Ağız çapı 12 cm, yüksekliği ise 7 cm olan kâse, dışa açılan ağız kenarına ve küresel bir gövdeye sahiptir. Açık kahverengi hamur renginde, kum ve az oranda kireç katkılıdır. Koyu kahverengi astarlı ve parlak perdahlıdır. Kâsenin iç kısmında bu tür

³¹ Hamit Zübeyir Koşay, *Harmann Vary Pulur Kazısı*, Atatürk Üniversitesi Yayınları Nr. 24, Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Serisi Nr.9 1964, 46-52.

³² Semih Güneri, “Erzurum Çevresindeki Höyüklerin Yüzey Araştırması”, *5.Araştırma Sonuçları Toplantısı*, II, Ankara 1988, 56.

³³ Mehmet Işıklı, “Erzurum-Pulur Höyüğü Çalışmaları: Kuzeydoğu Anadolu Keramiği Üzerine Gözlemler”, *Arkeoloji Dergisi VIII* (2006/2), Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir 2006, 13-30; Mehmet Işıklı, “Some Comments on the LBA Process in Erzurum and the Adjacent Region”, in A. Mehnert, G. Mehnert, S. Reinhold (Hrsgg.), *Austausch und Kulturkontakt im Südkaukasus und seinen angrenzenden Regionen in der Spätbronze-/Frühbronzezeit (Ende 2./Anfang 1. Jt. v. Chr.)*, *Symposion Wittenberg Oktober 2010 (ZAKS Schriften 22)*, Langenweißbach 2013, 223-235.

³⁴ Mehmet Işıklı, Aylin Ümit Erdem, “A Group of Early Iron Age pottery from the Erzurum Region”, *Archäologische Mitteilungen Aus Iran und Turan*, 41, 2009, 249- 268.

³⁵ Akhaemenid Kaselerin form özellikleri ve Anadolu'daki dağılımı hakkındaki detaylı bilgi için bkz: Sedef Çokay Kepçe “Anadolu'da Bulunmuş Pişmiş Toprak Akhaemenid Kâse ve Phialeler: Genel Bir Değerlendirme”, *Persler Anadolu'da Kudret ve Görkem*, (Ed. Kaan İ. vd) Yapı Kredi Yayınları, 2017, 224-235.

örnekler için karakteristik olan bir kabartı bulunmaktadır. Bu örnek, üç erken kazıya (Karaz, Pulur ve Güzelova) dair Geç Demir Çağ ile ilgili tek veri durumundadır³⁶.

Karaz, Pulur, Güzelova kazıları ve Pulur Sondajının ardından Karasu Havzası, kazı çalışmaları yönünden sessizliğe bürünür. Bu sessizlik bölgede gerçekleştirilen boru hattı kurtarma kazıları sayesinde bozulmuştur. Pasinler Ovası (Yukarı Aras Havzası), Erzurum Ovası (Karasu Havzası), Erzurum Ovası devamındaki Aşkale Ovası ve Tercan Ovası'nda BTC Ham Petrol Boru Hattı Projesi kapsamında yapılan kazı çalışmalarında Demir Çağ verileri sunan önemli merkezler ve veriler elde edilmiştir. Bu merkezlerden biri de Erzurum Ovası'nda yer alan *Tasmasor* yerleşim alanıdır³⁷. Çalışmalar, Doğu Kazı Alanı, Merkez (Tepe) Kazı Alanı ve Batı Kazı Alanı olmak üzere üç farklı alanda sürdürülmüştür. Yapılan çalışmalarda Orta ve Geç Demir Çağ'a ait mezarlar ile Orta ve Geç Demir Çağ'a ait yoğun seramik grupları tespit edilmiştir. Bu gruplar içerisinde Geç Demir Çağ'ı karakterize eden, dışa açılan ağız kenarlı ve omurgalı kâseler ile boyalı seramikler önemli bir yer tutmaktadır. Tasmasor yerleşim alanında 2015 yılında çalışmalar yeniden yapılmıştır. Ne yazık ki *Tasmasor II* olarak adlandırılan bu çalışmadan elde edilen veriler yayınlanmamıştır. Fakat Erzurum Müzesi'nde gerçekleştirdiğimiz incelemelerde Tasmasor II yerleşim yerinde çok sayıda krem ve devetüyü astar üzerine açık ve parlak kırmızı boya bezemelerin yer aldığı seramik parçaları tespit edilmiştir³⁸.

BTC Ham Petrol Boru Hattı güzergâhında yer alan ve Demir Çağ'na ait önemli veriler sunan diğer merkez, Aşkale Ovası'nda yer alan Güllüdere yerleşim alanıdır. Yapılan çalışmalarda, Demir Çağ'na tarihlendirilen önemli mimari yapılar ile 8 farklı seramik mal grubu tespit edilmiştir³⁹.

³⁶ Mehmet Ali Özdemir, "Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi Geç Demir Çağ Kazı ve Yüzey Araştırması Verilerinin Genel Bir Değerlendirilmesi / A General Evaluation of the Late Iron Age Excavations and Surveys in the Northeastern Anatolian Region", *Orta ve Doğu Anadolu: Geç Demir Çağ, Post-Urartu, Med ve Akhaimenid İmparatorlukları*, (Eds. A. Özfirat, Ş. Dönmez, M. Işıklı, M. Saba), Ege Yayınları, İstanbul 2019, 383-402/396 res 1.

³⁷ Yücel Şenyurt 2011, Tasmasor

³⁸ Özdemir 2019, 399, res 4

³⁹ Resul İbiş, *Güllüdere Demir Çağ Yerleşmesinin Kuzeydoğu Anadolu Arkeolojisindeki Yeri ve Önemi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006, 44-48.

BTC Petrol Boru Hattı güzergâhında yer alan son merkez Tercan Ovası'ndaki Büyükardıç yerleşim alanıdır⁴⁰. Erken Demir Çağ'da iskân edilmiş, tek evreli yerleşim modeline sahip olan Büyükardıç'ta üç yapı grubu tespit edilmiştir. Yuvarlak planlı, dikdörtgen planlı ve işlik olarak kullanılan bu yapılar, kaba taş işçiliğine sahip hayvan barınağı ve yaşam alanı olarak kullanılan yapılardır⁴¹. Yapılan çalışmalarda yoğun seramik parçalarına rastlanılmış ve bu seramik parçaları 11 mal grubuna ayrılarak ele alınmıştır.

Bölge arkeolojisinin gelişmesinde önemli bir yere sahip olan kurtarma kazıları, sınırlı sürede yapılmış olsa da bilgilerin kurtarılmasına yönelik önemli adım olmuştur. Doğu Anadolu Bölgesi'nde Keban, Karakaya ve Alparslan II Baraj kurtarma kazılarıyla başlayan süreç özellikle Kuzeydoğu Anadolu'da BTC Ham Petrol Boru Hattı kurtarma kazılarıyla devam etmiştir. Bu boru hattı kurtarma kazılarından bir diğeri de *Tanap Doğal Gaz Boru Hattı Projesi*dir. Söz konusu proje kapsamında önemli merkezler ve bilgiler yeniden gün ışına çıkarılmıştır. Bu merkezlerden biri de Erzurum başta olmak üzere Kuzeydoğu Anadolu arkeolojisi için önemli bir merkez olan ve tezimizin ana aktörü olan *Alaybeyi Höyüğü*'dür (Alaybeyi Höyüğü ile ilgili detaylı bilgiler **Bölüm 2 ve Bölüm 3**'te ele alınmıştır.⁴²

Her ne kadar bölgemiz sınırları dışında kalsa da gerek coğrafi gerekse de arkeolojik olarak yakın benzerlikler gösteren, Sagona'nın Bayburt Kelkit Vadisi'nde gerçekleştirdiği yüzey araştırmaları ile Büyüktepe Höyük kazısı oldukça önemlidir.

Bölgenin ilk sistematik yüzey araştırması olan Bayburt Kelkit Vadisi'ndeki çalışmalarda, Demir Çağı ve sonları ile ilgili önemli bilgiler elde edilmiştir. Ova genelinde yerleşim sayısının arttığı, höyük yerleşmelerinin yanı sıra, düz yerleşmelerin daha yoğun olduğu ve yüksek sarp kayalıklar üzerine inşa edilmiş sitadellerin ilk kez görüldüğü rapor edilmiştir⁴³. İki sezon yapılan çalışmalarda çok sayıda Demir Çağ merkezi tespit edilmiştir. Merkezlerden elde edilen seramik buluntular, mal özelliklerine

⁴⁰ Yücel Şenyurt, *Büyükardıç Doğu Anadolu'da Bir Erken Demir Çağ Yerleşmesi*, Bakü Tiflis Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı Projesi, Arkeolojik Kurtarma Kazıları Yayınları:2, 2006.

⁴¹ Şenyurt, 2006, 36-51

⁴² Gülşah Altunkaynak, "Karaz'dan Büyük İskender'e Erzurum Ovası'nda Yeni Bir Keşif Alaybeyi Höyük, TANAP", Ankara 2019.

⁴³ Antonio Sagona, Claudia Sagona, "Archaeology at the North-East Anatolian Frontier, I: An Historical Geography and A Field Survey of the Bayburt Province", Ancient Near Eastern Studies Supplement 14, Louvain: Peeters 2004.

göre gruplandırılmış ve bu seramikler MÖ 1000 ila MÖ 200 olarak geniş bir zaman aralığına verilmiştir. Seramikler *Red Brown Ware*, *Black Ware* ve *Coarse Ware* olmak üzere üç ana mal grubuna ayrılmıştır⁴⁴.

Bayburt yüzey araştırması sırasında tespit edilen önemli merkezlerden biri de Büyüktepe Höyük'tür. 1990-1992 yılları arasında gerçekleştirilen çalışmalarda ele geçen malzemelere ve C¹⁴ tarihlemelerine dayanarak, Erken ve Geç Demir Çağı'na ait mal grupları tespit edilmiştir⁴⁵. Demir Çağ için üç farklı mal grubundan bahsedilmektedir.

İlk grup; çark yapımı, iyi pişmiş ve açıkli malzemelerden oluşmaktadır. Omurgalı kâseler, geniş ağızlı ve yuvarlak kâseler, küpler, açık ağızlı çanaklar ve çok renkli boya bezemeli parçalar olmak üzere 5 alt grupta değerlendirilmiştir. İkinci grup, grimsi kahverengiden koyu griye değişen çark yapımı malzemelerden oluşmaktadır. Üçüncü grup ise yavaş dönen çark ya da el yapımı olan büyük depo kaplarından oluşmaktadır⁴⁶.

Yukarıda da görüldüğü üzere Doğu Anadolu'nun kuzeybatısına açılan Erzurum Ovası (Karasu Havzası) ile ovanın batı kesimindeki Demir Çağına yönelik araştırmalardan tatmin edici sonuçlar elde edilememiştir. Burada, gerek bölgede yapılan kazı çalışmalarının çok erken dönemlerde sistematik olmayan çalışmaların olması gerekse de daha geniş alanda soruna yönelik olmayan yüzey araştırmalarından kaynaklanmış olmalıdır.

Dağlık kuşak içerisinde Demir Çağı ve öncesine ait önemli verilen elde edildiği diğer bir coğrafya ise Pasinler Ovası'dır (Yukarı Aras Havzası). Erzurum Ovası'ndan Deveboynu Geçidi ile ayrılan Pasinler Ovası kuzeyinde Karga Pazarı Dağları güneyinde Palandöken dağlarıyla çevrili oldukça geniş ve düz bir alana sahiptir.

Pasinler Ovası'ndaki ilk sistemli kazılar Sos Höyük'le başlamıştır. Erzurum başta olmak üzere Kuzeydoğu Anadolu arkeolojisi için bölgesel kronolojinin belirlenmesinde en önemli anahtar yerleşim olan Sos Höyük'teki ilk kazı çalışmaları ise 1987 yılında S. Güneri başkanlığında başlamıştır. Bu çalışmalarda höyükte toplam 3 tabaka tespit edilmiş ve III. Tabaka Erken Demir Çağı'na tarihlendirilmiştir. Bu tabakada, kerpiç duvarlı,

⁴⁴ Sagona-Sagona, 2004, 182-209

⁴⁵ Sagona-Sagona, 2004, 9-10

⁴⁶ Antonio Sagona, Elizabeth Pemberton, Ian McPhee, "Excavations at the Büyüktepe Höyük 1991:Second Preliminary Report" *Anatolian Studies* Vol. 42., 1992, 30-35.

tabanı sıvalı mekân olduğu ve bu mekânlardan çok sayıda seramik parçası ele geçtiği ifade edilmiştir⁴⁷.

Sos Höyük'teki ikinci dönem ve bölgenin uzun soluklu kazısını 1994-2003 yılları arasında A. Sagona sürdürür. Yapılan çalışmalarda höyükte Geç Kalkolitik'ten Orta Çağ'a kadar kesintisiz yerleşim izlerinin olduğu görülmüştür⁴⁸. Sos Höyük'te konumuzu oluşturan Geç Tunç Çağı ile Erken Demir Çağı'na geçişin izleri net bir şekilde ortaya çıkarılmıştır.

Geç Tunç Çağı'na (III. Tabaka) ait önemli veriler M15 ve L16 tabakalarında yer alan çukurlardan gelmektedir. Tabanı sıvalı ve yoğun bir yangına maruz kalmış olan bu çukurlardan, dönemi temsil eden önemli seramik buluntular tespit edilmiştir. Dönemin seramikleri, el ve çark yapımı olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. L16 açmasından ele geçen el yapımı seramikler, derin çanaklar ve pişirme kaplarından oluşmaktadır. Koyu renkli ve açıkli olan bu seramiklerin omuz kısımlarında tutamak yer almaktadır. Çark yapımı olan diğer seramik grubu ise M15 açmasında tespit edilmiştir. Turuncu hamurlu ve her iki yüzeyi krem ya da yeşilimsi krem astara sahip olan bu seramikler, kalın cidarlı ve dışa dönük ağız kenarlıdır. Söz konusu seramiklerden en dikkat çeken özellik, yüzeylerinde yer alan kazıma ve nokta baskı tekniğinde yapılmış olan bezeme türleridir Güney Kafkasya, Lchashen Metsamor/Lchashen Tsitelgori (MÖ 1500-1200/1100) etkili olan bu bezemelerin içerisinde beyaz bir macunla doldurulduğu düşünülmektedir. Bu bakımdan Sos Höyük'te Lchashen Metsamor/Lchashen Tsitelgori kültürüne ait seramiklerin ele geçmesi, Sos Höyük'ün kültürün en batıdaki sınırını oluşturduğu düşünülmektedir⁴⁹.

Sos Höyük'te Geç Tunç Çağı'ndan Demir Çağına geçiş izlerini görebilmekteyiz. Bu değişimin en belirginini, Geç Tunç Çağı tabakaları üzerinde yer alan kalın ve kireç sıvalı bir zeminin varlığıdır. J14 açmasında da görülen bu zeminin üzerindeki karbonize olmuş

⁴⁷ Semih Güneri, "1987 Erzurum Sos Höyük Kazıları ve 1985-1997 Yılları Arasında Erzurum Çevresinde Yapılan Arkeolojik Çalışmalar Işığında, Son Tunç Erken Demir Çağında Doğu Anadolu-Kafkasya-Orta Asya Arasındaki Kültürel İlişkiler", *Olba V*, Kaam Yayınları, Mersin 2002a, 6

⁴⁸ Antonio Sagona, Claudia Sagona, "The upper levels at Sos Höyük, Erzurum: a reinterpretation of the 1987 campaign" *Anatolica Antiqua-Eski Anadolu*, XI, (ed.Catherine Kuzucuoğlu- Aksel Tibet), İstanbul 2003, 104/Table 1.

⁴⁹ Antonio Sagona, "Remarks on the East Anatolian Iron Age", *Anatolian Iron Ages 7 The Proceedings of the Seventh Anatolian Iron Ages Colloquium Held at Edirne, 19-24 April 2010* (ed. A. Çilingiroğlu-A.Sagona) *Anatolian Studies* Vol. 39., 2012, 257, Fig. 2

hasır ve sepet örneklerinden alınan analizlerde Erken Demir Çağı tabakası (II a tabakası) MÖ 1200-855 (Beta-95214) ve MÖ 1220-800'lere (Beta-74451) tarihlendirilmiştir. Bu tabakalardan elde edilen seramiklerin çoğu siyah, kırmızımsı kahverengi ve iyi açkılıdır. Omurgalı kâseler ise dönemin karakteristik örneklerini yansıtmaktadır⁵⁰.

C¹⁴ sonuçlarına göre Sos Höyük Geç Demir Çağ verileri ise (IIb Geç Demir Çağ (MÖ 800/750- 300) ve IIc Post-Akhaemenid (MÖ 300-200)), Hellenistik dönem taban döşemesinin alt seviyesinde tespit edilmiştir (L13). Seramik buluntular içerisinde, dışa çekik düz ağız kenarlı, kırmızı astarlı gri bir kâse ile açkılı, koyu kahverengi, nokta bezemeli parçalar yer almaktadır⁵¹. Ayrıca metallerin öncüleri olarak tanımlanan *loplu kâseler* ve *loplu gövde parçaları*, diğer örnekler arasında yer almaktadır⁵².

Bölgede Demir Çağı verilerinin elde edildiği diğer bir çalışma ise Bulamaç Höyük'te gerçekleştirilmiştir. 2001-2003 yılları arasında S. Güneri tarafından yapılan çalışmalarda Demir Çağı için bazı önemli sonuçlar elde edilmiştir. Güneri, Bulamaç'ta iki kültürel dönem olduğunu, erken dönemin (Bulamaç II) Sos III ve Pulur mezarlarıyla çağdaş olduğunu belirtmiştir. Ayrıca bu tabakadaki tabanı sıvalı, etrafı kerpiçe çevrili bir büyük bir oda ve bu odayla bağlantılı küçük bir odadan oluşan yapı kompleksi, önemli mimari buluntular arasındadır⁵³.

Erzurum Ovası'nda olduğu gibi Pasinler Ovası'nda da BTC Ham Petrol Boru Hattı Projesi kapsamında kazı çalışması gerçekleştirilir. Çalışmalardan biri de Tetikom yerleşim alanıdır⁵⁴. Çalışmalar doğu ve batı kazı alanı olmak üzere iki farklı alanda sürdürülmüştür. Orta ve Geç Demir Çağ'a ait önemli maddi kültür kalıntıları tespit edilmiştir. Çalışmalarda basit ve çömlek mezar olmak üzere 9 adet Demir Çağ mezarı tespit edilmiştir. Metal, taş, cam ve kemik buluntuların yanı sıra Orta ve Geç Demir Çağ'a ait seramik buluntular önemli bir yer tutmaktadır. Seramik buluntular içerisinde dışa açılan ağız kenarlı kâseler ve dönemi karakterize eden boya bezemeli seramikler önemli önemli buluntu grupları arasındadır⁵⁵.

⁵⁰ Sagona 2012, 258.

⁵¹ Kalkan 2008, 69-70.

⁵² Kalkan 2008, 70.

⁵³ Semih Güneri, Mustafa Erkmen, Bülent Gönültaş, Halim Korucu, "Erzurum Bulamaç Höyük Kazıları, 2002 Yılı Çalışmaları", 25. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 2004, 210.

⁵⁴ Yücel Şenyurt, Hamza Ekmen, *Tetikom Pasinler Ovasında Bir Demir Çağ Yerleşmesi, Bakü Tiflis Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı Projesi Arkeolojik Kurtarma Kazıları Proje Dokümanları*, 1, 2005.

⁵⁵ Şenyurt Y. Ekmen H. 2005, 206.

1.3.2. Orta Aras Havzası

Ülkemiz sınırları içerisinde yer alan Orta Aras Havzası, Kars, Ağrı/Doğubeyazıt ve Iğdır ilerini kapsamaktadır. Yukarı Aras Havzasına göre daha düz olan Orta Aras Havzası, ılıman bir iklime sahiptir. Bu bölgedeki Geç Tunç Çağı ve Demir Çağı'na ait önemli veriler kazı ve yüzey araştırmalarından gelmektedir. Söz konusu dönemlerin aydınlatılmasında Bozkurt Kurgan Mezarlığı kazıları önemlidir. Ağrı Dağı'nın batı yamacına konumlanan bu merkez; höyük, kale ve mezarlık alanından oluşan kompleks bir yapıdadır. A. Özfirat başkanlığında sürdürülen çalışmalarda, bu alanın Geç Kalkolitik'ten başlayıp Orta Tunç Çağı (MÖ 2300/2200-1400/1300), Geç Tunç Çağı/Erken Demir Çağı (MÖ 1400/1300-900) ve Orta Demir Çağı'na (Urartu Krallığı) kadar kullanım gördüğü anlaşılmıştır⁵⁶. Konumuzu oluşturan Geç Tunç-Erken Demir Çağı verileri, Bozkurt Kale I olarak tanımlanan yerleşim alanından gelmektedir. Dikdörtgen planlı, 150x210 m ölçülerinde olan Kale I; kaba, işlenmemiş kyklopik taşlardan inşa edilmiştir. Kalenin hemen dışında mezarlık alanı bulunmaktadır. Bozkurt Kale I'ın kuzeybatısında yüksek bir tepe üzerinde diğer bir kale yerleşimi olan Hasanbey Kalesi yer almaktadır. Dikdörtgen planlı, kaba işlenmemiş yassı taşlardan oluşan kale 200x230 m ölçülerindedir. Kalenin kuzeybatı ucundaki en yüksek noktasında 50x40 m ölçülerinde surla çevrili bir iç kale bulunmaktadır. Ayrıca kalenin güneybatı yamacında taş örgü oda mezarlarının oluşturduğu bir mezarlık alanı yer almaktadır. Araştırmacısı tarafından, taş örgü ya da taş sandık türü mezarlar ve kyklopik taşlarla inşa edilmiş düzensiz mimariye sahip olan Bozkurt Kale I yerleşimi Geç Tunç Çağı/Erken Demir Çağı I' e tarihlenir. Toplumsal hiyerarşinin iyice baskın hale geldiğini gösteren bir iç kalenin olması ve düzenli bir mimariye sahip daha küçük taşlarla inşa edilen Hasanbey Kalesi'ni de Erken Demir Çağı II dönemine tarihlemektedir⁵⁷.

Orta Aras Havzası'nın ülkemiz sınırları dışında kalan kesimine baktığımızda, Geç Tunç Çağı/Erken Demir Çağı'na ait önemli veriler elde edilmektedir. Özellikle Güney Kafkasya'da yapılan çalışmalarda, bölgedeki önemli sosyo-politik gelişmeler Geç Tunç

⁵⁶ Aynur Özfirat, "Bozkurt Kurgan Mezarlığı Kazıları", *Belleten*, LXXIII/268, Ankara 2009, 635-644.

⁵⁷ Aynur Özfirat, "Ağrı Dağı Bozkurt Son Tunç-Erken Demir Çağ Kalesi", *International Symposium on East Anatolia-South Caucasus Cultures: Proceedings II* (Ed. Işıklı-Can), 2015, 158-170.

Çağı'nda başlar⁵⁸. İnsanlar daha korunaklı ve yüksek rakımlarda yer alan kale tipi yerleşim yerlerinin etrafında toplanırlar. Yüksek tepe veya tepe yüzeylerinde yer alan bu kaleler, işlenmiş ya da yarı işlenmiş kyklopik taşlarla inşa edilmiştir. Ayrıca bu yerleşimlerin eteklerinde kromlek (yuvarlak taş) mezarlar yer almaktadır. Bu yerleşim şablonu bölgede Geç Tunç Çağı'nın bir yeniliği olarak görülmektedir. Yerleşimde görülen bu yenilik aynı zamanda hem metal eserlerde hem de seramik buluntularında karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde bronz balta, hançer ve ok ucu gibi silahların sayısı artmıştır. Orta Tunç Çağı'nda kurganlarda karşımıza çıkan boya bezemeli seramiklerin yerini farklı bezeme geleneğine sahip olan yeni bir seramik grubu almıştır. Yine mezarlardan ele geçen bu seramikler devetüyünden siyah ve gri renge kadar değişiklik gösteren monokrom seramiklerdir. Üzerlerinde kazıma ve baskı bezeklerin hakim olduğu geometrik desenler görülür. Bölgede Geç Tunç Çağı'nda ortaya çıkan bu seramik türü, literatürde *Lchashen Metsamor* kültürü olarak adlandırılır. Bu kültür, Güney Kafkasya'da Geç Tunç Çağı I' den (MÖ 1500) Erken Demir Çağı II' ye kadar (MÖ 600) geniş zaman aralığında görülmektedir⁵⁹. Bu bakımdan bölgeye gelen bu yeni kültür, Geç Tunç Çağı'ndan Urartu seramiklerinin görüldüğü döneme kadar varlığını devam ettirir.

Bu kültür, ayrıca Azerbaycan ve Nahcivan bölgelerinde, *Hocalı Gedebe Kültürü* olarak bilinmektedir. *Hocalı Gedebe Kültürü* Büyük Kafkasya Dağları'ndan başlayarak Azerbaycan'ın kuzeybatısına, Gürcistan'ın doğusuna ve Ermenistan'ın kuzeyine kadar oldukça geniş bir alanda yayılım göstermiştir. Kültüre ait izler Mingçeşir, Hanlar, Daskesen ve Hocalı gibi merkezlerde yer alan kurgan tipi mezarlardan bilinmektedir. Özellikle bu mezarlardan ele geçen çanak çömlekler kültürün en karakteristik örneklerini oluşturur. Griden siyaha kadar değişiklik gösteren bu seramikler derin çanak, küp ve vazo formundadır. Seramiklerde en dikkat çeken özellik, yüzeye uygulanan bezeme tekniğidir. Kazıma, kabartma ve inkruse tekniğinde işlenen bu bezemeler genelde bitkisel, geometrik ve zoomorfik motiflerden oluşmaktadır⁶⁰.

⁵⁸ Adam Smith, Ruben Badalyan, Pavel Avetisyan, *The Archaeology and Geography of Ancient Transcaucasian Societies 1: The Foundations of Research and Regional Survey in the Tsaghkahovit Plain, Armenia, The Oriental Institute of the University of Chicago, United Graphics Incorporated, Chicago-Illinois: The Oriental Institute Publications 134, 2009, 29-31.*

⁵⁹ Smith vd. 2009, 34, fig 2.

⁶⁰ Veli Baxşeliyev, "Azerbaycan Arxeologiyası, Bakû: Azerbaycan Milli Elemler Akademiyası, Naxçıvan Bölmesi, 2006; E. Konyar, "Son Tunç Çağı ve İlk Demir Çağı'nda Küçük Kafkas Dağları'nda Hocalı-Gedebe Kültürü", *Tophumsal Tarih Galata Rum Okulu*Hocalı-Gedebe Kültürü*, 2016, 66-71.

Güney Kafkasya Geç Tunç Çağı'nı temsil eden Lchashen Metsamor kültürü, başta Orta Aras Havzası olmak üzere bölgenin büyük bir bölümünde etkisini gösterir. Söz konusu kültürün etki alanlarından bir diğeri de Gürcistan topraklarıdır. Geç Tunç Çağı'nda Gürcistan iki önemli kültüre ev sahipliği yapar. Bu kültürlerden ilki; Gürcistan'ın batısında yer alan daha çok Kuzey Kafkasya'daki Koban Kültürüyle ilişkilendirilen ve metal işçiliğiyle dikkati çeken Kolkis Kültürüdür. Gürcistan'daki diğer bir kültür ise, kendilerine özgü seramik gelenekleri, kale tipi yerleşim sistemi ve mezarlarıyla bilinen Lchashen Tsitelgori/Metsamor kültürüdür⁶¹.

Bölgede dönemle ilgili dikkati çeken bir diğer ayrıntı ise Güney Kafkasya/Mezopotamya ve Orta Anadolu arasındaki ilişkilerdir. Özellikle Saphar-Karaba'daki⁶² bir mezarda bulunan Mitanni Mührü ile Aradetis Gora'da⁶³ ele geçen ve benzerine Hattuşa'da gördüğümüz taş kalıp örnekleri bu ilişki ağının kanıtları olarak sunulmuştur. Söz konusu ilişki ağı rotasında Doğu Anadolu önemli bir konumda olmalıydı⁶⁴.

Orta Aras Havzası içerisinde değerlendirilen diğer bir bölge ise Kuzeybatı İran'dır. Özellikle Urmiye Gölü civarında yapılan yüzey araştırmalarında çok sayıda Erken Demir Çağına ait kalelere rastlanmıştır⁶⁵. Ayrıca bölgede Hasanlu⁶⁶ Dinkha Tepe⁶⁷, Haftavan Tepe⁶⁸ gibi yerleşim merkezlerinde yapılan çalışmalarda bölgede yeni bir kültürel değişimin izleri görülür. Özellikle bölgenin MÖ.2. Bin yılını “*Urmiye Boyahıları*” ile

⁶¹ A. Sagona, *The Archaeology of the Caucasus*, Cambridge University Press, Cambridge 2017.

⁶² G. Narimanishvili, “Trialeti in the 15th and 14th centuries BC”, *Rescue Archaeology in Georgia: the Baku-Tbilisi-Ceyhan and South Caucasian Pipelines*, Gamkrelidze, G., Ed., Tbilisi 2010, pl. XXII 1

⁶³ Elana Rova, E., “Ishtar in Shida Kartli? About a Recently Discovered Fragment of Stone Plaque”, *Libiamo ne' Lieti Calici: Ancient Near Eastern Studies presented to Lucio Milano on the occasion of his 65th birthday by pupils, colleagues and friends*, Corò, P., Devecchi 2016, fi g.1-2.

⁶⁴ F. Bianchi, “Southern Caucasus and Eastern Anatolia in the Late Bronze. A. Combined Approach to the Study of the Connections Between These Two Areas”, *Tarih Boyunca Anadolu Gürcistan İlişkileri, Anadolu-Kafkasya İlişkileri Araştırmalar Dizisi I* (Ed. Işıklı, M. vd), Ankara 2020, 201-222.

⁶⁵ Raffaele Biscione, “The Distribution of pre- and Protohistoric Hillforts in Iran”. *Studi Micenei ed Egeo-Anatolici*, 51, 2009, 123-143.

⁶⁶ Michael Danti, “Evidence from the Reanalysis of Hasanlu Tepe Periods V and VI”, *The Bronze Age-Iron Age Transition in Northwestern Iran- 6th International Congress on the Archaeology of the Ancient Near East*, Rome, 5th-10th May 2008, Sapienza Università di Roma, Rome, 2008, 23; Michael Roaf, M. “The Iron Age architecture of Hasanlu: An Interim Review”, in *Architecture of Hasanlu, English Section, Hasanlu Translation Project Publications*, 2012, 1-12.

⁶⁷ Oscar White Muscarella, “North-Western Iran: Bronze Age to Iron Age”, *Anatolian Iron Ages 3*, (ed. A. Çilingiroğlu- D. French), Ankara 1994, 139-155.

⁶⁸ Charles Burney, “Contact and Conflict in North-western Iran”, *Iranica Antiqua XXIX*, Festschrift K. Schippmann I, Gent, 1994, 47-62.

temsil eden kültür, yeni gelenlerle birlikte sona erer ve yeni gelenlerin getirdiği *Gri seramikle birlikte (grey ware)* bölgede Erken Demir ağı süreci başlar.



İKİNCİ BÖLÜM

ALAYBEYİ HÖYÜK

2.1. KONUMU VE YER SEÇİMİ

Alaybeyi Höyük, son yıllarda ülkemizin enerji ihtiyaçlarının karşılanmasında önemli bir basamak olan Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi (TANAP) kapsamında gerçekleştirilen çalışmalar sonucunda tespit edilmiştir. Höyük, Erzurum İl merkezinin 28 km kuzeybatısında, Aziziye ilçesine bağlı Alaybeyi Köyü sınırları içerisinde yer alır. Köyün yaklaşık 1.2 km kuzeydoğusunda bulunan Alaybeyi Höyüğü, Erzurum Ovası'nın (Karasu Havzası) merkezinde bulunan büyük boyutlu höyüklerden (28 h) biridir.

Alaybeyi Höyük'e dışarıdan bakıldığında herhangi bir tepe görünümünde olmadığı gözlenmiştir. Fakat kazı çalışmaları sonucu tespit edilen stratigrafik veriler incelendiğinde, yerleşimin kuzeyde bulunan bir yamaçtan başlayarak güneye alçak kesimlere doğru yayıldığı görülmüştür (Resim). Eğimli olan bölümün üzeri ise zaman içerisinde alüvyon dolgu ile dolmuş ve alan bugünkü düz ova formunu kazanmıştır

Çalışma alanımızın ana merkezi olan Erzurum Ovası; kuzeyde Dumlu Dağları, güneyde Palandöken Dağları ve kuzeydoğuda Kargapazarı Dağları ile çevrilidir. Aynı zamanda ovanın Turnagöl Dağı'nın güneyindeki kesimi Sakalikesik Ovası (Özbek Ovası) kuzeydoğusundaki düzlükleri ise Daphan Ovası (Daphan Düzlükleri) olarak da bilinir⁶⁹.

Erzurum Ovası, bugünkü görünümünü Alp tektonik hareketler sonucunda kazanmıştır. Bu bakımdan ovanın etrafını çevreleyen yüksek kesimler volkanik dağlardan oluşurken, alçak kesimler ise Üst Miyosen, Pliyo-Kuvaterner ve Kuvaterner dönemlerine ait çökellerden meydana gelmiştir. Bu coğrafi hareketler sonucunda dağlık kesimdeki akarsu aşındırmaları hızlanmış ve bu aşındırma sonucunda toplanan malzemeler ovanın zamanla dolmasına neden olmuştur. Akarsuların taşıdığı bu malzemeler, Dumlu Dağları'nın Erzurum Ovası'na açılan güney hattı boyunca birikinti yelpazelerinin oluşmasını sağlamıştır. Bu birikinti yelpazeleri içerisinde yer alan irili ufaklı kaya

⁶⁹ Necdet Sözer, *Erzurum Ovası'nın Beşeri ve İktisadi Coğrafyası*, Atatürk Üniversitesi Yayınları:101, İşletme Fakültesi Yayınları:9, Araştırma Serisi:7 Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum 1970, 2.

kütleleri gerek günümüzde gerekse de erken dönemlerdeki mimarilerin yapımında kullanılmış olmalıydı. Öyle ki Alaybeyi Höyüğü'nün Demir Çağı mimarilerinin duvar örgülerinde kullanılan yarı işlenmiş taşlarla, yine aynı yapıların zeminlerindeki taban döşemeleri olarak kullanılan yassı taşların bu birikinti yelpazelerin oluşturduğu alüvyon alanlardan getirildiği düşünülür⁷⁰.

Doğu Anadolu Bölgesi, sonbahardan ilkbahara kadar geçen zaman aralığında sıcaklığı düşüren ve oldukça kuru olan *Kontinantal Kutbi Hava Kütlesi* 'nin etkisi altında kalır. Bu bakımdan bu hava kütlesi bölgenin kar yağışlı ve dondurucu bir şekilde soğuk geçmesine neden olur. Aynı zamanda bölge, ilkbahardan sonbahara kadar geçen sürede ise güneyden gelen *Tropikal Hava Kütlesi*yle karşılaşır. Özellikle geçiş mevsimlerinde bu hava kütlesi bölgenin bol yağışlı geçmesini sağlar⁷¹. Bu hava kütleleri bölgenin iklim özelliklerini belirlediği gibi güneş ışınlarının geliş açısı ve buna bağlı olarak da merkezlerin yer seçimini de etkilemiştir. Nitekim Alaybeyi yerleşim alanının yer seçiminde de bu faktörlere dikkat edilmiş olmalıdır. Erzurum Ovası'nın kuzey kesiminde, ovanın güneye bakan eğimli bir alanında yer alan höyük; ovanın diğer alanlarına oranla güneş ışınlarından daha fazla faydalanmaktadır.

Erzurum Ovası bünyesinde barındırdığı su kaynakları bakımından bölgenin su deposu görevi niteliğindedir. Özellikle Dumlu ve Kargapazarı Dağları'ndan kaynağını alan irili ufaklı birçok akarsu, ovanın kuzeydoğusundaki Karasu ile birleşerek bölgenin su ihtiyacını karşılamaktadır. Karasu ve buna bağlı olan akarsu kolları yağış ve eriyen kar sularından beslendikleri için akım rejimlerinde düzensizlik görülür. Akım rejimi özellikle mayıs ve kasım aylarında maksimum seviyeye ulaşırken, bu seviye eylül ve aralık aylarında ise minimum düzeydedir. Debideki bu düzensizlik özellikle sık yataklı derelerde taşkınlara neden olur⁷².

Alaybeyi Höyüğü'nün yerleşim alanına baktığımızda ise akım rejimi düzenli bir akarsu kenarında yer almamaktadır. Yerleşime en yakın su kaynakları ise; 1.2 km kuzeydoğudaki Kayapa Mevkii olarak adlandırılan alandan çıkan kaynak suyu ile yine yerleşimin 2.1 km doğusundaki Salasor Deresi'dir. Bu su kaynakları özellikle haziran ve

⁷⁰ Cemal Sevindi, "Alaybeyi Höyüğü (Erzurum-Aziziye) ve Çevresinin Mekansal Özellikleri", *Karaz'dan Büyük İskender'e Erzurum Ovasında Yeni Bir Keşif Alaybeyi Höyük*, (Edt: Gülşah Altunkaynak), Bilgin Kültür Sanat, 2019, 42

⁷¹ Sevindi, 2019, 43.

⁷² Sevindi 2019, 49.

ağustos aylarında ya kurumakta ya da debisi düşmektedir⁷³. İklimsel özelliklere bağlı olarak oluşan bu durum ne yazık ki bölgede su ihtiyacının oluşmasına sebebiyet vermiştir. Alaybeyi sakinleri ise su ihtiyacını çevrede bulunan diğer su kaynaklarından ya taşıma yoluyla ya da yeraltı kaynak sularına yakın yerlerde açtıkları su kuyularıyla sağlamış olmalıdır. Höyükte yapılan çalışmalarda Demir Çağı tabakalarında tespit edilen su kuyuları ve alanın özellikle doğu kesimindeki çalışmalar sırasında ulaşılan ana toprağın hemen altında suyun çıkması da bu görüşümüzü destekler nitelikte olmuştur.

2.2. KAZI ÇALIŞMA ALANLARI VE STRATİGRAFİ

Alaybeyi Höyük, 2015 yılı kış aylarında TANAP boru hattının inşası sırasında yoğunluğunu seramik bulguların oluşturduğu arkeolojik malzemenin açığa çıkmasıyla tespit edilir. 2016 yılında Erzurum Müze Müdürlüğü yetkilileri tarafından alanda yapılan incelemelerde sıyırma faaliyetleri sonucunda açığa çıkan mimari yapılar ile farklı dönemlere ait seramiklerin varlığı rapor edilerek acilen kurtarma kazılarının yapılmasına karar verilir. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün gerekli izinleri doğrultusunda 2016 yılında Erzurum Müze Müdürlüğü başkanlığında kazı çalışmalarına başlanır.

Kazı çalışmaları devam ettikçe doğu-batı yönlü uzanan alanda, aslında modern köy yolu ile ayrılan bölümün arkeolojik olarak da net bir ayrım gösterdiği anlaşılmıştır. Doğu ve batı bölüm olarak iki ayrı kısımda değerlendirilen yerleşimde; batı bölümün erken dönemleri içerisinde barındıran “Höyük” kısmı, doğu bölümün ise Atölye ve Mezarlık alanlarını barındıran Demir Çağ yerleşimi olduğu gözlenmiştir.

2.2.1. Batı Bölüm

Alaybeyi arkeolojik yerleşiminde tespit edilen tabakalanma ile höyük kısmı olduğunu gösteren batı bölümün açığa çıkarılan buluntuları ve yapılan C¹⁴ analizleri, Kalkolitik Dönem’ den Geç Demir Çağ’a kadar yerleşimin olduğunu göstermiştir.

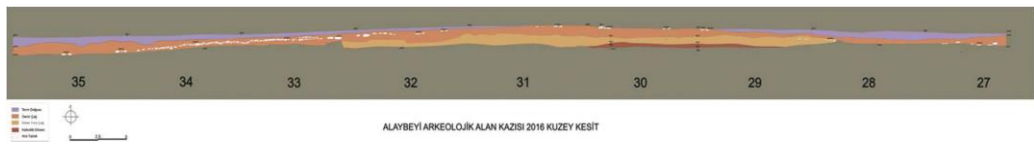
Alaybeyi arkeolojik yerleşiminde Demir Çağ evreleri hem batı hem de doğu bölümde tüm yerleşimi kapsayacak kadar geniş bir alana yayılmış durumdadır. Bu

⁷³ Sevindi 2019, 51.

kalıntılara hemen her açmada rastlanmıştır. Detayları bu tezin Demir Çağ bölümünde ele alınacak olan tabakada, mimari unsurlar ve mezarların yanı sıra seramik, metal, kemik ve pişmiş toprak objelerden oluşan çok sayıda Demir Çağ bulgusu kaydedilmiştir. Arkeolojik bulgularla ortaya konulan veriler, C¹⁴ analizleri ile de desteklenmiştir.

Alaybeyi Höyük'ten ele geçen veriler Demir Çağı ile sınırlı kalmamış, bölgenin en önemli kültürlerinden biri olan Karaz/Kura Aras kültürüne ait ETÇ tabakası da ortaya çıkarılmıştır. Kesit çiziminde sarı renkle gösterilen D 27, D 28, D 29, D 30, D 31, D 32, C 28, C 29 ve C 31 numaralı açmalarda tespit edilen ETÇ tabakasının; kültüre ait karakteristik unsurlar olarak görülen çanak çömlekler ve kutsal ocakların yanı sıra sekiz adet mezar ve sınırlı da olsa mimari unsurlardan oluştuğu görülmüştür. Tüm bu unsurlarla birlikte kültürle çok fazla ilişkilendirilmeyen idol ve kadın figürinleri gibi bulgulara da rastlanılmıştır. Her ne kadar ETÇ tabakaları dar bir alanda tespit edilse de hem daha önce yapılan araştırmalarla varılan sonuçları desteklemiş hem de mevcut varsayımlara yeni boyutlar katılabileceğinin işaretlerini vermiştir.

Alaybeyi Höyük'te ETÇ tabakasının ardından Kalkolitik Dönem tabakası gelir. Kesit çiziminde kırmızı ile işaretlenen kısımda görülen D29 ve D30 açmalarında oldukça sınırlı bir alanda, sınırlı mal grupları ile temsil edilen bu tabakadan alınan C14 sonuçları da göstermiştir ki burası bugüne dek bölgede bilinen en erken yerleşim yeridir. Bu yüzden Alaybeyi Höyük, bölgenin dip tarihinin çok daha erken dönemlere gideceğini göstermesi açısından oldukça önemlidir.



Şekil 1. Alaybeyi Höyük Tabakalanmasını Gösteren Kesit Çizimi (Alaybeyi Kazı Arşivi)

2.2.2. Doğu Bölüm

Modern köy yolu ile ayrılarak kazı alanının doğu kısmında kalan kısımda ise tamamıyla Demir Çağ tabakasına ait kalıntılar tespit edilmiştir. D3 ve D26 açmasına kadar kesintisiz olarak devam eden kazı çalışmalarında alanın en doğu ucunda mezarlık alanı, en batı ucunda atölye kısmının olduğu tespit edilmiştir.

Doğu bölümde yer alan D23 ve D24 açmalarında, atölye yapısında Erken ve Geç Demir Çağlara ait unsurlar ortaya çıkarılmış ve bu veriler C¹⁴ analizleri ile de doğrulanmıştır. Seramik ve metal açısından oldukça zengin bir buluntu grubu sunan Atölye alanında ortaya çıkarılan ocak, pota ve cüruf gibi kalıntılar bu alanın işlevselliğini gösteren önemli verilerdir.



ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ALAYBEYİ HÖYÜK DEMİR ÇAĞI TABAKASI

Alaybeyi Höyük kazı çalışmalarında, en iyi korunagelen tabakaların başında Demir Çağı gelmektedir. Demir Çağı sonrası özellikle Orta Çağ'da höyükte herhangi bir yerleşimin olmaması bu tabakaların daha iyi korunmasını ve anlaşılmasını sağlamıştır. Fakat bu durumu günümüzde yapılan tarımsal faaliyetlerden kaynaklı tahribatlar için söylemek güçtür. Bilindiği üzere Alaybeyi Höyük önemli bir tarım ovası içerisinde yer almaktadır. Bu bakımdan höyük üzerinde halen devam eden tarımsal aktiviteler bulunmaktadır. Bu faaliyetler özellikle Geç Demir Çağı tabakalarına ait mimari ve diğer buluntulara kısmen zarar vermiştir.

2016 ve 2017 yıllarında gerçekleştirilen kazı çalışmalarında erken/orta ve geç olmak üzere Demir Çağı'na ait iki evre tespit edilmiştir. Bu evreler gerek mimari gerekse de seramik ve metal eserlerle desteklenmiştir. Ayrıca Erken Demir ve Geç Demir Çağı'na ait evrelerden elde edilen C¹⁴ verileri yerleşimin tarihlendirilmesine büyük katkı sağlamıştır. Fakat Orta Demir Çağına ait C¹⁴ sonuçları dışında herhangi bir mimari ve küçük buluntuya rastlanmamıştır.

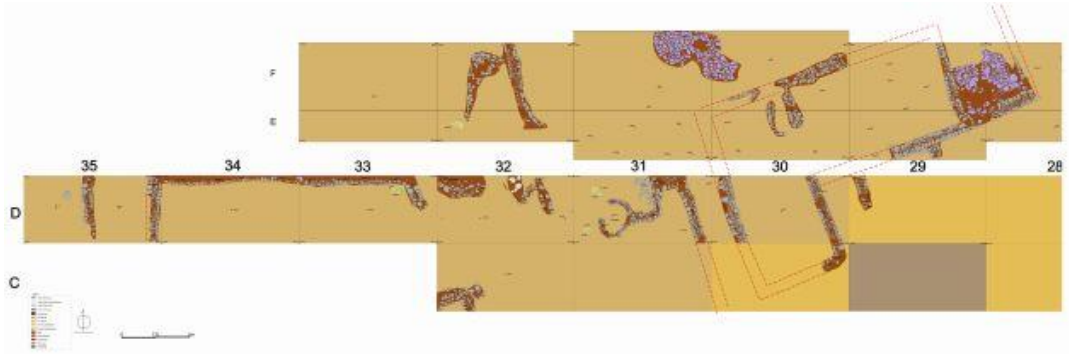
3.1. GEÇ DEMİR ÇAĞ TABAKASI (MÖ 6-4. YY)

Alaybeyi Höyüğü kazı çalışmaları doğu-batı yönlü olarak üç farklı alanda yürütülmüştür. Çalışmaların ilk basamağını, karayolunun batısında kalan ve tüm tabakaların net olarak izlendiği batı bölüm oluşturur. İkinci basamakta, karayolunun doğusunda kalan ve atölye olarak tanımlanan yapılar yer alırken, çalışmanın üçüncü ve son basamağını ise atölyenin doğusunda kalan mezarlık alanı oluşturur. Yapılan çalışmalarda höyükleşmenin olduğu batı bölümde Geç Demir Çağı'na ait izler net olarak gözlemlenirken, atölye kompleksinde sadece üst tabakada plan vermeyen duvar kalıntılarından ibarettir. Mezarlık alanı ise daha çok Hellenistik Çağ'da kullanım gördüğü için bu alandaki Geç Demir Çağı verileri kısıtlıdır.

3.1.1. Geç Demir Çağı Mimarisi

Geç Demir Çağ mimari unsurları, yerleşim modelini ortaya koymak için ne yazık ki oldukça yetersizdir. Kurtarma kazılarının sadece TANAP projesi kapsamında yer alan sınırlar içerisinde yapılmasına dair zorunluluk, bu durumun elbette en önemli nedenidir. Bunun yanı sıra Geç Demir Çağ tabakasının, tarım toprağının hemen altında yer alması da çok fazla tahribata uğramasına neden olmuştur. Yüzeyden rahatlıkla takip edilen duvar parçalarının önemli bir bölümünde gözlenen büyük kayıplar da bu durumun en görünür sonuçlarındandır.

D koridorunda başlayan kazı çalışmalarla hali hazırda yüzeyden belli olan mimari unsurların kuzeye ve güneye doğru devam ettiği gözlenmiştir. Geç Demir Çağ tabakası, proje kapsamı içerisinde en geniş sınırları ile kazılmış ve mimarisi genel hatları ile ortaya çıkarılmış alanlardandır. Batı bölümde 2 büyük yapı kompleksi ile tanımlanabilen Geç Demir Çağ mimarisi **(Resim)**, doğu bölümde Erken Demir Çağ sonlarına tarihlenen atölye yapısının üst kısımlarındaki dağınık duvar parçalarından öteye gitmemiştir. Doğu bölümde ve batı bölümde takip edilen buluntular, kuzey ve güney yönde yerleşimin devam ettiğini gösterirken kazılan alan dışında kalmasından dolayı yerleşim planını çıkarmak kurtarma kazıları sırasında pek mümkün olmamıştır. Ancak kazılan alanlarda açığa çıkarılan yapılar, Geç Demir Çağ yerleşiminin oldukça büyük ve görkemli yapıda olduğunu göstermektedir.



Şekil 2. Alaybeyi Höyük Batı Bölüm, Geç Demir Çağ Yapıları Çizimi (Alaybeyi Kazı Arşivi)

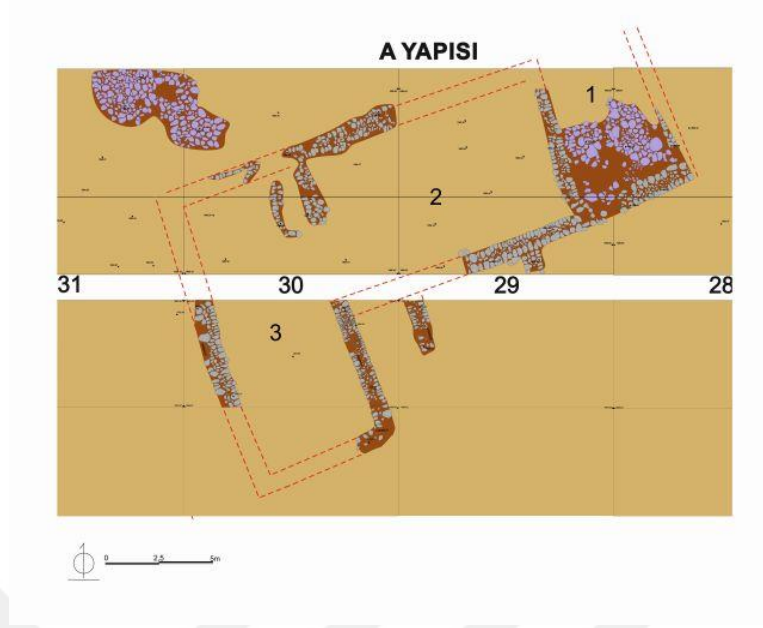
Batı Bölüm çalışmalarında, D koridorunda yapılan kazılara göre çalışma alanı, güney yönde C, kuzey yönde ise E ve F koridorlarında genişletilmiş ve batı bölümde, her

iki sezonda toplam 28 adet açmada çalışılmıştır. Bu açmalardan 16 tanesi 5x10 m boyutlarında, 8 tanesi 5 x 3 m, 4 tanesi ise 5 x 2,5 m boyutlarında kazılmıştır.

İki sezon boyunca güney ve kuzey kısımlarda geniş bir alanda çalışmalar yapılmışsa da kazılan alanların sınırları, açığa çıkarılan mekânların fonksiyonunu tam olarak anlamak için yeterli olmamıştır. Kazılar sonunda elde edilen yerleşim planı, 2 büyük yapıyı kısmen tanımlamayı mümkün kılmaktadır. Bu iki yapı grubu dışında kalan duvar ve zemin parçaları bir bütünlük oluşturmamakla birlikte Geç Demir Çağ mimari tekniklerini daha iyi anlamamızı sağlamıştır.

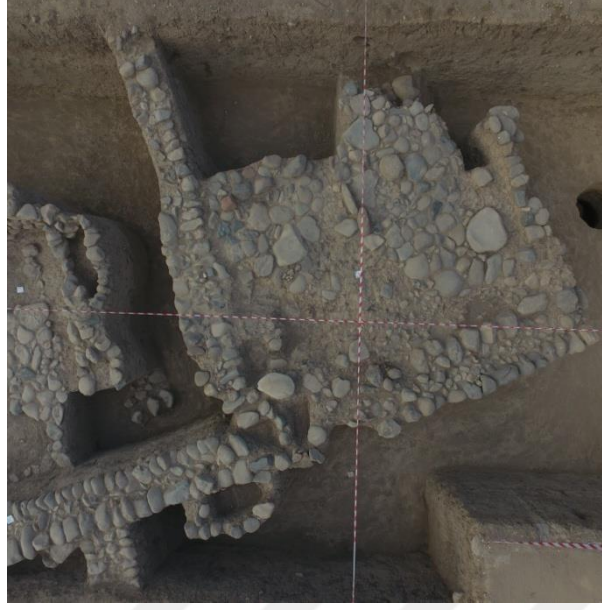
Alaybeyi yerleşiminde Geç Demir Çağ mimarisi, yoğun olarak batı bölümde görülmektedir. Batı bölümde, karmaşık ve farklı yapılar halinde tespit edilen Geç Demir Çağ mimarisi, kuzey kısımdaki A yapısı ve orta kısımdaki B yapısı ile belli sınırlar dâhilinde ortaya çıkarılmıştır.

A Yapısı, E 28-E 29 ve F 28-F 29 numaralı açmaların ortasındaki yapının bir kısmı, kuzey kısımda kazılmayan alanda devam ederken, güney kısımdaki bazı duvarları tahrip olmuştur. Tamamlanan çizimlerden anlaşıldığı kadarıyla “L” şeklinde, kuzeydoğu-güneybatı yönlü kurulan A yapısının genel ölçüleri 22 x 14 m olarak hesaplanmıştır. Ortaya çıkarılan kısım değerlendirildiğinde, yapının en az 3 adet mekânı olduğu anlaşılmaktadır (**Şekil 3**). Bunlardan 1 nolu mekân, taş döşeli zemini ve duvarları ile en iyi korunagelen mekândır. L Planlı yapının, 1 nolu mekâna bitişik ve kuzeydoğu güney batı yönlü uzanan 2 nolu; kuzeybatı-güney doğu yönlü uzanan 3 nolu mekânları dikdörtgen plana sahiptir.



Şekil 3. Alaybeyi Höyük Geç Demir Çağı, A Yapısı Çizimi (Alaybeyi Kazı Arşivi)

Kuzeybatı- güneydoğu yönlü duvar ve buna bağlı kuzey-güney yönlü duvarları dışında sağlam duvarı olmayan yapının, doğu yönündeki 1 nolu mekân, taş zemin döşeli olmalıdır. 1 nolu mekânda, nispeten sağlam olan her iki duvar da muntazam biçimde örülmüştür. Dışta ve içte iri ortada ise küçük dere taşları kullanılarak yapılan duvarlarda bağlayıcı olarak çamur harç kullanılmış ve tek sıra temel seviyesinde korunagelmıştır (Şekil 4). Mekânın kuzeybatı-güneydoğu yönlü uzanan, 2.90 m uzunluk ve 0.80 m genişliğindeki duvarı çok tahrip olmuş, sadece birkaç sıra taş günümüze ulaşabilmiştir. Taş döşeli mekânın, zemin döşemesi için iri ve yassı dere taşları seçilmiştir. Bir kısmı tahrip olan döşemenin ilginç bir özelliği de üzerinde 2 tane irice iç bükey taşlara yer verilmesidir. Kuzeydoğu ve güneybatı duvarlara yakın olarak konumlandırılan bu taşların, öğütme amaçlı kullanımı olduğu düşünülebilir. Taşların hafifçe oyulmuş iç kısımları bu fikri desteklemektedir. Günümüze ulaşabilen kısmı ile 1 nolu mekânın ölçüleri yaklaşık 6 x 7 m'dir.



Şekil 4. Alaybeyi Höyük Geç Demir Çağı, A Yapısı 1 Nolu Mekan (Alaybeyi Kazı Arşivi)

Ortaya çıkarılan duvar parçaları, A yapısının iki mekânının daha olduğunu göstermiş olsa da bu kısımlar ne yazık ki çok tahrip olmuştur. Güneybatı kuzeydoğu yönlü uzanan 2 nolu mekânın, güneybatı duvarının, korunabilen uzunluğu 6 m, kuzey duvarı ise 7 m olarak ölçülmüştür. Aynı yönlerde devam eden duvar parçalarının birleştiği düşünüldüğünde, 2 nolu mekânın oldukça büyük ve dikdörtgen plana sahip olduğu gözlenirse de arada başka bir bölme duvarı olabileceği ihtimaller arasındadır. Aslında kuzeydoğu-güney batı yönlü uzanan ve muntazam örgü sistemine sahip olan bu duvar, kuzey kısımda tam ortadan bölünerek söz konusu 1 ve 2 nolu mekânlar elde edilmiştir. Aynı duvar, güney kısımdan da bir büyük bir de küçük mekânlara bölünmüş ancak güneye giden bu duvarlar, 0.90 m uzunluğunda, 0.83 m genişliğindeki küçük kısım dışında tamamen tahrip olduğundan, devamının nasıl olduğu öngörülemez. A yapısının batı tarafında korunagelen duvar parçalarının izleri takip edildiğinde, kuzeybatı-güneydoğu yönlü uzanan büyük dikdörtgen planlı, 3 nolu mekân olduğu anlaşılmaktadır. Günümüze gelen kısımları mekânı tanımlamak için yetersiz olmakla birlikte, A yapısının bir bölümü olduğunu göstermektedir. Yapının yüzeye çok yakın olması, pek çok kısmının kaybına neden olmuştur. Bu nedenle 2 ve 3 nolu mekânların iç kısımdan başka bölümlere ayrılıp ayrılmadığını gösteren izlere ulaşılmamıştır. Tek sıra temel izleri bulunan yapının duvar örgüsünün nasıl tamamlandığı ve üst örtüsü hakkında fazla bir veriye ulaşılamamıştır. Buna rağmen dönemin genel mimari geleneği içerisinde,

kerpiç duvar kullanılmış olması en kuvvetli ihtimal olarak öne çıkmaktadır. Duvar örgü sistemi ve boyutlarının büyüklüğü, A yapısının konut için uygun olmadığını açıkça göstermektedir. 1 nolu mekânın taş tabanı üzerindeki öğütme (?) taşları ve yapının doğusundaki kültür dolgusundan gelen yoğun cüruf kalıntıları da bu durumu desteklemektedir.

B Yapısı, Alaybeyi batı bölümünde, Geç Demir Çağ tabakasına ait ikinci yapı B Yapısıdır. Bu yapı grubu, Alaybeyi’nde bulunan en ilginç mimari tasarıma sahiptir. D 31 açmasında başlayan yapı grubu, etrafı çevrili açık avlusu ile birlikte düşünüldüğünde D 35 açmasına kadar, yaklaşık 50 x 5 m’lik alana yayılmaktadır (**Şekil 5**). Bu kompleksin ana mekânını, yuvarlak planlı bir yapı oluşturmaktadır. Dışta ve içte iri, ortada küçük taşların çamur harçla bağlanarak oluşturulduğu kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu uzanan duvar 4.77 m uzunluk, 0.80 m genişliğe sahiptir. Duvar, açmanın kuzey kesitinden itibaren yaklaşık 2.5 x 1.72 m’lik düz bir alana dönüşür ve bu kısımdan tekrar güneye dönerek 2 m uzunluk, 0.90 m genişliğinde, kısmen dağılmış, kuzey-güney doğrultulu bir duvar hattı oluşturur. Bu duvar açma ortasında yaklaşık bir S şekli çizerek, doğu-batı yönlü 2.5 m kadar daha devam eder. 0.90 m genişliğindeki bu duvar, yuvarlak planlı mekâna, doğu kısmından birleşir (**Şekil 5**)



Şekil 5. Alaybeyi Höyük Geç Demir Çağı, B Yapısı Çizimi (Alaybeyi Kazı Arşivi)

3 m çapındaki yuvarlak planlı yapının kuzeybatı yöne açılan 1.75 m genişliğinde bir girişi bulunmaktadır. Pek çok kısmı tahrip olmuş olan mekânın, duvarlarında uygulanan örgü tekniği, diğer Geç Demir Çağ duvarları ile aynı olup genişliği 0.53 m’dir. İçerisinden az da olsa kemik ve kül kalıntılarının çıkarıldığı yapının ilginç özelliklerinden birisi de giriş açıklığının kuzeydoğu ve güneybatısında 2 adet mezarın bulunmasıdır. Ölü hediyesi bulunmayan, basit toprak gömü bu mezarlar, oldukça düzgün hocker tarzında yatırılmış iki genç kadın bireye aittir (**Şekil 6**).



Şekil 6. Alaybeyi Höyük Geç Demir Çağı, B Yapısı Yuvarlak Planlı Mekan (Alaybeyi Kazı Arşivi)

Yuvarlak planlı yapının önünde, D 32 açmasında, oldukça tahrip olmuş mimari unsurlar tespit edilmiştir. Küçük bölmelere ve nişlere sahip olduğu anlaşılan bu bölümde, dağınık taşlar ve kaybolan kısımlar, tam olarak mimari görüntüyü engellese de bu bölümün yuvarlak planlı yapı ile açık avlu arasında işlevsel öneme sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu karmaşık yapıli işlevsel bölümün hemen önünde ise yaklaşık 20 m uzunluğunda, kuzey kesite dayanan bir çevre duvarı tespit edilmiştir. Oldukça kötü durumda olan bu duvar, toprak yapısının bozulmasından dolayı iyice dayanıksız hale gelmiş, tek sıra taşlardan oluşan özensiz duvar örgüsünün daha fazla tahrip olduğu gözlenmiştir. Duvar, D 35 açmasında güneye yönelerek çevrelediği alanı sınırlandırmıştır (Şekil 7). Uzun duvara göre daha sağlam olan kuzey güney doğrultulu, 5 m uzunluğundaki duvarın ortalama genişliği 1,10 m'dir. İçte ve dışta iri, ortada küçük taşlarla örülen bu tipik Geç Demir Çağ duvarının batı yüzü tahrip olmuştur. Çevre duvarı, D 33 açmasında da kuzeybatı, güneydoğu yönlü bir sınır oluşturmaktadır. 1.97 m uzunluğu ile batı sınır duvarından daha kısa olan bu duvar 0.87 m genişliğe sahiptir. Kısa duvarın uzun kuzey duvar ile birleştiği noktada hocker tarzda, ölü hediyeleri olmayan bir erkek bireye ait basit toprak gömü bir mezar bulunmuştur. Arazi eğiminin iyice belirginleştiği ve 1 m derinliğe varmadan taban suyunun çıktığı bu açık avlu içerisinde, kuzey duvar dibinde, bir adet de öküz başı bulunmuştur.



Şekil 7. Alaybeyi Höyük Geç Demir Çağı, B Yapısı Genel Görünümü (Alaybeyi Kazı Arşivi)

B yapısının hem mimari özellikleri hem de buluntuları göz önüne alındığında ritüellere yönelik bir amaca hizmet etmiş olması muhtemeldir. Bu noktada avlu içerisinde bulunan hocker gömünün hemen baş kısmında bulunan büyükbaş hayvan başı da alanın adak sunumu ile ilişkini ortaya koyan güzel bir örnek olmuştur. Bu verilerin yanı sıra B yapısının altında, ETÇ tabakasında da kadın figürinlerinin bulunması bu alanın bin yıllarca kutsal bir amaca hizmet etmiş olabileceğini akıllara getirmiştir.

3.2. ERKEN/ORTA DEMİR ÇAĞ TABAKASI (MÖ 10 – 6. YY)

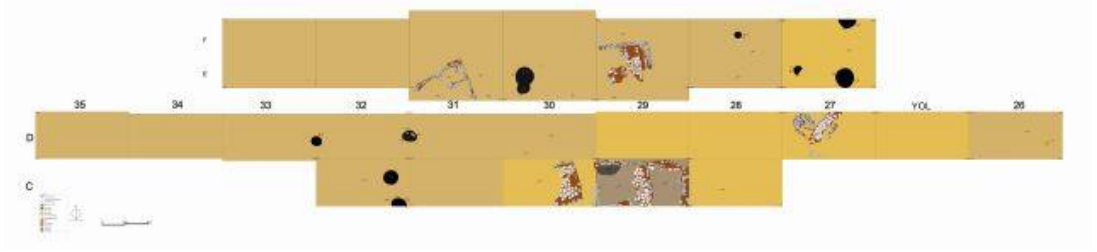
Alaybeyi Höyüğü' nün Demir Çağı' na ait ikinci önemli kültür katmanı Erken/Orta Demir Çağı tabakasıdır. Bu tabakaya ait veriler höyükleşmenin olduğu batı bölümü ile doğu bölümde yer alan ve atölye olarak adlandırılan alandan ele geçmiştir.

3.2.1. Erken/Orta Demir Çağ Mimarisi

Alaybeyi'nde Geç Demir Çağ'ın hemen altında açığa çıkarılan Erken/Orta Demir Çağ mimarisi, tek sıra ve kaba işçilikli duvarlarına rağmen daha özenli, taş döşeme zeminleri ile karakterize edilmiştir. Bununla birlikte kısmen tespit edilebilse de taş zeminin beyaz sıva ile sıvanmış olması da bir diğer ayırıcı özellik olarak karşımıza çıkar. Batı bölümde ağırlıklı olarak C, E ve F koridorlarında karşımıza çıkan bu dönem mimarisinin en güzel örneği, doğu bölümde yer alan atölyede izlenmiştir.

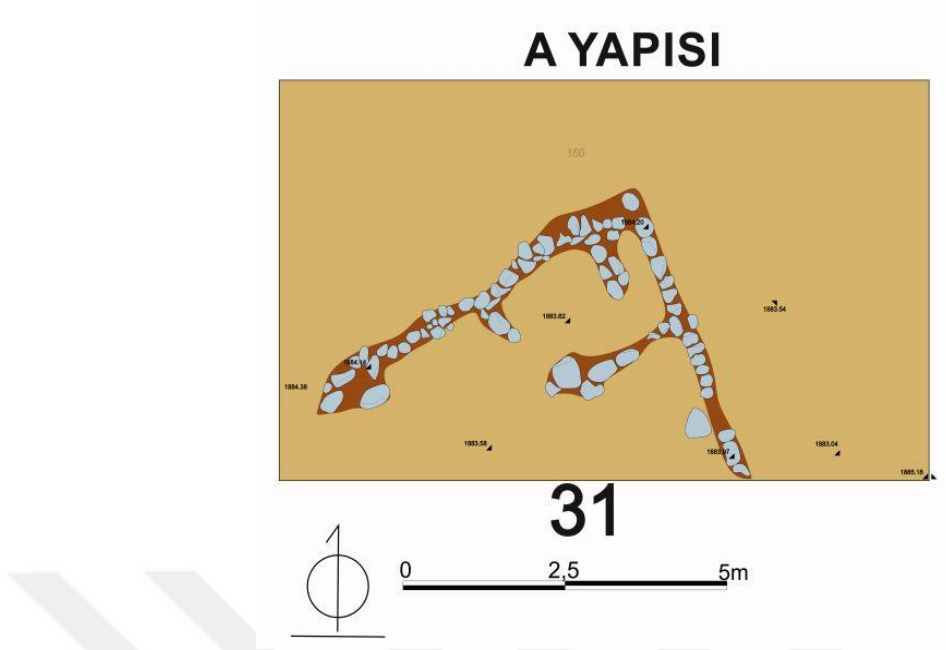
Geç Demir Çağ tabakasında olduğu gibi Erken/Orta Demir Çağ'da da tespit edilen yapıların, içlerinden gelen malzemelere bakıldığında; yerleşimde konut olabilecek herhangi bir mekâna rastlanmadığından ötürü bu alanın daha çok kamusal amaçlı kullanılmış olabileceği düşünülmüştür. Aşağıda bu yapılar tek tek ele alınarak genel özellikleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Batı bölümde Erken Demir Çağ Mimarisine ait 4 yapı ve 1 zemin parçası tespit edilmiştir. Kısmen tahrip olan bu yapılar ise tam bir mimari plan vermekten uzak olmakla beraber, mimari geleneği anlamaya yetecek kadar veri sunmuştur (**Şekil 8**).



Şekil 8. Alaybeyi Höyük Batı Bölümü, Erken Demir Çağ Yapıları Çizimi (Alaybeyi Kazı Arşivi)

A Yapısı, Batı bölümdeki Erken/Orta Demir Çağ tabakasında yer alan ilk mekân, büyük çoğunluğu E 31 açmasında kalan yapıdır (**Şekil 9**). Kuzeydoğu-güneybatı duvarları ile açığa çıkarılan yapının kuzeydoğu köşesinde bir küçük bölmesinin olduğu anlaşılmıştır. Korunabilen duvar ölçülerine göre 3.60 x 2.10 m boyutlarındaki mekânın duvarları tek sıra taştan örülmüştür ve 0.30 m genişliğe sahiptir. Duvarların korunabilen yüksekliğine bakıldığında 3-4 sıra üst üste taşlarla örüldüğünü görülür. Bağlayıcı olarak çamur harcın kullanıldığı duvarların üst yapısına ait malzemelere rastlanılmamıştır. Duvarlarda dikkat çeken bir diğer özellik ise küçük nişlere yer verilmesidir (**Şekil 10**). Tabanda kısmen korunmuş taş zemin üzerindeki beyaz sıva izleri, dikkati çeken diğer bir özellik olarak öne çıkar. Yapının içerisinden büyük bir dibek taşı etrafında ortaya çıkarılan akıtacaklı kap, tümlenebilir pişmiş toprak seramiklerle birlikte oldukça kalın bir kütleye sahip küllü alan; mekânın depo veya üretime yönelik bir kullanımı olabileceğini düşündürmüştür.



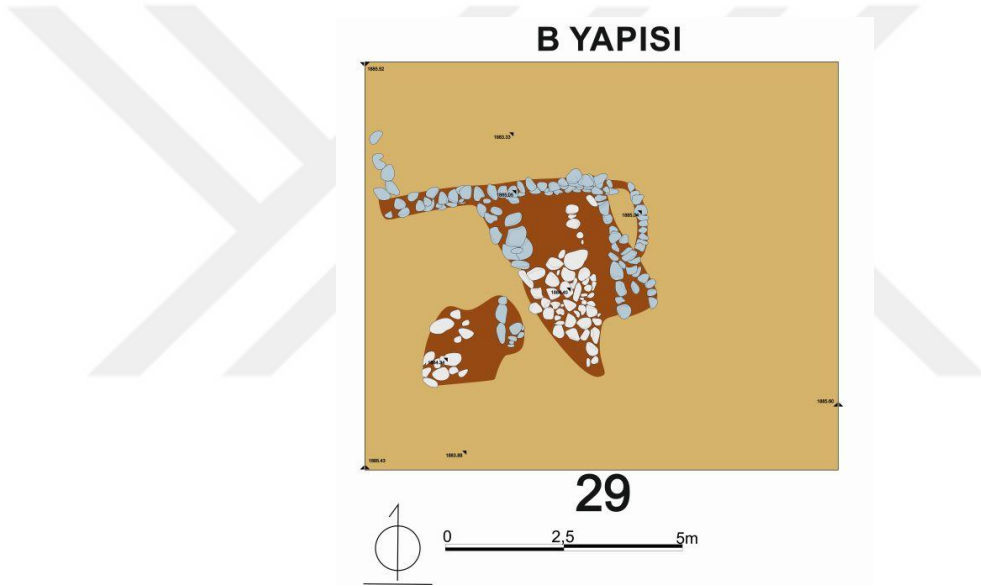
Şekil 9. Alaybeyi Höyük Erken Demir Çağı, A Yapısı Çizimi (Alaybeyi Kazı Arşivi)



Şekil 10. Alaybeyi Höyük Erken Demir Çağı, A Yapısı (Alaybeyi Kazı Arşivi)

B Yapısı, E-F 29 açmalarının sınırları içerisinde yer alan yapının büyük bölümü daha çok F 29 açmasında kalmaktadır. Kuzey, doğu ve batı duvarları kısmen ortaya çıkarılan yapı, mevcut hali ile 2 bölümden oluşan bir mekân planı vermektedir (**Resim**). Bu yapının kuzey duvarı 5,24 x 0,36 m, batı duvarı 1.80 x 0.52 m, doğu duvarı 3 x 0.70 m olarak ölçülmüştür. Batı ve doğu duvarlarının ikisi de korunagelmıştır. Yine tek sıra taş dizisinden üst üste 4-5 sraya kadar korunagelen bu duvarlardan doğudakinde, küçük

bölmelere yer verilmiştir. A yapısında duvarlara yapılan nişlerin, B yapısında daha kapalı hale dönüştürülmesi bu kısımların silo olarak kullanılmış olabileceğini akla getirmiştir. Büyük oranda tahrip olan taş döşeme, mekânın güney kısmında daha iyi korunmuştur. A yapısında gözlenen beyaz sıva izlerine, B yapısı zemininde de rastlanmıştır. Yapının iki bölümü arasındaki duvar köşesine sabit bir ocak yerleştirilmiştir (**Şekil 11 - 12**). Taş dibek taşı, pişmiş toprak ağırşak, tümlenebilir durumda çömlek, obsidyen ve kemik aletler, mekân içerisinden ve açma genelinden ele geçen bulgular olarak kaydedilirken, mekânın arkasında da yanık toprak dolgusu içerisinde çok yoğun büyük baş hayvan kemiği ve ocak parçaları ele geçirilmiştir. Tüm bu bulgular bu yapının da sivil konut mimarisinden uzak bir amaçla yapıldığını göstermektedir.



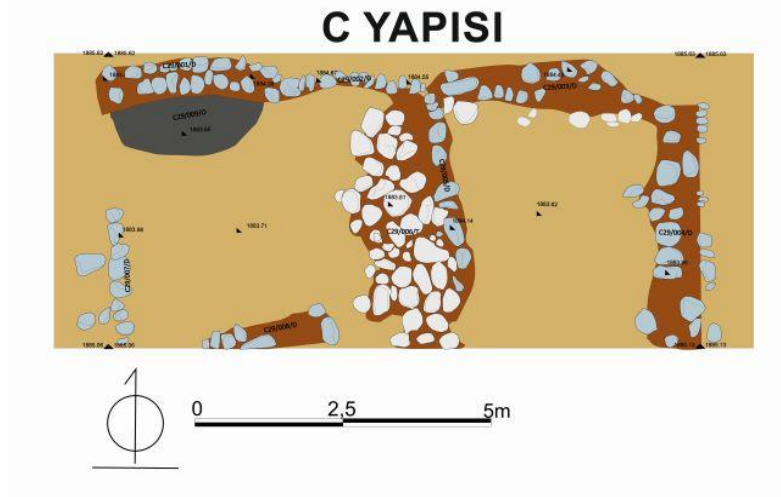
Şekil 11. Alaybeyi Höyük Erken Demir Çağı, A Yapısı Çizimi (Alaybeyi Kazı Arşivi)



Şekil 12. Alaybeyi Höyük Erken Demir Çağı, B Yapısı (Alaybeyi Kazı Arşivi)

C Yapısı, C 29 açması içerisinde kalan yapı 2 bölümden oluşmaktadır (**Şekil 13**). Yapının doğu bölümü, korunan kısımlarına göre 4.5 x 4.5 m ölçülerindedir ve kuzey, doğu ve batı duvarları açığa çıkarılmıştır. Ne yazık ki yapının güney sınırı kesit içerisinde devam ettiğinden ötürü tam olarak bilinmemektedir. Kuzey duvar önündeki birkaç taş dışında taban döşemesi tamamen tahrip olmuştur. Doğu duvarda yer yer iki sıra taştan oluşan duvarların korunma durumu çok kötüdür. İki mekânı birbirinden, ince tek sıra bir duvar ayırmaktadır (**Şekil 14**).

Batı bölümü ise doğu kısımdan biraz daha büyükçe, korunan kısımlara göre yaklaşık 5.5 x 4.5 m boyutlarındadır, güney kısım ise küçük bir duvar parçası hariç korunamamıştır. Yapının batı bölümünde iç duvarı takip eden taş döşeme zemin, kısmen de olsa korunagelmıştır. Bu bölümün farklı bir yanı da kuzey duvarın birkaç sıra taş üst üste ve hafif apsis yapacak şekilde oluşturulmasıdır.



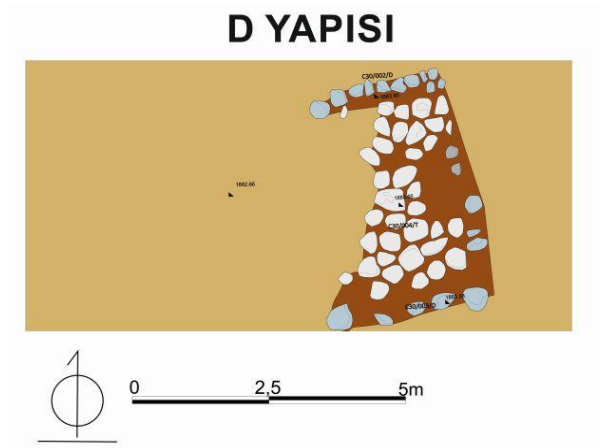
Şekil 13. Alaybeyi Höyük Erken Demir Çağı, C Yapısı Çizimi (Alaybeyi Kazı Arşivi)



Şekil 14. Alaybeyi Höyük Erken Demir Çağı, C Yapısı (Alaybeyi Kazı Arşivi)

D Yapısı, Alaybeyi Höyük batı bölümde kısmen de olsa korunabilen son Erken Demir Çağ yapısı olan D yapısı (**Şekil 15**), C 30 açması sınırları içerisinde yer alır. Çok fazla tahrip olan duvarlarından yalnızca kuzey duvarı iyi durumda korunagelmıştır ve bu duvarın ölçüleri de 2.5 m uzunluğa, 0.45 m genişliğindedir. Doğu ve güney duvarlarında birkaç taş sırası dışında korunamamış olan çevre duvarlarından ne yazık ki batı duvarı günümüze ulaşmamıştır. Duvarların günümüze gelen parçaları, tipik Erken Demir Çağ duvarlarında olduğu gibi tek sıra taş dizilerinden oluşmaktadır. Tek mekân olarak tespit edilen yapıda, taş döşeli zemin, duvarlara göre daha iyi durumdadır (**Şekil 16**). Yapının batı kesiminde, kuzey-güney doğrultusunda devam eden zemin, iri yassı dere taşları ile

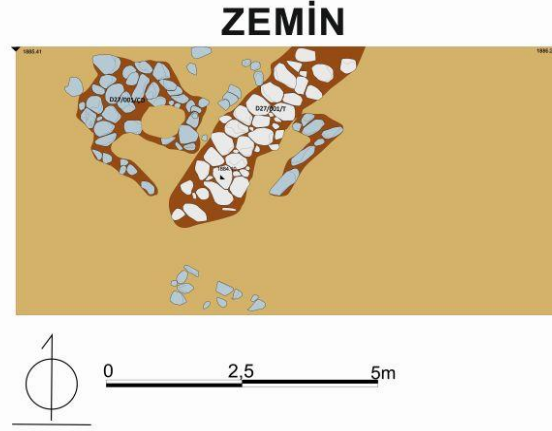
yapılmıştır. Korunma durumu oldukça kötü olmakla beraber yapı, genel özellikleri ile bölgenin Erken Demir Çağ mimari özelliklerini temsil eden unsurlara sahiptir.



Şekil 15. Alaybeyi Höyük Erken Demir Çağı, D Yapısı Çizimi (Alaybeyi Kazı Arşivi)



çıkarılan taş zemin, yerleşimin mimari geleneklerine uygun olarak yassı düzgün ve işlenmemiş dere taşları ile yapılmıştır (Şekil 17 - 18).



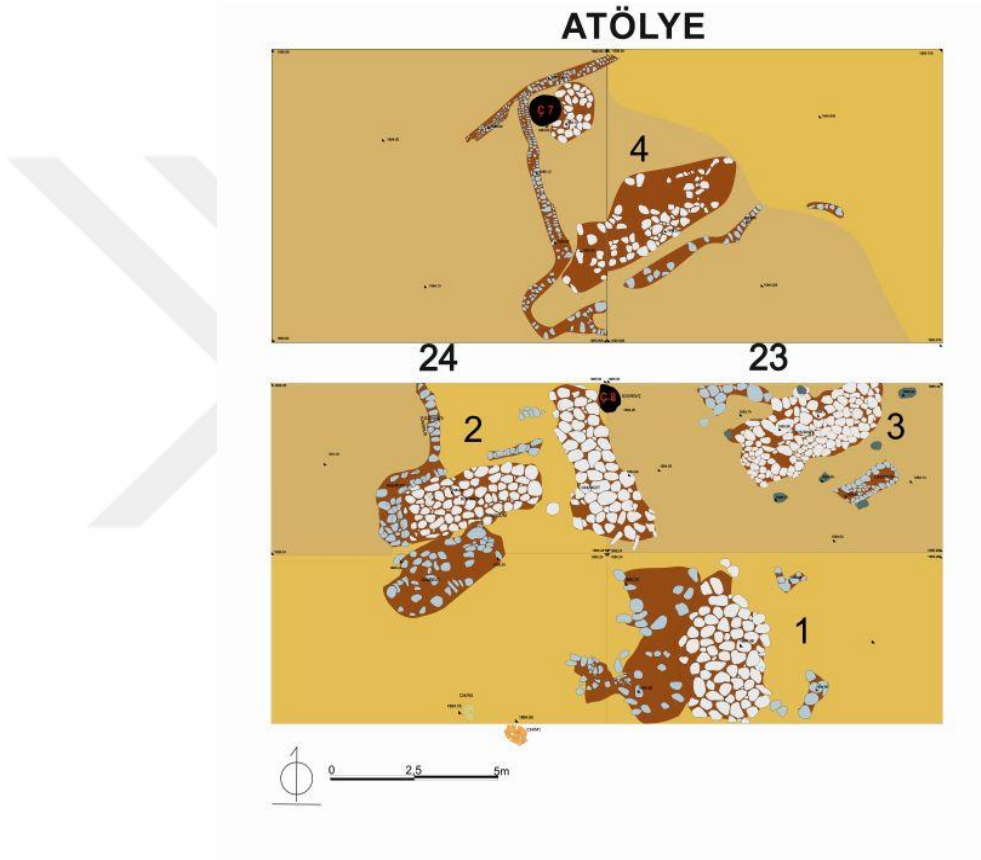
Şekil 17. Alaybeyi Höyük Erken Demir Çağı, Taş Döşeli Zemin Çizimi (Alaybeyi Kazı Arşivi)



Şekil 18. Alaybeyi Höyük Erken Demir Çağı, Taş Döşeli Zemin (Alaybeyi Kazı Arşivi)

Görüldüğü üzere batı bölümde tek sıra halinde özensiz taşlarla, kuru duvar tekniğinde örülen ve küçük bölmelere ya da nişlere yer verilen duvarları; yassı dere taşları ile döşenen, beyaz sıva ile kaplanan zemin uygulamaları ile Erken Demir Çağ mimarisi, Geç Demir Çağ mimari geleneğinden net biçimde ayrılmıştır. Bu tabakanın verileri de Geç Demir Çağ tabakasında olduğu gibi hem arkeolojik hem de analitik olarak değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda yapılan çalışmalarda D 29 açmasında yanık dolgu içinden alınan örnekler üzerinde gerçekleştirilen C^{14} sonuçları MÖ 895-850 tarih aralığını vermiş ve bu kısımdaki yapılaşmayı Erken Demir Çağ sonlarına tarihlemiştir.

Yerleşimin doğu bölümünde de çalışmalar yapılmış; daha öncede belirtmiş olduğumuz üzere bu bölümün en doğu kısmında bir mezarlık alanı, en batı kısmında ise atölye yapısı tespit edilmiştir. Proje kapsamında belirlenen sınırlar içerisinde kazısı yapılan en geniş alan olmasına rağmen ortaya çıkarılan fonksiyonel yapının sınırları tam olarak belirlenememiştir. Ancak elde edilen veriler özellikle Erken Demir Çağ sonlarına doğru, Alaybeyi'nde üretimin büyük bir kompleks içerisinde gerçekleştiğini kanıtlamıştır.



Şekil 19. Alaybeyi Höyük Doğu Bölüm, Atölye Yapısı Çizimi (Alaybeyi Kazı Arşivi)

Doğu bölümde batıdaki höyük kısmına oldukça yakın konumlanmış bir atölye kompleksi bulunmuştur (**Şekil 19**). Genel olarak Erken Demir Çağ mimari geleneğinin uygulandığı atölyenin mimari özellikleri dışında küçük buluntuları, mezarları, köpek gömüleri, üretim alanları ile oldukça büyük ve önemli bir yapı grubu olduğu anlaşılmıştır. Yapının güney ve kuzeyinde mimari anlamda birtakım farklılıklar gözlenirse de işlevinde bir değişiklik olmadığı gözlenmiştir. Kuzey ve güney kesitte halen devam eden ancak

çalışılabilecek alan dışında kaldığı için kazıları tamamlanamayan yapının içerisinde tespit edilen buluntular, üretim aletleri ve bitmiş eserlerden oluşmaktadır. Yapıya ait bölümleri içeren D 23 açmasından alınan C14 sonuçları **MÖ 908-811**; E 23 açmasından alınan C14 sonuçları ise **MÖ 895-797** tarihlerini vermiştir. Elde edilen bu sonuçlar, Erken Demir Çağ sonlarında yapının işlevini sürdürdüğünü analitik verilerle ortaya koymuştur.

Biri açık avlulu mekân olmak üzere toplam 5 bölümü ile açığa çıkarılan yapıda, doğu ve güney mekânların duvarları kısmen tespit edilmiş; kuzeydeki büyük açık avlunun duvarları ise oldukça farklı bir örgü sisteminin kullanıldığını göstermiştir.

1 No'lu Mekân, C 23 açması içinde kalan ve duvarları çok tahrip olmuş olan güney mekânın, özenli işçiliğe sahip taş zemini güney kesit içerisinde devam etmektedir (**Şekil 20**). Taş zeminin, güneyden kuzeye doğru uzunluğu 3.73 m; doğu batı eksenli uzunluğu 2.51 m olarak ölçülmüştür. Hemen doğu bitişiğinde yer alan C 24 açmasında, dağınık durumda duvar parçaları tespit edilmiştir. Açmanın güneyinde ise bir çocuğa ait, içinde mezar hediyesi olarak üç tane sapan taşının olduğu bir pithos mezar ile bu mezarın hemen doğusunda erişkin bir kadına ait, hocker gömü tarzının uygulandığı basit toprak mezar açığa çıkarılmıştır.



Şekil 20. Alaybeyi Höyük Doğu Bölüm, Atölye Yapısı 1 No'lu Mekân (Alaybeyi Kazı Arşivi)

2 No'lu Mekan, D 24 açması içerisinde kalan mekân ise batı (2.20 x 0.53 m) ve kuzey duvarları (2.10 x 0.30 m) kısmen korunagelmış halde açığa çıkarılmıştır. Mekânın güney duvarı yıkılmış halde iken genel olarak duvar yapısı, yan yana tek sıra, üst üste üç sıra taş örgüsünden ibarettir. Yapının zemin döşemesi ise neredeyse tamamen korunmuştur. Zeminin korunabilen ölçüleri yaklaşık 2.60 x 1.80 m dir. Bu mekânın hemen önünde ise yine aynı özenli işçilikle yapılan, 5 x 1.80 m'lik ölçüsü ile günümüze ulaşan taş döşeme; kuzey güney yönlü olarak devam etmektedir. Etrafında duvar örgüsü olmayan bu zemin, daha ziyade bir koridor ya da sokak döşemesi izlenimi vermektedir (Şekil 21).



Şekil 21. Alaybeyi Höyük Doğu Bölüm, Atölye Yapısı 2 No'lu Mekân (Alaybeyi Kazı Arşivi)

3 No'lu Mekan, yapının D 23 açması sınırları içinde kalan kuzeydoğu mekânıdır. Mimarisine bakıldığında bu kısım, yapının ana mekânı olduğunu net bir şekilde ortaya koyarken ele geçen buluntuların zenginliği de üretimin ne denli yoğun olduğunu göstermiştir. Kuzey duvarı korunan mekânın güneydoğusunda, taş zemin etrafında sıralanan yedi adet direk altlığı tespit edilmiştir. Üst yapıyı taşıyan ayakların yerleştirildiği bu sütun altlıkları arasında bir duvar parçası tespit edilmiştir ki bu duvar, mimari bir unsur olmaktan ziyade olasılıkla işlik amaçlı kullanımın parçasıdır (Şekil 22). 2 sıra taş dizisi ile oluşturulan bu işlik, 2 m uzunluğunda, 0.70 m genişliğindedir.



Şekil 22. Alaybeyi Höyük Doğu Bölüm, Atölye Yapısı 3 No'lu Mekân (Alaybeyi Kazı Arşivi)

İşliğin hem üstü hem de tabanı tamamı ile kırık seramik parçaları ile kaplıdır. Açmada döşeme taşlarının üzerinde dağınık halde bulunan pişmiş toprak kap parçaları toplandıktan sonra bazı döşeme taşlarının üzerinde veya yanında yanık izleri gözlemlenmiştir. Mekân içerisinde, ocağın hemen ilerisinde kütleli bir cüruf yığını bulunmuştur. Tüm tabanı düzgün taş zemin ile kaplıdır ve taş zemin üzerinde de yoğun seramik kırıkları tespit edilmiştir. Bunların dışında mekân tabanında, bir adet mesompholos formunda kâse, kâsenin içerisinde kırılmış ve paslanmış hâlde bir adet bilezik ve önünde iki adet balta ve bir adet çekiçten oluşan bakır alaşımlı eser grubunun yanı sıra bir adet kemik obje, bir adet işlenmiş taş obje (bileyi taşı-masat ?) ile açmanın güney batısında bir köpek iskeleti bulunmuştur (Şekil 23).



Şekil 23. Alaybeyi Höyük Doğu Bölüm, Atölye Yapısı 3 No'lu Mekânda Bulunan Metal Eserler (Alaybeyi Kazı Arşivi)

4 No'lu Mekân / Avlu, Mekânın kuzey kısmı ise atölyenin açık avlulu bölümünü içermektedir. E23-24/F23-24 açmaları içerisinde devam eden bu açık avluyu çevreleyen kuzeybatı, güneydoğu ve güneybatı duvarları açığa çıkarılmıştır (**Şekil 24**). Doğu kısımda tahrip olan duvarların kuzey kesitte devam ettiği anlaşılmıştır. Duvarların açığa çıkarılan kısımlarına göre ölçüleri, kuzeybatı güneydoğu duvarında 5 m uzunluk, 0.32 m genişlik; kuzeydoğu-güneybatı duvarında ise 3 m uzunluk, 0.28 m genişliğe sahiptir. Kuzeydoğu-güneybatı duvarı, avlu mekânından ayrılarak, güneybatı yönüne doğru 2.10 m daha devam eder. Korunabilen boyutlarına bakıldığında oldukça büyük olan yapının, bu ölçülerde üst örtüsünün olmayacağı anlaşılmaktadır. Üst yapıyı taşıyacak ayaklara dair hiçbir kanıtın olmaması bu durumu mimari anlamda doğrularken, tabanda gömülü halde bulunan pota, işlev olarak yapının üstünün açık olması gerektiğini gösteren arkeolojik kalıntıların başında gelir.



Şekil 24. Alaybeyi Höyük Doğu Bölüm, Atölye Yapısı 4 No'lu Mekân / Avlu (Alaybeyi Kazı Arşivi)

Avlunun duvar örgüsü, yerleşimdeki tek örnektir. Duvar, küçük taşlarla hafif eğimli olarak örülmüş, taşların sivri kısımları dışarıya getirilerek, çamur harç ile sağlamlaştırılmıştır. Her iki duvarın birleştiği kuzeybatı köşede, kısmen korunan taş zeminin yer yer çöküntülere uğradığı anlaşılmıştır (**Şekil 25**). Zeminin köşesinde bulunan

çukurun içerisinde, kül ve kemik objeler ele geçmiştir. Avlu içi toprağının oldukça yumuşak yapıda olması eserlerin pek çoğunun iyi korunmasını sağlamıştır.



Şekil 25. Alaybeyi Höyük Doğu Bölüm, Atölye Yapısı 4 No'lu Mekân / Avlunun Çukur, Duvar ve Zemin Yapısı (Alaybeyi Kazı Arşivi)

Açık avlu mekânının batısında yer alan E 23 açmasında, üstü oldukça büyük parçalar halindeki seramik kırıkları ile kaplı olan 1 x 1.25 m boyutlarında bir ocak ve ocağın çevresinde yer alan yanmış kerpiç parçaları açığa çıkarılmıştır. Mimari anlamda sadece avlu zeminine ait bir kısım döşeme ve bu döşeme kenarındaki tek sıra duvar örgüsü dışında bulguya rastlanmayan E ve F 23 açmaları, küçük buluntular açısından çok zengindir (Şekil 26). Zemin üzerindeki yoğun seramik kırıklarının dışında F 23 açmasında, farklı formlarda 7 adet tüm kap, bir adet kemik bız ve bir adet taş balta ele geçirilmiştir. Yine aynı açma tabanında gömülü halde bulunan pota ise bölgede, Sos Höyük'te bulunan ve Erken Tunç Çağ tabakasına ait olan potadan sonra maden ergitme işlevine dair tespit edilen ikinci bulgu olarak oldukça önemlidir. Potanın içerisindeki yoğun paslı cüruf kalıntıları, demir içeren metal ergitme işleminde kullanıldığını gösterirken, içerisinde alınan toprak analizlerinde “meşe” kalıntılarının bulunması, ergitme işlemlerinde meşenin kullanıldığını göstermektedir. Yine açmanın önemli bir bulgusu da kafası olmayan bir köpek gömüsüdür. Atölyede bulunan ikinci köpek gömüsü, incelemeleri yapan zoolog tarafından at ve köpeklerin Alaybeyi insanların yaşamında diğer hayvanlardan daha farklı bir yere sahip olduğu şeklinde yorumlanmıştır.



Şekil 26. Alaybeyi Höyük Doğu Bölüm, Atölyede Bulunan Bazı Eserler (Alaybeyi Kazı Arşivi)

Atölye yapısının kuzeydoğusunda yer alan F 24 açması hem mimari hem de küçük buluntular açısından çok zengin buluntu veren açmalardan biridir. Avlu duvarına dış kısımdan yaslanmış şekilde bir ocak bulunmuştur (**Şekil 27**). Etrafindan yoğun miktarda yanık ve küllü toprak çıkarılan ve ocak olarak tanımlanan mimari unsur, 1.75 x 0.60 m ebatlarındadır. Tüm açma genelinden yine çok sayıda, farklı formlarda kaplar ele geçmiştir.



Şekil 27. Alaybeyi Höyük Doğu Bölüm, Atölyede Bulunan Ocak Yapısı (Alaybeyi Kazı Arşivi)

20 x 20 m’lik alanda açılan atölye yapısının, kuzey ve güney yönlerde devam ettiği net olarak anlaşılmaktadır. Atölyenin açığa çıkarılan bu kısmı, mimari olarak açık ve kapalı kısımlardan oluşan çok mekânlı kompleks bir yapıya ait olduğunu göstermiştir. Ayrıca tüm ve parçalar halinde bitmiş eserlerin yanı sıra üretimde kullanılan aletler de

yerleşimin önemli bir üretim merkezi olduğunu göstermiştir. Erken Demir Çağ sonlarına ait olduğu C^{14} sonuçları ile de onaylanan yapı kompleksi aynı zamanda, Alaybeyi’nde bu dönemde üretimin ne denli etkin yapıldığı hakkında bilgi vermesi açısından da çok önemlidir (Şekil 28)



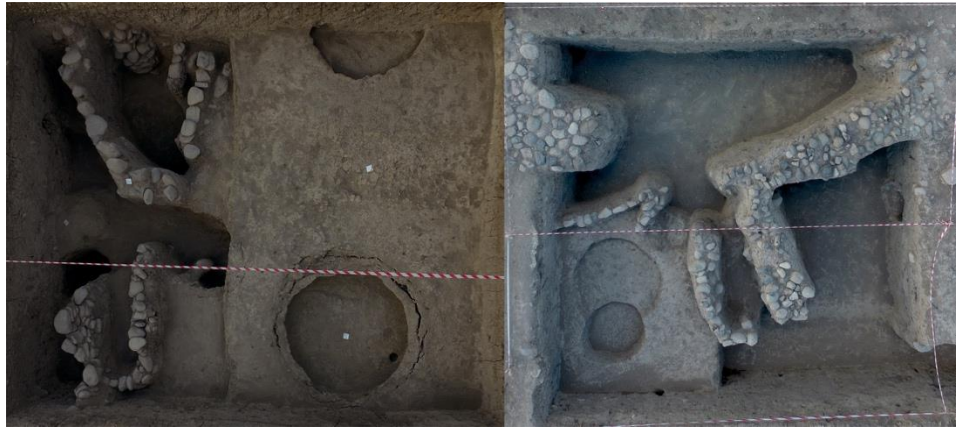
Şekil 28. Alaybeyi Höyük Doğu Bölüm, Atölye Yapısının Genel Görünümü (Alaybeyi Kazı Arşivi)

Alaybeyi arkeolojik kazıları esnasında açığa çıkarılan mimari unsurlar içerisinde dikkati çeken bir diğer detay da kuyu ve çukurlardır. Demir Çağ yerleşimlerinin tüm Anadolu örneklerinde görülen karakteristik özelliği olan “Çöp Çukurları”ndan, Alaybeyi batı bölümde 6, doğu bölümdeki atölye yapısı içerisinde ise 2 tane olmak üzere toplam 8 tane tespit edilmiştir (Şekil 29).

Bu çukurlardan F 27 açmasının kuzeydoğu bölümünde, 1.90 m çapa sahip ve yarısı kuzey kesitin içine giren çukur 1 (Şekil 29) içerisinde, kırık tümlenebilir durumda bir adet çömlek, çok sayıda kemik parçası ve seramik parçası, yan yana 3 adet aşık kemiği

ele geçmiştir. Zeminin tam üzerinde siyah ve yumuşak taştan yapılmış bir adet ağırşak ele geçmiştir. Kazılan alan içerisinde ancak yarısı açılabilen çukurdan gelen zengin buluntular dışında yer yer yanık ve kül izleri tespit edilmiştir. E-27 açmasında yer alan Demir Çağı Çukur 2'nin çapı 2.40 m olarak ölçülmüş ve içerisinde çok sayıda, çoğunluğu kırmızı astarlı seramik parçalarının yanı sıra hayvan kemikleri ele geçirilmiştir. Bu alanda yer yer yanık izleri gözlenmiştir. Çukurun iç profilinin derinleştikçe genişlediği gözlemlenmiştir. Çukur profili killi, sarı renkte bir toprakla şekillendirilmiştir. Yapılan çalışmalar sonucunda çukurun bütün zemini ortaya çıkarılmış, zeminde hayvan oyuklarına rastlanılmış ve derinliği yaklaşık 0.55 m olarak ölçülmüştür (Şekil 29).

İçleri, küllü toprak yapısı içerisinde bolca seramik kırıkları, kemik parçaları ve genellikle işlenmiş aşık kemiklerinden objeler ile dolu olan bu çukurlardan E 30 açması içerisinde kalan 2 tanesi, birbirini kesecek şekilde üst üste yapılmıştır. Açmadaki ilk çukur 1.5 m çapına sahiptir ve içerisinde çok sayıda seramik parçası, parçalanmış ocak ve kemik parçalarının ele geçirilerek, yanık izlerine rastlanılmıştır (Çukur 4). İlk çukurun hemen kuzeyinde, ikinci bir çukur tespit edilmiştir (Çukur 3). İkinci çukurun çapı ise 2.30 m olarak ölçülmüştür. İlk çukurun kuzey kısmı, ikinci çukuru kesmiştir. Çukur 3'ün, parçalar halinde yanık izleri ve çok sayıda kemik ile seramik parçaları ile dolu olduğu görülmüştür. Aynı form ve özelliğe sahip 2 çukur da C 32 açmasında tespit edilmiş bunlardan biri tam olarak çıkarılırken bir diğerrinin yarısı güney kesit içerisinde kalmıştır (Şekil 29).



Şekil 29. Alaybeyi Höyük Batı Bölümde Tespit Edilen Erken Demir Çağ Çukurları (Alaybeyi Kazı Arşivi)

Doğu bölümdeki atölye yapısı içerisindeki çukurlar taban döşemesine kadar açılmıştır (Çukur 5-6). Yaklaşık 0.50 m derinliğe sahip bu çukurların çapları biraz daha küçük tutulmuştur (Şekil 30).



Şekil 30. Alaybeyi Höyük, Atölye Yapısı İçerindeki Çukurlar (Alaybeyi Kazı Arşivi)

Alaybeyi batı bölümde tespit edilen yerleşim alanı içerisinde 4 adet de su kuyusu tespit edilmiştir. Bu su kuyuları yerleşimin coğrafi özellikleri konusunda da oldukça önemli bilgiler vermektedir. Erken yerleşim yerlerinin seçilmesinde en önemli etkenlerden birisi de su kaynağına yakın bir konumunun olmasıdır. Ancak Alaybeyi, en yakın su kaynağı olan Karasu Nehrine 6.5 km uzaklıktadır. Coğrafi kaynaklar bu su sorununun, yer altı su kaynakları ile çözüldüğüne işaret etmektedir. Kurtarma kazıları esnasında tespit edilen su kuyuları, bu sorunun erken dönem yerleşmelerinde de aynı yöntemle çözüldüğünü göstermektedir. Batı bölüm yerleşimi içerisinde, özellikle taban suyuna yakın kısımlardan E 27, F 28, D 31 ve D 32 açmalarında çeşitli derinliklerde 4 kuyu tespit edilmiştir (Şekil 31). Kuyuların ortak özelliği ise Erken Demir Çağ'a ait olmalarıdır.

Su kuyularından en dikkat çekici olanı (Kuyu 1), F 28 Açmasında tespit edilmiştir (Çiz.4). Açmanın kuzey kesitine doğru devam eden bir Erken Demir Çağ duvarı önünde, herhangi bir mimari örüntü vermeyen dağınık taşlar görülmüş, bu taş grubu arasında, yoğun yanmış toprak ve ocak parçası içeren alandan alınan örnekler üzerindeki C¹⁴ analiz sonuçları, MÖ 1001-844 (Erken Demir Çağ) tarihlerini vermiştir. Kuyunun, kullanımı sona erdiğinde ağzının bu iri taşlarla kapatıldığı tespit edilmiştir. İçinden büyük ebatlarda ve yoğun miktarda dere taşı çıkarılan kuyunun kenarları, sarı renkte ve sıva olduğu düşünülen bir toprakla sıvanmıştır. İçine doldurulan toprak ise yumuşak ve kahverengidir

(Şekil 31). Taşlar çıkarıldıktan sonra, yanık izleri ile birlikte içinden yoğun miktarda hayvan kemikleri ve seramik parçaları ile iki adet tümlenebilir pişmiş toprak kap ele geçirilmiştir. Kuyunun içinde yapılan kazılar derine doğru ilerledikçe, çıkan toprağın rengi griye dönmüş ve toprakta ıslaklık artmaya başlamış, kuyunun içi taban suyu ile dolmaya başlamıştır.



Şekil 31. Alaybeyi Höyük, F28 Açmasındaki Su Kuyusu (Alaybeyi Kazı Arşivi)

Alaybeyi Batı bölümün kuzey kesiminde bir diğer önemli su kuyusu, E 27 açmasında tespit edilmiştir. 1.40 m çapına sahip kuyu içerisinde yoğun ve dağınık bir şekilde hayvan kemiklerine rastlanılmıştır. Hayvan kemikleri incelendiğinde, bir oğlağa ait tüm kemiklerin bulunduğu anlaşılmıştır. Bunun yanı sıra yanık izleri ve az sayıda seramik parçası ele geçmiştir. Bunun yanı sıra D 31 açmasıyla ortak bırakılan alanda yaklaşık 1.46 m çapında bir kuyu daha açığa çıkarılmıştır.

Genel olarak değerlendirdiğimizde, başta da belirtildiği gibi yapılar içerinden alınan C¹⁴ sonuçları Erken Demir Çağdan Geç Demir Çağa uzaman kesintisiz bir yerleşime işaret etmektedir. Bu durum, arkeolojik materyallerle de açıkça görülürken, mimari yapılaşmada, Erken ve Geç Demir Çağlar'a ait 2 evre tespit edilmiştir. Orta Demir Çağ'ın bölgedeki temsilcisi olan Urartu Krallığına dair izler, Alaybeyi'nde seramik bulgular ölçeğinde bile yer almamaktadır. Erken Demir Çağ ortalarından başlayarak Orta Demir Çağ boyunca mevcut yapılar kullanılmış olmalıdır. Yapıların mimari özellikleri de bu görüşe daha yakındır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ALAYBEYİ HÖYÜK DEMİR ÇAĞI SERAMİKLERİ

Alaybeyi Höyüğü kazılarında ele geçen buluntular içerisinde en büyük grubu Demir Çağı seramikleri oluşturmaktadır. Bu seramikler, daha çok doğu batı yönlü uzanan höyüğün batı bölümünden ve höyüğün doğusunda yer alan atölye kompleksi olarak değerlendirilen alandan ele geçmiştir. Sayıları 3000' e yaklaşan bu büyük grubun içerisinde tüm kaplar, profil veren parçalar ve form özelliği göstermeyen amorf niteliğindeki seramik parçalar incelenmiştir. Farklı form ve bezeme örnekleri sergileyen yaklaşık 270 adet seramik ise tez kapsamında değerlendirilmiştir.

Söz konusu bu seramiklerin yapım tekniği ve yüzey uygulamaları incelenerek özellikle kil renginden ayrı olarak astar renk uygulamasına göre mal gruplarına ayrılmıştır. Her ne kadar astar ile kil renkleri ayrı olsa da bazı seramiklerde kil ve astar renklerinin benzer olduğu gözlenmiştir. Ayrıca kil içerisinde yer alan katkı maddeleri incelenmiş ve tespit edilen bu maddeler katalog kısmında detaylıca belirtilmiştir. Yapılan değerlendirmelerde seramikler, *kahverengi astarlı mal grubu, kırmızı/kırmızımsı astarlı mal grubu, gri/siyah astarlı mal grubu, devetüyü astarlı mal ve krem astarlı mal grubu* olmak üzere beş ana mal grubuna ayrılmıştır. Söz konusu mal gruplarını ortak özelliklerine baktığımızda kum, kireç, taşçık gibi maddelerin her ayrı mal grubunda da ortak katkı maddesi olarak kullanıldığı görülür.

Alaybeyi Höyük demir çağı seramiklerinde form grupları ise her mal grubunun içerisinde ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Tüm kaplar dışında profil veren parçalar ağız çapları, duruş pozisyonları ve cidar kalınlıklarına göre tiplere ayrılmış ve bu tipler, gövde yapılarına göre kendi içerisinde yeniden gruplandırılmıştır. Bezeme ise, söz konusu bu alt form tiplerinin üzerine uygulanan tekniğe (baskı, kazıma, boya) göre sınıflandırılmış ve bu ayrım seramiklerin döneminin belirlenmesinde önemli bir kriter olmuştur.

4.1. MAL GRUPLARI

Seramik çalışmalarında mal gruplarının tespit edilmesi ve değerlendirilmesi oldukça önemlidir. Bu gruplandırmanın yapılmasında seramiğin tek bir özelliğinden ziyade farklı özelliklerini de göz önünde bulundurmak gerekir. Özellikle de seramiğin hammaddesi olan kil, kil içerisinde kullanılan katkıları ile bunların miktarı ve türleri, pişme derecesi, yapım tekniği ve yüzey işlemleri gibi teknik özellikler seramiğin gruplandırılmasında ve değerlendirilmesinde daha güvenilir sonuçlar verir. Bu teknik özellikler doğru değerlendirildiğinde ise seramiğin yapım aşaması sürecinde, onu üreten ve kullanan toplumun teknik bilgi becerilerini, gereksinimlerini, sosyo-kültürel ve ekonomik yapılarını ve hatta ait olduğu tarihsel dönemini de anlamamızı kolaylaştıracaktır. Bu bilgiler doğrultusunda tezimizin konusunu oluşturan seramikler belli kriterler doğrultusunda çeşitli mal gruplarına ayrılmıştır.

Alaybeyi Höyüğü'nden ele geçen demir çağı seramiklerini mal gruplarına ayırırken en önemli kriterlerin başında seramik üzerine uygulanan astar gelmektedir. Bugüne kadar incelediğimiz seramiklerin tamamı astarlıdır. Söz konusu bu astar, bazı seramiklerde kil renginde uygulanırken bazılarında ise farklı renkte olan kilin sıvı hale getirilerek uygulanmıştır. Her ne kadar kil, kilin içerisindeki katkı maddeleri ve pişme dereceleri gruplandırmaya dair önemli veriler sunmuş olsa da tez kapsamında ele aldığımız seramiklerde benzer kil ve katkı maddeleri ile pişme derecelerinin aynı olduğu gözlenmiştir. Bu teknik detaylar tezin katalog bölümünde belirtilmiştir. Fakat çalışma konumuzdaki seramiklerin mal grubundaki en ayırt edici özellik astar rengi olarak belirlenmiştir. Çalışma kapsamında ele aldığımız seramikler *kahverengi astarlı mal grubu*, *kırmızı/kırmızımsı astarlı mal grubu*, *gri/siyah astarlı mal grubu*, *devetüyü astarlı mal grubu* ve *krem astarlı mal grubu* olmak üzere beş ana mal grubuna ayrılmıştır (**Şekil 32**).

4.1.1. Kahverengi Astarlı Mallar (KAM)

Alaybeyi Höyüğü Demir Çağı seramiklerinin en büyük mal grubunu *kahverengi astarlı mal grubu* oluşturmaktadır. Diğer mal grupları içerisinde %35'lik orana sahip olan kahverengi astarlı bu mallar (**Şekil 32**), gri, kahverengi ve kahverengi tonlarının hâkim olduğu kil rengine sahiptir. Bu grubun belirlenmesinde önemli bir kritere sahip olan astar

ise yine kahverengidir. Tamamı açıkılı olan bu seramik grubunda çok sayıda çark ve az sayıda el yapımı örnekler bulunmaktadır. Orta ve düşük ısıda pişirim görmüş olan kahverengi astarlı mallarda kireç, kum, taşçık ve az sayıda mika ile bitki, katkı maddesi olarak kullanılmıştır.

4.1.2. Kırmızı/Kırmızımsı Kahverengi Astarlı Mallar (KKM)

Çalışma kapsamında ele aldığımız seramiklerinin ikinci ve % 33' lük grubunu *kırmızı/kırmızımsı kahve astarlı mal* grubu oluşturmaktadır (**Şekil 32**). Çoğu çark ve az sayıda el yapımı olan bu seramiklerin pişirme oranlarında (yüksek derece, orta derece ve düşük derece) farklılıklar gözlenmektedir. Kireç, kum, mika ve az sayıda bitki katkılı olan seramiklerin kil renkleri kırmızımsı, gri, açık kahve ve koyu kahverengidir. Astar renkleri ise bu mal grubuna adını veren kırmızı veya kırmızımsı kahverengi tonlarındadır. Bu renk farklılaşması muhtemelen pişirme tekniğiyle alakalı olmalıdır. Bazı seramik örneklerinde kırmızı ve tonlarına sahip olan kalın bir astar uygulanmıştır. Özellikle bazı bu kalın ve kırmızı astarlı örneklerde parlak bir açkı kullanılmıştır.

4.1.3. Gri/Siyah Astarlı Mallar (GSM)

Alaybeyi Höyük Demir Çağı seramik mal gruplarının üçüncüsünde *gri/siyah astarlı mal grupları* yer alır. Tüm seramik parçaları içerisinde yaklaşık %16'lık kısmını oluşturan bu mal grubu, gri ve siyah arasında değişiklik gösteren bir astar rengine sahiptir (**Şekil 32**). Bu grubun kil rengi astar rengi ile benzerlik gösterirken, bazı örneklerde ise kil rengi kahverengi ve kahverengi tonlarındadır. Geneli iyi açıkılı olan seramiklerin bazıları yüksek ısıda, bazıları ise düşük ısıda pişirilmiştir. İnce nitelikte kil yapısı olmasının yanı sıra katkı olarak kum, taşçık ve az oranda kireç kullanılmıştır.

4.1.4. Devetüyü Astarlı Mallar (DAM)

Değerlendirmede ele aldığımız seramikler içerisinde dördüncü grubu *devetüyü astarlı mallar* oluşturur. Tüm mal grupları içerisinde %16'lık dilime sahip olan bu seramiklerin çoğu düşük ısıda pişirilmişken az sayıda örnek ise orta derecede pişirilmiştir (**Şekil 32**). Yoğun kireç, kum, az oranda mika ve bitki katkıya sahip olan bu seramiklerin büyük bölümü çark, az bir kısmı ise el yapımıdır. Bu grubun tamamı açıkılı ve astarlıdır.

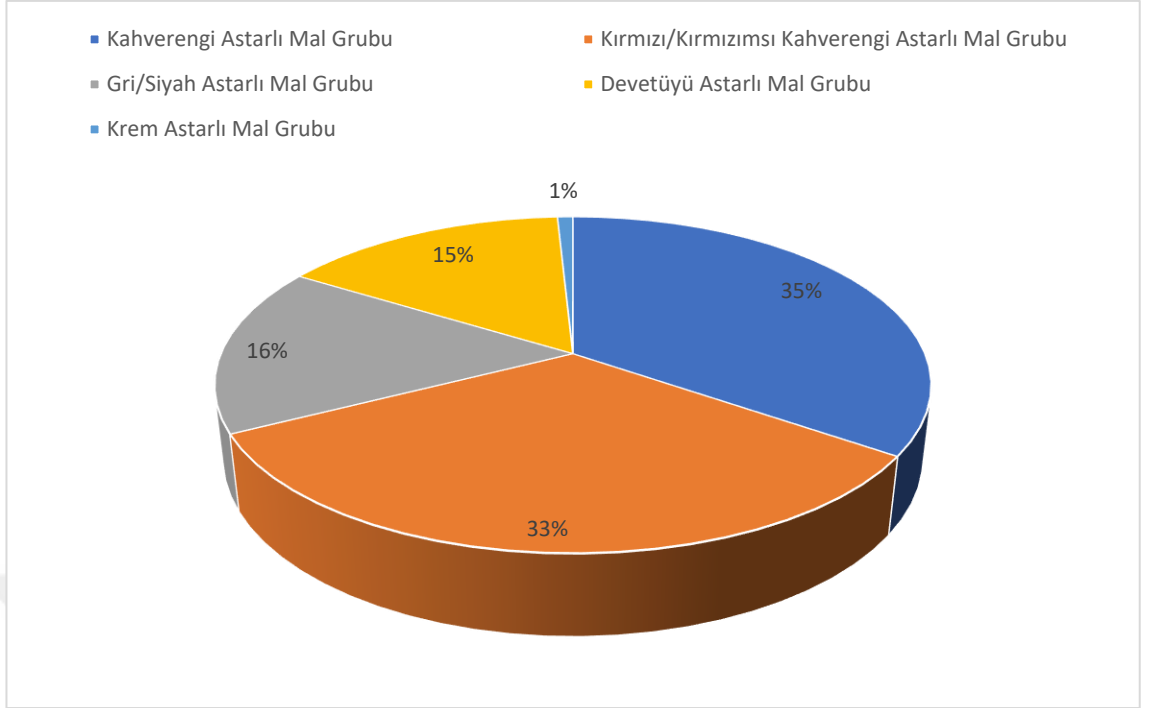
Genelde iyi derecede astarlanmış olan bu grubun kil rengi kırmızımsı kahve, koyu kahverengi ve açık kahverengidir.

4.1.5. Krem Astarlı Mallar (KRM)

Alaybeyi Höyük Demir Çağı seramik mal gruplarının beşinci ve son grubunda *krem astarlı mallar* yer alır. Sayıca az olan bu gruptaki seramikler tüm seramik mal grupları içerisinde %1'lik orana sahiptir (**Şekil 32**). Kil rengi yeşilimsi griden griye ve kahverenginin tonlarına kadar değişiklik gösteren bu mal grubunun kili diğer mal gruplarına oranla daha iyi arıtılmış ve katkı olarak fazla malzeme kullanılmamıştır. Katkı olarak genel de kireç ve az oranda taşçık bulunmaktadır. Tamamı astarlı olan bu malların bazısında parlak açık kullanılırken bazılarında ise düzleştirme tekniğinde basit açık uygulanmıştır. Astar birkaç örnekte yeşilimsi gri tonlarında iken bazılarında ise tamamen krem rengindedir. Krem renginde olan örneklerdeki astar genelde kalın boyama tekniği gibi uygulanmıştır.

Yukarıda detaylı bir şekilde Alaybeyi höyüğünden ele geçmiş olan demir çağına ait seramiklerin mal grupları tanıtılmıştır. Seramiğin yüzeyine uygulanan, astar renklerine göre tanımlanan bu malların ortak özelliklerine baktığımızda hemen hemen pişme derecelerinin aynı olduğu tespit edilmiştir. Bu da bizlere benzer bir fırınlama tekniğinin olduğunu göstermiştir. Diğer önemli bir benzer özellik ise seramiğin yapımında kullanılan kil ve kilin içerisinde yer alan katkı maddeleridir. Genel de kum, kireç ve taşçık gibi katkılar tüm mal gruplarında görülürken bitki ise bazı mal gruplarında kullanım görmüştür. Pişmeden kaynaklı olan kil renkleri ise her ne kadar değişiklik gösterse de yapılan analizler de kil içerisinde yer alan maddelerin oranlarının birbirine yakın olduğunu görülmüştür (**Şekil 33**). Bu oranlar muhtemelen kilin benzer yataklardan temin edildiğini bize sunmuştur⁷⁴.

⁷⁴ Kil analizleri DAKA ICP. Sonuçları yayına hazırlanmaktadır.



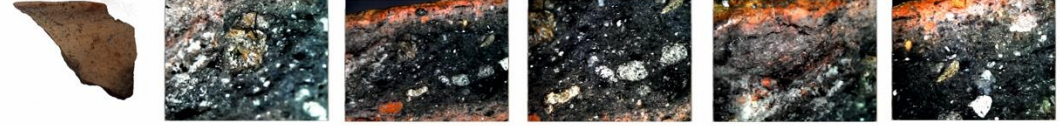
Şekil 32. Alaybeyi Höyüğü Demir Çağı Seramiklerinin Oransal Dağılımı

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
DOĞU ANADOLU YÜKSEK TEKNOLOJİ UYGULAMA VE ARAŞTIRMA MERKEZİ
DAYTAM

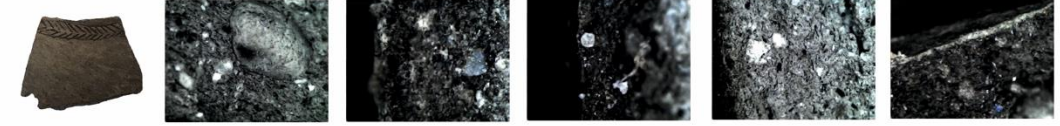
ICP-MS Analiz Raporu

Analiz Tarihi : 09. 07.2021

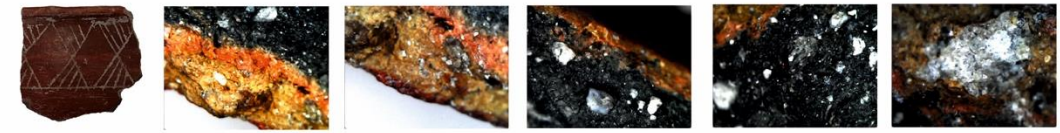
Sample Name	Li	Na	Mg	Al	K	Cs	Ti	Cr	Mn	Fe	Co	Cu	Zn	Sn	Ba	Pb	Si
24768.190	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]
1	24768.190	14824339.393	7209697.490	21576626.363	13627917.965	6586284.353	4144910.230	157249.841	328077.567	33967596.814	20432.561	154287.059	465889.528	<0.000	427048.370	1494139.963	207434103.649



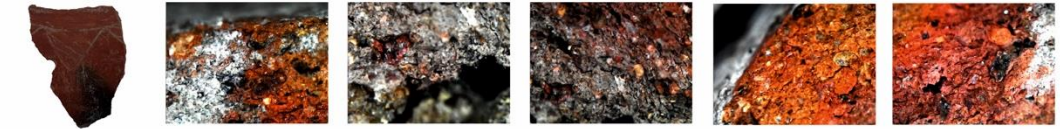
Sample Name	Li	Na	Mg	Al	K	Cs	Ti	Cr	Mn	Fe	Co	Cu	Zn	Sn	Ba	Pb	Si
29743.891	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]
2	29743.891	18360614.249	6905090.315	33682727.041	14820797.209	4339754.577	3084771.698	122136.969	279724.135	33063973.659	18777.811	33232.429	50505.350	<0.000	471943.351	100444.497	198626470.916



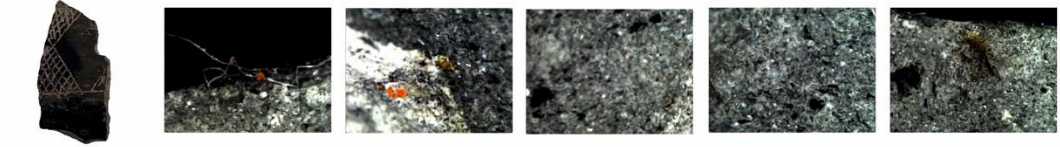
Sample Name	Li	Na	Mg	Al	K	Cs	Ti	Cr	Mn	Fe	Co	Cu	Zn	Sn	Ba	Pb	Si
31986.733	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]
3	31986.733	14856654.200	3610551.957	20586283.752	15346636.542	4442913.721	5188934.624	84942.413	315044.670	51771760.819	20505.994	44052.480	75704.736	<0.000	536231.816	61128.580	265077515.175



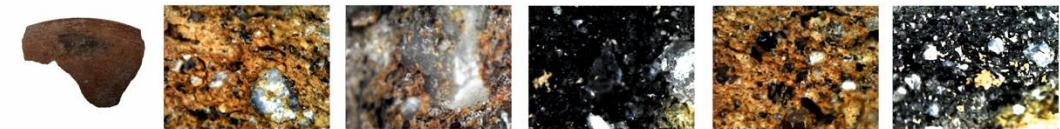
Sample Name	Li	Na	Mg	Al	K	Cs	Ti	Cr	Mn	Fe	Co	Cu	Zn	Sn	Ba	Pb	Si
17944.824	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]
4	17944.824	19470081.768	9266849.236	48543249.429	22815965.327	6899278.470	3977190.425	101222.530	430249.633	40306325.821	21661.396	47690.301	42007.803	<0.000	611668.923	2366114.837	249477944.348



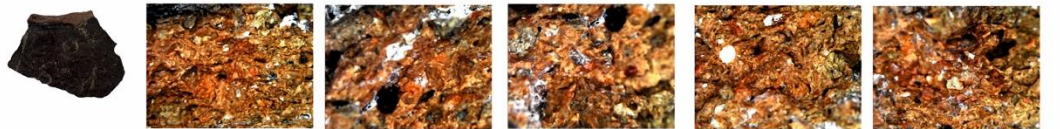
Sample Name	Li	Na	Mg	Al	K	Cs	Ti	Cr	Mn	Fe	Co	Cu	Zn	Sn	Ba	Pb	Si
38469.346	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]
5	38469.346	17730460.177	4962670.467	42477875.030	17924292.121	5128162.975	5877604.566	69817.451	1662191.671	42922570.579	20441.511	28346.653	102362.391	37466.405	808120.605	137262.351	261470746.541



Sample Name	Li	Na	Mg	Al	K	Cs	Ti	Cr	Mn	Fe	Co	Cu	Zn	Sn	Ba	Pb	Si
48044.813	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]
6	48044.813	18975065.762	8274754.361	22057681.491	16043491.880	12049758.646	3189176.161	132761.214	1307481.641	35840370.525	26411.895	34841.495	100961.497	27325.100	680980.737	227639.132	238818748.185



Sample Name	Li	Na	Mg	Al	K	Cs	Ti	Cr	Mn	Fe	Co	Cu	Zn	Sn	Ba	Pb	Si
39283.203	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]	Conc. [ppb]
7	39283.203	8423218.905	4648564.773	34902379.760	16891922.265	47692777.900	4696990.953	114694.107	1206845.678	42695885.881	32010.618	48323.403	234828.216	<0.000	757169.306	133164.929	233277296.609

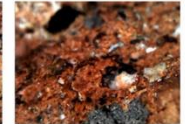
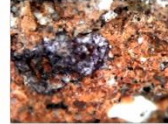


ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
DOĞU ANADOLU YÜKSEK TEKNOLOJİ UYGULAMA VE ARAŞTIRMA MERKEZİ
DAYTAM

ICP-MS Analiz Raporu

Analiz Tarihi : 09. 07.2021

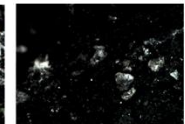
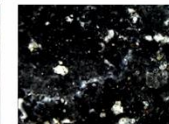
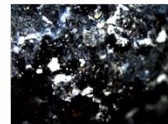
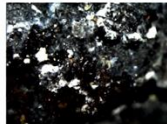
	Li	Na	Mg	Al	K	Ca	Ti	Cr	Mn	Fe	Co	Cu	Zn	Sn	Ba	Pb	Si
8	25113.163	6652060.063	8108594.486	23163709.595	12376799.798	15420769.944	3531271.266	98537.218	655627.317	33292430.617	21623.872	31026.402	104442.062	<0.000	624256.758	41271.816	158886107.888



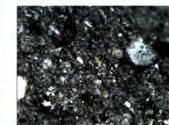
	Li	Na	Mg	Al	K	Ca	Ti	Cr	Mn	Fe	Co	Cu	Zn	Sn	Ba	Pb	Si
9	29025.402	15514422.567	7534125.817	17438591.638	14867295.969	7821368.944	3244041.635	126791.412	400177.445	36070435.487	17332.299	29687.609	86443.621	<0.000	585569.512	179393.428	191629325.405



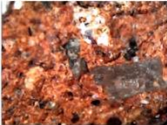
	Li	Na	Mg	Al	K	Ca	Ti	Cr	Mn	Fe	Co	Cu	Zn	Sn	Ba	Pb	Si
10	36412.628	14733952.763	6241022.750	31996077.918	13587105.889	6710476.563	3722677.343	50796.999	219281.555	41113058.793	45833.151	30599.252	82220.503	<0.000	862287.716	51297.988	260943055.446



	Li	Na	Mg	Al	K	Ca	Ti	Cr	Mn	Fe	Co	Cu	Zn	Sn	Ba	Pb	Si
11	25410.301	21338050.235	6361993.503	29231203.919	13851734.821	5150611.617	3728290.528	80741.428	95562.082	44372532.156	19727.111	35818.163	60677.181	<0.000	504528.246	94168.588	248176887.147



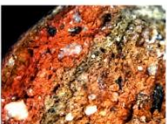
	Li	Na	Mg	Al	K	Ca	Ti	Cr	Mn	Fe	Co	Cu	Zn	Sn	Ba	Pb	Si
17	26064.530	8755149.060	21412068.600	26060993.581	13853837.195	13372523.270	3926994.696	36833.231	765079.961	45923946.705	26713.854	49796.972	153528.717	<0.000	317777.141	15097.568	186633668.758



	Li	Na	Mg	Al	K	Ca	Ti	Cr	Mn	Fe	Co	Cu	Zn	Sn	Ba	Pb	Si
18	18925.978	11566634.781	4937044.334	25217507.035	14278441.720	5550433.173	4726338.075	108870.081	371155.947	42919059.638	18263.545	60298.572	14879.690	<0.000	795721.771	30665.123	217704888.502



	Li	Na	Mg	Al	K	Ca	Ti	Cr	Mn	Fe	Co	Cu	Zn	Sn	Ba	Pb	Si
19	28710.544	15703348.056	5092184.338	22177538.399	18012473.403	4335955.381	4312521.767	97569.862	828599.793	38455528.872	22430.116	28868.437	67229.390	<0.000	593339.833	52580.190	212959923.446





Şekil 33. Alaybeyi Höyüğü Demir Çağı Seramiklerinin ICP-MS Analiz Sonuçları

4.2. FORM GRUPLARI

Kültürlerin genel anlamda tanıtıcı kimliği seramik buluntulardır. Bu buluntular hem kültürlerin tarihsel sürecini hem de bu kültürlerin oluşumunda ortak paydaya sahip olan insanların gündelik yaşamları hakkında bilgi vermektedir. Bu bağlamda seramikler, yukarıda da bahsedildiği üzere mal, form ve yüzey işlemleri gibi fiziksel özelliklerine göre gruplandırılmaktadır. Bu gruplandırma seramiklerin döneminin belirlenmesinde en önemli kriterlerden biridir.

Tez çalışması kapsamında toplamda 3000' e yakın seramik incelenmiş ve bu seramiklerden 4 adet tüm kap ve 266 adet profil veren parça bu çalışmada kullanılmıştır. Bu bölümde, tespit ettiğimiz bu seramiklerin dönemsel ayrımını gözetmeden ilk olarak kullanım amaçlarına daha sonra kendi içerisindeki fiziksel farklılıklarına göre gruplandırmasına dikkat edilmiştir. Gruplandırma yapılırken öncelikli olarak kaplar “açık” ve “kapalı” olmak üzere iki ana grupta değerlendirilmiştir. Daha sonra bu kaplar işlevlerine göre çanak, çömlek, testi gibi kullanım amaçlarına göre yeniden sınıflandırılmıştır. Profil veren parçalar ise ağız çaplarına, duruş pozisyonlarına ve cidar kalınlıklarına göre ait olduğu seramik türleri içerisinde değerlendirilmiştir. Profil vermeyen amorf niteliğinde olan ve özellikle de bezeli parçalar kendi içerisinde ele alınmıştır.

4.2.1. Açık Formlar

Literatürde ağız çapının gövde çapından büyük olan ve ağız kenarını dışa açık, geniş ağızlı yayvan kaplar açık ağızlı kaplar/formlar olarak tanımlanır⁷⁵. Daha çok günlük kullanıma yönelik olan bu kaplar kuru veya sıvı gıdanın sunulmasında ve saklanılmasında kullanılmıştır. Seramikler içerisinde yer alan çanaklar, kadeh ve bardak bu grup içerisinde değerlendirilmiştir.

4.2.1.1. Çanaklar

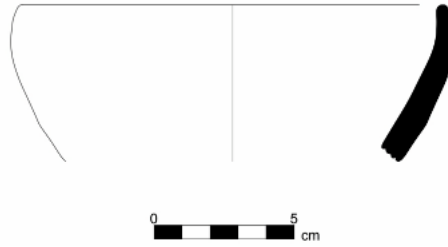
Genel anlamda günlük kullanım veya servis kapları olarak üretilmiş olan çanaklar literatürde iki farklı türde karşımıza çıkmaktadır. Çapı yüksekliğinin iki katından az

⁷⁵ Ayşe Tuba Ökse, *Önasya Arkeolojisinde Çanak Çömlek-Teknik özellikler, Biçimler-Türkçe, İngilizce, Almanca ve Fransızca Terimler*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2012, 53.

olanlara *derin çanak* ya da *kâse*, çapı yüksekliğinin iki katından fazla olanlara ise *çanak* adı verilmektedir⁷⁶. Çanaklar yemek için kullanılırken, derin çanaklar ise daha çok sıvı içecekler için kullanılmıştır⁷⁷. Çalışma kapsamında değerlendirilen seramikler arasında ki çanaklar gövde yapılarına göre, *omurgalı küresel gövdeli* ve *dik gövdeli çanaklar* olmak üzere üç gruba ayrılmıştır.

4.2.1.1.1. Omurgalı Çanaklar

Çalışma kapsamında ele alınan çanaklar içerisindeki ilk grubu *omurgalı çanaklar* oluşturur. Bu çanaklar dik, basit ve dışa çekik bir ağız kenarına sahiptir. Gövde ise ağız kenarından başlayıp omurga yaparak dip kısma doğru devam etmektedir. Bazı örneklerde bu omurga tam gövdenin ortasında yer alırken bazılarında ise ağız kenarına yakın yerde bulunur. Bazı yayınlarda, omurga gövdenin ortasında yer almış ise *keskin karınlı*, eğer omurga ağız kenarına yakın yerde yer almış ise *keskin omuzlu* olarak tanımlanmıştır. Bizim bu çalışmamızda ise, daha çok omurganın bulunduğu konumu dikkate almayarak, direkt gövdenin keskin bir hatla dönüş yaptığını vurgulamak amacıyla tek bir ifadeyle omurga terminolojisini kullanmayı uygun gördük.



Şekil 34. Basit Ağız Kenarlı, Omurgalı Çanak



Şekil 35. Dik Ağız Kenarlı, Omurgalı Çanak

⁷⁶ Ökse, 2012, 88.

⁷⁷ Matsumura, *Die Eisenzeitliche Keramik in Zentralanatolien*, 153.



Şekil 36. Dışa Çekik Ağız Kenarlı, Omurgalı Çanak

4.2.1.1.2. Küresel Gövdeli Çanaklar

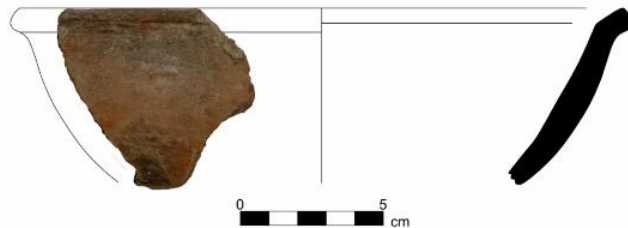
Açık ağızlı kaplar içerisinde değerlendirilen çanakların ikinci alt grubunu küresel gövdeli çanaklar oluşturur. Bu form basit, dik ve dışa kalınlaştırılmış ağız kenarına sahiptir. Gövde ağız kenarından başlayarak yarım daire şeklinde dibe doğru devam etmektedir.



Şekil 37. Dik Ağız Kenarlı, Küresel Gövdeli Çanak



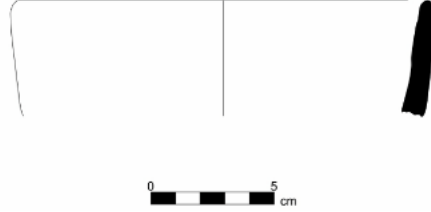
Şekil 38. Basit Ağız Kenarlı, Küresel Gövdeli Çanak



Şekil 39. Dışa Çekik Ağız Kenarlı, Küresel Gövdeli Çanak

4.2.1.1.3. Dik Gövdeli Çanaklar

Çanakların üçüncü ve son grubunu dik gövdeli çanaklar oluşturur. Bazı örneklerde gövde ağız kenarından başlayarak dik bir formda devam ederken bazılarında ise gövde ağız çapına oranla eğik bir açıdan dibe doğru devam etmektedir.



Şekil 40. Dik Gövdeli Çanak

4.2.1.2. Bardak

Arkeoloji literatüründe dışa doğru açılan ağız genişliği ile gövde genişliğinin kap yüksekliğinden az olan seramikler ‘bardak’ olarak tanımlanmıştır⁷⁸. Genellikle sıvı tüketiminde kullanılan bu form açık ağızlı kaplar içerisinde değerlendirilmiştir. Çalışma kapsamında değerlendirilen bardak tek örnekle temsil edilmektedir. Hafif dışa çekik ağız kenarına ve iç bükey halde oluşturulmuş silindir formda boyna sahiptir. Gövde ise boyundan itibaren omurga yaparak dip kısma doğru daralmaktadır.



Şekil 41. Bardak

⁷⁸ Ökse, 2012, 91.

4.2.1.3. Ayaklı Çanak/Meyvelik

İşlevi tam olarak anlaşılmayan geniş/açık ağızlı kaplar içerisinde değerlendirilen ayaklı çanaklar bazı yayınlarda meyvelik olarak da tanımlanmaktadır⁷⁹. Tez kapsamında ele aldığımız seramikler içerisinde yer alan ayaklı çanak/meyvelik tek örnekle temsil edilmektedir. Hafif dışa çekik ağız kenarlı omurgalı olan bu örnekte yüksek bir kaide bulunmaktadır.



Şekil 42. Ayaklı Çanak / Meyvelik

4.2.2. Kapalı Formlar

Gövdenin ağıza doğru daraldığı ve ağız çapının gövdeye oranla daha dar olduğu kaplar, kapalı formlar olarak tanımlanır. Diğer bir deyişle, yayvan ya da basık görünümlü olmayıp yüksek oluşları nedeniyle bu tür kaplar “dik mallar” olarak da tanımlanmıştır. Bu tür kaplar genellikle yiyeceklerin pişirilmesi, saklanması veya bir yerden bir yere taşınmasında kullanılır⁸⁰. Alaybeyi Höyük Demir Çağı seramikleri içerisinde yer alan çömlekler ve testiler kapalı formlar içerisinde değerlendirilmiştir.

4.2.2.1. Çömlekler

Yiyecekleri kısa veya uzun süreli saklamak için veya yemek pişirmek için kullanılan kaplar çömlek olarak tanımlanmıştır⁸¹. Arkeoloji literatüründe ise gövde genişlikleri ile yükseklikleri birbirine eşit, ağız çapı gövde çapının yarısına yakın olan kaplara çömlek adı verilir⁸². Bu tanımlamalardan yola çıkarak çalışma kapsamında ele

⁷⁹ Ökse, 2012, 90.

⁸⁰ Ökse, 2012, 94.

⁸¹ Mehmet Ali Yılmaz, *Vezirköprü/Oymaağaç Höyük Demir Çağı Seramikleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, Erzurum 2015, 126.

⁸² Ökse, 2012, 95.

aldığımız seramikler arasında ki çömlekler boyunlu ve boyunsuz olmak üzere iki ana grupta değerlendirilmiştir.

4.2.2.1.1. Boyunlu Çömlekler

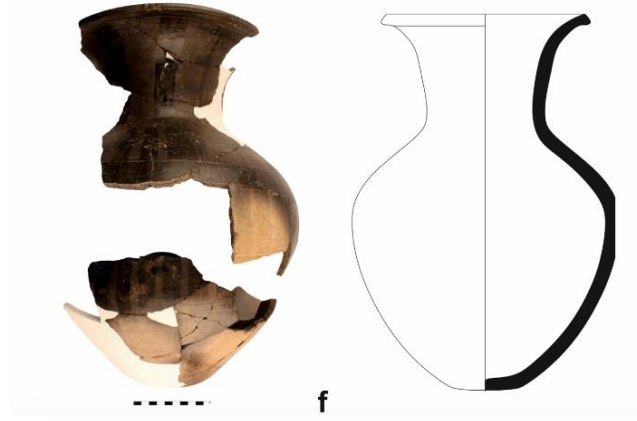
Kapalı formlar içerisinde değerlendirilen çömleklerin ilk grubunu boyunlu çömlekler oluşturur. Bu grup temel olarak üç adet tüm kaptan oluşmaktadır. Diğer profil veren parçalar ise bu kaplar dikkate alınarak bu grup içerisinde değerlendirilmiştir. Tüm kapların tamamı dışa çekik ağız kenarlı, yuvarlak gövdeli ve düz diplidir. Tek örnek dışında diğer iki tüm çömlek de kulplar dikkat çekmektedir. İki farklı tipte kulp kullanılmıştır. Dikey duran kulp boyundan gövdenin üst kısmına bağlanırken, dekoratif amaçlı kullanılan kulplar ise gövdenin üst kısmına yan yana dizilmiş üç yumru şeklindedir. Profil veren diğer örnekler ise, tüm kaplarda olduğu gibi dışa çekik ağız kenarlıdır. Gövde dik bir şekilde ağız kenarından başlayarak gövdeye doğru devam eder. Gövde ise omurga yaparak dibe doğru daralır.



Şekil 43. Tek Kulplu Boyunlu Çömlek



Şekil 44. Dekoratif Kulplu Boyunlu Çömlek



Şekil 45. Kulpsuz Boyunlu Çömlek

4.2.2.1.2. Boyunsuz Çömlekler

Çömleklerin ikinci ve son alt grubunu boyunsuz çömlekler oluşturur. Bu grupta bir adet tüm kap ve bu kabın formuna benzer profil veren parçalardan oluşmaktadır. Bu form grubu içerisinde bir adet tüm kap yer alırken diğerleri profil veren parçalardır. Dışa çekik ağız kenarlı, küresel gövdeli olan bu tüm kap, düz diplidir. Gövde ise, ağız kenarından başlayarak dibe doğru devam etmektedir.



Şekil 46. Boyunsuz Çömlek

4.2.2.2. Testi (Yonca Ağızlı)

Su kapları olarak da tanımlanan testi kapalı formlar içerisinde tek bir örnekle değerlendirilmiştir. Gövde kısmının çarkla şekillendirildiği testinin ağız kısmı, akıtacağı yakın yerinden hafif içeriye bastırılarak yonca görünümü kazanmıştır. Ağız kenarının bitim yerinden başlayan gövde basıktır. Oval kesitli kulp, gövde genişliğinden çıkıp ağız kenarına bağlanmıştır.



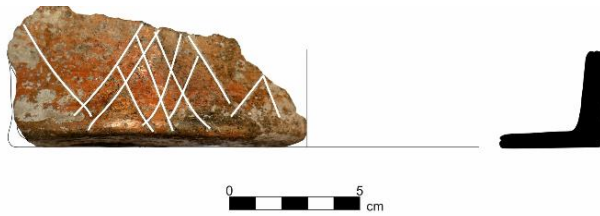
Şekil 47. Yonca Ağızlı Testi

4.2.3. Dipler

Çalışma kapsamında ele alınan seramik grupları içerisinde çok sayıda dip paçalarına rastlanmıştır. Genelde düz bir forma sahip olan bu dip parçalarında en dikkat çekenleri ise bezemeli olanlardır. Söz konusu bu örnekler yüksek kaide formundadır. Bezeme olarak ise kazıma tekniğinde işlenmiş eşkenar dörtgen motifleri yer almaktadır.



Şekil 48. Yüksek Kaide/Dip



Şekil 49. Yüksek Kaide/Dip

4.3. BEZEME GRUPLARI

Seramikler üzerine işlenen bezemeler hem çömlekçinin bilgide ulaştığı düzeyi hem de ait olduğu toplumun bezeme repertuarı hakkındaki beğenilerini sunmaktadır. Ayrıca değişik türde işlenen motifler, farklı seramik gelenekleri arasındaki kültürel ilişkilerin anlaşılmasını ve yapılacak karşılaştırmalar yoluyla da seramiğin kronolojik çerçevesinin belirlenmesini sağlamaktadır. Bu nedenle Alaybeyi Höyüğünde değerlendirmeye aldığımız demir çağı seramikleri ve bu seramikler üzerinde yer alan bezemeler Alaybeyi'nin toplum yapısı, beğenisi ve gereksinimleri hakkında bizlere önemli fikirler vermektedir. Bu kapsamda ele alınan demir çağı seramiklerindeki bezemeler, dönemsel ayırım yapmadan kullanılan teknik ve motif türlerine göre gruplara ayrılmıştır.

4.3.1. Kazıma Tekniği

Alaybeyi Höyüğü Demir Çağı seramikleri içerisinde çok yoğun bir şekilde kullanım gören bezeme tekniği kazıma tekniğidir. İsminden de anlaşılacağı üzere bu teknik, yapım aşaması biten ve halen nemli olan seramik yüzeyinin sert bir cisimle çizilmesi ve yontulması yöntemiyle yapılan bir bezeme tekniğidir. Söz konusu bu teknik uygulama yöntemine üç alt grupta değerlendirilmiştir.

4.3.1.1. Çizi Bezeme

Kazıma tekniğinde yapılmış olan bezemelerin ilk grubunda çizi bezemeler yer alır. Bu bezemeler, sivri uçlu bir cisim kullanılarak nemli olan seramik yüzeyinin çizilmesiyle yapılır. Değerlendirmeye aldığımız seramiklerin çoğunda bu bezeme yöntemi kullanılmış ve çeşitli motif türleri ortaya çıkmıştır.

4.3.1.1.1. Üçgen Motifi

Alaybeyi Höyük Demir Çağı seramikleri içerisinde oldukça yoğun bir şekilde karşılaşılan bezeme türlerinden biriside üçgen motifleridir. Tüm mal gruplarının hepsinde görülen bu motifin uygulama alanına göre farklı türleri vardır.

Ağ-çapraz taralı üçgenler



Yatay çizgi taralı üçgenler



İç içe geçmiş üçgenler



4.3.1.1.2. Eşkenar Dörtgen Motifi

Çizi bezemeler içerisinde kullanım gören diğer ikinci bir motif türü eşkenar dörtgen motifidir. Bu bezeme türü, daha çok farklı motiflerin yan yana getirilmesiyle oluşturulmuştur.

Kum saati motifiyle oluşturulan eşkenar dörtgenler



Zikzak motifiyle oluşturulan eşkenar dörtgenler



4.3.1.1.3. Ağ-Çapraz Tarama Motifi

Çizi bezemelerin üçüncü grubunda ağ-çapraz tarama motifi bulunur. Ana bezeme ögesi dışında bu motif, daha çok dolgu ögesi olarak kullanılmıştır.



4.3.1.1.4. Kum Saati Motifi

Çizi bezemelerin dördüncüsünde kum saati motifi yer alır. Kelebek motifi olarak da adlandırılan bu motif, gerçekte iki üçgenin dik uçlarının yan yana getirilmesiyle oluşturulmuştur. Ana bezeme ögesi olarak kullanılan kum saatinin çeşitli türleri de vardır.

Ağ-çapraz taralı kum saati



Yatay çizgi taralı kum saati



4.3.1.1.5. Paralel Çizgi Motifi

Paralel çizgi motifi daha çok ana bezeme ögesi dışında farklı bezemeleri sınırlamak amacıyla kullanılmıştır.



4.3.1.1.6. Çavuş/Şevron Çizgi Motifi

Bu grubun altıncısını çavuş/şevron motifi oluşturur. Söz konusu bu bezeme daha çok iç içe geçmiş üçgen motifini andırır.



4.3.1.1.7. Zikzak Motifi

Çizi bezemelerin yedinci grubunda zikzak motifi bulunmaktadır. Paralel çizgilerin arasına yatay kısa çizgilerin çizilmesiyle oluşturulan bu bezeme, bazı örneklerde diğer bezemeleri sınırlayıcı olarak yardımcı öge gibi kullanılırken, bazılarında ise ana bezeme öge olarak kullanım görmüştür.



4.3.1.1.8. Gamalı Haç Motifi

Çalışma kapsamında ele alınan çizi bezemelerin sonuncusu ve en önemlilerinden birisi de gamalı haç motifidir. Fazla örneğine rastlamadığımız bu motif çömleğe ait bir gövde parçası üzerinde kullanılmıştır.



4.3.1.2. Yiv Bezeme

Kazıma tekniğinde yapılmış olan diğer bir ikinci bezeme türü ise yiv bezemedir. Seramik nemli iken ucu “u” veya “v” kesitli bir aletle oyularak yapılan bu motif türü farklı formlarda ana bezeme ögesi olarak kullanılmıştır.



4.3.1.3. Çentik Bezeme

Bu gurubun son bezeme türünde çentik bezeler yer alır. Nemli olan seramiğin yüzeyinin koparılma işlemiyle yapılan bu motifler bazı örneklerde tek sıra halinde görülürken bazılarında ise çift sıra halindedir.



4.3.2. Baskı Tekniği

Değerlendirmeye aldığımız bezeme gruplarının diğer bir örneğini baskı tekniğinde yapılmış olan motifler yer alır. Nemli bir seramiğin yüzeyine çeşitli aletler veya parmağın bastırılmasıyla yapılan baskı tekniğinde üç farklı motif türü karşımıza çıkmaktadır.

4.3.2.1. Daire Motifi

Baskı tekniğinin ilk örneğini daire motifi oluşturur. Muhtemelen kamış veya buna benzer içi boş bir aletin nemli seramik yüzüne bastırılmasıyla oluşturulan bu motif tek bir örnekte yer alır.



4.3.2.2. Hayvan (?) Motifi

Baskı tekniğinin ikinci örneğinde hayvan motif (?) yer alır. Bu motif tüm bezeme türleri içerisinde tek bir figüratif motif türü olarak karşımıza çıkar.



4.3.2.3. İç içe Daire/Konsantrik Motifi

Baskı tekniğinin son örneğini iç içe daire/konsantrik motif oluşturur. Fazla kullanım görmeyen bu motif türü tek bir örnekle temsil edilir.

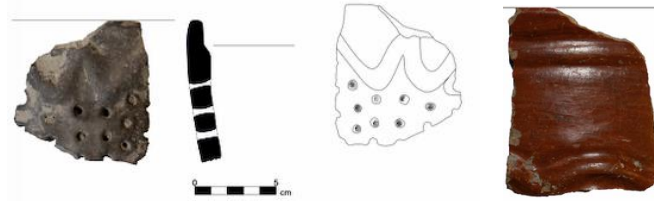


4.3.3. Kabartma Tekniği

Çalışma kapsamında değerlendirilen diğer bir bezeme tekniği ise kabartma tekniğidir. Bu teknik, yine nemli bir seramik yüzeyine şerit veya yumru haline getirilmiş kilin eklenmesiyle oluşturulmuştur. Kabartma tekniğiyle yapılmış üç farklı motif türü tespit edilmiştir.

4.3.3.1. Dalga Motifi

Kabartma tekniğiyle yapılan dalga motifleri iki örnekte karşımıza çıkar. Ana bezeme ögesi olarak kullanılan bu motifler daha çok kapalı ağızlı formlarda kullanım görmüştür.



4.3.3.2. Yarım Daire Motifi

Kabartma tekniğinin ikinci grubunda yarım daire şeklindeki bezemeler yer alır. Söz konusu bu motifler iki örnekle temsil edilir.



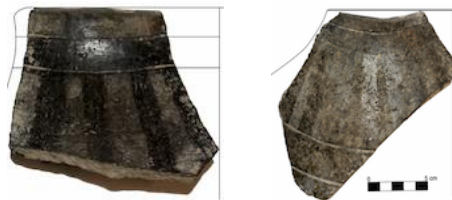
4.3.3.3. Yumru Motifi

Kabartma tekniğinin üçüncü ve son grubunda yumru motifleri bulunur. Oldukça fazla bir şekilde kullanım gören bu motif türü seramikler üzerinde kulp görünümündedir. Her ne kadar kulp gibi görünseler de işlevsel bir özellik sergilemediklerinden seramikler üzerinde dekoratif amaçlı kullanıldığı düşünülebilir. Kullanım alanlarına göre farklılık gösteren bu motifler tekli, ikili ve üçlü olarak düzenlenmişlerdir.



4.3.4. Açık Bezeme (Pattern Burnished)

Alaybeyi Höyüğü demir çağı bezeme repertuvarının en önemli grubunu açık bezemeler oluşturur. Sadece gri/siyah astarlı mal grubunda görülen bir bezeme türüdür. Seramik fırınlanmadan önce açık, seramik yüzeyine dikey bant şeklinde uygulanır. Fırınlanma sonrasında açık olan kısımlar parlak, açık olmayan kısımlar ise daha mat görünümündedir.



4.3.5. Boya Bezeme Tekniği

Çalışma konumuzu oluşturan seramiklerin bezeme grubunun son tekniğini boya bezeme tekniği oluşturur. Boya bezeme, seramiğin hamur ya da astar yüzeyine, astara benzer kıvamda farklı renkteki killerin sürölme işleminle gerçekleştirilir⁸³. Boyanın sürölme işlemi fırça veya benzeri bir aletle yapılır. Seramiğin üzerine sürölün boyanın ikinci kez fırınlanmasıyla renginin sabitleşmesi sağlanır. Boyanın sürölüldükten sonra açkılanmadan fırınlanması, boya bezeklerinin çoğunun mat görölmesine neden olmaktadır. Değişik renkteki kil karışımının seramik yüzeyine uygulandığında, uygulanan renk sayısına göre seramikler tek renkli (monochrome), iki renkli (bichrome), ve çok renkli (polychrome) diye gruplandırılır. Bu kapsamda değerlendirilen Alaybeyi Demir Çağı seramiklerinde boyalılar tek renkli ve iki renkli olmak üzere iki ana grupta değerlendirilmektedir.

4.3.5.1. Tek Renkli Boya Bezeme

Tek renkli boya bezemede kremden devetüyü rengine kadar değerşen açık renk astar üzerine genelde kırmızı, kahverengi, kırmızımsı kahverengi kullanılmıştır. Çoğunluğunu geometrik tasvirlerin oluşturduğu bezemelerde, bitkisel tasvirler de bulunmaktadır.

Tek Renkli Çiçek Motifi



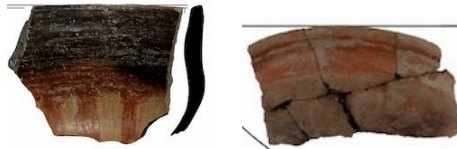
Tek Renkli Eşkenar Dörtgen Motifi



Tek Renkli Üçgen Motifi



Tek Renkli Yatay-Dikey Bant Motifi



⁸³ Ökse, 2012: 66.

4.3.5.2. İki Renkli Boya Bezeme

İki renkli boyamada; krem ve devetüyü gibi açık renk astar üzerine kahverengi-kırmızı ya da kırmızı-siyah renkler kullanılmıştır. Daha çok geometrik tasvirler tercih edilmiştir.

İki Renkli Dalga Motifi



İki Renkli Işın/Şua Motifi



İki Renkli Yatay Bant Motifi



BEŞİNCİ BÖLÜM

ALAYBEYİ HÖYÜK DEMİR ÇAĞI SERAMİKLERİNİN DÖNEMLERE VE BÖLGELERE GÖRE DEĞERLENDİRİLMESİ

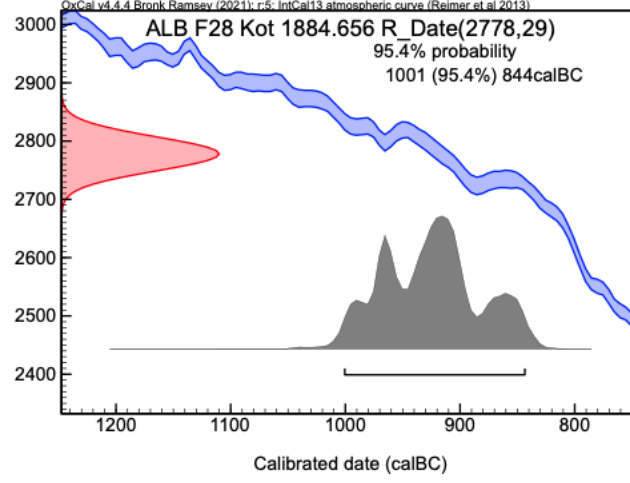
Alaybeyi Höyüğü'nden ele geçen seramik buluntular içerisindeki en önemli grubunu Demir Çağı seramikleri oluşturur. Söz konusu Demir Çağ seramiklerinin dikkat çekici yönü tüm mal gruplarında kil renkleri ile katkı maddelerinin benzer olmasıdır. Aynı sebepten dolayı seramikler renk gruplarına göre ayrılırken daha çok en ayırt edici özelliği olan astar rengine göre ayrılmıştır. Astar rengine göre tespit edilen bu mal grupları ayrıca kendi içerisinde form gruplarına ayrılmış ve formlar, günlük kullanım uygulamaları ve boyutlarına göre alt grupta değerlendirilmiştir. Seramikler gövde yapılarına göre durumları kendi içerisinde ayrıca incelenmiştir. Çanak, çömlek, kâse gibi işlevlerine ayrılan seramikler, daha sonra bezeme teknikleri, motif türleri gibi ayrı başlıkta değerlendirilmiştir. Alaybeyi Höyüğü Demir Çağı seramiklerinin mal, form ve bezeme grubu tanımı şu şekilde yapılmıştır: *Kırmızı/kırmızımsı kahverengi astarlı, omurgalı, kazıma bezemeli çanaklar vb.*

Mal, form ve bezeme ilişkisi tespit edilen Alaybeyi Demir Çağı seramiklerinin değerlendirilmesinde önemli yer tutan diğer bir özellik ise bu grupların dönemsel ayrımının tespiti olmuştur. Bu ayrım için höyüğün ilgili tabakalarından alınan C¹⁴ verileri ile yine bu tabakalarla bağlantılı olan mimari yapılar önemli bir kriterdir.

Üçüncü Bölümde detaylı bir şekilde de anlatıldığı gibi, Alaybeyi' nin özellikle höyük kısmında ve mezarlık alanından alınan C¹⁴ örneklerinin analiz sonuçları bizlere önemli bilgiler sunmuştur.

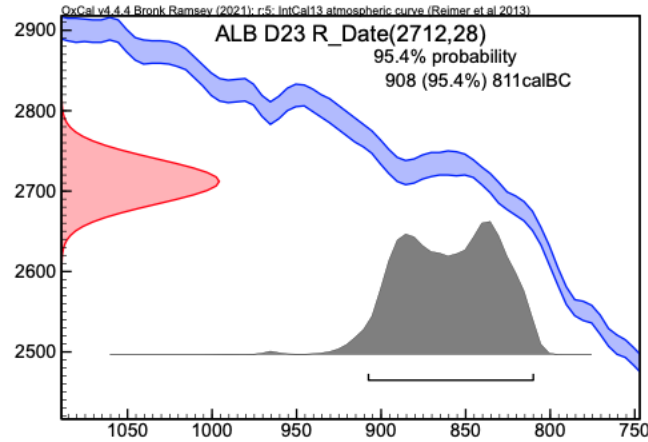
Alaybeyi Höyüğü' nün Erken Demir Çağ'a ait C¹⁴ verileri E28 açmasında yer alan ve "Kuyu 1" olarak adlandırılan alandan gelmiştir. Kuyu 1'den çok sayıda kahverengi astarlı, devetüyü astarlı ve kırmızı/kırmızımsı kahverengi astarlı seramik parçaları ele geçmiştir. Bu alandan elde edilen C¹⁴ sonuçları Alaybeyi'nin Erken Demir Çağ sürecini **MÖ 1001- MÖ 844** aralığına tarihlemiştir (**Şekil 50**). Bu mal gruplarının birlikte ele geçtiği diğer bir alan ise C29 açmasında yer alan ve iki bölümden oluşan mekandır (C *Yapısı*). Mekândan ele geçen seramikler incelendiğinde kahverengi astarlı, devetüyü

astarlı ve kırmızı/kırmızı astarlı mal grupları ile birlikte gri/siyah astarlı yeni bir mal grubu da tespit edilmiştir.

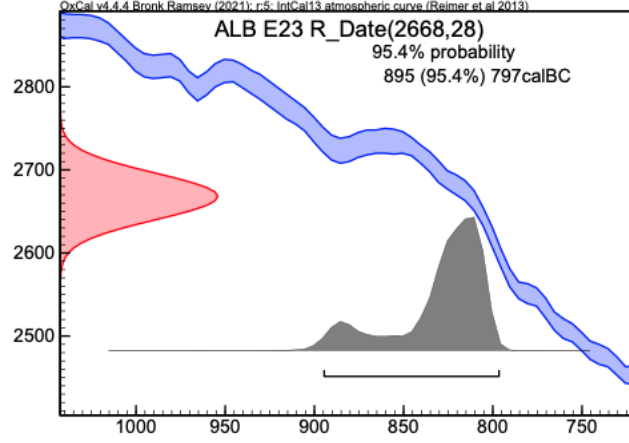


Şekil 50. F28 Açmasından Alınan Radyo Karbon Verileri (Alaybeyi Kazı Arşivi)

Alaybeyinden alınan diğer bir C^{14} örneği ise höyüğün doğusunda bulunan ve “atölye” olarak adlandırılan bölümdür. Atölyeden elde edilen iki farklı C^{14} analizi **MÖ 908-811** ile **MÖ 895-797** tarihlerini bizlere sunmuştur (**Şekil 51- 52**). Buradaki seramiklerin mal, form ve bezeme grupları incelendiğinde hem *Kuyu 1* olarak adlandırılan alandan ele geçen seramikler ile hem de C yapısından ele geçen seramiklerle benzer özellikler göstermiştir. Bu bakımdan *kahverengi astarlı, kırmızı/kırmızımsı kahverengi astarlı, gri/siyah astarlı ve devetüyü astarlı mal gruplarının* başlangıcını şu anki veriler ışığında **MÖ 10. yy** olarak düşünebiliriz.

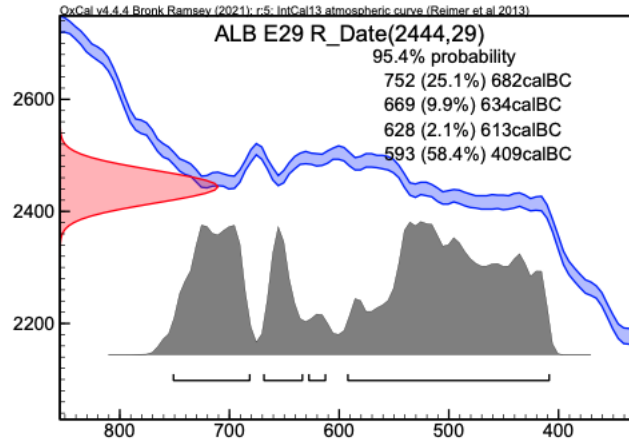


Şekil 51. Atölye Yapısından (D23 Açması) Alınan Radyo Karbon Verileri (Alaybeyi Kazı Arşivi)



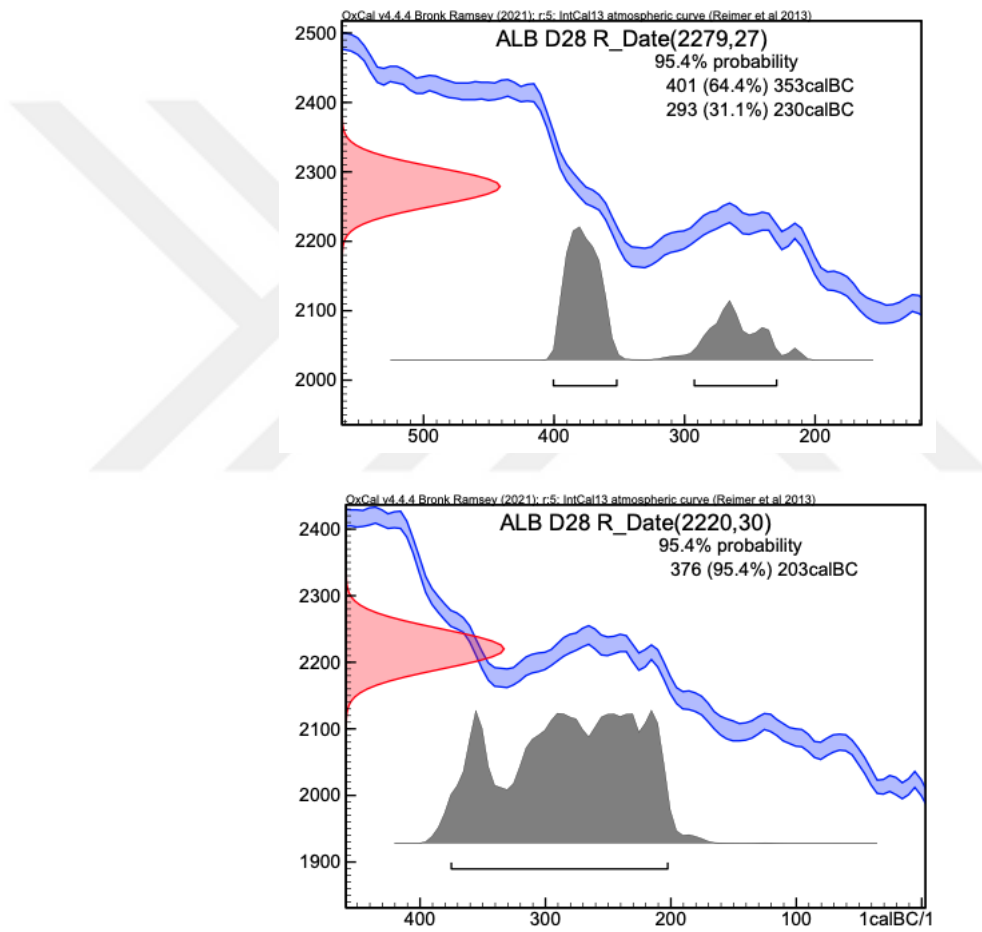
Şekil 52. Atölye Yapısından (E23 Açması) Alınan Radyo Karbon Verileri (Alaybeyi Kazı Arşivi)

Alaybeyi Höyüğü'nde sürdürülen 2 sezonluk kurtarma çalışmaları sırasında ne yazık ki Orta Demir Çağı'na ait herhangi bir mimari öğeye rastlanmamıştır. Fakat bu döneme ait veriler C^{14} verileri desteklenmiştir. E29 açmasında yanık topraktan alınan örnekler ile yapılan analizler yerleşmenin Orta Demir Çağ süreci için **MÖ 752-682, MÖ 669-634** ve **MÖ 628-613** tarih aralıklarını sunmuştur (**Şekil 53**). Yine bu alandan ele geçen seramik grupları incelendiğinde *Kuyu 1, C Yapısı* ve *atölyeden* ele geçen *kahverengi astarlı, kırmızı/kırmızımsı kahverengi astarlı ve devetüyü astarlı mal grupları* ile benzer özellik göstermektedir. Fakat *gri/siyah astarlı mal gruplarının* diğer alanlardan çıkanlara oranla azaldığı gözlenmiştir. Tüm bu veriler dikkate alındığında *kahverengi astarlı, kırmızı/kırmızımsı kahverengi astarlı ve devetüyü astarlı mal gruplarının* **MÖ 10-6. yy** tarih aralığında *gri/siyah astarlı mal gruplarını* ise **MÖ 10-7. yy** tarih aralığında düşünebiliriz.



Şekil 53. E29 Açmasından Alınan Radyo Karbon Verileri (Alaybeyi Kazı Arşivi)

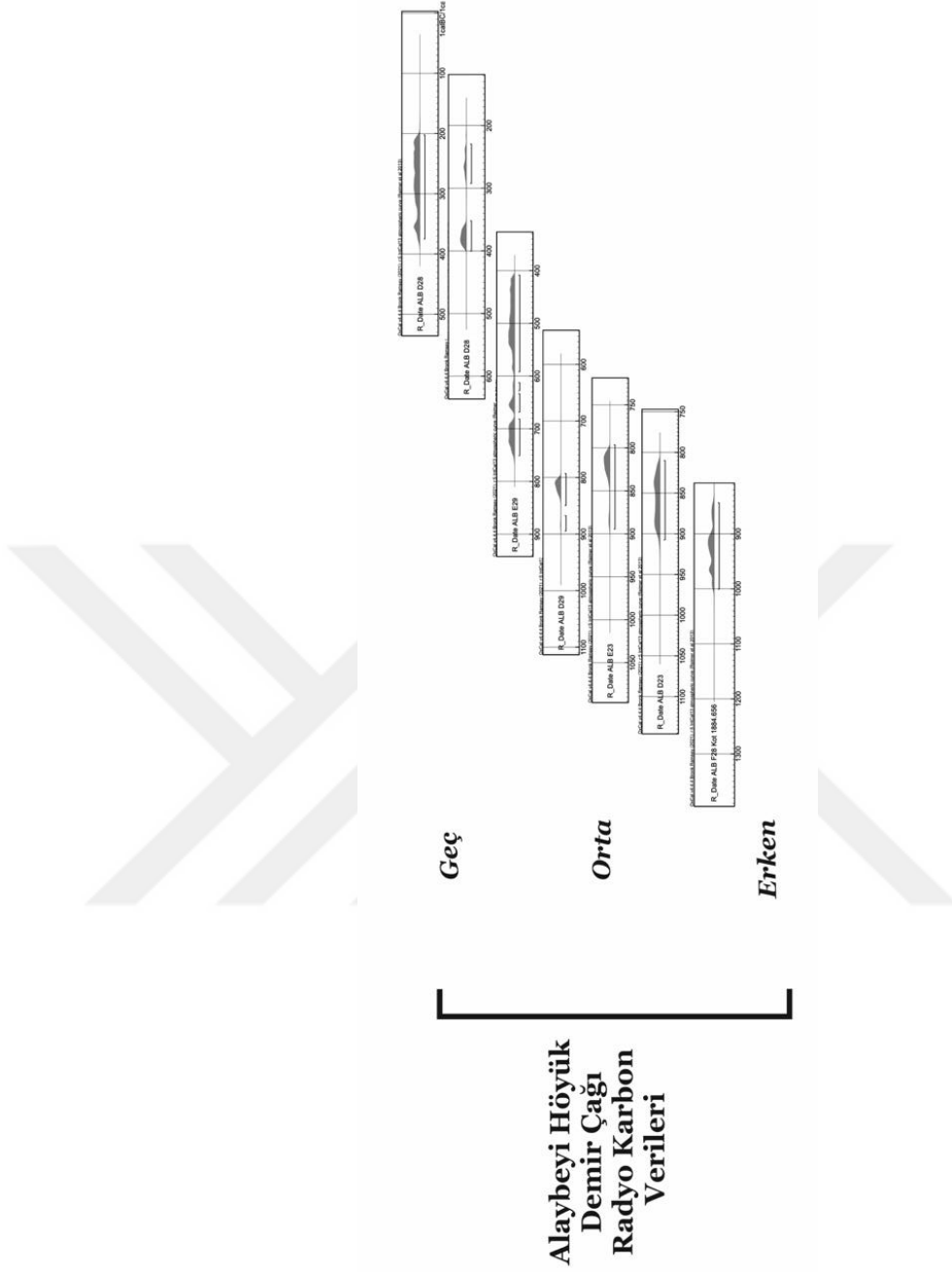
Alaybeyi Höyüğü'nün Geç Demir Çağ'a ait verileri hem mezarlar hem de bu mezarlardan alınan C^{14} verileri ile desteklenmiştir. Alaybeyi'nin höyük ve mezarlık alanında at gömüleri tespit edilmiştir. Özellikle mimari yapılanmanın görüldüğü höyük alanından ele geçen mezarda, bir at kafası ile 12 yaşlarındaki bir bireyin birlikte gömüldüğü tespit edilmiştir⁸⁴. Söz konusu bu mezar içerisinde iki adet çömlek ölü hediyesi olarak bırakılmıştır. Bu çömleklerin birinin içinden ve mezar çukurunun bulunduğu yanık toprak alınan örnekler ile yapılan C^{14} analiz sonuçları **MÖ 401-203 / MÖ 376-203** tarih aralığını vermiştir (Şekil 54).



Şekil 54. D28 Açmasından Alınan Radyo Karbon Verileri (Alaybeyi Kazı Arşivi)

⁸⁴ Gülşah Altunkaynak, Mehmet Ali Özdemir, “Erzurum Ovası Alaybeyi Höyüğü: Demir Çağı Tabakaları”, *Karaz’dan Büyük İskender’e Erzurum Ovasında Yeni Bir Keşif Alaybeyi Höyük*, (Edt: Gülşah Altunkaynak), Bilgin Kültür Sanat, 2019, 256.

Bu tabakadan ele geçen seramik bulgular incelendiğinde yine EDÇ/ODÇ mal gruplarındaki gibi *kahverengi astarlı, kırmızı/kırmızımsı kahverengi astarlı, devetiyü astarlı ve krem astarlı mal gruplar* olmak üzere dört ana mal grubu tespit edilmiştir. *Kahverengi astarlı, kırmızı/kırmızımsı kahverengi astarlı ve devetiyü astarlı mallar* EDÇ/ODÇ’ deki mallara göre killeri daha iyi arıtılmış ve tamamı çark yapımıdır. Bu döneme özgü bir yenilik olarak ilk kez krem astarlı mallar ortaya çıkmıştır. Formlar EDÇ/ODÇ’ deki formlarla benzer özellik gösterirken bezeme tekniğinde genellikle tek ve iki rengin hâkim olduğu boya bezeme tekniği kullanılmıştır. Söz konusu bu mal grupları hem höyükte yer alan çift sıra örgülü mimari yapılarda hem de mezarlık alanında yer alan diğer at gömüsünün bulunduğu tabakada da ele geçmiştir. C¹⁴ sonuçlarını dikkate aldığımızda *kahverengi astarlı, kırmızı/kırmızımsı kahverengi astarlı, devetiyü astarlı ve krem astarlı mal grupları* **MÖ 6-3. yy** olarak düşünebilir.



Şekil 55. Alaybeyi Höyük Demir Çağı Radyo Karbon Verileri

Yukarıda da bahsedildiği gibi Alaybeyi Höyüğü'nden ele geçen demir çağı seramiklerinin döneminin belirlenmesindeki en önemli kriter ilgili tabakalardan elde edilen C^{14} verileri olmuştur (**Şekil 55**). Fakat bu tarihlendirmeleri daha sağlam verilere dayandırabilmek için bölgede yapılan kazılardan ele geçen diğer seramiklerle analogilerinin yapılması gerekmektedir. Bu bakımdan bizim tespit ettiğimiz mal grupları

ile diğer bölgelerde tespit edilen mal gruplarının ayrıntılı olarak karşılaşmaları aşağıda yapılmıştır.

5.1. ERKEN DEMİR ÇAĞ / ORTA DEMİR ÇAĞ SERAMİKLERİ

Alaybeyi Höyüğü' nün Erken Demir Çağı'na ait seramik verileri gerek mimari bulgular gerekse de C¹⁴ verileri ile desteklenmiş olan E28 açmasındaki Kuyu 1 (MÖ 1001- MÖ 844 C¹⁴), C29 açmasındaki C Yapısı (EDÇ Mimarisi) ve Atölye olarak adlandırılan (MÖ 908-811 ile MÖ 895-797 C¹⁴) mekanlardan ele geçmiştir. Her üç farklı alandan tespit edilen seramikler incelendiğinde mal grupları, form grupları ve bezeme grupları bakımından benzer özellikler sergilemektedir.

Alaybeyi Höyüğü'nde yapılan çalışmalarda şu an ki veriler ışığında Orta Demir Çağına ait herhangi bir mimari öğeye rastlanmamıştır. Bu döneme ait bulgular yalnızca E29 açmasında ki yanık topraktan alınan C¹⁴ verileri (**MÖ 752-682, MÖ 669-634 ve MÖ 628-613 C¹⁴**) ile desteklenmiştir. Alandan ele geçen seramikler incelendiğinde gerek mal ve form özellikleri gerekse de bezeme özellikleri bakımından EDÇ verilerinin ele geçtiği Kuyu 1, C29 açmasındaki C Yapısı ve Atölye' den tespit edilen seramiklerle yakın benzerlik içeresindedir. Bu bakımdan aşağıda ayrıntılı olarak ele alacağımız seramikleri Erken ve Orta Demir Çağ olarak ayrı dönemler halinde ele almayı mümkün kılmamaktadır.

5.1.1. Erken Demir Çağ / Orta Demir Çağ Kahverengi Astarlı Seramik Grupları

Alaybeyi Höyüğü'nün Erken/Orta Demir Çağı (MÖ 10-6. yy) seramiklerinin en büyük grubunu *kahverengi astarlı mal* grubu oluşturmaktadır. Diğer mal gruplarının %35' lik kısmını oluşturan kahverengi astarlı mallar (**Şekil 59**), kahverengi ve tonlarının hâkim olduğu kil rengine sahiptir. Bu grubun belirlenmesinde önemli bir kritere sahip olan astar ise yine kahverengidir. Tamamı açıkılı olan bu seramik grubunda çok sayıda çark ve az sayıda el yapımı örnek bulunmaktadır. Orta ve düşük ısıda pişirim görmüş olan kahverengi astarlı mallarda kireç, kum, taşçık ve az sayıda mika ile bitki, katkı maddesi olarak kullanılmıştır (**Levha 1-10**).

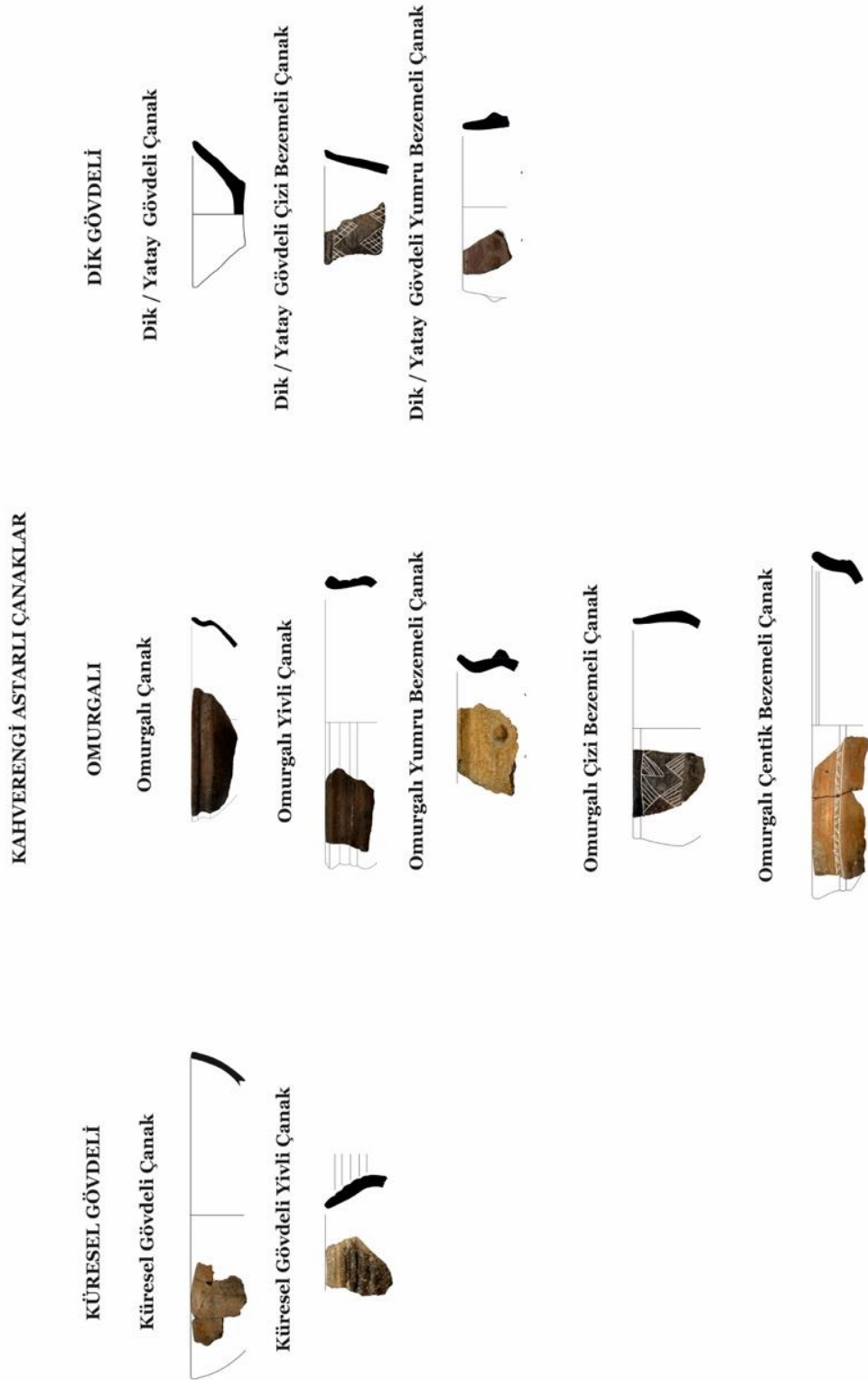
Kahverengi astarlı mal grubunda dört ana form grubu ile yine bu gruba bağlı olan gövde parçaları tespit edilmiştir. Bu grubun ilk ana formunu *çanaklar* oluşturmaktadır.

Diğer formlar içerisinde %54' lük kısmını oluşturan çanaklar (**Şekil 59**) gövde yapılarına göre *omurgalı çanaklar*, *küresel gövdeli çanaklar* ve *dik gövdeli çanaklar* olmak üzere üç alt gruba ayrılmıştır (**Şekil 56**).

Kahverengi astarlı çanakların ilk alt grubunda *omurgalı çanaklar* yer alır (**Levha 1, 2, 3**). Basit, dik ve dışa çekik ağız kenarına sahip olan bu çanaklarda gövde, ağız kenarından başlayıp omurga yaparak dip kısma doğru devam etmektedir. Söz konusu bu seramiklerin bazılarında bezeme uygulamaları görülmektedir. Bezemeler daha çok ağız kenarı ile omurga kısmı arasına uygulanmıştır. Bezemeler daha çok kazıma tekniğinde yapılmış çizi bezemelerle derin kanallara sahip yivlerdir. Kazıma tekniğinde yapılan bezemelerde içi taralı üçgen motifleri ve birbirine paralel yatay çizgiler ile çentik bezemeler dikkat çekmektedir (**Levha 1**).

Çanakların ikinci alt grubunu *küresel gövdeli çanaklar* oluşturur (**Levha 4**). Basit ağız kenarlı olan bu çanaklarda gövde ağız kenarından başlayarak yarım daire şeklinde dip kısma doğru devam eder. Söz konusu bu form grubunda da kazıma tekniğinde uygulanmış bezemeler görülmektedir. Paralel çizgiler ile derin kanallara sahip yivler (**Levha 5g, 5h**) bu grubun bezeme örneklerindedir.

Kahverengi astarlı çanakların üçüncü ve son alt grubunu *dik gövdeli çanaklar* oluşturur (**Levha 5**). Dik bir ağız kenarına sahip olan bu formda gövde, dik veya yatay bir şekilde dibe doğru devam eder. Dik gövdeli çanaklarda kabartma ve kazıma olmak üzere iki farklı bezeme tekniği uygulanmıştır. Kazıma tekniğinde yapılmış bezemelerde içi taralı üçgen motifleri kullanılırken, (**Levha 5b, c**) dekoratif amaçlı yapılmış olan yumru şeklinde kulplar (**Levha 5a**) ise kabartma bezeme olarak düşünülür.

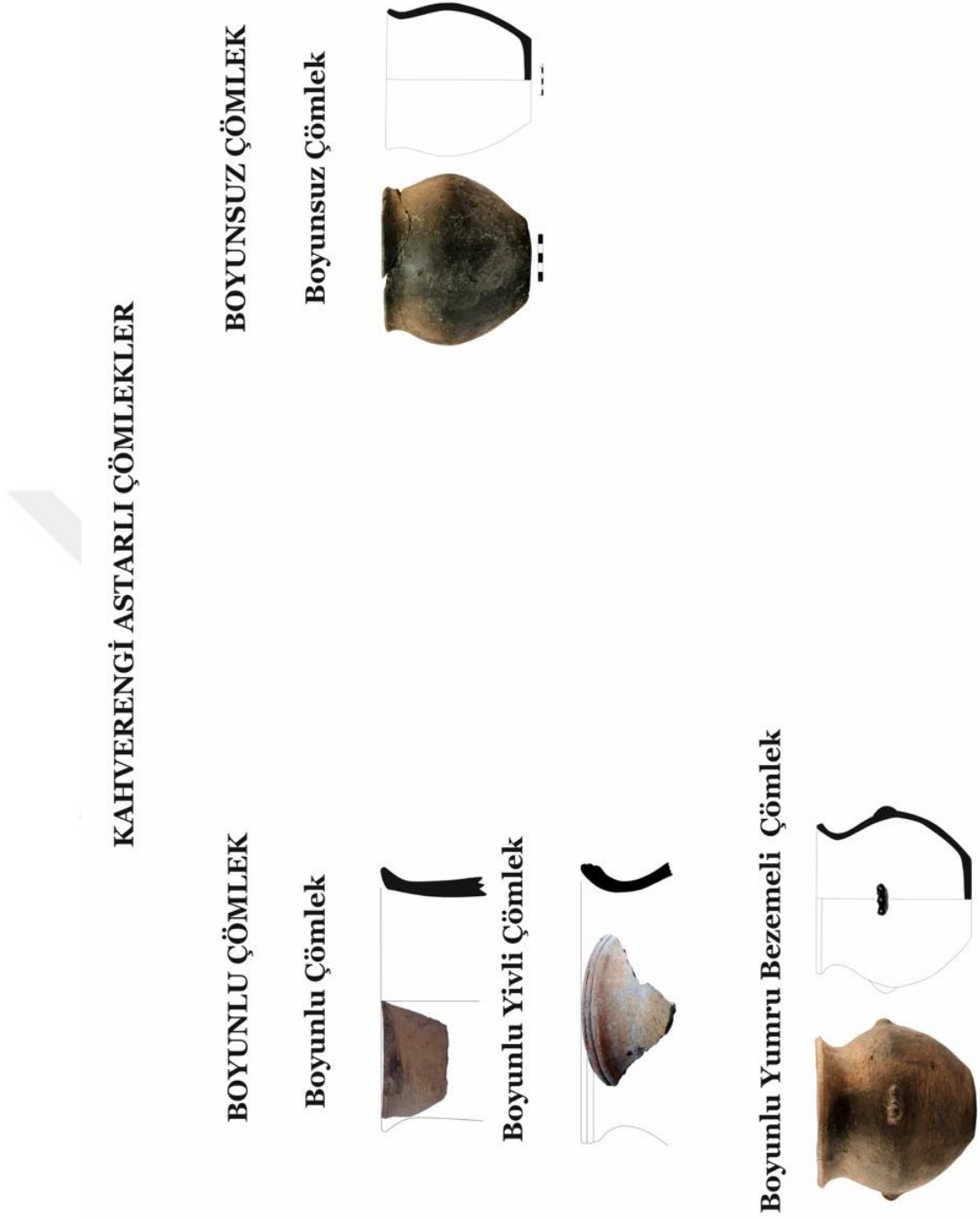


Şekil 56. EDC/ODÇ Kahverengi Astarlı Çanakların Form ve Bezeme İlişkisi

Kahverengi astarlı mal grubunun ikinci ana formunda çömlekler yer alır. %31'lik oranla (**Şekil 59**) bu grubun ikinci formunu oluşturan çömlekler, *boyunlu çömlekler* ve *boyunsuz çömlekler* olmak üzere iki alt grupta değerlendirilmiştir (**Şekil 57**).

Kahverengi astarlı çömleklerin ilk alt grubunu *boyunlu çömlekler* oluşturur (**Levha 6, 7**). Bu grubun en önemlileri iki adet tüm kaptır (**Levha 7e, d**). Tüm kapların tamamı dışa çekik ağız kenarlı, yuvarlak gövdeli ve düz diplidir. Her iki kap örneğinde de kulplar dikkat çekmektedir. İki farklı tipte kulp kullanılmıştır. Dikey duran kulp boyundan gövdenin üst kısmına bağlanırken (**Levha 7d**), dekoratif amaçlı kullanılan kulplar ise gövdenin üst kısmına yan yana dizilmiş üç yumru şeklindedir (**Levha 7e**). Profil veren diğer örnekler ise, tüm kaplarda olduğu gibi dışa çekik ağız kenarlıdır. Gövde dik bir şekilde ağız kenarından başlayarak gövdeye doğru devam eder. Gövde ise omurga yaparak dibe doğru daralır. Boyunlu çömleklerde bezeme, kabartma tekniğinde yapılmış yumru şeklindeki kulplar (**Levha 6a**) ile ağız kenarı üzerinde yer alan yivlerdir (**Levha 6g**).

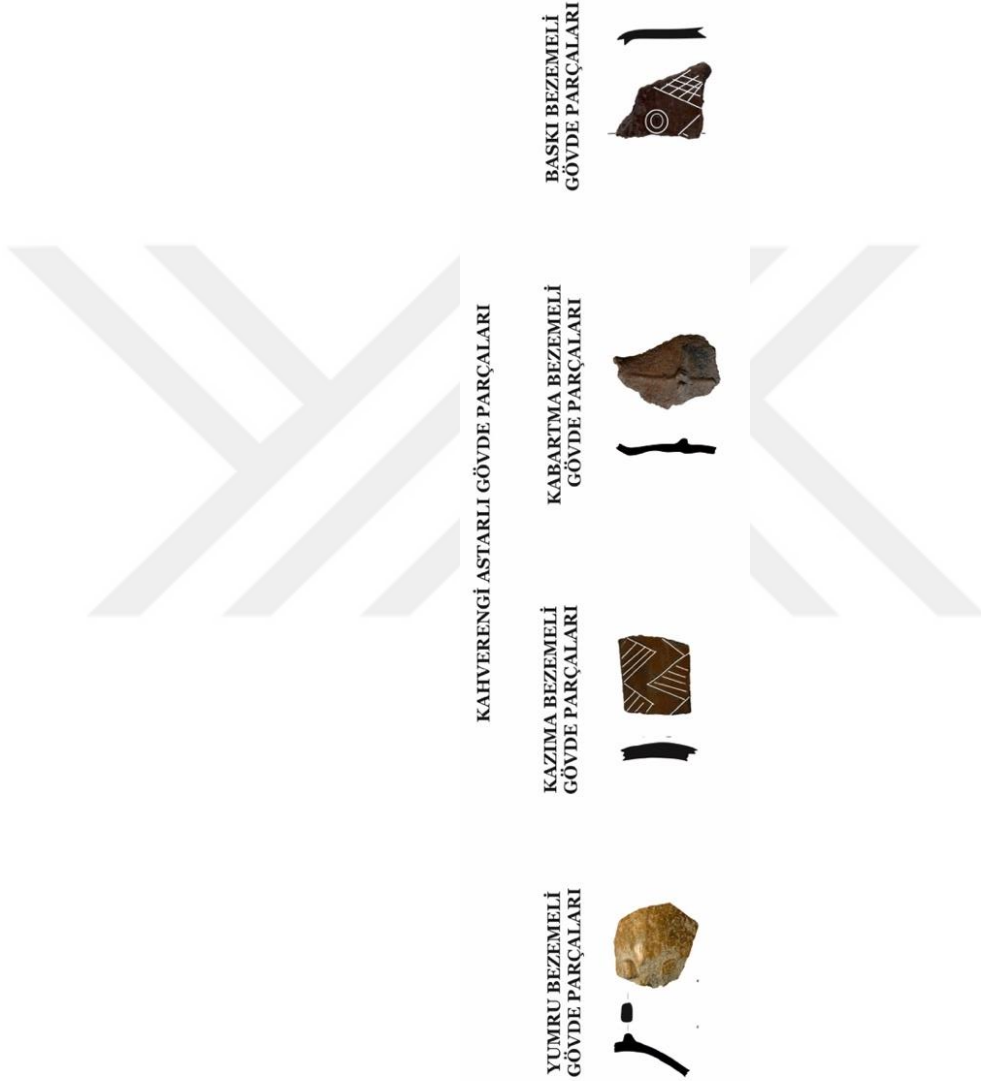
Kahverengi astarlı çömleklerin ikinci alt grubunda ise *boyunsuz çömlekler* yer alır (**Levha 8, 9**). Bu form grubu içerisinde bir adet tüm kap yer alırken diğerleri profil veren parçalardır. Dışa çekik ağız kenarlı, küresel gövdeli olan bu tüm kap, düz diplidir. Gövde ise direkt ağız kenarından başlayarak dibe doğru devam etmektedir (**Levha 8d**). Boyunsuz çömlekler içerisinde kabartma tekniğinde yapılmış olan yumru şeklindeki kulplar (**Levha 9d**) dışında herhangi bir bezeme ögesine rastlanmamıştır.



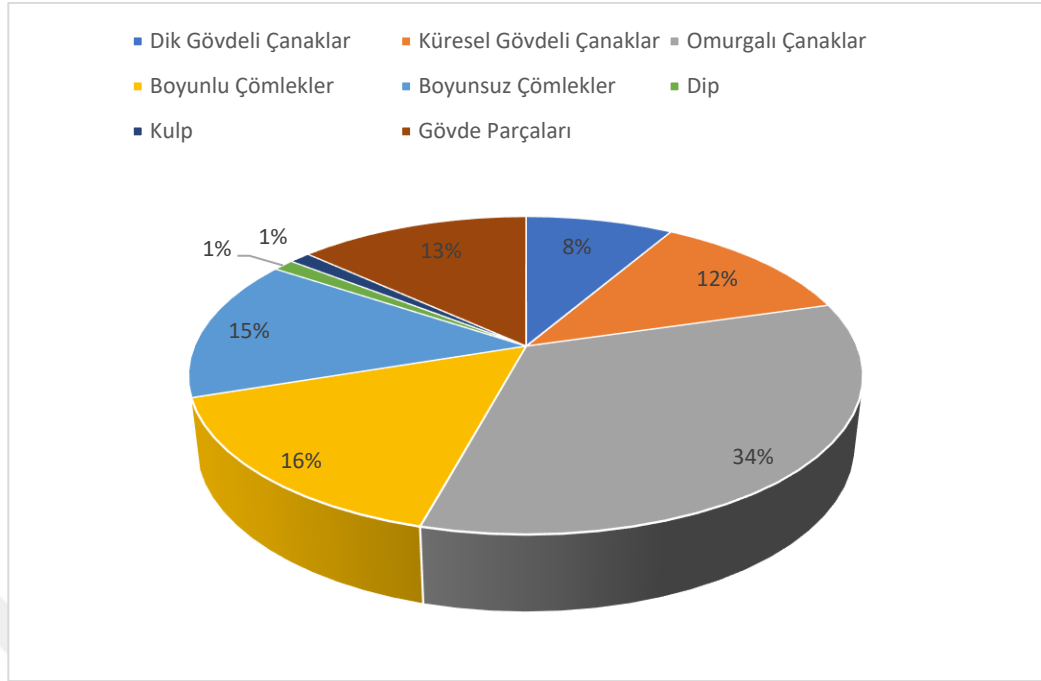
Şekil 57. EDÇ/ODÇ Kahverengi Astarlı Çömleklerin Form ve Bezeme İlişkisi

Kahverengi astarlı seramiklerin üçüncü ana grubunu %13'lük oranla *gövde parçaları* oluşturur (**Şekil 59**) (**Levha 10**). Bu gruptaki gövde parçaları kabartma ve kazıma bezeme tekniğine göre iki alt grupta değerlendirilmiştir. Kabartma bezeme tekniğinde yukarıda bahsedilen örneklerde olduğu gibi dekoratif amaçlı kullanılan kulptur. Söz konusu bu bezeme örneğini diğer örneklerden ayıran özellik ise dikdörtgen

kesitli bir kulp olmasıdır. Kabartma bezeme şeklinde yapılmış ve dikkat çeken diğer bir gövde parçası ise haç şeklinde bir motifin ortasında yer alan yumru şeklindeki kulplardır. Gövde parçalarının ikinci bezeme örneğini ise kazıma tekniğinde işlenmiş olan çizgi bezemelerdir. İç içe daire, içi taralı üçgenler, yatay çizgiler ve eşkenar dörtgen motifleri ile derin kanallar şeklinde işlenmiş olan yivler önemli bezeme türlerindendir (**Şekil 58**).



Şekil 58. EDC/ODÇ Kahverengi Astarlı Gövde Parçalarının Form ve Bezeme İlişkisi



Şekil 59. EDDÇ / ODÇ Kahverengi Astarlı Mal Grubunun Formlara Göre Oransal Dağılımı

Kahverengi astarlı mal grupları Doğu Anadolu Bölgesi'nde gerçekleştirilen birçok kazı ve yüzey araştırmalarında tespit edilmiştir. Özellikle de Erken ve Orta Demir Çağı'nda oldukça kullanım gören bu mal grubunun dönemsel ayrımı saptamak oldukça güçtür. Bunun için söz konusu mal grubunun form ve bezeme türünden ele alınarak yakın bölgelerdeki anahtar merkezlerden karşılaştırmalarının yapılması yerinde olacaktır.

Kahverengi astarlı malların en yoğun görüldüğü yerlerin başında Elâzığ-Malatya bölümü gelmektedir. Bölgede yapılan Keban Barajı kurtarma kazılarında önemli merkezler tespit edilmiştir. Bu merkezlerin başında Norşuntepe Höyüğü gelir. Yapılan çalışmalarda höyükte 40 yapı katı tespit edilmiş, 1. yapı katı ODÇ (Urartu Dönemi) ve 2. yapı katı ise EDC' ye tarihlendirilmiştir. Kazıcısına göre, Hitit'in yıkılışından EDC'ye kadar geçen ve geçiş aşaması olarak değerlendirilen tarih MÖ 1200-1000 yılları arasını kapsarken EDC için ise MÖ 1000-800 yılları düşünülmüştür⁸⁵. Özellikle EDC tabakalarından ele geçen seramikler dört mal grubuna ayrılmış, konumuzu ilgilendiren

⁸⁵ Harald Hauptmann, "Norşun Tepe Kazıları 1969", Keban Projesi 1969 Çalışmaları, Seri I, No: 2, ODTÜ Keban Projesi Yayınları, Ankara 1971, 72; Harald Hauptmann, "Norşun Tepe Kazıları 1970", Keban Projesi 1970 Çalışmaları, Seri I, No: 3, ODTÜ Keban Projesi Yayınları, Ankara 1972, 91.

mal grubu ise *sarıdan kırmızı ve kahverengiye değişen renk* olarak tanımlanmıştır⁸⁶. Form olarak yuvarlak şişkin karınlı çanaklar, yuvarlak şişkin karınlı yivli çanaklar, tutamak ve akıtacaklı çömlekler ve boyunlu çömlekler olarak gruplandırılırken, bezeme olarak ise kazıma, kabartma, yiv ve boya bezemelerin olduğundan bahsedilmiştir⁸⁷.

Norşuntepe'nin *sarıdan kırmızı ve kahverengiye değişen renk* olarak tanımladığı seramik grubunu, Alaybeyi Höyüğü kahverengi astarlı mallarla karşılaştırıldığında, özellikle Alaybeyi'ndeki omurgalı çanaklar ve akıtacaklı çömleklerin yakın benzer özellikler sergilediğini görebiliriz. Bezeme olarak ise, her iki merkezde de yiv, kazıma ve kabartma tekniğinde motifler uygulanmıştır. Yivli seramikler her iki merkez için de ortak bir bezeme uygulaması olarak düşünülebilir. Her ne kadar kazıma tekniği her iki merkez için ortak bir özellik olsa da motif türleri açısından Alaybeyi daha zengindir. Norşuntepe'de kazıma tekniğinde yatay çizi bezemeli örnekler görülürken⁸⁸ Alaybeyi'nde üçgen, iç içe daire ve zikzak gibi motiflerin daha yoğun kullanıldığını görmekteyiz. Yukarıda da bahsedildiği üzere Norşuntepe EDC tabakasından ele geçen *sarıdan kırmızı ve kahverengiye değişen renk* olarak tanımlanan mal grubu MÖ 1000-800 yılları arasına tarihlendirilmiştir. Alaybeyi'nde ki *kahverengi astarlı mal grubu* ise özellikle C¹⁴ sonuçlarına dayandırılarak MÖ 10-6 yy tarih aralığı verilmiş ve bu mal grubunun ODC'de de kullanım gördüğü kanısına varılmıştır.

Elâzığ-Malatya bölgesinde yer alan diğer bir merkez ise Korucutepe'dir. Söz konusu merkezde 12 tabaka tespit edilmiştir. Konumuzu oluşturan demir çağı tabakası ise K/CXXXII-CXXXV (MÖ 1200-800) tabakasıdır⁸⁹. Elde edilen C¹⁴ sonuçlarına göre K tabakası MÖ 1150' ye tarihlendirilmiştir⁹⁰. İlgili tabakadan ele geçen seramikler *astarlı*

⁸⁶ Harald Hauptmann, "Norşun-Tepe 1968 Kazıları Ön Raporu", *1968 Yaz Çalışmaları*, Seri I, Yayın: I, ODTÜ Keban Projesi Yayınları, Ankara 1970, 105-106.

⁸⁷ Karin Bartl, "Eastern Anatolia in the Early Iron Age", *Migration and Kulturtransfer*, (eds. Ricardo Aichmann and Hermann Parzinger), Berlin, 2001, 386, 400; Karin Bartl, "Die Frühe Eisenzeit in Ostanatolien und Ihre Verbindungen zu den Benachbarten Regionen", *Baghdadar Mitteilungen* 25, 1994, 473-518.

⁸⁸ Hauptmann, 1971, Levha 59/1.

⁸⁹ Maurits N. Van Loon, "Architecture and Stratigraphy", *Korucutepe 2, Final Report on the Excavations of the Universities of Chicago, California (Los Angeles) and Amsterdam in the Keban Reservoir, Eastern Anatolia (1968-1970)*, (ed. M.N. van Loon), North-Holland Publishing Company - Amsterdam/New York/Oxford, 1978, 42.

⁹⁰ Maurits N. Van Loon, "Architecture and Stratigraphy", *Korucutepe 2, Final Report on the Excavations of the Universities of Chicago, California (Los Angeles) and Amsterdam in the Keban Reservoir, Eastern Anatolia (1968-1970)*, (ed. M.N. van Loon), North-Holland Publishing Company - Amsterdam/New York/Oxford, 1978, 6.

mallar ve *açkılı-astarsız* mallar olmak üzere iki ana grupta incelenmiştir. Kahverengi astarlı mallar ise *açkılı-astarsız* mal grubunun içerisinde yer alan *ince kahverengi astarlı mal* olarak tanımlanmıştır⁹¹. Korucutepe'deki kahverengi mallar ile Alaybeyi'ndeki kahverengi malları karşılaştırdığımızda tek fark yüzey uygulamalarıdır. Alaybeyi'nde seramik yüzeyinde astar ve açık uygulaması görülürken Korucutepe'de ise sadece açık uygulanmıştır. Form olarak yine omurgalı çanaklar ile akıtacaklı çömlekler ve bezeme olarak ise yivler yine ortak özelliklerdendir. Her iki merkezde de C¹⁴ analiz sonuçları mevcuttur. Fakat Korucutepe'deki özellikle EDC'ye ait tarihsel veriler daha erkendir.

Keban Baraj Projesi kapsamında yer alan diğer bir merkez ise İmikuşağı Höyük'tür. İmikuşağı'nda toplamda 14 yapı katı tespit edilmiştir. Söz konusu bu yapı katlarından 5b-a GDC'na, 6c-a ise EDC/ODÇ'na tarihlendirilmiştir⁹². Dönemin kazıcısı İmikuşağı'ndan ele geçen Demir Çağı seramiklerini herhangi bir mal grubuna ayırmamıştır. Fakat son dönemde G. Ayaz tarafından yapılan çalışmada özellikle 6. tabakadaki seramikler yeniden değerlendirilmiştir. Bu seramikler *kahve-kremit mal*, *krem mal* ve *krem astarlı mal* olarak gruplandırılmıştır⁹³. Alaybeyi kahverengi astarlı mal grubuna en yakın benzerlik gösteren grup, İmikuşağı'nın *kahve-kremit* mallarıdır. Form olarak küresel gövdeli çanaklar⁹⁴ ve boyunsuz çömlekler⁹⁵ ile yiv bezemeler benzer özellik gösterir. Fakat Alaybeyi kahverengi astarlı mal grubundaki bezeme tekniği ve motif türleri İmikuşağı'na oranla daha zengin bir repertuvara sahiptir.

Elâzığ-Malatya bölgesinin diğer merkezi Değirmentepe'dir. Yapılan çalışmalarda ETÇ ve Demir Çağı'na ait yapı katları tespit edilmiştir⁹⁶. Bu yapı katlarından konumuzu ilgilendiren Demir Çağı; erken, orta ve geç ayrımı yapılmadan genel bir tanımlamayla verilmiştir. Demir Çağı'na ait veriler B ve C çukuru olarak adlandırılan alandan ele geçmiştir. Seramikler *kiremit*, *gri* ve *kahve* olarak üç ana grupta değerlendirilmiştir.

⁹¹ Milton M. Winn, "The Early Iron Age Pottery", *Korucutepe 3, Final Report on the Excavations of the Universities of Chicago, California (Los Angeles) and Amsterdam in the Keban Reservoir, Eastern Anatolia (1968–1970)*, (ed. M.N. van Loon), NorthHolland Publishing Company - Amsterdam/New York/Oxford, 1980, 155-175.

⁹² Sevin, 1995, 7.

⁹³ Ayaz, 2017, 63.

⁹⁴ Ayaz, 2017, 159.

⁹⁵ Ayaz, 2017, 162, 168 171.

⁹⁶ Duru, 1979, 8.

Küresel gövdeli, omurgalı çanaklar ve boyunsuz çömlekler ile yiv bezemeler Alaybeyi kahverengi astarlı mallarla benzer örnekler taşımaktadır.

Elâzığ-Malatya bölgesinde gerçekleştirilen diğer bir çalışma ise Tepecik Höyük'tedir. Yapılan çalışmalarda 13 tabaka tespit edilmiştir. Konumuzu oluşturan Demir Çağı tabakası ise 2a1-2 (EDÇ), 1b-c (Demir Çağı) olarak tanımlanmıştır⁹⁷. Söz konusu bu tabakalar üst kısımda yer alan Orta Çağ mezarlarının yoğun tahribatına uğramıştır. Bu bakımdan ODÇ ve Tunç Çağı'na ait seramikler birlikte ele geçmiştir⁹⁸. Söz konusu Demir Çağı seramikleri *kırmızı-kahve monokrom* olarak tek bir grupta değerlendirilmiştir. Alaybeyi kahverengi astarlı mal grupları ile karşılaştırıldığında dik gövdeli çanaklar ve boyunlu çömleklerle yakın benzerlik kurulmaktadır. Yine bezeme olarak yivli ve çentik bezemeler yine ortak özellikler arasındadır.

Keban Baraj Projesi kapsamında yapılan kazı çalışmalarının ardından Van, Malatya-Elâzığ-Bingöl yöresinde de bir dizi yüzey araştırması gerçekleştirilmiştir. Özellikle Urartu'nun batı yayılımı tespit etmek amacıyla yapılan bu çalışmada Erken ve Orta Demir Çağı'na tarihlendirilen birçok merkez tespit edilmiştir⁹⁹. Bölgede gerçekleştirilen çalışmalardan elde edilen seramik bulgular incelendiğinde hızlı çarkta şekillenmiş, ince astarlı seramik grubunun yerini, el ya da yavaş çarkta yapılmış, açık ve koyu kırmızı ya da kahverengi astarlı, omurgalı çanak ve çömleklerden oluşan yivli yeni bir seramik grubunun ortaya çıktığı rapor edilmiştir¹⁰⁰. Bu bilgiler ışığında Alaybeyi kahverengi astarlı mal grubunun bazı örneklerinde yine kalın kahverengi astarın kullanıldığını ve yiv bezeme uygulamalarının sıkça uygulandığını görebilmekteyiz.

Yukarıda Elâzığ-Malatya Bölgesinde özellikle Keban Baraj Projesi kapsamında açığa çıkarılan anahtar yerleşimlerden ve yüzey araştırmalarından elde edilen kahverengi mal gruplarının, Alaybeyi Höyüğü'nde tespit edilen kahverengi astarlı mal grupları ile form ve bezeme açısından karşılaştırılması yapılmıştır. Söz konusu merkezlerden ele geçen malzeme grupları son dönemde bir doktora tezi kapsamında yeniden değerlendirilmiş ve bu malzeme grupları *kahve-kiremit mal* grupları olarak

⁹⁷ Esin, 1972, 140.

⁹⁸ Ufuk Esin, "Tepecik Kazısı, 1969", *Keban Projesi 1969 Çalışmaları*, Seri I, No. 2, Ankara 1971, 109.

⁹⁹ Veli Sevin, "Malatya-Elâzığ-Bingöl İlleri Yüzey Araştırması, 1985", *IV. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara 1987, 279-300; Veli Sevin, "Elâzığ-Bingöl İlleri Yüzey Araştırması, 1987", *VI. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 1989, 451-500.

¹⁰⁰ Sevin, 1988, 52.

tanımlanmıştır. Kahve, kiremit ve griye değin değışen kil renklerine sahip olan bu mallar kil renginde astarlıdır¹⁰¹. Araştırmacıları tarafından tanımlanan bu mal grupları Alaybeyi Höyüğü kırmızı/kırmızımsı kahve astarlı mal grupları ile daha yakın benzerlik kurulabilir. Bu bakımdan Elâzığ-Malatya yöresinde yapılan karşılaştırmalarda daha çok kazıcıların tanımladığı mal grupları dikkate alınmış ve Alaybeyi'nin kahverengi astarlı mal grupları içerisinde karşılaştırmaları yapılmıştır.

Yukarıda bahsi geçen merkezler ile Alaybeyi'ndeki kahverengi malları genel olarak özetlersek, omurgalı çanaklar ve boyunsuz çömlekler bakımından form olarak yakın benzerlik içerisinde dirler. Bezeme anlayışı açısından hem Alaybeyi'nde hem de diğer merkezlerde kazıma tekniğinde işlenmiş yiv, çentik bezeme ve yatay dikey çizgilerin hâkim olduğu çizi bezemeler ile yumru bezemeler ortak özellikler arasındadır. Fakat Alaybeyi kahverengi astarlı malları incelediğimizde kazıma tekniğinde yapılmış çizi bezemelerin motif türleri daha zengin bir repertuvar sergiler. Yatay ve dikey çizgilerle birlikte, farklı varyasyonları olan üçgen motifleri, iç içe daire motifleri ile eşkenar dörtgen motifleri yoğun olarak kullanılan motif türleri içerisinde dir.

Doğu Anadolu Bölgesi'nin diğer bir alt kültür bölgesi Van Havzası ve Hakkâri Yöresi'dir. Söz konusu bu bölgedeki mal grupları tezimizin ikinci ana grubu olan *kırmızı/kırmızımsı kahverengi* mal gruplarıyla yakın benzerlik içerisinde dir. Fakat bazı anahtar merkezler ve bölgede yapılan yüzey araştırmalarında kahverengi astarlı mal gruplarına rastlanmıştır. Bilindiği üzere Van Havzası'ndaki çalışmalar daha çok Urartu kültürüne odaklanmaktadır. Bu bakımdan bölgede birçok kale/kent tipi yerleşim alanları tespit edilmiş ve buralarda önemli kazılar gerçekleştirilmiştir. Bu kale/kentlerin en iyi araştırılanlarından biri Ayanis'tir. Argıştı oğlu Rusa tarafından yaptırılan Ayanis'te önemli seramik grupları tespit edilmiştir. Ayanis'ten ele geçen seramikler, *kırmızı açkılı mal grubu*, *taşçık katkılı devetüyü astarlı mal grubu*, *taşçık katkılı kahverengi astarlı mal grubu*, *mika katkılı mal grubu* ve *parlak astarlı mal grubu* olmak üzere 6 gruba ayrılmıştır¹⁰². Konumuzu ilgilendiren mal grubu ise Ayanis'in *taşçık katkılı kahverengi astarlı mal grubudur*. Geneli çark yapımı olan bu mal grubu, kahverengi ve kahverengi

¹⁰¹ Ayaz, 2017, 158; G. Ayaz, "Doğu Anadolu Erken Demir Çağ Çanak Çömlek Kültür Grupları". *Seramik Araştırmaları Dergisi*, 2020, 54-79.

¹⁰² Altan Çilingiroğlu, Mirjo Salvini "Ayanis I Ten Years' Excavations at Rusaşinili Eiduru-kai 1989-1998", Roma 2001, 85-153

tonları ile gri ve siyah kil rengine sahiptir. Astar ise koyu ve açık renkte kahverengidir. Genelde taşçık katkılı olan bu mal grubunda form olarak, omurgalı ve küresel çanaklar ile büyük boyutlu çömlekler kullanılmıştır¹⁰³. Ayanis'in taşçık katkılı kahverengi astarlı malları, Alaybeyi' nin kahverengi astarlı mal grupları ile yakın benzerlik içerisindedir. Özellikle katkı maddeleri ve astar rengi ile omurgalı ve küresel çanakları benzerdir. Dönem özelliği olarak (EDÇ) Alaybeyi'nde kazıma ve kabartma tekniğinde bezemeler görülürken, Ayanis' in (ODÇ) kahverengi astarlı mal gruplarında bu özelliğe rastlanmamıştır. Ayanis' in dışında Altın-tepe¹⁰⁴, Karmir-Blur¹⁰⁵ ve Bastam¹⁰⁶ gibi birçok Urartu merkezinde de kahverengi astarlı mal grubuna rastlanılmaktadır.

Van Gölü Havzası ve civarında yapılan yüzey araştırmalarında bazı önemli merkezler tespit edilmiş ve bu merkezlerde kahverengi astarlı mal grupların varlığı tespit edilmiştir. Muş' ta yapılan çalışmalarda birçok kale ve höyük tipi yerleşimler arkeoloji literatürüne kazandırılmıştır¹⁰⁷. Özellikle Muş'un Bulanık ilçesinde yapılan çalışmalarda ODÇ' ye tarihlendirilen kahverengi astarlı mal gruplarına ait seramik parçaları ele geçmiştir¹⁰⁸. Genellikle kahverengi ve tonlarında kil rengine sahip olan bu mallar yine kil rengine astara sahiptir. Çoğunluğunu omurgalı çanakların oluşturduğu bu grubun kazıma tekniğinde yapılmış olan çentik, yiv, çavuş (şevron) ve yataya çizgi motifleri dikkat çekicidir¹⁰⁹. Alaybeyi'nin kahverengi astarlı malları ile karşılaştırıldığında form ve bezeme tekniği ve bezeme türü açısından yakın ilişki kurulabilir. Fakat bezeme türü açısından Alaybeyi daha zengin bir koleksiyona sahiptir.

Doğu Anadolu Bölgesinde Demir Çağı kahverengi astarlı mal grubunun ele geçtiği diğer bir kültür bölgesi ise Karasu ve Aras Havzası'dır (Erzurum-Kars-Ağrı). Erzurum-Kars Platosunun güneyindeki çöküntü alanlarından akan Aras Nehri, Arpaçay ve Kura

¹⁰³ Çilingiroğlu A., Salvini M., 2001, 95-97

¹⁰⁴ K. Emre, "Altın-tepe Urartu Seramiği", *Belleten* 33, Ankara 1969, 282;

¹⁰⁵ Boris, B., Piotrovsky, Karmir Blur, Leningrad 1970, Kat.116.

¹⁰⁶ Stephan Kroll, "Die urartäische Keramik aus Bastam", W. Kleiss (ed), *Bastam I: Ausgrabungen in dm urartäischen Anlagen, 1972-1975*, Gebr. Mann Verlag, Berlin 1979, 203-220; Stephan Kroll, Kroll, S., "Die Keramik", W. Kleiss (ed), *Bastam II: Ausgrabungen in den urartäischen Anlagen 1977-1978*, Gebr. Mann Verlag:Abb. Berlin 1988, 3/2-8.

¹⁰⁷ H. Biber başkanlığında 2009-2010 yıllarında Muş İli ve İlçeleri Arkeolojik Yüzey Araştırmaları gerçekleştirilir. Bkz. Hanifi Biber, Rafet Çavuşoğlu, Sabahattin Erdoğan, "Muş İli ve İlçeleri Arkeolojik Yüzey Araştırmaları 2010 Yılı Araştırmaları Bulanık Malazgirt" *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 3(24), 2012, 373-402.

¹⁰⁸ Yunus Sular, *Yüzey Araştırmaları Işığında Muş-Bulanık Bölgesi Orta Demir Çağ (Urartu) Seramikleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2017.

¹⁰⁹ Sular 2017; kat, 14, kat. 22, kat. 44, kat. 91, kat. 98

nehirleriyle birleşerek ülkemiz sınırları dışından Hazar Denizi'ne dökülür. Bölgeyi coğrafi anlamda şekillendiren bu nehir aynı zamanda kültürel gelişim sınırlarının oluşumunda da önemli bir rol oynamıştır. Ülkemiz sınırları içerisindeki Aras Havzası, Erzurum' un doğusunu kapsayan bölüm "Yukarı Aras Havzası" olarak tanımlanırken, Kars, Iğdır ve Ağrı/Doğubeyazıt illerini kapsayan bölüm ile Ermenistan'ın güney kesimi, Nahçıvan ve Kuzeybatı İran'ın bir bölümü "Orta Aras Havzası" olarak tanımlanır. Erzurum Ovası' ndan doğan Karasu batıya doğru giderek Fırat nehri ile birleşir. Bu bakımdan Erzurum batısında yer alan Aşkale Ovası ve Tercan Ovası gibi alanlar bu tez çalışmasında Karasu Havzası olarak tanımlanmıştır.

Çalışma konumuzun ana merkezinin de yer aldığı Karasu ve Aras Havzası' nda doğal gaz boru hattı projesi kapsamında çalışmalar olmuş ve önemli veriler elde edilmiştir. Özellikle, Alaybeyi Höyüğü' nün de arkeoloji dünyasına kazandırılmasıyla, Erzurum ve yöresinde gerçekleştirilen bu çalışmalar, bölgenin Demir Çağı sürecinin aydınlatılmasına önemli katkılar sağlamıştır.

Karasu Havzası'nda ele alınan ilk merkez Tercan yakınlarındaki Büyükardıç yerleşim alanıdır. EDC' ye ait tek evreli bir yerleşim olan Büyükardıç' da seramik buluntular; 11'i ana grup, 10' u alt grup olmak üzere toplam 21 adet mal grubuna ayrılmıştır¹¹⁰. Büyükardıç'da, Alaybeyi'nin kahverengi astarlı mal grubu ile yakın benzerlik gösteren mal grupları *kahverengi mal*¹¹¹ ile *dışı kahverengi içi kırmızı mal*¹¹² olarak tanımlanan seramik gruplarıdır. Büyükardıç' ın 4. mal olarak tanımladıkları grup; *perdahlı* (4. A), *perdahsız* (4. B) ve *astarlı* (4. C) olmak üzere üç alt grupta değerlendirilmiştir. *Dışı kahverengi içi kırmızı mal* (5.) olarak tanımlanan ikinci seramik grubu da yine *perdahlı* (5. A) ve *perdahsız* (5. B) olarak iki alt grupta ele alınmıştır. Her iki seramik grubunu da incelediğimizde yuvarlak ve küresel gövdeli çanaklar, geniş ağızlı geniş karınlı çömlekler ve dik profilli kaselerin yoğun bir şekilde kullanıldığını görmekteyiz. Bezeme grupları içerisinde çentik¹¹³, yiv¹¹⁴, yumru¹¹⁵ ve çizgi üçgen bezeme¹¹⁶ motif türleri tercih edilen bezemeler arasındadır. Alaybeyi'nin kahverengi

¹¹⁰ Şenyurt, 2005, 60.

¹¹¹ Şenyurt, 2005, 64.

¹¹² Şenyurt, 2005, 65.

¹¹³ Şenyurt, 2005, 219, fig. 78/11-12, fig. 89/1-2.

¹¹⁴ Şenyurt, 2005, 225, fig. 80/1

¹¹⁵ Şenyurt, 2005, 227, fig. 82/6-7, 9

¹¹⁶ Şenyurt, 2005, 229, fig. 83/2-3, 10

astarlı mal grubu Büyükardıç mal grupları ile karşılaştırıldığında, özellikle küresel ve dik gövdeli çanaklar ile boyunlu çömlekler her iki merkezde için yoğun kullanılan formlar arasındadır. Yine kazıma tekniğinde işlenmiş çentik, yiv ve çizi üçgen bezemeleri ve kabartma tekniğinde işlenmiş olan yumru bezemeler her iki merkez içinde ortak özellik sergilemektedir. Tek evreli bir yerleşim olan Büyükardıç, kazııcısı tarafından hem mimari hem de diğer buluntular açısından EDC' ye tarihlendirilmiştir. Söz konu Alaybeyi' nin kahverengi astarlı mal gruplarının (MÖ 10-6. yy) başlangıcını -özellikle C¹⁴ sonuçlarını dikkate aldığımızda- MÖ 10. yy olarak kabul edebiliriz.

Karasu Havzası' nın diğer bir merkezi Güllüdere'dir. Erzurum ili Aşkale ilçesi sınırlarında yer alan Güllüdere yerleşim alanı gerek mimari gerekse de seramik ve metal buluntulardan yola çıkılarak MÖ 8. yy sonu MÖ 6. yy arasına tarihlendirilmiştir¹¹⁷. Güllüdere' de seramik buluntular, 8 ana mal grubuna ayrılmıştır. Konumuzu ilgilendiren kahverengi astarlı mal grubu ise; 3. mal grubu olarak değerlendirilen *koyu gri hamurlu-kahverengi astarlı mallar* olarak tanımlanmıştır. Söz konusu bu mal grubunda yuvarlak gövdeli çanaklar¹¹⁸, dik gövdeli çanaklar¹¹⁹ ve boyunsuz çömlekler¹²⁰ önemli formlar arasındadır. Bu mal ve form gruplarını, Alaybeyi' nin kahverengi astarlı mal grubu ile karşılaştırıldığında, kil ve astar renkleri ile formları yakın benzerlik gösterir. Fakat, Alaybeyi' nde çeşitli tekniklerde yapılmış bezeme öğelerine rastlanırken Güllüdere'de herhangi bir bezeme öğesine rastlanmamıştır. Yukarıda da bahsedildiği üzere Güllüdere yerleşimi MÖ 8. yy sonu MÖ 6. yy arasına tarihlendirilmiştir. Alaybeyi' nin kahverengi astarlı mal grubunun ele geçtiği tabaka ve C¹⁴ tarihlemeleri dikkate alındığında, MÖ 10-6. yy olarak düşünülen tarih aralığını destekler durumdadır.

Alaybeyi' nin kahverengi astarlı mal gruplarının karşılaştırıldığı diğer bir merkez Sos Höyük'tür. Erzurum başta olmak üzere Kuzeydoğu Anadolu'nun en uzun soluklu ve güvenilir stratigrafik bilgiler veren Sos Höyük' te, beş tabaka tespit edilmiştir¹²¹. Konumuzu ilgilendiren Demir Çağı ise *Sos II'* ye karşılık gelmektedir. Söz konusu tabakadan alınan örnekler C¹⁴ sonuçlarını sunmaktadır. L 16 açmasında yer alan bir oda içerisindeki kömürleşmiş örneklerden elde edilen veriler MÖ 1200-885 (Beta-95214) ve

¹¹⁷ İbiş 2006, 91

¹¹⁸ İbiş 2006, res. 2.

¹¹⁹ İbiş 2006, res. 3.

¹²⁰ İbiş 2006, res. 4.

¹²¹ Sagona, 2000, 349/Fig. 3; Sagona, 2003, 104/Table 1.

MÖ 1220-800 (Beta-7440) sonuçlarını vermiştir¹²². Söz konusu tabakan ele geçen seramik bulgular incelendiğinde Alaybeyi' nin daha çok gri/siyah astarlı mallar ile kırmızı/kırmızımsı kahverengi mallarla yakın benzerlik kurulabilir. Fakat bu malzeme grubu içerisinde yer alan tek bir örnek Alaybeyi' nin kahverengi astarlı mal grubuyla yakın özellikler taşımaktadır. Kazıcısı bu omurgalı çanağın kil renginin siyah, astar renginin ise kalın sarımsı renkte olduğunu ifade etmiştir¹²³. Ayrıca bu omurgalı çanağın ağız kenarı ile omurga arasında kazıma tekniğinde yapılmış üçgen motifleri bulunmaktadır. EDC' ye tarihlendirilen bu seramik Alaybeyi' nin kahverengi astarlı, omurgalı ve çizi üçgen bezemeli seramikleriyle benzer özellikler taşımaktadır.

Yukarı Aras Havzası' nda ele alınan diğer merkez Bulamaç Höyük' tür. Yapılan çalışmalarda höyükte iki tabaka tespit edilmiştir. I a, b, c (MS 12-13. yy), I d, e, f (MÖ I. binyılın ilk yarısı) ve II. tabaka EDC' ye tarihlendirilmiştir¹²⁴. Yapılan çalışmalarda Bulamaç II seramikleri kil, katkı, açık vb. detaylardan yola çıkılarak 12 farklı grup altında ele alınmıştır¹²⁵. Söz konusu gruplar içerisinde *kahverengi yüzülü kaplar (grup F)* konumuz açısından önemlidir. Hamurları iyi arıtılmış olan bu mallarda, kum ve taşçık kullanılmıştır. İnce astara sahiptirler. Form olarak, dışa çekik ağız kenarlı çömlekler ile omurgalı çanaklar bilinen örneklerdendir¹²⁶. Alaybeyi' nin kahverengi astarlı örnekleri ile karşılaştırıldığında mal grubu ve form özellikleri açısından benzer özellikler sergilemektedir. Alaybeyi' nde kabartma ve kazıma tekniğinde bezemeler görülürken Bulamaç'ın kahverengi mallarında herhangi bir bezeme ögesine rastlanmamıştır.

Kuzeydoğu Anadolu Bölgesinde (Erzurum-Kars-Ağrı) özellikle de Ağrı ve civarında Demir Çağına ışık tutacak önemli kazı ve yüzey araştırmaları gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalarda daha çok kırmızı/kırmızımsı kahverengi astarlı mallar ile gri/siyah astarlı mallar ele geçmiştir. Söz konusu bu kültür bölgesine ait mal grupları, ilgili bölümde ele alınmıştır.

¹²² Sagona, 1999, 153-157.

¹²³ Antonio Sagona, Mustafa Erkmen, Claudia Sagona, Ian Mcniven; "Excavations at Sos Höyük, 1997: Fourth Preliminary Report" *Anatolica* 24, *Tarih*, 31, 44

¹²⁴ Güneri vd. 2004, 209.

¹²⁵ S. Güneri, "Cultural Connections Between Anatolia and Caucas-CentralAsia during the Late Bronze-Early Iron Age, in the light of the Sos Höyük excavations, 1987 and north-eastern Turkey Surveys, carried out between 1985-1997", *Anatolia Antiqua*, X, 2002 b, 20-22.

¹²⁶ Semih Güneri "Erzurum Bulamaç Höyük Kazıları 2001-2002 Yılı Çalışmalarına Ait Rapor", *Arkeoloji, Anadolu & Avrasya* 1, 2005, 103

5.1.2. Erken Demir Çağ / Orta Demir Çağ Kırmızı/Kırmızımsı Kahverengi Astarlı Seramik Grupları

Alaybeyi Höyük EDC/ODÇ Demir Çağ seramiklerinin ikinci ve %33' lük grubunu *kırmızı/kırmızımsı kahve astarlı mal grubu* oluşturmaktadır (**Şekil 63**). Çoğu çark ve az sayıda el yapımı olan bu seramiklerin pişme oranlarında (yüksek derece, orta derece ve düşük derece) farklılıklar gözlenmektedir. Kireç, kum, mika ve az sayıda bitki katkılı olan seramiklerin kil renkleri kırmızımsı kahve ve kahverengidir. Astar renkleri ise kırmızı/kırmızımsı kahvedir. Parlak bir açkıya sahip olan bazı kırmızı örneklerde astar kalın kullanılmıştır (**Levha 11-22**).

EDC/ODÇ Demir Çağı seramikleri içerisinde önemli yer tutan kırmızı/kırmızımsı kahverengi astarlı mal grubu gövde parçaları da dahil olmak üzere 6 ana forma ayrılmıştır (**Şekil 60**). İlk formu *çanaklar* oluşturur. Tüm seramik grupları içerisinde %47' lik kısmı oluşturan çanaklar, gövde yapılarına göre *omurgalı çanaklar*, *küresel gövdeli çanaklar* ve *dik gövdeli çanaklar* olmak üzere üç alt grupta değerlendirilmiştir.

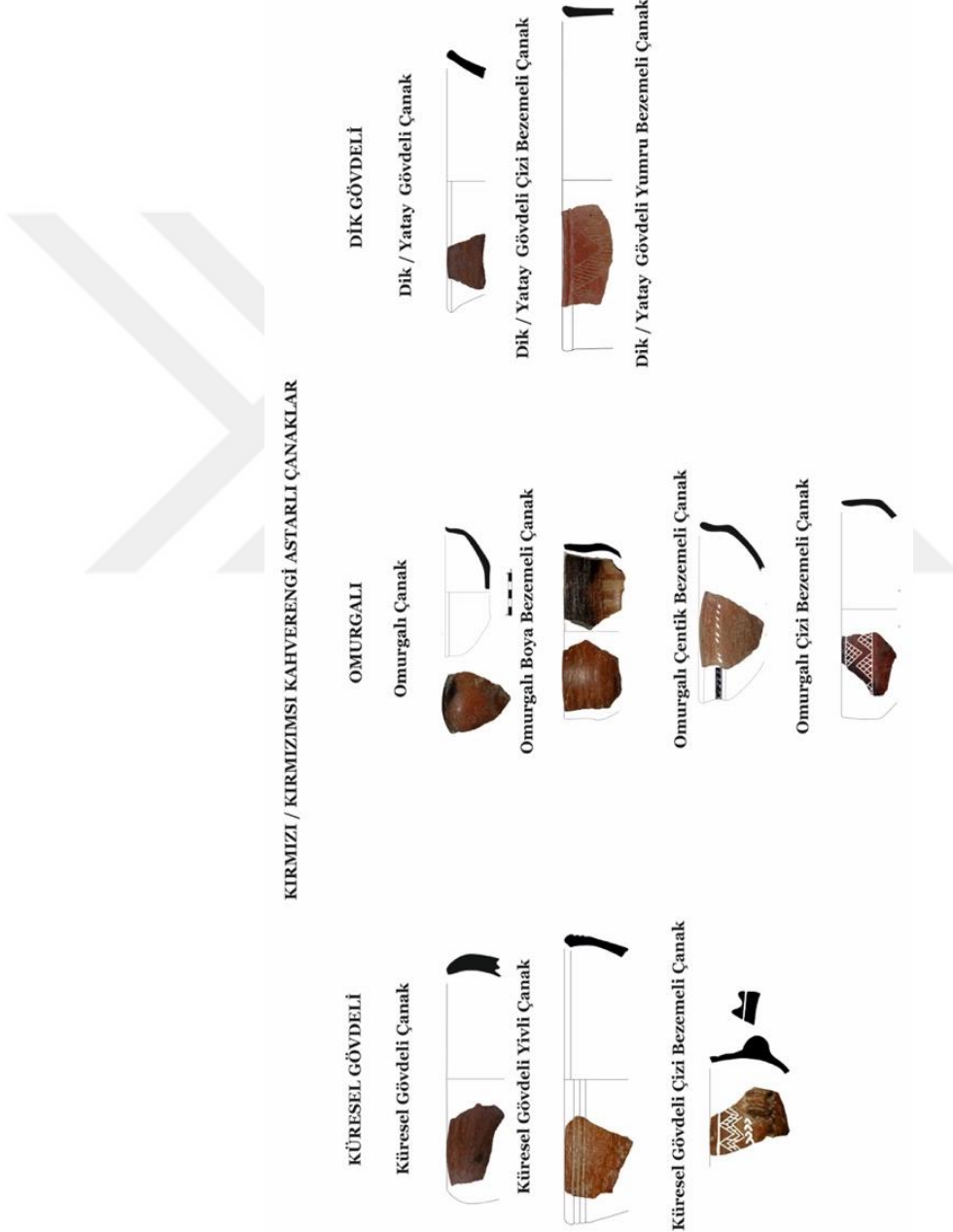
Kırmızı/kırmızımsı kahverengi astarlı çanakların ilk form grubunda *omurgalı çanaklar* yer alır (**Levha 11,12,13**). Dik ve dışa çekik ağız kenarlı olan bu çanaklarda gövde, ağız kenarından başlayıp omurga yaparak dibe doğru devam etmektedir. Omurgalı çanaklarda en dikkat çeken özellik seramikler üzerine uygulanan bezeme teknikleri ve farklı türde yapılan motiflerdir.

Kırmızı/kırmızımsı kahverengi astarlı omurgalı çanaklarda, boyama (**Levha 12 a**) ve kazıma (**Levha 13**) olmak üzere iki farklı bezeme tekniği uygulanmıştır. Kazıma tekniğinde yapılan bezemelerde çizgi (**Levha 13**) ve çentik bezemeler (**Levha 12b, c**) dikkat çeker. Genelde omurga üzerinde yer alan çentik bezemeler, bazı seramiklerde ağız kenarının hemen üzerinde yer almaktadır. Kazıma tekniğinde yapılan çizgi bezemelerde ise çeşitli motiflerin uygulandığı görülür. Genelde içi taralı üçgenler, çavuş motifi, kum saati motifi ve eşkenar dörtgen motifi kullanılan motifler arasındadır (**Levha 13**). Boya bezeme ise yalnızca bir örnekte karşımıza çıkar. Söz konusu seramiğin iç kısmında boya akıtma tekniğinde uygulanmıştır (**Levha 12 a**).

Kırmızı/kırmızımsı kahverengi astarlı çanakların ikinci formunu *küresel gövdeli çanaklar* oluşturur (**Levha 14**). Dik ve dışa kalınlaştırılmış ağız kenarına sahip olan bu seramiklerde gövde ağız kenarından başlayarak yarım daire şeklinde devam eder. Diğer

örneklerde de olduğu gibi bu seramik grubunda da kazıma tekniğinde yapılmış dalga motifleri, çentik bezemeler, baklava motifleri ile yivler kullanılan bezemeler arasındadır.

Kırmızı/kırmızımsı kahverengi astarlı çanakların üçüncü ve son formunda *dik gövdeli çanaklar* yer alır (**Levha 15**). Dik bir gövdeye sahip olan bu çanaklarda kazıma tekniğinde yapılmış olan içi taralı dalga motifi ile yine içi taralı üçgenler kullanılmıştır.

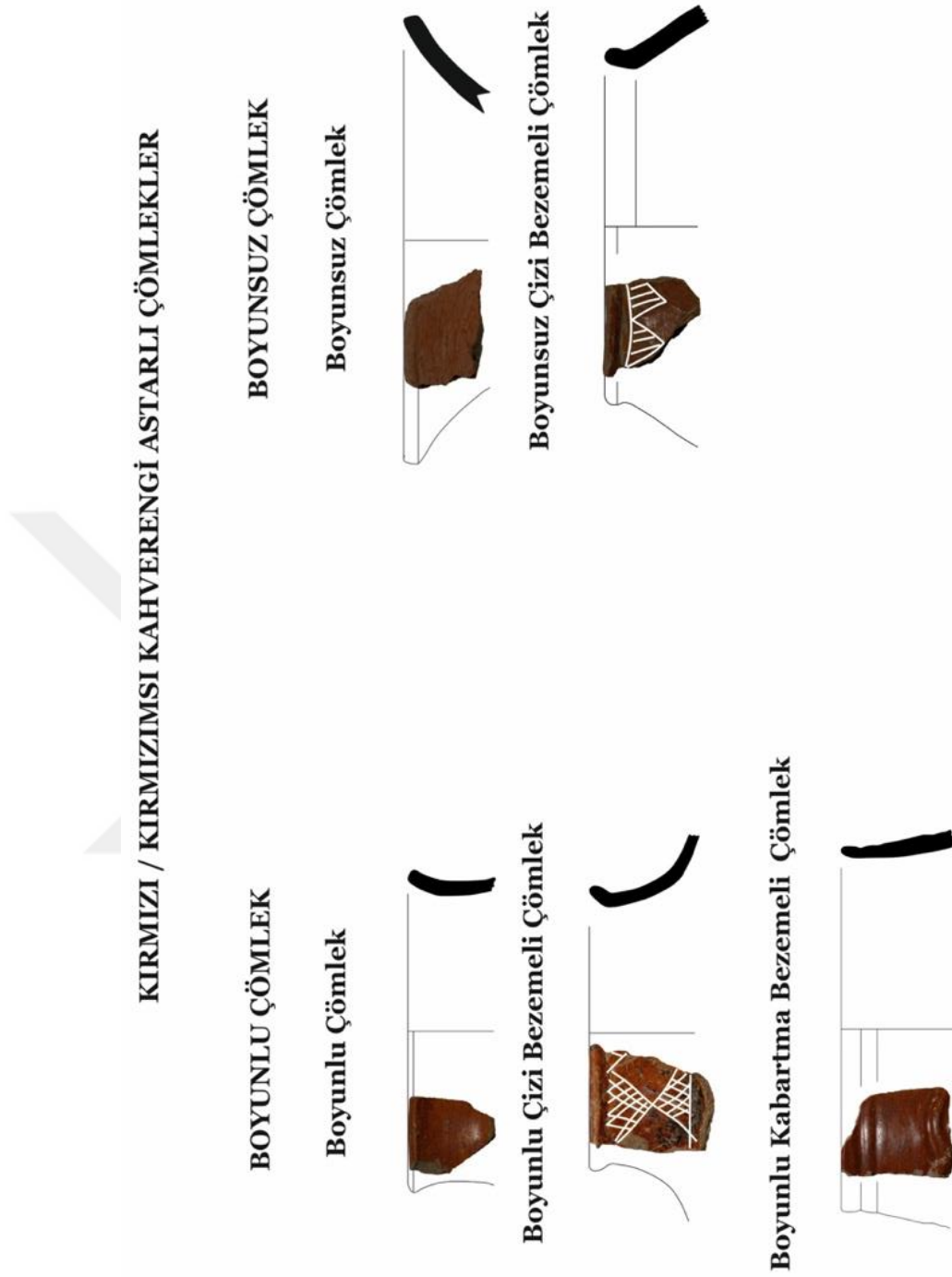


Şekil 60. EDC/ODÇ Kırmızı / Kırmızımsı Kahverengi Astarlı Çanakların Form ve Bezeme İlişkisi

EDÇ/ODÇ kırmızı/kırmızımsı kahverengi astarlı mal grubunun ikinci formunda *çömlekler* yer alır. Tüm seramik grupları içerisinde %19' luk dilimi oluşturan *çömlekler* (**Şekil 63**), *boyunlu çömlekler* ve *boyunsuz çömlekler* olmak üzere iki alt grupta değerlendirilmiştir (**Şekil 61**).

Çömleklerin ilk alt grubunda *boyunlu çömlekler* yer alır (**Levha 16-17**). Tamamı dışa çekik ağız kenarlı olan bu çömleklerde, kabartma ve kazıma tekniğinde bezemeler işlenmiştir. Kazıma tekniğinde daha çok içi taralı üçgen motifleri ile eşkenar dörtgen motifleri ön plana çıkmaktadır. Kabartma tekniğinde işlenmiş olan boyunlu çömlek ise diğerlerine göre daha dikkat çekicidir. Kalın bir kırmızı astar ve parlak bir açkının uygulandığı örnekte “m” motifine benzer bir yer alır (**Levha 17e**).

Çömleklerin diğer bir grubunu *boyunsuz çömlekler* oluşturur. Dik ve dışa kalınlaştırılmış ağız kenarına sahip bu çömleklerde kazıma tekniğinde işlenmiş çizi üçgen motifleri yer alır.



Şekil 61. EDC/ODÇ Kırmızı / Kırmızımsı Kahverengi Astarlı Çömleklerin Form ve Bezeme İlişkisi

Kırmızı/kırmızımsı kahverengi astarlı mal grubunun üçüncü formunda bir örnekle temsil edilen *kadeh* yer alır (**Levha 20b**). Hafif dışa çekik ağız kenarlı omurgalı olan kadehte yüksek bir kaide bulunmaktadır. Aynı mal grubunun dördüncü formunda yine bir örnekle temsil edilen *yonca ağızlı testi* yer alır. Söz konusu yonca ağızlı testi dar ağızlı

ve kısa boyunludur. akıtaçlı ve tek kulpa sahip olan bu örnekte kulp, ağız kenarından gövdenin üst kısmına bağlanmaktadır. Gövde ise boynun alt kısmından başlayıp omurga yaparak dibe doğru devam etmektedir (**Levha 20a**).

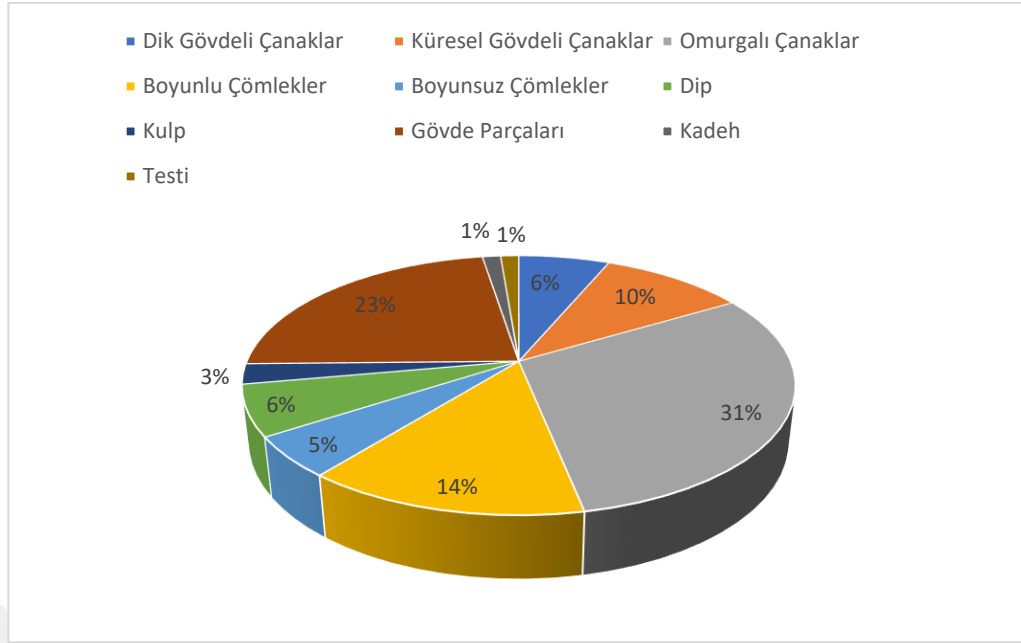
Kırmızı/kırmızımsı kahverengi astarlı mal grubunun beşinci formunda *dipler* yer alır (**Levha 19**). Tamamı düz dip formunda olan bu grupta, iki örnek dışında diğerleri bezemesizdir. Bezmeli örneklerde ise yüksek kaide formunda ve kazıma tekniğinde işlenmiş eşkenar dörtgen motifleri yer almaktadır.

EDÇ/ODÇ kırmızı/kırmızımsı kahverengi astarlı mal grubunun son grubunda *gövde parçaları* bulunmaktadır (**Levha 21, 22**) Tüm seramikler içerisinde %23'lük dilimi oluşturan söz konusu bu gruptaki parçalar (**Şekil 63**), kazıma tekniğinde yapılmış çizi bezemelerden oluşmaktadır. Motif türü olarak diğer mal gruplarında da olduğu gibi içi taralı üçgenler, eşkenar dörtgen motifleri ve çavuş motifleri kullanılırken, özellikle bu mal grubunda tespit edilen *gamalı haç motifi* (**Levha 21 h**) yeni bir motif türü olarak karşımıza çıkmaktadır.

KIRMIZI / KIRMIZIMSI KAHVERENGİ ASTARLI



Şekil 62. EDÇ/ODÇ Kırmızı / Kırmızımsı Kahverengi Astarlı Malların Form ve Bezeme İlişkisi



Şekil 63. EDÇ/ODÇ Kırmızı / Kırmızımsı Kahverengi Astarlı Mal Grubunun Formlara Göre Oransal Dağılımı

Alaybeyi Höyüğü EDÇ/ODÇ seramikleri içerisinde değerlendirilen diğer önemli mal gruplarından birisi de *kırmızı/kırmızımsı kahverengi astarlı mal* grubudur. Söz konusu bu mal grubu Doğu Anadolu Bölgesi'nde gerçekleştirilen birçok kazı ve yüzey araştırmalarında tespit edilmiştir.

Alaybeyi'nin *kırmızı/kırmızımsı kahverengi astarlı mal* grubunun yakın benzerlerinin ele geçtiği ilk kültür bölgesi Van Havzası'dır.

Bölgenin ilk anahtar yerleşimi Karagündüz Höyük'tür. Höyükte yapılan çalışmalarda toplam 7 yapı katı tespit edilmiştir. Çalışmamıza konu olan Demir Çağı tabakaları 5. yapı katı (EDÇ), 4a yapı katı (ODÇ-Urartu), 4b yapı katı (ODÇ-Urartu), 4c yapı katı (ODÇ-Post Urartu-Med) olarak tanımlanmıştır¹²⁷. Karagündüz Höyük'ün 5. tabakası EDÇ'ye tarihlendirilmiştir. Bu tarihlendirmeler C¹⁴ analiz sonuçları ile de desteklenmiştir. 5. tabakanın tabanı üzerinde yer alan kömürleşmiş odun parçalarından alınan C¹⁴ örnekleri MÖ 1092-956 tarih aralığını vermiştir¹²⁸. Söz konusu bu yapı katından çıkan seramikler kazıcısı tarafından genel olarak pembe-kiremit renkte kil rengine sahip ve kil renginde astarlı olarak tanımlanmıştır. Form olarak yivli çanaklar ile

¹²⁷ Veli Sevin, Aynur Özfirat, Ersin Kavaklı, "Van-Karagündüz Höyüğü Kazıları (1997 Yılı Çalışmaları)", *Bellekten*, LXIII, Ankara 2000, 847-848.

¹²⁸ Sevin, 2005, 362.

basık gövdeli ve “S” profilili çömleklerden bahsetmiştir¹²⁹. Fakat son dönemde bu seramikler tekrar incelenmiş, yeni çalışmada farklı gruplara ayrılmıştır¹³⁰. Söz konusu seramikler *kahve-kiremit*¹³¹, *pembe-devetüyyü*¹³² ve *kiremit astarlı*¹³³ olmak üzere üç ana grupta değerlendirilmiştir. Çanaklar genelde yuvarlak ve omurgalı bir forma sahiptir. Genelde çanaklarda yivler dikkat çekicidir. Ayrıca bant boyalı¹³⁴, yatay¹³⁵ ve dikey¹³⁶ ip delikli tutamaklar da diğer örnekler arasındadır. Çömlekler ise alçak ve yüksek boyunlu olarak tanımlanmıştır. Çanaklarda olduğu gibi yivler bu formda da görülebilmektedir¹³⁷.

Alaybeyi’ nin *kırmızı/kırmızımsı kahverengi mal* grubu, Karagündüz Höyüğü’nün *kahve-kiremit* ve *kiremit astarlı* mal gruplarıyla yakın benzerlik taşımaktadır. Özellikle Alaybeyi’nin omurgalı ve küresel gövdeli çanaklar ile ip delik tutamaklı örnekler benzerdir. Her iki merkezde de kazıma tekniğinde işlenmiş yiv motifleri yer alırken, Alaybeyi’ nin çizi bezemeli geometrik motifleri bizlere daha zengin bir repertuvar sunar. Yukarıda bahsedildiği üzere hem Alaybeyi’ nde (MÖ 1001- MÖ 844) hem de Karagündüz Höyük’ te (MÖ 1092-956) bu mal gruplarının ele geçtiği tabakaya ait C¹⁴ sonuçları bulunmaktadır. Bu bakımdan her iki merkezden ele geçen bu mal gruplarını EDÇ sonu ODÇ başları olarak düşünebiliriz.

Van Havzası’nın diğer bir önemli merkezi de Karagündüz Nekropol Alanı’dır. Karagündüz mezarlığında yapılan çalışmalarda 9 adet mezar açığa çıkarılmıştır. Basit kapılı ve dromoslu olmak üzere iki farklı türde karşımıza çıkan bu mezarların haricinde bir örnek ise basit toprak mezardır.. Basit kapılı ve dromoslu mezarlar mimari tekniklere ve buluntu kontekstlerine göre iki farklı tarih zaman aralığında değerlendirilmiştir. Basit kapılı mezar EDÇ I, dromoslu mezar ise EDÇ II ile ilişkilendirilmiştir¹³⁸. Basit kapılı olan K6-7 mezarından elde edilen C¹⁴ verileri MÖ 1250-1150 tarih aralığını vermiştir¹³⁹. Nitekim bu veriler mezarların tarihlerini doğrular niteliktedir. Mezarlardan çok sayıda seramik buluntu ele geçmiştir. Söz konusu bu seramikler kazıcısı tarafından iki ana grupta

¹²⁹ Sevin - Özfirat - Kavaklı, 2000, 858.

¹³⁰ Ayaz, 2017, 106-107

¹³¹ Ayaz, 2017, Lev. CXLV-CXLVII.

¹³² Ayaz, 2017, Lev. CXLVIII-CXLIX.

¹³³ Ayaz, 2017, Lev.CL-CLIV.

¹³⁴ Ayaz, 2017, Lev.CL-5.

¹³⁵ Ayaz, 2017, Lev.CLI-4.

¹³⁶ Ayaz, 2017, Lev.CLII-4.

¹³⁷ Ayaz, 2017, 107.

¹³⁸ Sevin, 2005, 364-365; Sevin, 1995, 339-340..

¹³⁹ Sevin, 2005, 378.

değerlendirilmiştir¹⁴⁰. İlk grupta pembemsi kiremit, devetüyü hamurlu ve hamuru renginde ince astarlı mallar yer alır. İkinci grup ise kalın kırmızı astara sahip, parlak cilalı mallardan oluşturulmuştur. Daha sonraki çalışmalarda bu seramikler yeniden değerlendirilmiştir. Söz konusu seramikler ele geçtiği mezarlara göre mal ve form gruplarına ayrılmıştır¹⁴¹. Basit kapılı mezarlarda, *kiremit astarlı* birkaç malzeme dışında, geneli kil renginde astarlı *kahve-kiremit* ve *pembe-devetüyü* mallardan oluşur. Form olarak ise çanaklar; omuzlu, karınlı ya da yuvarlak gövdelidir. Bu çanaklar dikey ve yatay kulpa sahipken bezeme olarak yivler¹⁴² kullanılmıştır. Basit kapılı mezarlarda ele geçen diğer bir form ise çömlekçiklerdir. Geneli kısa boyunlu ve “s” profilili gövdeye sahiptir. Genelde ağız içi yivler, yumru, baskı halkalar ile kazıma motifleri kullanılan bezemeler arasındadır¹⁴³. Basit kapılı mezarlarda az sayıda da olsa çömlekler ve vazolar ele geçmiştir. Çömlekler dar boyunlu ve yiv¹⁴⁴ ile silme¹⁴⁵ tercih edilen bezemeler arasındadır. Vazolar ise uzun, dar boyunlu ve küresel gövdelidir. Bu vazoların ağızın iç kısmında yivler görülür¹⁴⁶.

Dromoslu mezarlarda ise seramikler, *kiremit astarlı*, *kahve-kiremit* ve *pembe-devetüyü* mallardan oluşur. Omurgalı, çanaklar yaygındır. Diğer mezar buluntularında olduğu gibi bu mezardakilerde de ip delikli tutamaklar görülür. Çanaklarda yiv ve çentik bezeme unsuru olarak karşımıza çıkar. Bu mezar grubunda da çömlekçikler yaygındır. İlk mezardaki gibi kısa boyunlu ve “s” profilidir. Ağız içi yiv¹⁴⁷, kazıma¹⁴⁸, yumru ve baskı halka¹⁴⁹ görülen bezeme türlerindendir. Dromoslu mezarda ele geçen diğer formlar arasında çömlek, vazo, testi, kandil ve kaselerde bulunmaktadır.

Alaybeyi’nin *kırmızı/kırmızımsı kahverengi mal* grubu, Karagündüz Nekropolü’nden ele geçen *kiremit astarlı* ve *kahve-kiremit mal grubu* ile ilişki içerisinde. Özellikle omurgalı çanaklar ile yiv ve kazıma tekniğinde yapılmış bezemeler ortak özellikler sergiler. Yapılan karşılaştırmalara bakıldığında Karagündüz Nekropolü’nde

¹⁴⁰ Sevin, 2005, 366-368.

¹⁴¹ Ayaz, 2017, 113-116.

¹⁴² Ayaz, 2017, Lev. CXCI:2.

¹⁴³ Ayaz, 2017, Lev. CLXX:2, CXCIV:7, CLXXXIX:1.

¹⁴⁴ Ayaz, 2017, Lev. CLXXXIX:4.

¹⁴⁵ Ayaz, 2017, Lev. CLXXI:4.

¹⁴⁶ Ayaz, 2017, Lev. CLXV:5, CXCIV:2.

¹⁴⁷ Ayaz, 2017, Lev. CLX: 3; Lev. CCX:6; Lev. CCXXI:6.

¹⁴⁸ Ayaz, 2017, Lev. CLXXIII: 1; Lev. CCX: 6.

¹⁴⁹ Ayaz, 2017, Lev. CCII: 1.

form çeşitliliğinin fazla olduğu görülür. Her iki merkezde C¹⁴ sonuçlarının elde edildiğine değinilmişti. Her ne kadar seramik grupları ve bezemeler arasında benzerlikler olsa da Karagündüz Nekropolü'nden (MÖ 1250-1150) elde edilen sonuçlar Alaybeyi'ne (MÖ 1001- MÖ 844) göre daha eski tarihi bizlere sunar.

Van Gölü Havzası'nda ele alınan diğer bir merkez Yoncatepe yerleşmesi ve Nekropol alanıdır. Kronolojik ve terminolojik olarak oldukça tartışmalı olan bir yerleşim merkezidir. İlk dönemlerde Urartu'nun saray mallarının nekropol alanından çıkan mallarla birlikte yayınlanarak EDC olarak düşünülmüş¹⁵⁰, daha sonra bu mallar yeniden ele alınarak Urartu olarak nitelendirilmiştir¹⁵¹. Ayrıca Yoncatepe' nin iki katlı olan mimari yapısından yola çıkılarak buranın saray veya bey konağı¹⁵² olabilirliği açısından önemli terminolojik tartışmalara konu olmuştur¹⁵³. Son dönem yapılan çalışmalarda ise Yoncatepe' nin siteldeldeki yapısının ODÇ'na ait olduğu, Nekropol alanının ise EDC' den başlayıp ODÇ' ye kadar devam ettiği ileri sürülmüştür¹⁵⁴.

Yoncatepe ve Nekropol alanından ele geçen seramikler incelendiğinde, daha önceki çalışmalarda bu seramikler *devetüü* veya *pembe/krem astarlı*, *kahve* ve *kiremit astarlı* olarak mal gruplarına ayrılırken¹⁵⁵, Ayaz'ın yaptığı çalışmada ise *kahve-kiremit*, *pembe-devetüü* ve *kiremit astarlı* olmak üzere üç ana mal grubu içerisinde değerlendirilmiştir¹⁵⁶. Alaybeyi' nin kırmızı/kırmızımsı kahverengi malları ile,

¹⁵⁰ Filiz Karabacak, *Van-Yoncatepe Kalesi ve Nekropolü'nden Ortaya Çıkarılan Erken Demir Çağı Çanak Çömleği*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul 2001.

¹⁵¹ Nihal Ayyıldız, *Van-Yoncatepe Sarayı Çanak Çömlek Parçalarının Değerlendirilmesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul 2006.

¹⁵² Kemalettin Köroğlu, "Urartu Dönemi Bey Konakları, Urartu Dönemi Bey Konakları", *Altan Çilingiroğlu'na Armağan/ Yukarı Denizin Kıyısında Urartu Krallığı'na Adanmış Bir Hayat*, İstanbul 2009, 384-386.

¹⁵³ E. Konyar ve K. Köroğlu, Yoncatepe' nin kaleden ziyade, üst katın yaşam alanı alt katın ise depo olarak kullanılan küçük bir saray veya konak olabileceğine işaret etmektedir. Ayrıca söz konusu bu yerleşimden ele geçmiş olan bronz bir fibuladan Yoncatepe ve nekropol alanının Urartu Dönemi' ne ait olabileceği ileri sürülmüştür. Bkz. Kemalettin Köroğlu, Erkan Konyar, "Van G.lü Havzası'nda Erkan Demir Çağ Problemi", *Arkeoloji ve Sanat*, 119, İstanbul 2005, 25-38.

¹⁵⁴ Ayaz 2017, 124.

¹⁵⁵ Belli - Konyar 2003, 72-73; Oktay Belli, Erkan Konyar, "Excavations at Van-Yoncatepe Fortress and Necropolis", *Tel Aviv*, 28, 2001, 169-212.

¹⁵⁶ Ayaz 2017, 125, Lev. CCXXXV-CCLVIII.

Yoncatepe' nin (M3 Mezarı) kahve-kiremit (kırmızımsı kahverengi)¹⁵⁷ mal grubu içerisinde yer alan omurgalı çanakları ile yakın benzerlik içerisinde.

Van Havzası' nda Alaybeyi' nin kırmızı/kırmızımsı astarlı mal gruplarının karşılaştırıldığı diğer bir merkez Ernis/Evditepe Nekropol Alanı'dır. Burada yapılan çalışmalarda kapısız oda mezarlar, kapılı oda mezarları ve kromlekli mezarlar olmak üzere üç farklı tipte mezarlar tespit edilmiştir¹⁵⁸. Söz konusu bu mezarlarda çok sayıda seramik ele geçmiş bu seramikler ilk dönem çalışmalarında iki gruba ayrılmış. İlk grupta *pembemsi, kiremit ve devetüyü* renkli, ikinci grup ise *koyu kırmızı kalın astarlı* olarak değerlendirilmiştir¹⁵⁹. Son dönem çalışmalarda bu malzemeler yeniden değerlendirilerek *kahve-kiremit, pembe-devetüyü, kiremit astarlı ve gri-siyah mal* olarak dört grupta ele alınmıştır¹⁶⁰. Alaybeyi' nin kırmızı/kırmızımsı kahverengi astarlı mal grupları ile yakın benzerlik içerisinde olanlar kahve- kiremit ve kiremit astarlı (koyu kalın kırmızı astarlı) olan seramik gruplarıdır. Alaybeyi ile Ernis/Evditepe' de görülen çanaklar, omurgalı ve küresel gövdelidir. Ernis/Evditepe' de çanaklarda yiv, çentik bezeler görülürken Alaybeyi' nde el geçen çanaklarda yiv ve çentik bezemelerin yanı sıra kazıma tekniğinde işlenmiş üçgen, zikzak, eşkenar dörtgen ve çavuş/şevron gibi motif türlerinin yoğun kullanıldığını görülmektedir.

Van Havzası' nda ele alınan son yerleşim yeri Dilkaya Höyüğü' dür. Yapılan çalışmalarda 5 tabaka tespit edilen Dilkaya Höyüğü'nde konumuzu ilgilendiren Demir Çağı ise III. tabaka (EDÇ/MÖ 1100-800) ve II. tabaka (ODÇ/MÖ 800-600) ile temsil edilmektedir¹⁶¹. Dilkaya'nın EDÇ seramikleri daha çok *yivli mallarla* temsil edilmektedir¹⁶². Bunun dışında özellikle de nekropolden ele geçen omurgalı ve yivli

¹⁵⁷ Erkan Konyar, *Doğu Anadolu Erken Demir Çağı Kültürü: Arkeoloji Kazı ve Yüzey Araştırmaları Bulgularının Değerlendirilmesi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul 2004, 584-585, Lev. CLXXIX.

¹⁵⁸ Veli Sevin, "Urartu Oda-Mezar Mimarisinin Kökeni Üzerine Bazı Gözlemler", *Anadolu Demir Çağları*, I, (yay. haz. A. Çilingiroğlu), İzmir 1987, 35-55; Sevin 2005, 358-359.

¹⁵⁹ Veli Sevin, "Van/Ernis (Ünseli) Nekropolü Erken Demir Çağ Çanak Çömlekleri", *Anadolu Araştırmaları Prof. Dr. Afif Erzen'e Armağan XIV*, İstanbul 1996, 439- 467; Veli Sevin "Pastoral Tribes and Early Settlements of the Van Region, Eastern Anatolia", *A View from Highlands: Archaeological Studies in Honour of Charles Burney, Ancient Near East Studies Supplement*, 12, (ed. A. Sagona), 2004, 179-203.

¹⁶⁰ Ayaz 2017, 129

¹⁶¹ Altan Çilingiroğlu, "Van-Dilkaya H.yüğü Kazıları Kapanış", *XIV. Kazı Sonuçları Toplantısı*, I, Ankara 1993, 469-492.

¹⁶² Haluk Sağlamtimur, *Van Dilkaya Kazılarında Çıkan Demir Çağ Çanak Çömleği*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı, İzmir **Tarih**.

çanaklarla birlikte tutamaklı testi, çömlek gibi seramikler EDC' nin son evresi olarak düşünülmüştür¹⁶³. Söz konusu bu seramikler kazıcısı tarafından kahve ve devetüyü renkli olarak tanımlanmıştır. Fakat daha sonraki çalışmalarda bu seramikler yeniden değerlendirilerek *kahve-kiremit*, *pembe-devetüyü* ve *kiremit astarlı* olarak üç grupta toplanmıştır¹⁶⁴. Alaybeyi' nin kırmızı/kırmızımsı kahverengi astarlı mal grupları ile karşılaştırıldığında özellikle Dilkaya' nın kahve-kiremit ve kiremit astarlı mallarla benzerlikler sergiler. Bu benzerlik durumu formlarda da izlenebilmektedir. Örneğin Dilkaya' nın omurgalı çanakları ile boyunsuz çömlekleri benzerdir. Bezeme olarak, özellikle omurgalı çanaklarda yiv bezeme tercih edilmiştir. Fakat bezeme olarak Alaybeyi zengin bir repertuvar sunar. Yiv bezemelerin yanı sıra kazıma tekniğinde işlenmiş geometrik motifler öne çıkan bezeme grupları arasındadır.

Alaybeyi Höyüğü *kırmızı/kırmızımsı kahverengi mal* grupları ile benzer özellikler taşıyan diğer kültürel alt bölge Hakkâri Yöresi'dir. Bu bölgede yatılı okulun inşası sırasında mezarlar açığa çıkmış ve kurtarma kazıları gerçekleştirilmiştir. Yapılan çalışmalarda M1 oda mezarı (MÖ II. binyıl son çeyreği-GTÇ/EDÇ başları), M2 oda Mezar (II. binyıl sonları-I. binyıl başları) ve Hakkâri Stelleri açığa çıkarılmıştır¹⁶⁵. Çalışmamıza konu olan alan ise M2 oda mezarıdır. Söz konusu bu mezarda çok sayıda seramik ele geçmiştir. Bu seramik grupları, kazıcısı tarafından pembemsi-kahve-kiremit tek renk hamurlu, çark yapımı ve bazılarının yüzeyleri ačkılı olarak tanımlanmıştır¹⁶⁶. Daha sonraki değerlendirmeler de bu seramikler *kahve-kiremit*¹⁶⁷ ve *pembe-devetüyü*¹⁶⁸ olmak üzere iki ana gruba ayrılmıştır.

Alaybeyi'nin kırmızı/kırmızımsı kahverengi astarlı mal grupları ile Hakkari M2 oda mezarından ele geçen kahve-kiremit mal grubuyla karşılaştırıldığında, her iki merkezde de form olarak omurgalı ve küresel gövdeli çanaklar ile boyunlu ve boyunsuz çömlekler ortak özellik sergilemektedir. Alaybeyi' nde ki bu seramikler daha parlak ačkılı

¹⁶³ A. Çilingiroğlu, "Van Dilkaya Höyüğü, 1984 Kazıları", *VII. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 1986, 151-162; A. Çilingiroğlu, "Van-Dilkaya Höyüğü Kazısı" IX. Kazı Sonuçları Toplantısı, 1988, 229-248; Altan Çilingiroğlu, "The Early Iron Age at Dilkaya", *Anatolian Iron Ages*, II, (Ed. A. Çilingiroğlu and D. H. French), Ankara 1991, 29-38; Altan Çilingiroğlu, Zafer Derin, "Van-Dilkaya Kazısı, 1990", *XIII. Kazı Sonuçları Toplantısı*, I, Ankara 1992, 410; Çilingiroğlu 1993, 475-477.

¹⁶⁴ Ayaz, 2017, 134

¹⁶⁵ Veli Sevin, *Hakkari Taşları Gizemin Peşinde II*, Ankara, 2015, 47-108.

¹⁶⁶ Sevin 2015, 97.

¹⁶⁷ Ayaz, 2017, 138, Lev. CCLXXVICCLXXX.

¹⁶⁸ Ayaz, 2017, 138, Lev. CCLXXXI-CCLXXXIV.

iken M2’ dekiler de fazla açıkılı örnekler bulunmamaktadır. Her iki merkezde de yiv, çentik ve kazıma tekniğinde motif türleri görülebilmektedir.

Van Gölü Havzası ve civarında yapılan yüzey araştırmalarında da bazı önemli merkezler tespit edilmiş¹⁶⁹ ve bu merkezlerde *kırmızı/kırmızımsı kahverengi* (araştırmacısı tarafından kiremit astarlı olarak tanımlanmış) astarlı mal gruplarına rastlanmıştır. Özellikle Van Gölü Havzası ile Muş ve Bitlis illerinde, Özfirat tarafından yapılan çalışmalarda *kiremit astarlı* mal grupları tespit edilmiştir. GTÇ/EDÇ sonu ve ODÇ’ nin geçiş evresine tarihlendirilen bu mal grubunun, teknik ve görüntü olarak Urartu’ dan farklı olduğu ve daha koyu, kiremit renkte kalın bir astarın kullanıldığı ifade edilmiştir¹⁷⁰. Özellikle Muş ve Bitlis yüzey araştırmalarında tespit edilen Çaygeldi, Haydar Kalesi, Gümüşpınar ve Üçtepe yerleşim alanlarında EDÇ/ODÇ’ ye tarihlendirilen kiremit astarlı kazıma bezemeli ve yiv motifli çanak çömlekler önemli bulgular arasındadır¹⁷¹. Bu bilgilerden yola çıkarak, Alaybeyi’ nin *kırmızı/kırmızımsı kahverengi astarlı* mal grubu ile hem form hem de motif türleri açısından benzer olduğu düşünülebilir. Çünkü söz konusu Alaybeyi örneklerinde de kalın ve bazen de koyu renkte astarlı örnekler bulunmaktadır.

Alaybeyi Höyüğü’ nün *kırmızı/kırmızımsı kahverengi astarlı mal grupları* özelinde ele alınan diğer kültürel alt bölge Erzurum-Kars-Ağrı bölgesidir. Erzurum-Kars-Ağrı bölgesinde yürütülen araştırmalarda Alaybeyi’ nin mal grubuna (*kırmızı/kırmızımsı kahverengi astarlı mal grupları*) benzer seramik gruplarının ele geçtiği önemli merkezler bulunmaktadır. Bu merkezlerin başında Tercan yakınlarında yer alan Büyükdıç gelmektedir. Söz konusu merkezde 11’i ana grup, 10’ u alt grup olmak üzere toplam 21 adet mal grubu tespit edilmiştir¹⁷². Konumuzu ilgilendiren mal grupları ise, *kırmızımsı mal grubu* (6. mal grubu) ve *kırmızı astarlı ve perdahlı mal grubu* (10. mal grubu) olmak üzere iki grupta ele alınmıştır¹⁷³. Alaybeyi’ nin *kırmızı/kırmızımsı kahverengi astarlı mal*

¹⁶⁹ Özfirat, 2007; Aynur Özfirat, “A Survey of Pre-classical Sites in Eastern Turkey. Fourth Preliminary Report: The Eastern Shore of Lake Van”, *Ancient Near Eastern Studies*, XLIV, 2007, 143; Aynur, Özfirat, Catherine Marro, “2003 Yılı Van, Ağrı, Iğdır İlleri Yüzey Araştırması”, 22. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 2, (Konya, 24-28 Mayıs 2004), Ankara, 2005, 303.

¹⁷⁰ Özfirat 2007, 147; Aynur Özfirat, “Van, Ağrı, Iğdır İlleri Yüzey Araştırması, 2006”, 25. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, I, (Çanakkale, 28 Mayıs-1 Haziran 2007), Ankara 2008, 203; Özfirat 2009, 354.

¹⁷¹ Özfirat Aynur, “1998 Yılı Bitlis Muş Yüzey Araştırması: Tunç ve Demir Çağları”, 17. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, II, Ankara 2000, 197, Çiz. 9-10

¹⁷² Şenyurt, 2005, 60.

¹⁷³ Şenyurt, 2005, 66, 69.

grubuna benzer ilk grup Büyükardıç'ın 6. mal grubunda değerlendirilen *kırmızımsı mal grubudur*. Söz konusu bu örnekler *perdahsız (6A)* ve *perdahlı (B)* olmak üzere iki alt grupta ele alınmıştır. Kırmızı ve tonlarında kil rengine sahip olan bu seramiklerin yüzey renkleri de yine kil renginde kırmızıdır. Form olarak omurgalı ve küresel gövdeli çanaklar ile boyunlu ve boyunsuz çömlekler tercih edilen formlardandır¹⁷⁴. Bezeme olarak baskı bezeme¹⁷⁵ çizi üçgen bezemeler görülmektedir. Söz konusu bu seramik grubu Alaybeyi'nin *kırmızı/kırmızımsı kahverengi astarlı* mallar ile gerek mal gerekse de form olarak yakın benzerlik kurulabilir. Alaybeyi'nin *kırmızı/kırmızımsı kahverengi astarlı mal grubuna* benzer ikinci grup Büyükardıç'ın 10. mal grubunda değerlendirilen *kırmızı astarlı ve perdahlı mal grubudur*. Bu örnekler, sarımsı kırmızı kil renginde ve yüzeyde ise kırmızı ile kırmızının tonlarında ince ve kalın astar kullanılmıştır. Tamamı parlak açkılı olan *kırmızı astarlı ve perdahlı mal grubunda*, yine omurgalı, küresel gövdeli ve "s" profilli çanaklar ile boyunlu ve boyunsuz çömlekler tercih edilen formlardandır. Bezeme olarak yiv, yumru¹⁷⁶, çentik¹⁷⁷ bezemeler sıklıkla kullanılmıştır. Büyükardıç'ın *kırmızı astarlı ve perdahlı mal grubu*, Alaybeyi'nin *kırmızı/kırmızımsı kahverengi astarlı mal grubuyla* gerek form gerekse de bezeme tekniği ve motif türü açısından yakın benzerlik içerisindedir.

Karasu Havzası'nda Alaybeyi'nin *kırmızı/kırmızımsı kahverengi astarlı mal grubu* ile yakın benzerlik kurulan diğer bir merkez Güllüdere' dir. Söz konusu merkezde seramikler 8 ana mal grubuna ayrılmıştır. Konumuzu ilgilendiren *kırmızı/kırmızımsı kahverengi astarlı mal grubu* ise; Güllüdere' de *kalın siyah özlü kırmızı mallar (5. mal grubu¹⁷⁸)* ve *kırmızı hamurlu ve astarlı mallar (6. mal grubu¹⁷⁹)* olarak tanımlanmıştır. Her iki mal grubu da özellikle kil ve yüzey renkleri ile form açısından Alaybeyi örnekleri ile benzer özellikler sergiler. Fakat Alaybeyi'nde farklı tekniklerde uygulanmış bezeme çeşitleri görülürken, Güllüdere' de herhangi bir bezeme ögesine rastlanmamıştır.

Bölgenin diğer önemli bir merkezi ise Yukarı Aras Havzası'nda yer alan Sos Höyük' tür. Bilindiği üzere Sos' un II. tabakası Demir Çağ olarak tanımlanmış ve buradan

¹⁷⁴ Şenyurt, 2005, 66.

¹⁷⁵ Şenyurt, 2005, fig. 87/3

¹⁷⁶ Şenyurt, 2005, fig. 46/2

¹⁷⁷ Şenyurt, 2005, fig. 76/5-9

¹⁷⁸ İbiş 2006, 41-42.

¹⁷⁹ İbiş 2006, 42-43.

elde edilen C¹⁴ sonuçları da bu tarihlendirmeyi desteklemiştir. Söz konu tabakadan ele geçen seramikler incelendiğinde Alaybeyi' nin kırmızı/kırmızımsı kahverengi astarlı mal grubuyla benzer özellikler taşıyan seramikler ele geçmiştir. Sos'ta özellikle MÖ 8-7. yy kültür depozitlerinden kırmızı açkılı seramiklerin ele geçtiğinden bahsedilmektedir¹⁸⁰. Sos'tan ele geçen kırmızı açkılı seramikler incelendiğinde omurgalı ve yuvarlak gövdeli çanaklar ile halka dipli seramikler dikkat çekmektedir. Alaybeyi örnekleriyle hem mal hem de form olarak yakın bezer özellikler sergileyen bu grupta kabartma tekniğinde yapılan "m" motifi dikkat çeker. Alaybeyi' nin kırmızı/kırmızımsı kahverengi malların birinde de dalga motifi olarak adlandırdığımız kabartma tekniğinde bir çömleğe ait seramik yer almaktadır. Bu bakımdan her iki merkezde yer alan bu mal grupları, birbirleri ile yakın benzerlik kurulabilir.

Yukarı Aras Havzası' nda yer alan Alaybeyi Höyüğü'nde tespit edilen *kırmızı/kırmızımsı kahverengi astarlı mal* gruplarının karşılaştırıldığı diğer merkez Bulamaç Höyüktür. Höyükte yapılan çalışmalarda seramiklerin 12 adet mal grubuna ayrıldığına yukarıda değinilmişti. Söz konusu bu gruplardan konumuz olan seramikler *koyu kırmızı yüzölü kaplar (grup İ)* olarak tanımlanmıştır. Genelde kum ve taşçık katkılı olan bu mallar, astarlı ve iyi derecede açkılanmıştır¹⁸¹. Yuvarlak gövdeli çanaklar ve boyunsuz çömlekler tercih edilen formlar arasındadır¹⁸². Alaybeyi' nin kırmızı/kırmızımsı astarlı seramik grubuyla gerek form gerekse de yüzey işlemleri açısından benzer özellik göstermektedir. Fakat Alaybeyi' nde kabartma ve kazıma tekniğinde farklı motif türlerinin yer aldığı bezeme unsurları görülürken, Bulamaç' ta sadece bir örnekte kazıma tekniğinde yapılmış çizgi üçgen bezemeli seramik parçası ele geçmiştir¹⁸³.

Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi' nin (Erzurum-Kars-Ağrı) seramik repertuarının aydınlatılmasında ve Alaybeyi Höyüğü' nün seramik gruplarının karşılaştırılmasında önemli bir yere sahip olan merkezlerin başında Bozkurt Kurgan Mezarlığı gelmektedir. Orta Aras Havzası' nda (Doğubayazıt Ovası) yer alan bu mezarlık alanı, höyük ve kalelerin yer aldığı kompleks bir yerleşim alanı içerisinde yer almaktadır. Söz konusu bu mezarlık

¹⁸⁰ Sagona, 2012, 258.

¹⁸¹ Güneri, 2005, 103.

¹⁸² Güneri, 2005, 129.

¹⁸³ Güneri, 2005, 105, Res. 23/17

alanında yaklaşık 32 adet kurgan kazılmıştır. Bu kurganlar OTÇ' den (MÖ2300/2200-1400/1300) başlayarak GTÇ/EDÇ (MÖ 1400/1300-900) sonuna kadar kullanım görmüştür¹⁸⁴. Kurganlardan ele geçen seramikler incelendiğinde *kahve-kiremit* ve *gri/siyah* mal olmak üzere iki ana grupta incelenmiştir. Konumuza en yakın mal grubu ise *kahve-kiremit mal* grubudur. Bu mal grubunun bazıları Kurgan 5, bazıları ise Melecamî kayalığının güneyinden ve doğusundan ele geçmiştir. Orta kum katkılı olan bu mallar orta veya kötü pişirilmiştir. Kahve-kiremit renginde hamura sahip ve hamur renginde astarlıdır¹⁸⁵. Form olarak çanak ve çömlekler yaygındır. Çömlekler iki gruba ayrılmıştır. İlk grupta; basit ağız kenarlı, kısa boyunlu ve yuvarlak gövdeli çömlekler yer alırken; ikinci grupta ise dışa kalınlaştırılmış ağız kenarlı, uzun boyunlu ve oval gövdelidir¹⁸⁶. Bezeme olarak kabartma tekniğinde işlenmiş yumru¹⁸⁷ motifleri hakimdir. Çanaklar ise; omurgalı¹⁸⁸ ve küresel gövdeli¹⁸⁹ olarak iki grupta değerlendirilebilir. Çanaklarda bezeme olarak kazıma tekniğinde çavuş/şevron, içi taralı zikzak, çentik motifleri¹⁹⁰ ile baskı bezemeler kullanılan bezeme gruplarından¹⁹¹. Alaybeyi' nin kırmızı/kırmızımsı kahverengi mal grubu ile karşılaştırıldığında, form ve motif türleri açısından benzer özellikler görülür.

Bölgede özellikle Ağrı ve civarında yüzey araştırmaları yapılmış ve GTÇ/EDÇ ve ODÇ' ye tarihlendirilen çok sayıda kale tipi yerleşim alanları ile mezarlıklar tespit edilmiştir¹⁹². Bu merkezlerden elde edilen bilgiler ışığında kırmızı/kırmızımsı kahverengi astarlı (araştırmacısı tarafından kiremit astarlı) mal gruplarına rastlanmıştır. Çark yapımı ve orta derecede pişirilmiş olan bu mallar açık ve kiremit renginde astarlıdır. Çanaklar genelde omurgalı, çömlekler ise kısa boyunlu ve yuvarlak gövdelidir¹⁹³.

¹⁸⁴ Aynur Özfirat, "Bozkurt Kurgan Mezarlığı Kazısı, 2007-2013", 36. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 2, Ankara 2014, 211.

¹⁸⁵ Aynur Özfirat, "Bozkurt Kurgan Mezarlığı Kazıları", *Belleten*, LXXIII/268, Ankara, 2009, 641.

¹⁸⁶ Özfirat, 2009, Çiz. 15, Res. 28-29.

¹⁸⁷ Ayaz 2017, Lev. XCI/1, XCII/5.

¹⁸⁸ Ayaz 2017, Lev. LXXXVI/3, LXXXIV/1.

¹⁸⁹ Ayaz 2017, Lev. LXXXIII/3, 5; LXXXVI/3; XCI/1.

¹⁹⁰ Ayaz 2017, Lev. LXXXIII/5.

¹⁹¹ Ayaz 2017, Lev. LXXXVI/3.

¹⁹² Aynur Özfirat, "Van, Ağrı, Iğdır İlleri Yüzey Araştırması, 2006", 25. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 1, (Çanakkale, 28 Mayıs-1 Haziran 2007), Ankara, 2008, 197.

¹⁹³ Özfirat, 2008, Çiz. 4-5.

5.1.3. Erken Demir Çağ / Orta Demir Çağ Gri/Siyah Astarlı Seramik Grupları

Alaybeyi Höyük EDC/ODÇ seramik mal gruplarının üçüncüsünde *gri/siyah astarlı mal grupları* yer alır. Tüm seramik parçaları içerisinde yaklaşık %16'lık kısmını oluşturan bu mal grubu (**Şekil 67**), gri ve siyah arasında değişiklik gösteren bir astar rengine sahiptir. Bu grubun kil rengi astar rengi ile benzerlik gösterirken, bazı örneklerde ise kil rengi kahverengi ve kahverengi tonlarındadır. Geneli iyi açıklı olan seramiklerin bazıları yüksek ısıda, bazıları ise düşük ısıda pişirilmiştir. İnce nitelikte kil yapısı olmasının yanı sıra katkı olarak kum, taşçık ve az oranda kireç ile bitki kullanılmıştır (**Levha 23-27**).

EDC/ODÇ seramik mal grupları içerisinde önemli bir yer tutan gri/siyah astarlı mal gruplarında çanak ve çömleklerden oluşan iki ana form ile yine bunlarla bağlantılı olan gövde parçaları tespit edilmiştir (**Şekil 64, 65, 66**).

Gri/siyah astarlı mal grubunun ilk sırasında *çanaklar* yer alır. Bu mal grubu içerisinde yaklaşık %49'luk kısmını oluşturan çanaklar yukarıda bahsedilen örneklerle paralel olarak *omurgalı çanaklar*, *küresel gövdeli çanaklar* ve *dik gövdeli çanaklar* olmak üzere üç alt grupta değerlendirilmiştir (**Şekil 67**).

Gri/siyah astarlı çanakların ilk grubunda *omurgalı çanaklar* yer alır. Bu gruptaki çanaklar dik ve dışa çekik ağız kenarlıdır. Gövde ise omurga yaparak dibe doğru daralmaktadır. Grup içerisinde dikkat çeken bezeme unsuru, kazıma tekniğinde yapılmış olan çizi bezemelerdir. İçi taralı üçgenler, içi taralı kum saati motifleri ile eşkenar dörtgen motifleri önemli motifleri oluşturur (**Levha 24**).

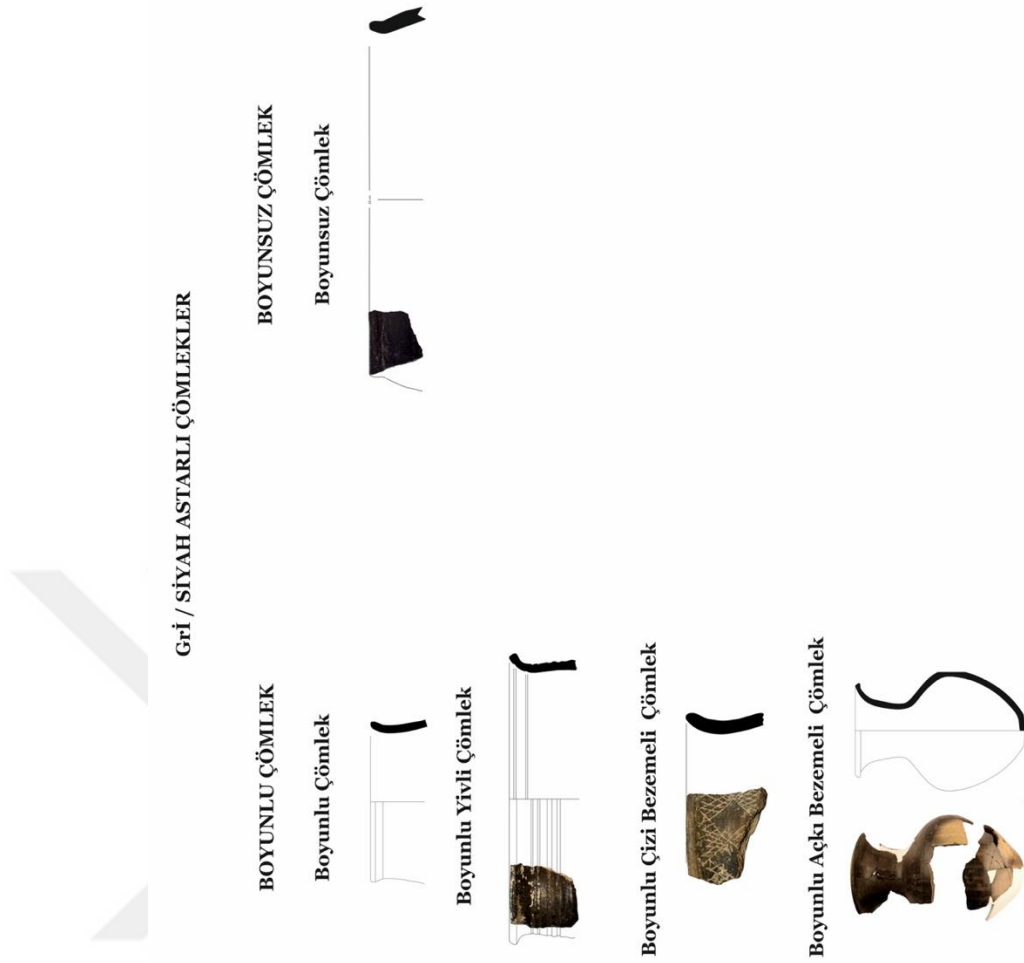
Gri/siyah astarlı çanakların ikinci grubunda ise *küresel gövdeli çanaklar* bulunur. Dik ve dışa çekik ağız kenarlı olan bu çanaklarda da yine kazıma tekniğinde yapılmış çizi bezemeli içi taralı üçgen ve kum saati motifleri bulunmaktadır. Bu grubun üçüncü ve son çanak formunu *dik gövdeli çanaklar* oluşturur. Sayıca az olan bu form grubunda herhangi bir bezeme ögesine rastlanmamıştır (**Levha 23**).



Şekil 64. EDÇ/ODÇ Gri / Siyah Astarlı Çanakların Form ve Bezeme İlişkisi

Gri/siyah astarlı mal grubunun ikinci ana formunu *çömlekler* oluşturur (**Levha 25-26**). Grup içerisinde %31'lik oranı oluşturan çömlekler *boyunlu çömlek* ve *boyunsuz çömlek* olmak üzere iki alt grupta ele alınmıştır (**Şekil 67**). İlk alt grup içerisinde

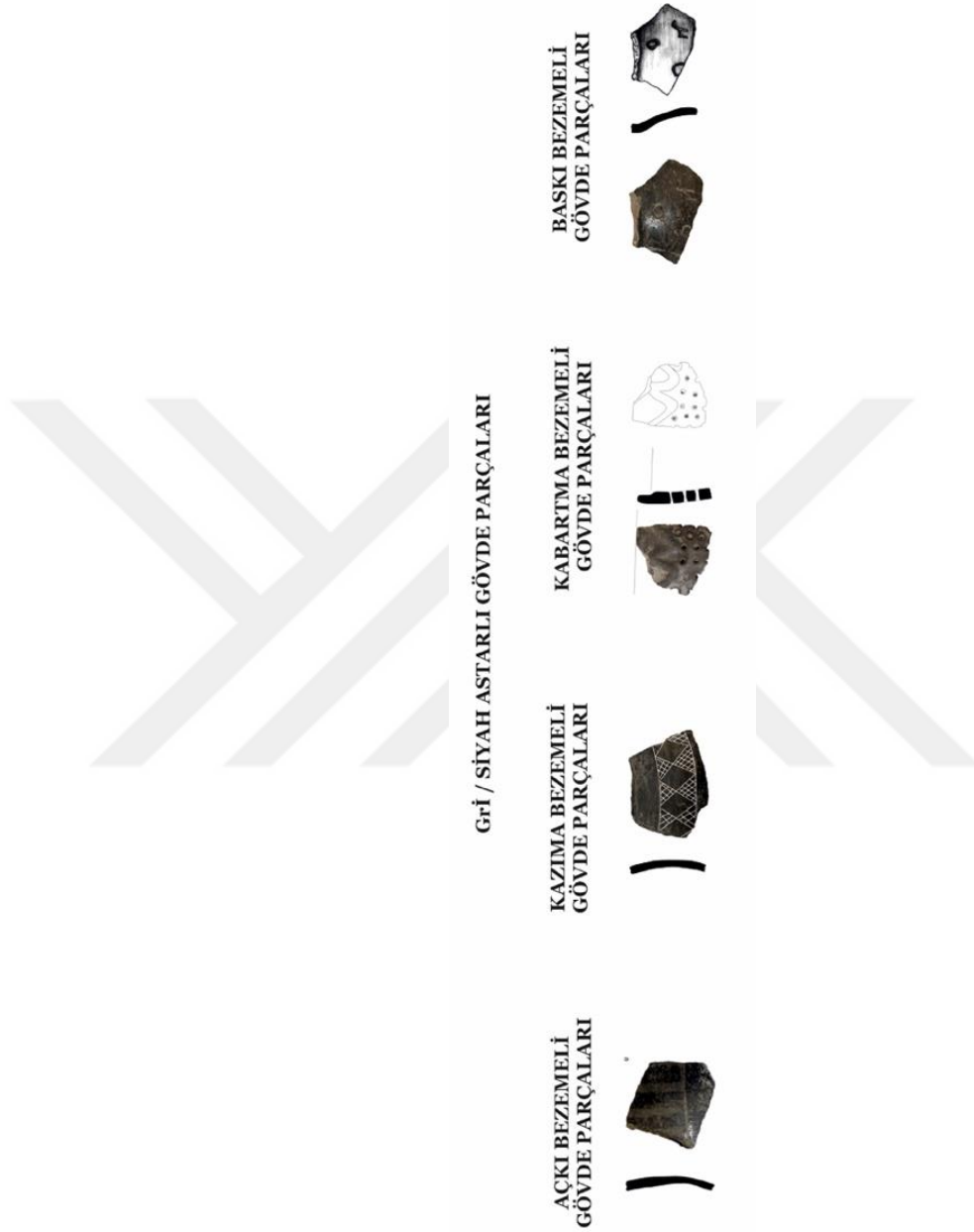
değerlendirilen boyunlu çömlekler dışa çekik ağız kenarlı ve kulpsuz örneklerden oluşur. Kulplu örnekteki çömlek ise dik bir ağız kenarına ve dikey bir kulpa sahiptir. Ağız kenarından başlayan kulp, dikey olarak gövdenin üst kısmına bağlanmıştır. Gövde ise kulpun altından omurga yaparak devam etmektedir. Boyunlu çömleklerde dikkat çeken özellik uygulanan bezeme tekniğidir. Söz konusu çömleklerde diğer mal gruplarında görülmeyen açık bezeme tekniği uygulanmıştır (**Levha 25d, e, f**). Ağız kenarından gövdeye doğru parlak ve dikey bant şeklinde devam eden bu bezeme örneği ilk kez bu mal grubu içerisinde görülmüştür. Ayrıca diğer mal gruplarında da sıkça karşılaştığımız kazıma tekniğinde uygulanan içi taralı kum saati motifi (**Levha 25a**) ile yivli örnek (**Levha 25c**) bu mal grubu içerisinde de görülür. Gri/siyah astarlı çömleklerin ikinci alt grubunda ise boyunsuz çömlekler yer alır. Boyunsuz çömlekler içerisinde, dışa çekik ve dışa kalınlaştırılmış ağız kenarına sahip örnekler bulunmaktadır. Herhangi bir bezeme unsuruna rastlanmazken grup içerisindeki tutamak şeklindeki kulplar dikkat çekicidir (**Levha 26d**).



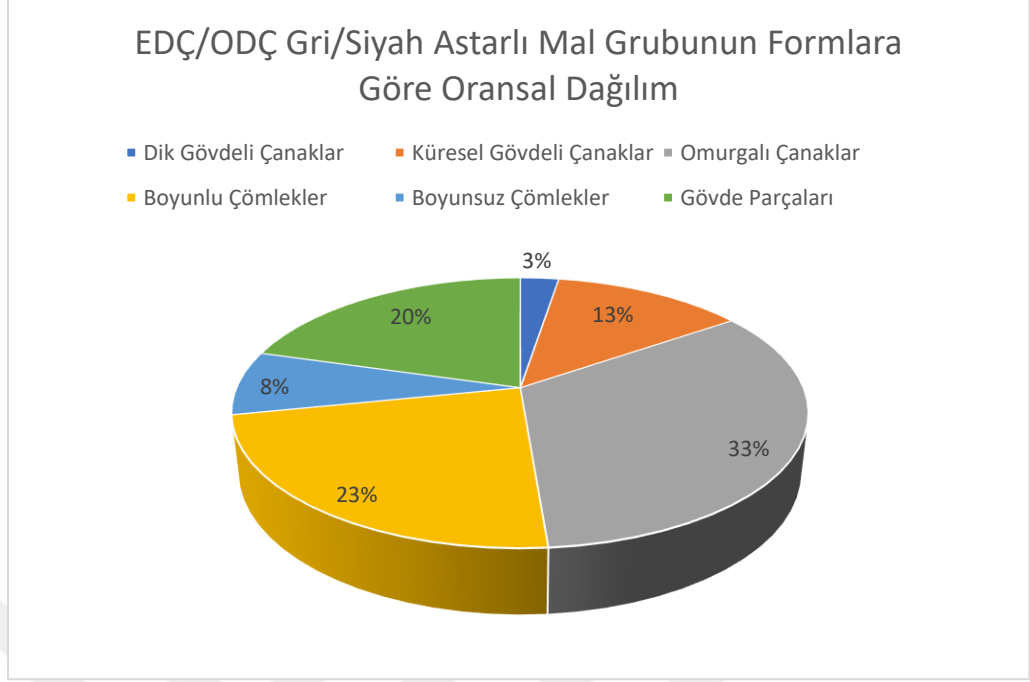
Şekil 65. EDÇ/ODÇ Gri / Siyah Astarlı Çömleklerin Form ve Bezeme İlişkisi

EDÇ/ODÇ gri/siyah astarlı mal grubunun üçüncü ve son sırasında *gövde parçaları* yer alır (**Levha 27**). Söz konusu mal grubu içerisinde %20'lik dilimi oluşturan gövde parçaları (**Şekil 67**), uygulanan bezeme tekniklerine göre, *açık bezeme*, *baskı bezeme*, *kabartma bezeme* ve *kazıma bezeme* olmak üzere dört alt grupta değerlendirilmiştir (**Şekil 66**). Gövde parçalarının ilk grubunda açık bezeme tekniğinde yapılmış parlak ve dikey bant motifleri bulunmaktadır. Söz konusu bezeme tekniği bazı örneklerde çizgi bezeme ile birlikte de kullanılmıştır (**Levha 27a**). Gövde parçalarının ikinci grubunu baskı bezemeli seramik oluşturur. Baskı bezeme tekniği bu mal grubu içerisinde bir seramik parçasında görülür. Söz konusu seramik parçası üzerinde, tüm mal grupları içerisinde ilk kez karşılaştığımız daire motifi ile hayvan figürü (?) bulunmaktadır (**Levha 27h**). Gövde parçalarını üçüncü grubunda ise kabartma tekniğinin uygulandığı bir süzgece ait parça bulunmaktadır (**Levha 27f**). Süzgeç parçası üzerinde ağız kenarına yakın yer dalga motifi yer alır. Gövde parçalarının dördüncü ve son grubunda ise kazıma tekniğinde yapılmış

olan parçalar bulunmaktadır. Söz konusu parçalar üzerinde içi taralı eşkenar dörtgen motifleri ve çavuş motifi gibi çizgi bezekler dikkat çekicidir.



Şekil 66. EDC/ODÇ Gri / Siyah Astarlı Gövde Parçalarının Form ve Bezeme İlişkisi



Şekil 67. EDÇ / ODÇ Gri / Siyah Astarlı Mal Gruplarının Formlara Göre Oransal Dağılımı

Alaybeyi Höyüğü' nün en önemli mal gruplarından birisi de *gri/siyah astarlı mal gruplarıdır*. Söz konusu bu mal grupları daha çok Kuzeydoğu Anadolu hattında Van Gölü Havzası' nın batısında ve Güney Kafkasya' da yoğun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kuzeydoğu Anadolu Bölgesinde (Erzurum-Kars-Ağrı) gri/siyah astarlı mal grubunun görüldüğü yerlerin başında Büyükdıç gelir. Söz konusu merkezde Alaybeyi' nin gri/siyah astarlı mal grubuna en yakın olan seramik grubu, *mikalı gri mal (1A perdahsız, 1B perdahlı)* ile *gri maldır (2A perdahsız, 2B nemliyen düzeltme¹⁹⁴)*. Büyükdıç' ın her iki mal grubunda da omurgalı, küresel gövdeli çanaklar ile uzun ve kısa boyunlu çömlekler ortak özellik arasındadır. Bezeme olarak yumru¹⁹⁵, çizi eşkenar dörtgen¹⁹⁶, yarım daire¹⁹⁷, baskı rozet¹⁹⁸ tercih edilen bezeme türleri arasındadır. Söz konusu bu mal, form ve bezeme grupları Alaybeyi' nin gri/siyah mal grupları ile benzer özellikler taşımaktadır.

¹⁹⁴ Şenyurt, 2005, 61-62.

¹⁹⁵ Şenyurt, 2005, Fig. 48/2, 82/1-3

¹⁹⁶ Şenyurt, 2005, Fig. 83/112

¹⁹⁷ Şenyurt, 2005, Fig. 94/1

¹⁹⁸ Şenyurt, 2005, Fig. 86/4

Gri/siyah astarlı mal gruplarının varlığı bilinen diğer bir merkez Güllüdere'dir. Söz konusu merkezde siyah (1. mal) ve gri (2. mal) mallar iki ayrı grup halinde değerlendirilmiştir¹⁹⁹. Genelde kil renginde astara sahip olan bu mallar; yuvarlak gövdeli çanaklardan oluşmaktadır²⁰⁰. Her ne kadar Güllüdere'nin seramik grupları Alaybeyi'nin gri/siyah astarlı mal grupları ile karşılaştırılsa da Alaybeyi form ve bezeme türleri açısından daha zengin bir repertuvar sunar.

Karasu havzasında (Erzurum Ovası) Alaybeyi'nin gri/siyah astarlı mal grupları ile karşılaştırılan bir diğer merkez Güzelova Höyük'tür. Erken dönem kazı çalışmalarında Demir Çağı'na ait herhangi bir bilgi verilmemiştir²⁰¹. Fakat son dönemde Güzelova'nın kazı malzemeleri yeniden değerlendirilmiş ve bazı kapların Erken Demir Çağı'na ait olduğu tespit edilmiştir. Yapılan incelemelerde, her iki merkezin dönem çanak çömleği "*koyu yüzlü*" ve "*açık yüzlü*" olmak üzere iki mal grubunun olduğu ve her iki grubun da "*kaba mal*", "*orta kalite mal*" ve "*kaliteli mal*" olmak üzere üç alt gruba ayrıldığı belirtilmiştir²⁰². Seramikler incelendiğinde *koyu yüzlü* malların, Alaybeyi'nin gri/siyah astarlı mal grubu içerisinde düşünülebilir. Güzelova'nın EDÇ'ye tarihlendirilen *koyu yüzlü* malları omurgalı ve küresel gövdeli çanakları ile kısa boyunlu çömlekleri²⁰³ Alaybeyi'nin gri/siyah mal grubu ile form olarak benzerlik gösterilebilir. Fakat, Alaybeyi örnekleri daha kaliteli bir işçilik ve bezeme repertuarı yönünden Güzelova malzeme grubundan ayrılmaktadır.

Karasu Havzası'nda ele alınan son merkez Pulur Höyüktür. Erken dönem çalışmalarında Pulur'un Erken Kalkolitik, Geç Kalkolitik ve Geç Tunç Çağı'na ait tabaklarından bahsedilmektedir²⁰⁴. Pulur Höyük'te son dönemde yapılan çalışmalarda önemli sonuçlar elde edilmiştir.

2002 yılında M. Işıklı tarafından Pulur Höyük'te kısa süreli kesit temizleme ve stratigrafik kontrol çalışmaları yapılmıştır. Çalışmalar sonucunda, C¹⁴ tarihllemelerine

¹⁹⁹ İbiş 2006, 37-39.

²⁰⁰ İbiş 2006, Res. 1

²⁰¹ Hamit Zübeyr Koşay, *Hermann Vary Güzelova Kazısı*, Atatürk Üniversitesi Yayınları No: 46, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1967.

²⁰² Mehmet Işıklı, Aylin Ümit Erdem, "A group of Early Iron Age pottery from the Erzurum Region", *Archäologische Mitteilungen Aus Iran und Turan*, 41, 2009, 249- 268.

²⁰³ Işıklı, Erdem, A., Ü., 2009, Fig 8

²⁰⁴ Hamit Zübeyr Koşay, *Hermann Vary Pulur Kazısı*, Atatürk Üniversitesi Yayınları Nr. 24, Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Serisi Nr.9

(MÖ 1376-1267) dayanarak höyükte, mezarlarla çağdaş olan bir yerleşimin olduğu kanıtlanmıştır²⁰⁵. Daha sonra buradan ele geçen ve daha önceki çalışmalarda çıkan malzemeler yeniden değerlendirilmiştir²⁰⁶. Söz konusu malzemeler Güzelova’ da olduğu gibi “*koyu yüzlü*” ve “*açık yüzlü*” mallar olarak iki grupta ele alınmıştır²⁰⁷. Pulur’un seramikleri incelendiğinde omurgalı ve küresel gövdeli çanaklar ön plana çıkmaktadır²⁰⁸. Alaybeyi’ nin seramikleriyle form olarak benzerlik kurulsa da bezeme ve seramik kalitesi bakımından Alaybeyi, Pulur’ dan ayrılmaktadır.

Yukarı Aras Havzası’ nda Alaybeyi’ nin gri/siyah astarlı mal gruplarına benzer ilişkiler kurulan önemli merkezlerin başında Sos Höyük gelmektedir. Sos Höyük’te Geç Tunç Çağı ile Erken Demir Çağı’na geçişin izleri net bir şekilde ortaya çıkarılmıştır. Geç Tunç Çağı’na (III. Tabaka) ait önemli veriler M15 ve L16 tabakalarında yer alan çukurlardan gelmektedir. Tabanı sıvalı ve yoğun bir yangına maruz kalmış olan bu çukurlardan, dönemi temsil eden önemli seramik buluntular tespit edilmiştir. Dönemin seramikleri, el ve çark yapımı olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. L16 açmasından ele geçen el yapımı seramikler, derin çanaklar ve pişirme kaplarından oluşmaktadır. Konumuzu oluşturan mal grubu ise koyu renkli ve ağıldır. Söz konusu bu seramiklerin omuz kısımlarında tutamak yer almaktadır²⁰⁹. Sos Höyük’ te GTÇ’ den EDÇ’ ye geçiş evresinde önemli mal grupları da ele geçmiştir. Bu gruplardan en dikkat çeken siyah ağılı ve yüzeyinde kazıma ve nokta baskı tekniğinde yapılmış bezeme türüne sahip olan mal grubudur²¹⁰. Sos Höyük’ ün EDÇ tabaklarından da önemli siyak ağılı mal grupları tespit edilmiştir. Bunlardan ilki, omurgalı bir çanak²¹¹, diğeri ise yüzeyi kazıma tekniğinde işlenmiş çizgi üçgen motiflerin yer aldığı omurgalı gövde parçasıdır²¹². Söz konusu bu seramik parçaları Alaybeyi’ nin gri/siyah astarlı mal grupları içerisinde değerlendirilen omurgalı çanaklar ile kazıma bezemeli seramiklerle benzer özellikler sergilemektedir. Her ne kadar bu iki seramik parçasıyla ilişki kurulmuş olsa da Alaybeyi

²⁰⁵ Mehmet Işıklı (). “Erzurum-Pulur Höyüğü Çalışmaları: Kuzeydoğu Anadolu Keramiği Üzerine Gözlemler”, *Arkeoloji Dergisi VIII* (2006/2), Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir 2006, 13-30; Işıklı, 2013, 223-235.

²⁰⁶ Işıklı, M.- Erdem, A., Ü., 2009, 249- 268.

²⁰⁷ Işıklı, M.- Erdem, A., Ü., 2009, 255.

²⁰⁸ Işıklı, M.- Erdem, A., Ü., 2009, Fig. 6

²⁰⁹ Sagona, 2012, Fig 2/1.

²¹⁰ Sagona, 2012, Fig 2/4.

²¹¹ Sagona, 2012, Fig 4/1.

²¹² Sagona, 2012, Fig 5/4.

gerek form gerekse de bezeme tekniği ve türleri açısından Sos Höyüğü' ye göre daha zengin örnekler sunar.

Yukarı Aras Havzası' nda Alaybeyi' nin gri/siyah astarlı mal grupları ile karşılaştırılacak son merkez Bulamaç Höyük' tür. Söz konusu merkezde konumuzu ilgilendiren seramik grupları *siyah yüzlü kaplar* ile *dış yüzü siyah kaplardır*. Siyah yüzlü kaplar Bulamaç II. katmanında sayıca fazla olan kaplardır. Tamamı kum katkılı olan bu kapların bazılarında taşçık katkı bulunmaktadır. Açıklı olan bu kapların yüzeyinde ince astar yer alır. Dik gövdeli, küresel gövdeli ve omurgalı çanaklar ile boyunsuz çömlekler bu grubun tipik kap formlarındandır²¹³. Bulamaç II. katmanında ele geçen diğer bir mal grubu ise dış yüzü siyah kaplardır. Hamurları iyi arıtılmış bu mal grubunda kum, taşçık ve mika katkı olarak kullanılmıştır. Bir önceki grupta olduğu gibi bu grupta da dik gövdeli, küresel gövdeli ve omurgalı çanaklar ile boyunsuz çömlekler ve buna ek olarak boyunlu çömlekler tespit edilen formlar arasındadır²¹⁴. Bulamaç II tabakasından ele geçen bu mal grupları Alaybeyi' nin gri/siyah astarlı mal grupları ile karşılaştırıldığında kil renkleri, kil katkı maddeleri ve form tipleri konusunda benzerlik gösterirken, Alaybeyi' nde farklı teknikte bezeme unsurlarına rastlanır.

Alaybeyi' nin gri/siyah astarlı mal gruplarının yakın benzerleri Orta Aras Havzası' nda yer alan Bozkurt Kurgan Mezarlığı kazılarında gelmektedir. Yapılan çalışmalarda seramikler kahve-kiremit ve gri-siyah mal olarak iki gruba ayrılmıştır. Konumuzu ilgilendiren grup ise; *gri-siyah* mallardır. Daha çok çömlek formunda seramik gruplarının ele geçtiği Bozkurt Mezarlık alanında, en dikkat geçen özellik bezemelerdir. Alaybeyi ile paralellik gösteren bu bezemelerde, kazıma tekniğinde yapılmış daireler, yivler, zikzaklar, çavuş/şevron, içi taralı üçgenler ile iç içe geçmiş üçgenler önemli motif türleri içerindedir²¹⁵.

Orta Aras Havzası' nda özellikle Ağrı Dağı ve civarında yapılan çalışmalarda gri/siyah astarlı mal gruplarına rastlanmıştır. GTÇ ve Demir Çağ' nın yaygın seramik gruplarından olan gri/siyah astarlı mallar (araştırmacısı tarafından siyah açıklı mal) ODÇ' ye kadar bu bölgede görüldüğü ifade edilmiştir²¹⁶. Genelde bu seramik grubu omurgalı

²¹³ Güneri, 2005, 102, Res. 1-9.

²¹⁴ Güneri, 2005, 102, Res. 10-11.

²¹⁵ Özfirat, 2009, 641; Aynur Özfirat, "Bozkurt Kurgan Mezarlığı Kazısı, 2009-2010", 33. Kazı Sonuçları Toplantısı, 1, Ankara, 2012, 538.

²¹⁶ Özfirat, 2008, 353.

ve yivli çanaklar ile basit ağızlı ve yivli kısa boyunlu çömleklerden oluşmaktadır²¹⁷. Ayrıca, bazı gövde parçalarında kazıma tekniğinde yapılmış üçgenler, çentikler ve dalgalı hat motifleri kullanılan bezeme grupları arasındadır²¹⁸. Söz konusu bölgede yapılan araştırmalardan ele geçen siyah açkılı mal grupları, Alaybeyi' nin gri/siyah astarlı mal gruplarıyla form ve bezeme açısından yakın benzerlik kurulabilir.

Yukarıda da görüldüğü üzere Alaybeyi' nin gri/siyah astarlı mal grupları, Karasu Havzası' ndan (Tercan Ovası) başlayarak, Muş-Bulanık alt kültür bölgesini de içine alarak Orta Aras Havzası' na (Ağrı-Doğubayazıt) kadar Kuzeydoğu Anadolu hattı boyunca geniş bir alanda görülmektedir. Özellikle bu mal grubunda yer alan baskı, kabartma ve kazıma tekniğinde yapılmış olan bezemeler dikkat çekmektedir. Bu bezeme grupları dışında yer alan *açkı bezeme*, gri/siyah astarlı mal grupları içerisinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Şu anki veriler ışığında sadece Alaybeyi' nde tespit edilen *açkı bezemeye* Güney Kafkasya' da, Horom²¹⁹, Agarak²²⁰, Aparan I²²¹ Hnaberd²²², Ketı I²²³, Khojabagher²²⁴ ve Shirakavan²²⁵ gibi birçok merkezde rastlanılmıştır. Kafkasya'daki bu merkezler daha çok GTÇ' ye tarihlendirilen kale tipi yerleşimlerin yakınında bulunan mezarlık alanlarıdır.

5.1.4. Erken Demir Çağ / Orta Demir Çağ Devetüyü Astarlı Seramik Grupları

Alaybeyi Höyük EDC/ODÇ Demir Çağı seramiklerinin dördüncü ve son mal grubunu *devetüyüü astarlı mal grupları* oluşturur. Tüm mal grupları içerisinde %16'lık dilime sahip olan bu seramiklerin çoğu düşük ısıda pişirilmişken az sayıda örnek ise orta derecede pişirilmiştir. Yoğun kireç, kum, az oranda mika ve bitki katkıya sahip olan bu seramiklerin büyük bölümü çark, az bir kısmı ise el yapımıdır. Bu grubun tamamı açkılı

²¹⁷ Özfirat, 2008, Çiz. 6

²¹⁸ Aynur Özfirat, Catherine Marro, "2004 Yılı Van, Ağrı, Iğdır İlleri Yüzey Araştırması", *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi*, 7, Ankara, 2007, 9, Res.8

²¹⁹ R.S. Badalyan, C. Edens, R. Gorny, P.L. Kohl, D. Stronach, A.V.Tonikyan, S. Hamayakjan, S. Mandrikjan, M. Zardarjan, (). "Preliminary Report on the 1992 Excavations at Horom", *Armenia*, Iran 1993, Vol. 31, 1-24, Fig. 5/9, Fig. 6/12.

²²⁰ Badalyan R.S., Avestiyan P.S., "Bronze and Early Iron Age Archaeological Sites in Armenia I Mt. Aragats and its Surrounding Region", *BAR International Series* 1697, 2007, 35; Pl. 1

²²¹ Badalyan – Avestiyan, 2007, 47, Pl. V/1 – 4.

²²² Badalyan – Avestiyan, 2007, 117, Pl. V/10.

²²³ Badalyan – Avestiyan, 2007, 165, Pl. VIII/9 – 15.

²²⁴ Badalyan – Avestiyan, 2007, 175, Pl. IV/8 – 9.

²²⁵ Badalyan – Avestiyan, 2007, 233, Pl. VI/1 – 9, VII/1 – 7, VIII/ 4 – 12.

ve astarlıdır. Genelde iyi derecede astarlanmış olan bu grubun kil rengi kırmızımsı kahve, kahverengi ve devetüyü rengidir (**Levha 28-32**).

Devetüyü astarlı mal grubu *çanak*, *çömlek*, *dip* ve *gövde parçalarından* oluşur. %33'lük oranla bu grubun ilk sırasında çanaklar yer alır (**Şekil 71**). Çanaklar, yukarıdaki örneklerde olduğu gibi *omurgalı çanaklar*, *küresel gövdeli çanaklar* ve *dik gövdeli çanaklar* olmak üzere üç alt grupta ele alınmıştır (**Şekil 68**). Bir adet tüm kaptan oluşan omurgalı çanakların diğer örnekleri profil veren parçalardandır. Dik ve dışa çekik ağız kenarına sahip olan bu örneklerde, gövde omurga yaparak dibe doğru devam ederken herhangi bir bezeme unsuruna rastlanılmaz (**Levha 29**). Devetüyü astarlı çanakların ikinci grubunda küresel gövdeli çanaklar yer alır. Bu grup içerisinde bir tüm kap ve profil veren parçalar yer alır. Bezemesiz olan seramiklerin tamamı dik bir ağız kenarına sahipken bezemeli olan örnek ise dışa kalınlaştırılmış ağız kenarlı ve kulpludur. Bezeme olarak kazıma tekniğinde yapılmış içi taralı kum saati motifi bulunmaktadır (**Levha 28d**). Devetüyü astarlı çanakların son alt grubunda dik gövdeli çanaklar yer alır. Sayıca az örneği bulunan bu seramiklerde bir adet yivli seramik örneği önemli bulgular arasındadır (**Levha 28b**).



Şekil 68. EDÇ / ODÇ Devetüyü Astarlı Çanakların Form Bezeme İlişkisi

Devetüyü astarlı mal grubunun ikinci ana grubunda *çömlekler* yer alır. Bu grup içerisindeki çömleklerde boyunlu çömlek ve boyunsuz çömlek olmak üzere iki alt grupta değerlendirilmiştir (**Şekil 69**). İlk alt grupta ele alınan boyunlu çömleklerin tamamı dışa çekik ağız kenarlıdır. Bazı örneklerde ise dışa çekilen ağız kenarı kalın bırakılmıştır. Bu grup içerisinde değerlendirilen seramiklerin en önemli özelliği yüzeye uygulanan bezeme tekniğidir. Boya bezeme ve kazıma bezeme olmak üzere iki farklı bezeme tekniği uygulanmıştır. Boya bezemeli örneklerde, devetüyü astar üzerine kırmızı, kırmızımsı

kahverengi tonlarında boya kullanılmıştır. Motifler ise daha çok eşkenar dörtgen motiflerinden oluşan geometrik şekillerdir **(Levha 30c, d, e, f)**. Boyunlu çömleklerde uygulanan diğer bir bezeme ise kazıma tekniğinde uygulanan yivlerdir. Bu yivler daha çok çömleklerin boyun kısmına uygulanmıştır. Çömleklerin ikinci alt grubunda boyunsuz çömlekler yer alır. Dik ve dışa çekik ağız kenarlı olan bu çömleklerde, yumru şeklinde kullanılan kulplar dışında herhangi bir bezeme unsuruna rastlanmamıştır.



DEVETÜYÜ / AÇIK KAHVERENGİ ASTARLI ÇÖMLEKLER

BOYUNLU ÇÖMLEK

Boyunlu Çömlek



Boyunlu Yivli Çömlek



Boyunlu Boya Bezemeli Çömlek



BOYUNSUZ ÇÖMLEK

Boyunsuz Çömlek



Boyunsuz Yumru Bezemeli Çömlek



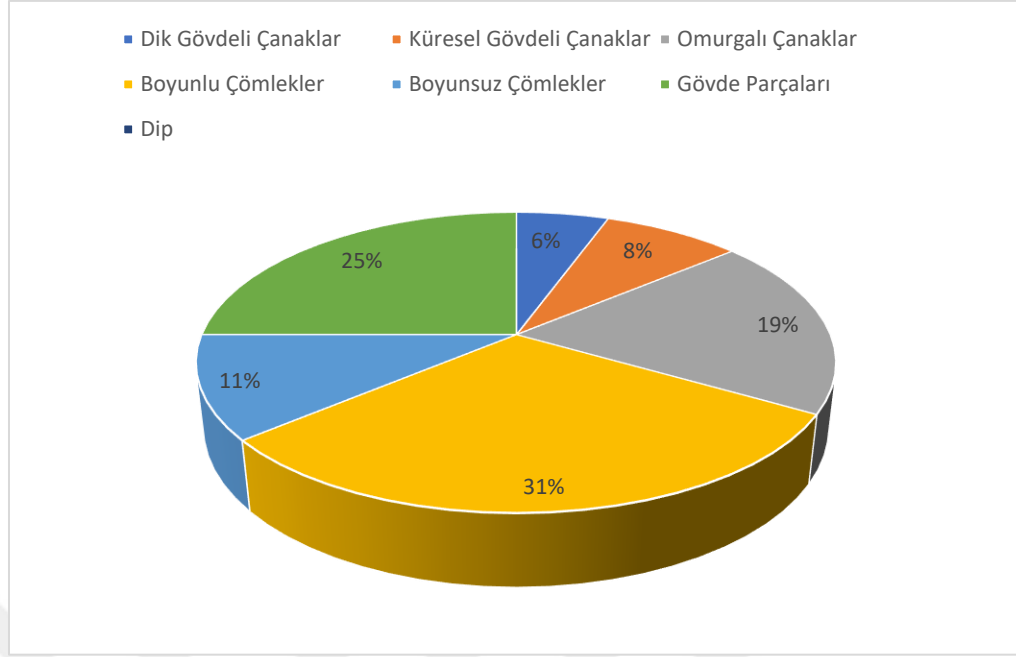
Şekil 69. EDÇ / ODÇ Devetüyü Astarlı Çömleklerin Form Bezeme İlişkisi

Devetüyü astarlı mal grubunun üçüncü ana grubunu *dipler*, son ve dördüncü ana grubunu ise *gövde parçaları* oluşturmaktadır. Bu grup içerisinde değerlendirilen dipler daha çok halka dip formundadır.

EDÇ/ODÇ devetüyü astarlı mal grubunun son sırasında *gövde parçaları* yer alır. Söz konusu mal grubu içerisinde %25'lik dilimi oluşturan gövde parçaları uygulanan bezeme tekniklerine göre boya bezeme, kabartma tekniği ve kazıma tekniği olmak üzere üç ana grupta değerlendirilmiştir (**Şekil 70**). Boya bezeme tekniğinde yer alan gövde parçaları, boyunlu çömleklerde görülen boya tekniğiyle ve motif türleriyle aynı özellikler sergilemektedir. Kabartma tekniğinde ise iki farklı motif türü karşımıza çıkar. İlk örnekte yumru şeklinde dekoratif amaçlı kulplar görülürken, ikinci örnekte ise yarım hilal şeklinde işlenmiş kabartma bezeme dikkat çekicidir (**Levha 32e, f**).



Şekil 70. EDÇ / ODÇ Devetüyü Astarlı Gövde Parçalarının Form Bezeme İlişkisi



Şekil 71. EDÇ / ODÇ Devetüyü Astarlı Mal Gruplarının Formlara Göre Oransal Dağılımı

Alaybeyi Höyüğü' nün son grubu içerisinde devetüyü astarlı mal grupları yer alır. Söz konusu bu grubunun tamamı açıkılı ve astarlıdır. Kil rengi bazı örneklerde kırmızımsı kahve ve kahverengi iken bazılarında ise astar rengi ile aynı özelliktedir. Doğu Anadolu Bölgesi' nde bugüne kadar yapılmış olan çalışmalarda devetüyü astarlı olarak tanımladığımız mal grubu, daha çok Van Gölü Havzası ve Hakkâri Yöresi ile Karasu Havzası' nda (Tercan Ovası) tespit edilmiştir. Fakat özellikle Van Gölü Havzası ve Hakkâri Yöresi' nden ele geçen bu mallar, Alaybeyi örneklerinden farklıdır.

Van Gölü Havzası ve Hakkâri Yöresi' nde daha çok bu mal grubu *pembe devetüyü*²²⁶ olarak tanımlanmıştır. Tamamı çark yapımı olan mallar, orta kum katkılı, hafif açıkılı ya da açkısızdır. Kil rengi pembe ve devetüyü arasında değişirken, astar kil rengindedir. Form, genelde ağız kenarı yivli omurgalı çanaklar ile kısa boyunlu ve yuvarlak gövdeli çömleklerden oluşur. Kazıma tekniğinde yapılmış çentik, üçgen ve dalgalı hat motifleri yaygındır. Ayrıca, kırmızımsı kahverengi renkte boya bezemeli örnekler de bulunmaktadır²²⁷. Bu bölgedeki merkezlerden ele geçen pembe-devetüyü mal grubu ile Alaybeyi' nin devetüyü rengi mal grubu karşılaştırıldığında, form (omurgalı

²²⁶ Pembe-Devetüyü mal grubunun ele geçtiği merkezler: Karagündüz Nekropol Alanı, Yoncatepe Nekropol Alanı, Ernis/Evditepe, Dilkaya, Hakkari M2 Mezarı.

²²⁷ Özfirat 2007, 146; Özfirat 2008, 203, Özfirat 2009, 353.

çanaklar) ve bezeme yönünden (kazıma tekniğinde yapılmış olan üçgen ve yiv motifleri ile kabartma tekniğinde yapılmış yarım daire motifleri²²⁸ ve boya bezeme²²⁹ motifler) benzerlik kurulabilir.

Alaybeyi' nin devetüyü astarlı mal grubunun yakın benzerlerine Karasu Havzası' nda (Tercan Ovası) yer alan Büyükardıç yerleşim alanı ile Yukarı Aras Havzası' nda yer alan (Pasinler Ovası) Bulamaç Höyük' te rastlanmıştır. Büyükardıç' ta 11. mal grubu olarak tanımlanan devetüyü astarlı mal, pembemsi devetüyü renginde kil ve astar rengine sahiptir. Geneli el yapımı olan bu grubun malları perdahlı ve pardahsız olmak üzere iki alt grupta ele alınmıştır. Çömlek dışında pardahsız örnekler rastlanmamıştır²³⁰.

Alaybeyi ile Büyükardıç' ın devetüyü rengi mal grupları karşılaştırıldığında her iki merkezde de yuvarlak gövdeli²³¹, dik gövdeli²³² ve omurgalı çanakları²³³ ile boyunsuz çömlekler²³⁴, boyunlu çömlekler²³⁵, halka dip²³⁶ gibi formlar ortak özellik sergilemektedir. Ayrıca bezeme teknik ve motif türleri açısından da oldukça benzer yönler vardır. Kabartma tekniğinde yapılmış yumru motifi²³⁷ ile kabartma üzerine işlenmiş yatay çizgi²³⁸ ve kazıma tekniğindeki kum saati²³⁹, yiv²⁴⁰ motifleri benzerdir. Her iki merkezde de boyama tekniğinde yapılmış motifler yer alır. Büyükardıç' da daha çok boyama tekniğinde yatay çizgiler²⁴¹ hakimken, Alaybeyi' nde ise daha özenle işlenmiş geometrik motifler bulunmaktadır.

²²⁸ Hakkari M2 mezarından ve Ağrı yüzey araştırmasında (Gönlüaçık) ele geçen örnekler yarım daire şeklinde kabartma motifi bulunmaktadır. Bkz. Sevin 2015, 47-108; Özfiat 2009, 348-354.

²²⁹ Yoncatepe Mezarlık alanında M3 mezarından ele geçen bir omurgalı çanak üzerinde kırmızı/kırmızımsı kahverenginde dalga motifi yer almaktadır. Bkz. O. Belli, E. Konyar, 2003, Res 37, Ayaz 2017, Res. CCCXXXVI. Ayrıca, Van Gölü Havzası' nda yapılan çalışmalarda pembe-devetüyü üzerine kırmızı/kırmızımsı kahverenginde, yatay hatlarla sınırlandırılmış daire motifinin yer aldığı bir gövde parçası tespit edilmiştir. Söz konusu bu boya bezeli gövde parçası EDC'ye tarihlendirilmiştir. Bkz., Aynur Özfiat "Ağrı Dağı ve Van Gölü Havzası Yüzey Araştırması", Mustafa Kemal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji B.lümü Kazı ve Araştırmaları, Mustafa Kemal Üniversitesi Yayınları No: 50, (Ed. A. Özfiat- N. Coşkun), Antakya 2014, 33, Res. 26; Ayaz, 2017, Res. CDXXIV.

²³⁰ Şenyurt, 2005, 69 – 70.

²³¹ Şenyurt, 2005, Fig. 42/1

²³² Şenyurt, 2005, Fig. 43/6, 44/2.

²³³ Şenyurt, 2005, Fig. 45/2,

²³⁴ Şenyurt, 2005, Fig. 50/6, 56/6, 60/8 – 10, 61/3, 4, 5

²³⁵ Şenyurt, 2005, Fig. 67/5, 69/3, 71/3

²³⁶ Şenyurt, 2005, Fig. 75/8

²³⁷ Şenyurt, 2005, Fig. 53/3

²³⁸ Şenyurt, 2005, Fig. 79/1

²³⁹ Şenyurt, 2005, Fig. 77/1

²⁴⁰ Şenyurt, 2005, Fig. 80/3 - 9

²⁴¹ Şenyurt, 2005, Fig. 84/9

Yukarıda detaylı olarak Alaybeyi Höyüğü'nden ele geçen, C¹⁴ tarihlendirmeleri ile desteklenmiş, EDÇ/ODÇ dönemine ait mal grupları gerek form gerekse de bezeme unsurları yönünden ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

5.2. GEÇ DEMİR ÇAĞ SERAMİKLERİ

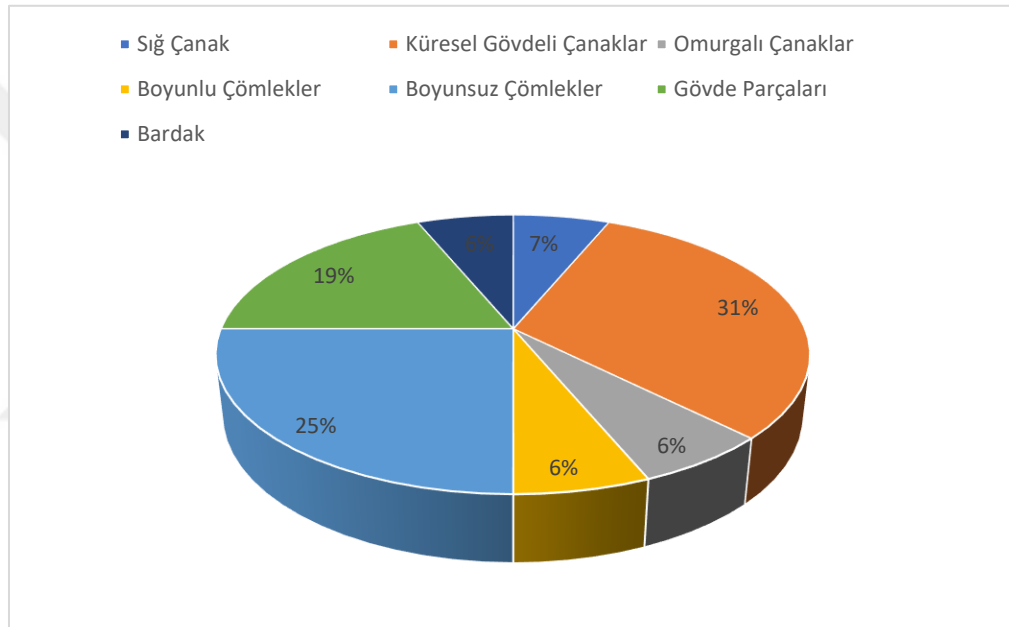
Alaybeyi Höyüğü, bölgenin Geç Demir Çağ sürecinin tanımlanmasında gerek mimari gerekse de seramikler açısından önemli veriler sunmuştur. Bu veriler özellik mimari yapılanmanın görüldüğü höyük alanından ele geçmiştir. Bu alanda yer alan bir mezar içerisinde iki adet çömlek ölü hediyesi olarak bırakılmıştır. Bu çömleklerin birinin içinden ve mezar çukurunun bulunduğu yanık toprak alınan örnekler ile yapılan C¹⁴ analiz sonuçları **MÖ 401-203 / MÖ 376-203** tarih aralığını vermiştir. Bu veriler hem mimarinin tanımlanmasında hem de mimari ile tespit edilen seramik bulguların tarihlendirilmesinde önemli bir ip ucu olmuştur. Yapılan değerlendirmelerde Geç Demir Çağı'na ait seramik gruplarının Erken/Orta Demir Çağı seramik grupları ile benzer özellikler sergilediğini bizlere göstermiştir.

5.2.1. Geç Demir Çağ Devetüyü Astarlı Seramik Grupları

Alaybeyi Höyüğü'nün Geç Demir Çağı'na ait önemli mal grupları tespit edilmiştir. EDÇ/ODÇ ile paralellik gösteren bu mal grubunun ilk örneğini *devetüyü astarlı* mal grubu oluşturur (**Levha 33-35**). Kırmızı, kırmızımsı kahverengi ve kahverengi tonlarında kil rengine sahiptir. Kum ve az oranda taşçık katkılı olan bu malların tamamı çark yapımı, açkılı ve devetüyü astarlıdır. Bu mal grubu, gövde parçaları dahil olmak üzere beş ana grupta ele alınmıştır. İlk grupta *çanaklar* yer alır. Tüm form grupları içerisinde %44' lük dilimi oluşturan çanaklar; sıg çanak, omurgalı ve küresel gövdeli olmak üzere üç alt grupta değerlendirilmiştir. Çanaklarda en dikkat çeken özellik boya bezeme tekniğinde motiflerin yer almasıdır. Tek ve iki renkli boya bezemenin uygulandığı örneklerde yatay bant, dalgalı hat, üçgen ve ışın/şua motifleri kullanılmıştır. Dönemin moda anlayışı olarak kullanılan motiflerden en dikkat çeken ışın/şua motifleridir (**Levha 33f**). Daha çok Orta Anadolu' nun Demir Çağı'na tarihlenen boya bezemeli seramik gruplarında görülen bu motif türü²⁴² Kuzeydoğu Anadolu için bir yenilik olarak düşünülebilir.

²⁴² Daha çok silüet geyik motifleriyle birlikte görmeye alıştığımız bu motif türünün yakın benzerlerini Alishar (Schmidt "The Alishar Hüyük Seasons of 1928-1929 Part I", 1932, Fig. 317 b242, Fig. 321 a259,

Alaybeyi' nin GDÇ' ye tarihlendirilen *devetüyü astarlı mal grubunda* yer alan diğer bir form ise *bardaktır (Levha 33a)*. İç bükey bir boyna sahip olan bardak, omurga yaparak dibe doğru daralmaktadır. *Devetüyü astarlı mal grubunda* ele alınan diğer örnekler, çömlekler ve gövde parçalarıdır. Boyunlu çömlek ve boyunsuz çömlek olmak üzere iki alt grupta ele alınan çömleklerin bazıları dışa çekik ağız kenarına sahipken, bazıları ise dik ağız kenarlıdır. *Devetüyü astarlı mal grubunda* gövde parçaları da önemli yer tutar. Tamamı boya bezemeli olan bu parçalar tek ve iki renkli boyalar kullanılmıştır. Tek renklilerde eşkenar dörtgen ve çiçek motifleri hakimken, iki renklilerde yatay bant bezemeler kullanılmıştır.

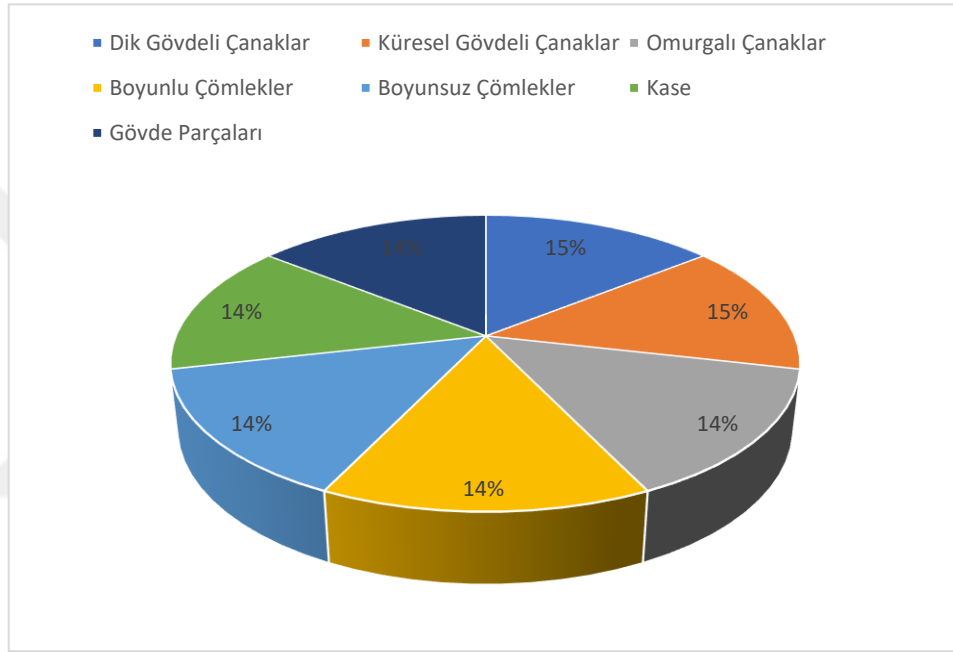


Şekil 72. GDÇ Devetüyü Astarlı Mal Gruplarının Formlara Göre Oransal Dağılımı

PL XXX Çiz. 636, PL XXXI Çiz. b743, PL XLII Çiz. b742, b1180, 53, 877, PL XLIII 656, Osten; *The Alishar Hüyük Seasons of 1930-32 Part II*, 1937b, Fig. 404 e2089, Fig. 421 e1692, Fig 422 e1693, Fig 423 e1694, Fig. e2300 e2299), Boğazköy-Büyükale II (Bossert, “*Die Keramik Phrygischer Zeit Von Boğazköy*”, Taf. 7, Çiz. 55, 57, Taf. 11, 13, 14), Maşat Höyük (Özgüç, “*Maşat Höyük II. Boğazköy’ün Kuzeydoğusunda Bir Hitit Merkezi / A Hittite Center North-East Of Boğazköy*”, Pl. 69, Res. 3-5; Pl. 70, Res. 1-2; Pl. 71, Res. 9), Çadır Höyük (Genz, “*Iron Age Pottery from Çadır-Höyük*” 168-169, Çiz. 8, 1, 7), Kültepe (Özgüç, “*Demir Devrinde Kültepe ve Civarı/Kültepe and its Vicinity in The Iron Age*, Pl. XXIV, Res. 2, 8; Pl. XXV, Çiz. 5), Kaman-Kalehöyük (Matsumura, *Die Eisenzeitliche Keramik in Zentralanatolien*, Taf. 132 KL-P93, Taf. 134 KL-P63abc/P90, KL88-1023, Taf. 177, KL88-1021), Sulucakara Höyük (M. A. Özdemir, *Nevşehir Sulucakara Höyük Boyalı Demir Çağ Seramikleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016, (Levha II/5, Levha III/4-7, Levha IV/3, Levha IX/2, Levha XI/1-3)

5.2.2. Geç Demir Çağ Kahverengi Astarlı Seramik Grupları

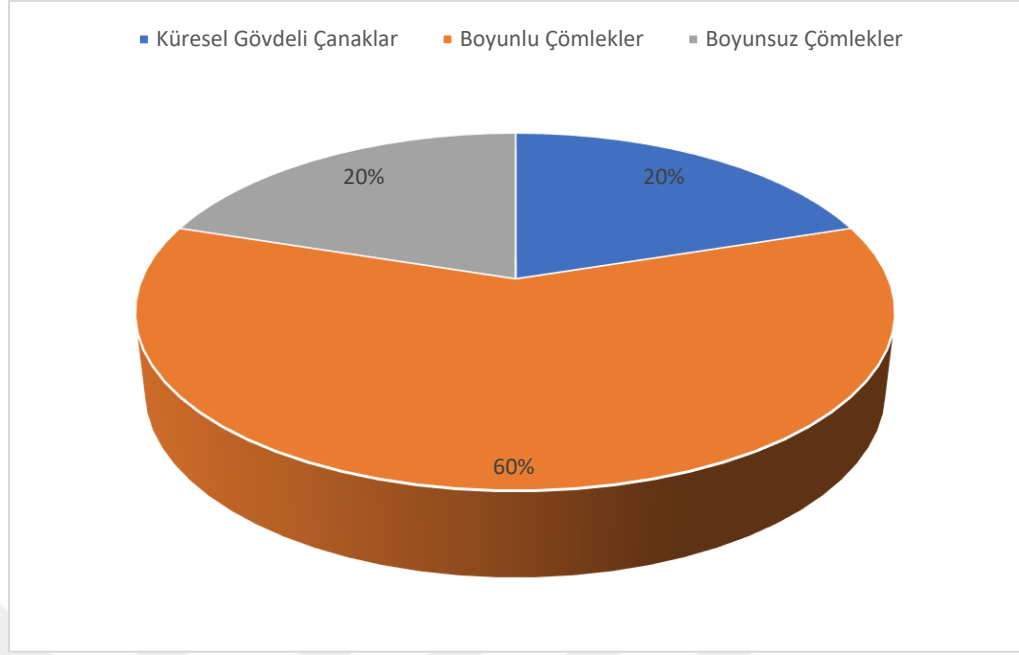
Alaybeyi Höyüğü'nün GDÇ malzemesi içerisinde ele alınan diğer mal grubu *kahverengi astarlı mal grubudur (Levha 36)*. Kahverengi ve tonlarında kil rengine sahip olan bu mal grubunun astarı ise kil renginde kahverengidir. Tamamı çark yapımı ve açkılıdır. Çanak ve çömlek formunda olan *kahverengi astarlı mallarda*, çanaklar diğer örneklerde olduğu gibi omurgalı, dik gövdeli ve küresel gövdeli olmak üzere üç alt grupta, çömlekler de boyunlu ve boyunsuz olmak üzere iki alt grupta değerlendirilmiştir.



Şekil 73. GDÇ Kahverengi Astarlı Mal Gruplarının Formlara Göre Oransal Dağılımı

5.2.3. Geç Demir Çağ Kırmızı/Kırmızımsı Kahverengi Astarlı Seramik Grupları

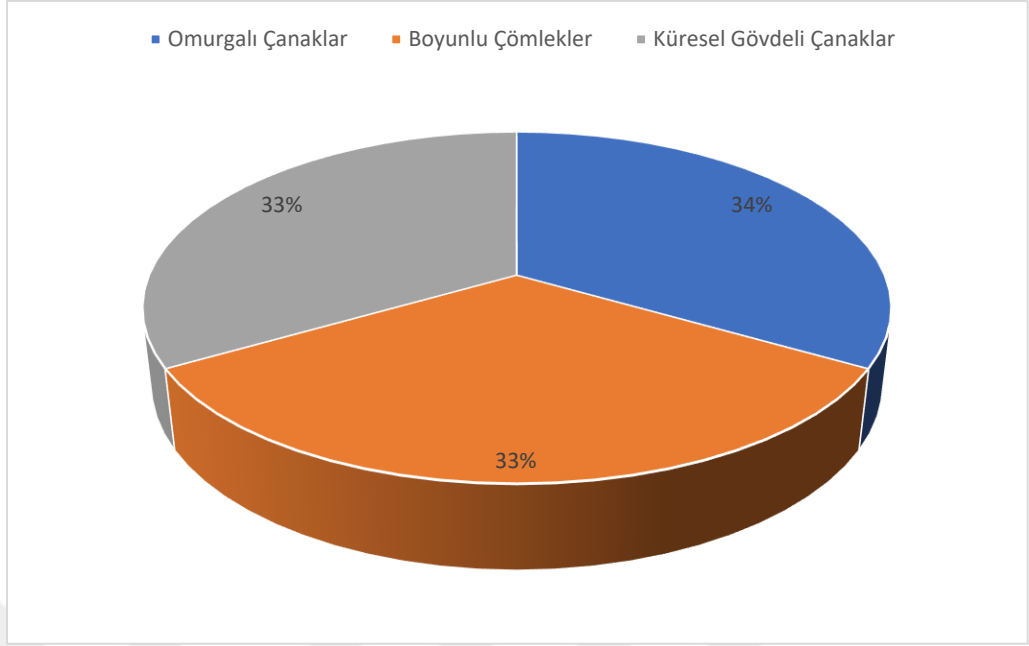
Alaybeyi Höyüğü GDÇ seramik grupları içerisinde üçüncü grubu *kırmızı/kırmızımsı kahverengi mallar (Levha 37a-f)* dördüncü grupta ise *krem astarlı mallar* yer alır (**Levha 37g-ı**). *Kırmızı/kırmızımsı kahverengi mallar* kırmızı ve kahverengi tonlarında kil rengine sahiptir. Tamamı açkılı ve astarlı olan bu mallar çarkta şekillendirilmiştir. Daha çok boyunlu ve boyunsuz çömleklerin yer aldığı grupta omurgalı çanaklar da bulunmaktadır.



Şekil 74. GDÇ Kırmızı / Kırmızımsı Kahverengi Astarlı Mal Gruplarının Formlara Göre Oransal Dağılımı

5.2.4. Geç Demir Çağ Krem Astarlı Seramik Grupları

Alaybeyi Höyüğü GDÇ seramiklerin sonuncusunu *krem astarlı mallar* oluşturur. Krem ve açık kahverengi kil rengine sahip olan bu grup açık ve krem astarlıdır. Omurgalı ve küresel gövdeli çanaklar ile boyunlu çömlekler grubun form türlerindendir. Mal grubu içinde dikkat çeken seramikler boya bezemeli olanlardır. Genelde iki renkli boyaların hâkim olduğu seramiklerde dalga ve ışın/şua motifleri dikkat çekmektedir (Levha 37g-ı).



Şekil 75. GDÇ Krem Astarlı Mal Gruplarının Formlara Göre Oransal Dağılımı

Kuzeydoğu Anadolu dağlık kuşağının hala çözüm bekleyen sorunlarından birisi de bölgenin GDÇ sürecidir. Bölgenin GDÇ sürecine dair sorunların başında ise gerçekleştirilen araştırmaların yetersizliği gelir. Yine de bazı lokal bölgelerde gerçekleştirilen çalışmalar kısmen Kuzeydoğu Anadolu' nun GDÇ süreci hakkında bilgiler sunar.

Kuzeydoğu Anadolu sınırları içerisinde ele alınan ilk merkez Saztepe (Cimintepeler II)' dir. Karasu Havzası' nda (Erzincan Ovası) yer alan merkez hakkındaki bilgileri daha çok yüzey araştırmalarından öğrenmekteyiz. Saztepe'ye dair ilk verileri C. Burney 1955 yılındaki çalışmaları neticesinde ortaya koyar ve buradan çok sayıda boyalı seramiklerin olduğundan bahseder. Fakat bu seramiklerin ele geçtiği lokasyon hakkında net bir bilgi vermez²⁴³. Daha sonra bu malzemeleri G.D. Summers yeniden değerlendirir. Summers 1958-1968 yılları arasında yürütülen Altıntepeler kazılarını dikkate alarak, Altıntepeler' den ele geçen seramikler Cimintepeler I (CAB Site 112), Saztepe' den ele geçenleri ise Cimintepeler II (CAB Site II) olarak gruplandırır²⁴⁴.

²⁴³ C. Burney, D.M. Lang, "The People of the hills, Ancient Ararat and Caucases", *International Journal of Middle East Studies*, 1971, 8 /1, 158

²⁴⁴ G.D. Summer, "Archaeological evidence for the Achaemenid Period", *Anatolian Studies*, Vol. 43, 1993, 85-108.

2006-2007 yıllarında bölgede Işıklı tarafından yeniden çalışmalar başlatılır ve Saztepe yeniden incelenir²⁴⁵. Saztepe’ den tespit edilen malzemeler yeniden değerlendirilir. Tespit edilen bu seramikler boya bezemeli ve bezemesiz olarak iki gruba ayrılır. Bezemesiz olanlar daha çok çanak, çömlek ve 1kâse formundadırlar. Çanaklar omurgalı ve omurgasız olarak iki gruba ayrılır. Kil renkleri kırmızımsı kahverengi, koyu ve açık kahverengi tonlarındadır. Astar renkleri ise daha çok kil rengine paralel olarak açık ve koyu kahverengindedir. Çömlekler, boyunlu ve boyunsuz olarak iki alt grupta ele alınmıştır. Kil ve yüzey işlemleri çanaklarla aynı özelliktedir. Kaseler ise “Akhaïmenid Kâse” olarak tanımlanan form gruplarıyla benzerdir²⁴⁶. Saztepe’ nin diğer seramik grubunda boya bezemeliler yer alır. Daha çok profil vermeyen amorf niteliğinde olan bu parçalar açık kahverengi astar üzerine tek rengin (kırmızı ve kırmızı tonları) hâkim olduğu motifler yer alır. Daha çok yatay ve dikey bant motiflerin bulunduğu bu seramiklerde üçgen motiflerde (*Triangle ware*) önemli yer tutar²⁴⁷.

Saztepe ile Alaybeyi’ nin seramik gruplarını karşılaştırdığımızda Alaybeyi’ nin devetüyü astarlı mal grupları ile daha çok paralellik göstermektedir. Özellikle Saztepe’ nin bezemesiz çanak ve çömlekleri form açısından yakın özellikler sergiler. Boya bezemeli parçalarda Saztepe örnekleri gerek yüzey işlemleri gerekse motif türleri açısından daha kaliteli işçilik sergiler. Her iki merkezde de yatay bant motifleri ortak kullanılırken, Alaybeyi’ nde şua/ışın motifinin, Saztepe’ de ise üçgen motiflerinin yer alması iki merkezinde farklı iki kültürel etki altında olduğunu gösterebilir²⁴⁸.

GDÇ verilerinin ele geçtiği diğer bir merkez Büyüktepe’ dir. Kelkit Vadisi’ nde konumlanan Büyüktepe’ de üç sezon kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Yapılan çalışmalarda Erken Tunç Çağı, Demir Çağı ve Geç Hellenistik/Erken Roma dönemlerine ait veriler elde edilmiştir. Söz konusu tabakalar C¹⁴ sonuçları ile de desteklenmiştir²⁴⁹. Fakat Demir Çağı için alınan C¹⁴ analiz örneklerinin sonuçları tartışmalıdır. Demir Çağı

²⁴⁵ Mehmet Işıklı, "Erzincan Altıntepe Kalesi Yüzey Araştırmaları 2006-2007 Çalışmalarının Genel Bir Değerlendirmesi", *26 Araştırma Sonuçları Toplantısı*: 2009, 253-266.

²⁴⁶ Akhaïmenid Kaselerin form özellikleri ve Anadolu’daki dağılımı hakkındaki detaylı bilgi i.in bkz. Çokay-Kepçe 2017, 224-235

²⁴⁷ Mehmet Işıklı, Mehmet Ali Özdemir, “Erzincan Saztepe (Cimintepi II):Akhaïmenid Dönemi İçin Bölgesel Bir Merkez” *Orta ve Doğu Anadolu: Geç Demir Çağı, Post-Urartu, Med ve Akhaïmenid İmparatorlukları*, (Eds. A. Özfirat, Ş. Dönmez, M. Işıklı, M. Saba), Ege Yayınları, İstanbul 2019, 352- 382.

²⁴⁸ Saztepe gerek bulunduğu coğrafi yapı gerekse de ele geçen triangle ware seramik gruplarından dolayı Akhaïmenid satraplık merkezi olabileceği düşünülmektedir. Bkz. Işıklı, Özdemir, 2019; 359.

²⁴⁹ A. Sagona, E. Pemberton, I. McPhee, “Excavations at Büyüktepe Höyük 1992”, *Second Preliminary Report Anat Stud.* 1993, 43. 82, Fig, 7

mal örneklerini içeren, kapalı bir alanda yer alan bir kemikten alınan analiz örneği MÖ 760-170 (Beta-55339) yıllarını vermiştir. Oldukça geniş bir zaman aralığına işaret eden bu tarihsel veri, Demir Çağı'nın erken, orta ve geç dönemlerinden ziyade, MÖ 170 tarihine dayandırılarak Hellenistik çanak çömleklerin için güvenilir bir tarihleme olduğu ifade edilmiştir²⁵⁰. Bu bakımdan GDÇ' ye ait seramikler karşılaştırmalı analoji ve yüzey uygulamalarına göre belirlenmiştir.

Konumuzu ilgilendiren GDÇ' ye ait seramikler yuvarlak planlı yapının içerisinde yer alan çukur ile R 33b açmasının güneybatı köşesinde yer alan bir depolama kabının içerisinden ele geçmiştir²⁵¹. Söz konusu seramikler, portakal renkli mallar, kahverengi mallar ve siyah açıkli mallar olmak üzere üç ana grupta ele alınmıştır. Bu grup içerisinde portakal renkli mallar dikkat çekicidir. Kahverengi, krem ve portakal renkteki astar üzerine yine aynı renklerde geometrik ve figüratif motiflerden boya bezemeler yer almaktadır. Çok renkli olan bu bezemeler, yatay ve konsantrik bant motifi, üçgen (triangle) motifi ve silüet tekniğinde işlenmiş geyik motifi bulunmaktadır. Diğer mal grupları ise kahverengi ve siyah açıkli mallardır. Tamamen çark yapımı olan kahverengi mallar, kahverengi ve tonlarında kil rengine sahiptir. Büyüktepe' nin son örneğini siyah açıkli mallar oluşturur. Bazıları el yapımı olan bu malların bazıları ise yavaş dönen çarkta yapılmışlardır. Bu grupta yer alan yonca ağızlı ve kulplu bir çömlek dikkat çeker. Çömleğin üzerinde kazıma tekniğinde işlenmiş iç içe aç motifi yer alır²⁵².

Büyüktepe ile Alaybeyi' nin GDÇ mal grupları karşılaştırıldığında benzer ve farklı yönler bulunmaktadır. Özellikle Büyüktepe seramiklerinde kahverengi, krem ve portakal renkteki astar üzerine çok renkli geometrik ve figüratif motifler yer alırken, Alaybeyi' nde ise daha çok devetüyü astar üzerine tek ve iki renkli yatay bant motifleri ile şu/ışın motifi bulunmaktadır.

Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi sınırları içerisinde GDÇ' ye ait verileri yine kurtarma kazılarında öğrenmekteyiz. Bölgenin ilk yerleşimi Karasu Havzası' nda (Aşkale Ovası) yer alan Güllüdere' dir.

²⁵⁰ Sagona, vd. 1993, 82.

²⁵¹ Sagona ,vd. 1992, 32.

²⁵² Sagona, vd. 1992, 32-35; Sagona vd. 1993, 74-77; Kalkan 2008, 61-67.

Güllüdere’de seramik buluntular, 8 ana mal grubuna ayrılmıştır. Konumuzu ilgilendiren GDÇ seramik grupları ise; 8. mal grubu olarak değerlendirilen *boya bezemeli ince mallar* olarak tanımlanmıştır. Tamamı çarkta üretilen bu mallar iyi fırınlanmış, açkısızdır; ancak seramiklerin yüzeyi düzeltilmiştir. İnce ve az gözenekli kile sahip olan *boya bezemeli ince mallar* kırmızımsı sarı veya pembe renktedir. Krem renkte astara sahiptir. Söz konusu seramikler astar renkleri ve bezeme özelliklerine üç alt grupta ele alınmıştır. İlk grupta krem astar üzerine kırmızı renkte kalın bant bezemeliler, ikinci grupta ise iki renkli boya bezemeliler bulunur. Krem astar üzerine kırmızımsı kahverengi ve siyah renklerin yer aldığı ikinci gruptaki seramikler; siyah renkte panelle sınırlandırılmış geometrik ve fisto motifleri ile yine siyah renkle çizilmiş hayvan figürü (keçi?) bulunur. Güllüdere’ nin boya bezemeli üçüncü grubu ise kırmızı astar üzerine krem panel üzerine geometrik motiflerin yer aldığı seramiklerdir²⁵³.

Güllüdere ile Alaybeyi’ nin GDÇ seramikleri daha çok krem astarlı mallar ile yakın ilişki içerisindedir. Her iki merkezde de iki renkli boya bezemeler hakimken bezeme olarak geometrik motifler ön plana çıkmıştır. Fakat Güllüdere’ de yer alan hayvan figürlü motif türü Alaybeyi’ nden ayrılmaktadır. Güllüdere’ nin panel içi düzenleme tekniği Alaybeyi seramik gruplarından ayıran diğer bir özelliktir. Bu düzenleme tekniği daha çok Orta Anadolu Demir Çağı boya bezemeli seramik grupları ile yakın benzerlik kurulabilir.

Bölgede kurtarma kazıları sonucu açığa çıkarılan ve önemli GDÇ verileri sunan diğer bir merkez ise Tasmasor’ dur. Karasu Havzası’ nda (Erzurum Ovası) yer alan Tasmasor’ da, Doğu Kazı Alanı, Merkez (Tepe) Kazı Alanı ve Batı Kazı Alanı olmak üzere üç farklı alanda çalışmalar sürdürülmüştür. Yapılan çalışmalarda Orta ve Geç Demir Çağına ait mezarlar ile yine bu dönemlerle ilgili seramikler tespit edilmiştir²⁵⁴.

Tasmasor’ da GDÇ’ ye ait seramikler hamur, dış ve iç yüzey renkleri, astar ve perdah özelliklerine göre 10 ana mal grubuna ayrılmıştır. Bu mal grupları *siyah mal, gri mal, kahverengi mal, kırmızı mal, portakalımsı kahverengi mal, krem astarlı mal, kahverengi-siyah alacalı mal, kırmızı-siyah alacalı mal, krem astarlı polikrom boyalı mal ve monokrom boyalı mal* olarak tanımlanmıştır²⁵⁵.

²⁵³ İbiş 2006, 43-48.

²⁵⁴ Şenyurt, 2011,

²⁵⁵ Şenyurt, 2011,

Alaybeyi' nden ele geçen GDÇ' ye ait *devetüyü astarlı mal grubu, kahverengi astarlı mal grubu, kırmızı/kırmızımsı kahverengi astarlı mal grubu ve krem astarlı mal grubu* Tasmasor' un özellikle *kahverengi mal, kırmızı mal, krem astarlı mal ve krem astarlı polikrom boyalı mal* ile hem form (omurgalı çanaklar, kısa ve uzun boyunlu çömlekler) hem de seramiklerin yüzey uygulamaları açısından yakın benzerlik içerisinde. Her iki merkezde de boya bezemeli seramik grupları görülmektedir. Söz konusu bu boya bezemeliler krem astar üzerine kırmızı ve siyah renklerin hâkim olduğu geometrik motiflerden oluşmaktadır.

Tasmasor yerleşim alanında 2015 yılında da kazı çalışmaları gerçekleştirilir. Tasmasor II olarak adlandırılan kazı çalışmalarında çok sayıda boya bezemeli seramikler ele geçmiştir. Söz konusu seramikler krem ve devetüyü astar üzerine açık ve parlak kırmızı renklerin yer aldığı kalın bant motifleri ile geometrik yer almaktadır²⁵⁶. Yine bu mal grubu ve boya bezeme örneği Alaybeyi' nin devetüyü astarlı boya bezemeli seramikleriyle yakın benzerlik içerisinde.

Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi içerisinde GDÇ' ye ait verilerin ele geçtiği diğer bir kültürel alan ise Yukarı Aras Havzası' dır (Pasinler Ovası). Bölgenin önemli anahtar merkezi Sos Höyük' tür. Geç Kalkolitik' ten Orta Çağ' a kadar yerleşim izlerinin tespit edildiği Sos' ta, Demir Çağı tabakaları Sos II' ye denk gelmektedir. Konumuzu ilgilendiren tabakalar ise Sos IIb Geç Demir Çağı (MÖ 850/750-300) ve Sos IIc Akhaimenid (MÖ 300-200) olarak tanımlanmıştır²⁵⁷. Sos' ta GDÇ' ye ait tarihsel veriler tespit edilmiş olsa da arkeolojik veriler oldukça sınırlıdır. Fakat yine de dönemi aydınlatan bazı veriler bilim dünyasına sunulmuştur. Sos Höyük' ün GDÇ' ye ait verileri L13 alanında yer alan Hellenistik Dönem taban döşemesinin alt seviyesinden ele geçmiştir. GDÇ verileri daha çok seramik buluntularla temsil edilir. Dönemin seramikleri dışa çekik düz ağız kenarlı, kırmızı astarlı gri bir kâse ile açıkılı koyu kahverengi, nokta bezemeli parçalardan oluşmaktadır²⁵⁸. Ayrıca metal kapların öncüleri olarak tanımlanan *loplu kaseler ile loplu gövde parçaları* yine GDÇ seramikleri olarak tanımlanmıştır²⁵⁹. Bu bilgiler doğrultusunda, Sos Höyük' te ki GDÇ' ye ait kırmızı astarlı gri bir kâse

²⁵⁶ Özdemir, 2019, 383-402.

²⁵⁷ Sagona, vd. 2003, 104/Table 1.

²⁵⁸ Kalkan 2012, 69-70

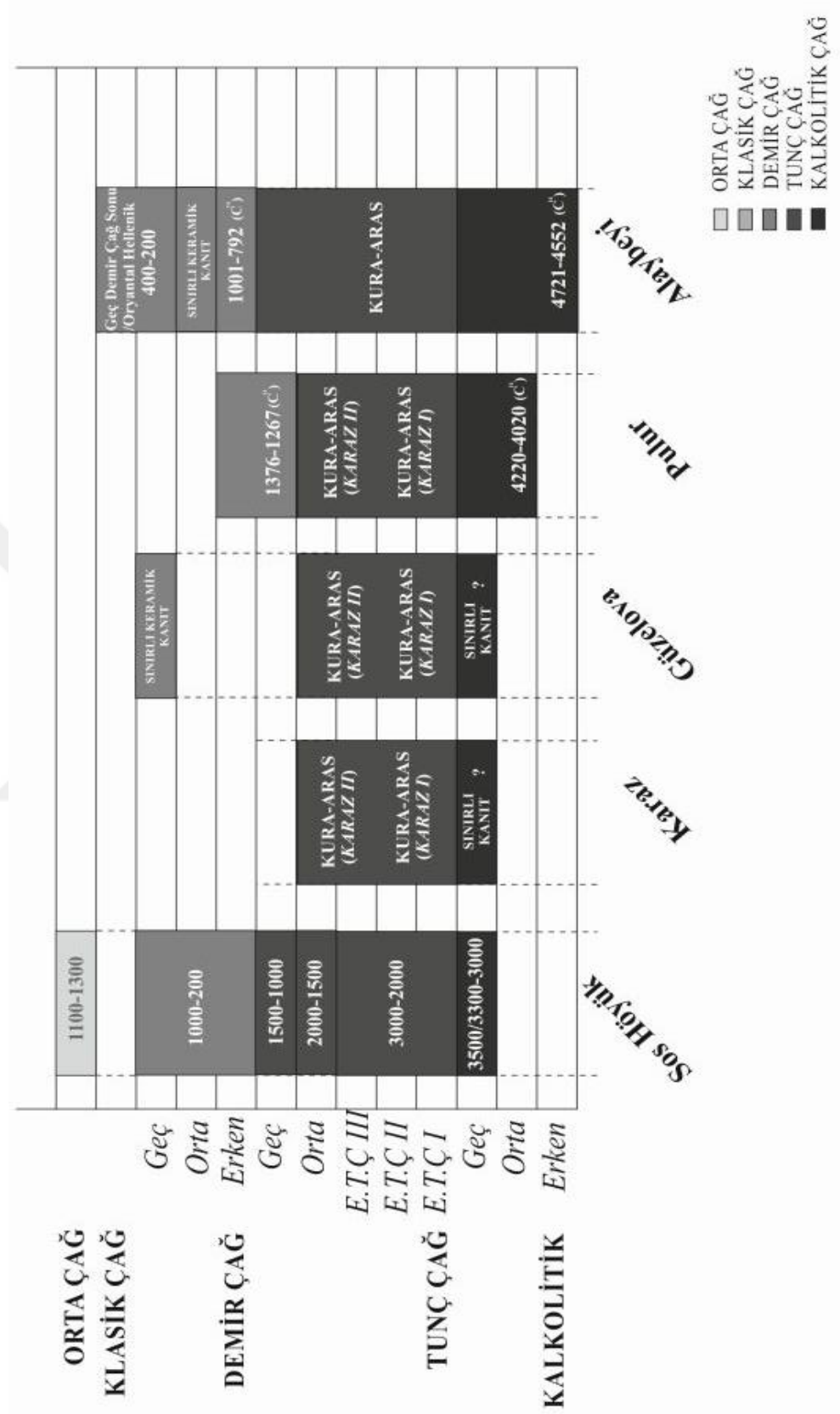
²⁵⁹ Kalkan 2012, 70

örneğini Alaybeyi'nden ele geçen *kırmızı/kırmızımsı kahverengi omurgalı kaseler* ile karşılaştırabiliriz.

Van Gölü Havzası ile Ağrı Dağı ve çevresinde gerçekleştirilen çalışmalarda GDC'ye ait önemli merkezler tespit edilmiştir²⁶⁰. Yapılan çalışmalarda daha çok Akhaimenid Dönemi ile ilişkilendirilen ve *Triangle-Festoon Ware* olarak adlandırılan krem veya açık renkteki astar üzerine kırmızı, kahverengi ve siyah renklerle yapılmış, üçgen, fisto, bant, zikzak gibi geometrik motifler ile hayvan motiflerinin yer aldığı seramik grupları tespit edilmiştir. Fakat söz konusu bu seramik gruplarından Alaybeyi'nde rastlanmamıştır.



²⁶⁰ A. Özfırat, “Van Gölü Havzası ve Ağrı Dağı’nda Akhaimenid Dönemi: Karagündüz Höyüğü Kazısı ve Yüzey Araştırması Merkezleri (2019). Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi Geç Demir Çağı Kazı ve Yüzey Araştırması Verilerinin Genel Bir Değerlendirilmesi” / A General Evaluation of the Late Iron Age Excavations and Surveys in the Northeastern Anatolian Region, *Orta ve Doğu Anadolu: Geç Demir Çağı, Post-Urartu, Med ve Akhaimenid İmparatorlukları*, (Eds. A. Özfırat, Ş. Dönmez, M. Işıklı, M. Saba), Ege Yayınları, İstanbul 2019, 263-323.



Şekil 76. Erzurum'da Kazısı Yapılan Önemli Yerleşimlerin Karşılaştırmalı Kronolojik Tablosu

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Antik dönem toplumlarının kimliğini ortaya koyan en önemli kültürel varlıkların başında seramikler gelmektedir. Bu maddi kültür kalıntıları, bir kez şekillendirilip pişirildikten sonra günümüze kadar gelerek, ait olduğu toplumun sosyal, kültürel, dinsel ve ekonomik yapısını anlamamıza kolaylık sağlamaktadır. Bu bakımdan söz konusu bu seramikler geçmişten izler taşıyan mektuplar gibidir. Bu çalışma kapsamında, Alaybeyi Höyüğü'nden ele geçen Demir Çağ seramikleri ele alınmış ve 3000' e yakın seramik parçası değerlendirilmiştir. Söz konusu seramikler 2,61 m kalınlığında bir kültür katmanından ele geçmiştir. Gerek C¹⁴ sonuçları gerekse mimari ve diğer küçük buluntular, bu kültür katmanının Demir Çağı olarak tarihlendirilmesi gerektiğini göstermiştir.

Anadolu'nun Demir Çağı'nda cevap bekleyen soruları bünyesinde barındıran bölgelerden biri de Kuzeydoğu Anadolu'dur. Doğu Anadolu'dan Kafkaslara açılan ve bir koridor niteliği taşıyan bölgenin her ne kadar arkeolojik potansiyeli yüksek olsa da araştırma yetersizliğinden birçok sorunsalı beraberinde getirmiştir. Bu tez çalışmasında Alaybeyi Höyüğü'nden elde edilen veriler ışığında kısmen de olsa bazı sorulara cevap aranmaya çalışılmıştır.

Alaybeyi Höyüğü Demir Çağı seramikleri, alandan elde edilen C¹⁴ sonuçlarına göre değerlendirilmiştir. Söz konusu seramikler ilk olarak mal gruplarına, daha sonra form ve bezeme gruplarına ayrılarak Alaybeyi Demir Çağı seramik repertuarı ortaya çıkarılmıştır. Yapılan çalışmalarda C¹⁴ e dayanarak tüm dönem için (EDÇ/ODÇ ve GDC), *kahverengi astarlı*, *kırmızı/kırmızımsı kahverengi astarlı*, *gri/siyah astarlı*, *devetüyü astarlı* ve *krem astarlı* olmak üzere beş ayrı mal grubu tespit edilmiştir. Bu mal grupları Kuzeydoğu Anadolu ve yakın civarı ile etkileşim içerisinde bulunan Elâzığ-Malatya ile Van Gölü Havzası-Hakkâri Yöresi'nde güvenilir sonuçlar veren çalışmalarla karşılaştırılarak değerlendirilmiş ve Alaybeyi'nin Doğu Anadolu Demir Çağı'nın seramik kültür bölgeleri içerisinde ki yeri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Son dönemde yapılan bir doktora tez çalışmasında Doğu Anadolu Bölgesi'nin kazı ve yüzey araştırmalarında tespit edilen EDÇ seramikleri yeniden değerlendirilmiş ve

seramik kültür bölgeleri çıkarılmaya çalışılmıştır²⁶¹. Söz konusu çalışmada Alaybeyi' ni de içerisine alan Erzurum Bölgesi, o dönemde yapılan çalışmalar da dikkate alınarak *koyu yüzlü seramik grubu* içerisine dahil edilmiştir. Bu tez çalışmasında ise başta Erzurum olmak üzere Kuzeydoğu Anadolu için yeni seramik kültür bölgeleri önerilebilir. Bu bakımdan değerlendirme kısmında detaylı olarak ele alınan mal gruplarının sınırlarını belirlemek yerinde olacaktır.

Alaybeyi Höyüğü' nün ilk mal grubu *kahverengi astarlı mallardır*. Yapılan değerlendirmelerde, bu mal grubunun tespit edildiği merkezler dikkate alınarak, güneyde Yukarı Fırat Havzası (Elâzığ-Malatya) başta olmak üzere, Van Gölü Havzası'nın güney ve batı kesimi ile Karasu Havzası (Tercan-Aşkale-Erzurum Ovaları) ve Yukarı Aras Havzası' nda (Pasinler Ovası) görülmektedir (**Şekil 77**). Oldukça geniş bir coğrafi alanda görülen bu mal grubu beraberinde tartışmaları da getirmiştir. Özellikle EDC ve ODC' de oldukça yaygın bir kullanım görmüş olan bu mal grubunun dönemsel ayrımını saptamak oldukça güçtür. *Kahverengi astarlı malları* gerek yüzey işlemleri gerekse de kesin tarihlleme (C¹⁴) yöntemleri ile bir kronolojik dizilime oturtabiliriz.

Bilindiği üzere Yukarı Fırat Havzası' nda (Elâzığ-Malatya), Hitit İmparatorluğu' na ait tabakalar bir yangınla son bulmuş, daha ince ve kaliteli seramiklerin yerini daha kaba ve ağız kenarı yiv bezemeli olan yeni bir seramik kültürüne ve yeni bir tarihsel sürece bırakmıştır. Özellikle bu değişim süreci bölgeden elde edilen C¹⁴ sonuçları ile de desteklenmiştir. Korucutepe' nin yangınla son bulan K tabakasından alınan C¹⁴ sonuçları MÖ 1150' yi göstermektedir²⁶². Bölgede yeni olan kahverengi seramik grubunun²⁶³ başlangıcını MÖ 12. yy' nin sonları olarak düşünebiliriz.

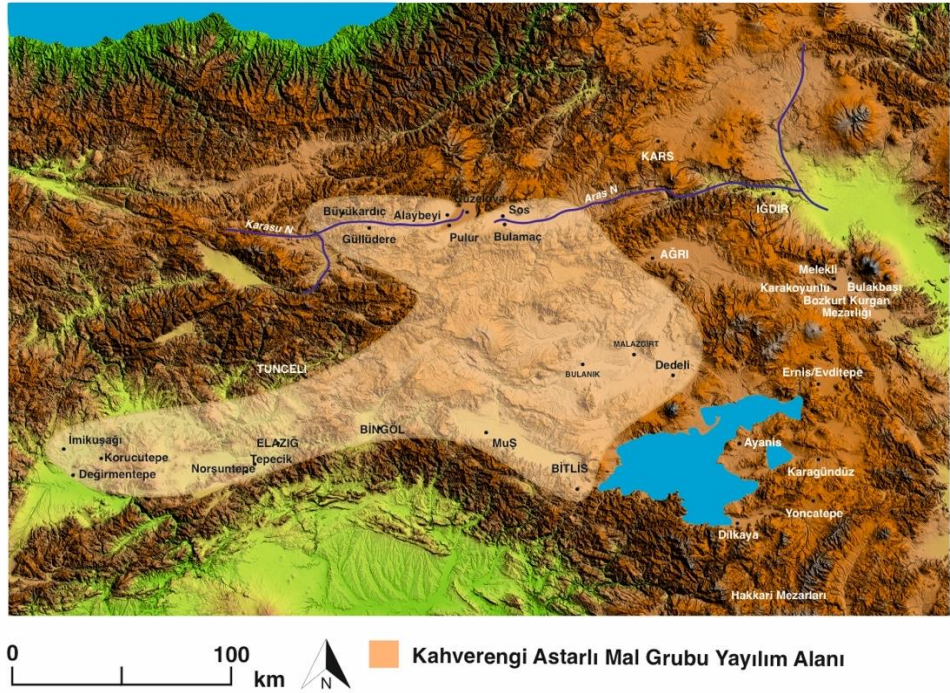
Yukarı Fırat Havzası' nda tespit edilen bu mal grubunu gerek form gerekse de zengin bezeme repertuarı (kazıma ve kabartma bezeme tekniğinde yapılmış motifler) ile Alaybeyi' nde de görebilmekteyiz. Özellikle C¹⁴ sonuçları ile desteklenen tabakalar bizlere önemli ip uçları sunmaktadır. Kahverengi astarlı mal grubunun bezemeli örnekleri ilk olarak **MÖ 908-811** ile **MÖ 895-797** yıllarını veren ve atölye olarak tanımlanan

²⁶¹ Ayaz, 2017, Har. VII.

²⁶² Loon, 1978, 6.

²⁶³ Araştırmacı tarafından bu mal grubu *ince kahverengi astarlı mal* olarak tanımlanmıştır (Bkz. Winn, 1980, 155-175.). Fakat son dönemde yapılan çalışmada bu mal grubunun da ele geçtiği bölge genelde kahve-kiremit kültür bölgesi içerisinde düşünülmüştür (Bkz. Ayaz, 2017, Har. VII). Bu çalışmada ise mal gruplarını sadeleştirerek *kahverengi astarlı mal grubu* olarak yeniden değerlendirilmiştir.

alanda tespit edilmiştir. Aynı mal grubunun tespit edildiği diğer bir alan ise E29 açmasıdır. Burada daha çok bezemeli örneklerden ziyade, bezemesiz örnekler yoğunluktadır. Buradan elde edilen C¹⁴ sonuçları **MÖ 752-682, MÖ 669-634 ve MÖ 628-613** tarihlerini sunmaktadır. Görüldüğü üzere Yukarı Fırat Havzası'nda MÖ 12. yy'ın sonunda görülemeye başlanan kahverengi astarlı mal grubu, Alaybeyi'nde MÖ. 10. yy' dan başlayarak MÖ. 7. yy' nin sonlarına kadar kullanım görmüştür. Bu bağlamda Alaybeyi Höyüğü' nü kahverengi astarlı mal gruplarının yayılım sınırları içerisine dahil edebiliriz.



Şekil 77. EDÇ / ODÇ Kahverengi Astarlı Mal gruplarının Dağılım Alanı

Seramikler her ne kadar toplumların, sosyal, kültürel, dinsel ve ekonomik yapısını bizlere sunmuş olsa da, seramikler üzerinden o topluma etnik bir kimlik kazandırmak oldukça tartışmalı bir konudur. Doğal olarak materyal kültürdeki her türlü değişim toplumun etnik yapısındaki değişimle ilişkilendirilebilir. Seramik gruplarının etnik halk gruplarıyla ilişkilendirilmesi arkeolojide her zaman dikkat edilen konuların başında gelmiştir. Özellikle yazısız toplumlar için bu tartışmalar çok daha kapsamlı ve karmaşık bir durumu ortaya çıkarır. Çünkü verilerin gerçekliği ancak yazılı kaynakların sayısının artmasıyla sağlanır. Bu bakış açısıyla öne çıkan soru şudur; çalışma bölgesini oluşturan topraklar acaba hangi etnik halk grubuna ya da politik yapıya aitti? Bu konuya geçmeden

önce, bu problemin ana aktörü olan seramik gruplarından ve yayılım coğrafyasından bahsetmek yerinde olacaktır.

Bugüne kadar Kuzeydoğu Anadolu hattı boyunca yüzey araştırmaları gerçekleştirilmiş ve özellikle kırmızı astarlı ve açıkli seramik parçaları etnik bir kimliğe büründürülerek “Urartu” ile özdeşleştirilmiştir. Fakat bu sorunun aydınlatılmasında Alaybeyi önemli veriler sunmaktadır.

Alaybeyi’ nin ikinci ana seramik grubunu *kırmızı/kırmızımsı kahverengi astarlı mal gurubu* oluşturur. Bu mal grubu hem form hem de bezeme tekniği (kabartma ve kazıma) ve motif türleri (üçgen, eşkenar dörtgen, yatay-dikey çizgiler, zikzak, kum saati, gamalı haç, yiv, çentik) açısından oldukça zengin bir repertuvar sunar. *Kırmızı/kırmızımsı kahverengi astarlı mal gurubu* Alaybeyi Höyüğü’nün Erken Demir Çağı tabakasında yer alan ve *Kuyu 1* olarak adlandırılan alandan ele geçmiştir. Buradan alınan örnekler üzerinde gerçekleştirilen C¹⁴ analiz sonuçları **MÖ 1001- MÖ 844** tarih aralığını vermiştir. Söz konusu seramik parçalarının ele geçtiği diğer bir alan ise höyüğün doğusunda bulunan ve “atölye” olarak adlandırılan bölümdür. Bu alandan alınan iki farklı C¹⁴ sonucu ise **MÖ 908-811** ile **MÖ 895-797** tarihlerini işaret eder. Görüldüğü üzere, *kırmızı/kırmızımsı kahverengi astarlı mal gurubu*, Alaybeyi özelinde MÖ 11. yy’ nin sonundan MÖ 8. yy’ nin başlarına kadar varlığını sürdürmüştür.

Kırmızı/kırmızımsı kahverengi astarlı mal gurubunun yayılım sınırlarını incelediğimizde Karasu Havzası’ ndan başlayarak (*Tercan Ovası/Büyükardıç, Aşkale Ovası/Güllüdere, Erzurum Ovası/Alaybeyi*), Yukarı Aras Havzası (*Pasinler Ovası Sos Höyük, Bulamaç Höyük*), Orta Aras Havzası (*Doğubayazıt Ovası/Bozkurt Mezarlık Alanı, Ağrı ve civarı yüzey araştırmaları*), Muş/Bulanık, Van Gölü Havzası (*Karagündüz Nekropolü, Yamcatepe Nekropolü, Ernis/Evditepe, Dilkaya*) ve Hakkari Yöresi’ ni de (*M2 Mezarlığı*) içerisine alan oldukça geniş bir coğrafyada yayılım bulmuştur (**Şekil 78**). Söz konusu mal grubu özellikle Van Gölü Havzası’ ndaki yerleşimlerde kiremit astarlı mallar olarak tanımlanmıştır. Fakat her iki mal grubunda terminolojik ifadeden başka bir ayırım söz konusu değildir. Bu mal GTÇ/EDÇ’ nin sonu ve ODÇ’ nin geçiş evresine tarihlendirilmiş ve “*Urartu dönemindekilerle benzer olmamakla birlikte teknik ve görünüm olarak daha farklı kalın bir koyu kiremit rengi astara sahiptirler*” şeklinde

yorumlanmıştır²⁶⁴. Görüldüğü üzere Alaybeyi' ndeki tarihlemeyi dikkate aldığımızda bu mal grubunun Urartu öncesinde de var olduğunu söyleyebiliriz²⁶⁵.

Bölgede Urartu öncesine ait herhangi bir yazılı veri olmadığından dolayı *kırmızı/kırmızımsı kahverengi astarlı mal gurubunun* hangi etnik gruba ait olduğunu belirlemek oldukça zordur. Fakat bölgenin politik gücünü ve oluşumunu anlamak bizleri biraz daha aydınlatacaktır.

Kuzeye yönelik ilk sefer, Urartu' nun kurucu kralı Minua ile başlar. Kralın yıllıklarından öğreniyoruz ki; Orta Aras Havzasında bu dönemde *Erkua/Erikua/İrkua*²⁶⁶ isimli yerel bir ülke veya kabile bulunmaktadır. Yine Minua yazıtları Yukarı Aras Havzasında ise *Diauehi*²⁶⁷ isimli bir ülke ve krallıktan söz eder. Kral Minua'nın ardından oğlu I. Arğişti söz konusu bölgeye dönük seferlere devam eder. Yine kral Arğişti yıllıklarında *Eriahi* ve *Diauehi*²⁶⁸ gibi yerel ülke ve krallık isimlerinden söz edilmektedir. Aras Havzası'na ve biraz daha kuzeye yönelik seferler yapan II. Sarduri'nin yazıtlarında *Etiuni*, *Eriahe/Eriahi* ve *Qulha* gibi ülke ve krallıklardan söz edilmektedir²⁶⁹.

Görüldüğü üzere Urartu Krallığı'nın kuzeye yapılan seferlerinde Aras Havzası (Yukarı ve Orta Aras) her zaman önemli bir konuma sahip olmuştur. Özellikle bölgenin tarım ve hayvancılık potansiyeli Urartu'nun bölgeye yönelmesinde etkili olmuştur²⁷⁰. Nitekim yazıtlarda da görüldüğü üzere bu bölgede *Erkua*, *Diauehi*, *Eriahi*, *Etiuni* ve *Qulha* gibi isimler, bölgenin politik yapısını şekillendiren figürler olarak karşımıza çıkmaktadır.

²⁶⁴ Özfiat 2007, 146; Özfiat 2008, 203; Özfiat 2009, 353.

²⁶⁵ Mehmet Işıklı, Mehmet Ali Özdemir , “North-Eastern Anatolia And The Middle Iron Age Puzzle”, yayında

²⁶⁶ UKN I-II Urartskie Klinoobraznye Nadpisi I-II.

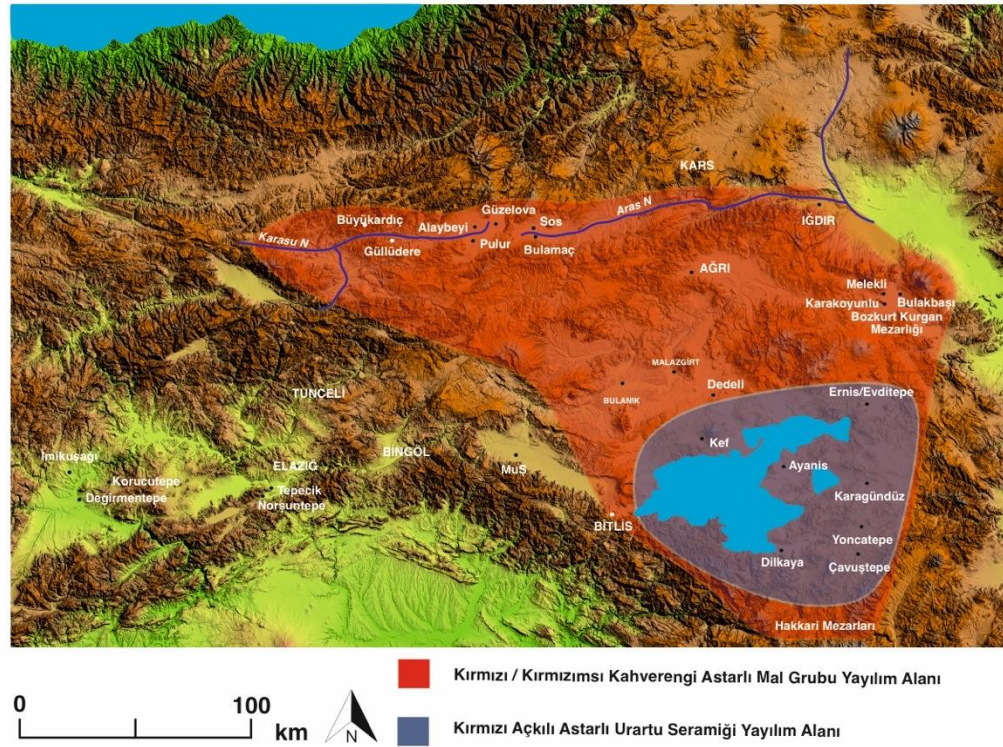
²⁶⁷ Yazılıtaş Kaya Yazıtından Kral Menua'nın Diauehi Ülkesi Kralı Utuburşini'yi dize getirdiğinden bahseder. Bkz. CTU I: no. A 5-3, s.t: 25, s. 189-191.

²⁶⁸ Köroğlu Pasinler Ovasını da içerisine alan Çoruh vadisine kadar olan bölümü Diauehi'nin sınırları olarak kabul ederken (Kemalletin Köroğlu, “Urartu Krallığı'nın Kuzey Yayılımı ve Qulha Ülkesinin Tarihi Coğrafyası”, *Belleten* LXIV/241, Ankara 2001, 720), Burney de yine Pasinler ovasını içine alan bölümden Aşkale Tercan arasına kadar olan bölümü Diauehi'nin sınırları olarak düşünmektedir (Burney and Lang,” The Peoples of the Hills: Ancient Ararat and Caucasus, 136).

²⁶⁹ Kemalletin Köroğlu, “Urartu Krallığı'nın Kuzey Yayılımı ve Qulha Ülkesinin Tarihi Coğrafyası”, *Belleten*, LXIV/241, Ankara 2001, 717-741.

²⁷⁰ Mehmet Işıklı, “Urartu Devletinin Kuzey Yayılım Sürecinde Aras Havzası”, *Tarih ve Kültür Ekseninde Orta Aras Havzası Uluslararası Sempozyumu 17-19 Kasım 2016 Nahçıvan*, Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2018, 3-23.

Yukarıda da bahsedildiği gibi Urartu öncesinde ve Urartu döneminde bölge, yerel krallıklar halinde yönetiliyordu. Bu bakımdan *kırmızı/kırmızımsı kahverengi astarlı mal gurubu* tek bir krallığı ait olabileceği gibi birçok krallığın ortak ürünü de olabilir. Nitekim Güney Kafkasya’ da yapılan çalışmalarda buna benzer siyah açkılı mal grupları yerel ürün olarak tanımlanmış (Lchashen-Metsamor MÖ 9-8. yy) ve *Etiuni* krallığının ürünü olarak tanıtılmıştır²⁷¹.



Şekil 78. EDÇ / ODÇ Kırmızı/Kırmızımsı Kahverengi Astarlı Mal grupları ile Urartu Seramiğinin Yayılım Alanı

Bir kültürün yayılım alanını belirlemede seramik buluntular bizlere rehberlik etmektedir. Kültürün ilk çıkış yaptığı coğrafya, geçiş güzergahları ve kültürün ulaştığı son noktayı belirlemede yine bizlere seramikler bulgular yardımcı olur. Bu bakımdan Alaybeyi’ nin üçüncü mal grubu olan *gri/siyah astarlı mal grubu* bu konuda bizleri aydınlatmaktadır. Söz konusu mal grubu form ve bezeme tekniği (baskı tekniği, kazıma tekniği ve açkılı bezeme tekniği) açısından oldukça zengindir. Bu mal grubunun tespit edildiği alan höyüğün doğusundaki “atölye” olarak adlandırılan bölümdür. Bu alandan

²⁷¹ H. Avestiyan, “Avestiyan, P., Lchashen-Metsamor V-VI: The Impact of Local and Urartian Ceramics in Iron Age Armenia” *Araxes* I, 157 – 180.

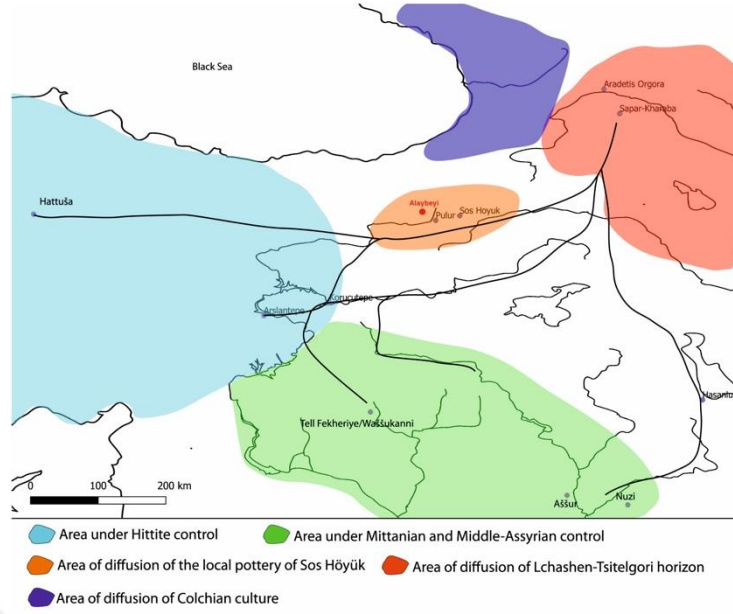
elde edilen C¹⁴ sonuçları **MÖ 908-811** ile **MÖ 895-797** tarihlerini vermiştir. Bu bakımdan *gri/siyah astarlı mal grubunu* MÖ 10-9. yy arasına tarihleyebiliriz.

Gri/siyah astarlı mal gurubunun yayılım sınırlarını incelediğimizde Karasu Havzası'ndan başlayarak (*Tercan Ovası/Büyükardıç, Aşkale Ovası/Güllüdere, Erzurum Ovası/Alaybeyi-Güzelova-Pulur*), Yukarı Aras Havzası (*Pasinler Ovası Sos Höyük, Bulamaç Höyük*), Orta Aras Havzası (*Doğubayazıt Ovası/Bozkurt Mezarlık Alanı, Ağrı ve civarı yüzey araştırmaları*) ve Güney Kafkasya'ya kadar oldukça geniş bir alanda yayılım bulmuştur (**Şekil 80**). Yayılım coğrafyası içerisinde daha çok baskı ve kazıma tekniğinde yapılmış bezeme türleri görülmektedir. Fakat bahsi geçen coğrafya içerisinde herhangi bir örneğine rastlayamadığımız bir bezeme örneği var ki, şu ana kadar olan veriler ışığında sadece Alaybeyi'nde karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu bezeme türü *açkı bezemeli* seramiklerdir. Açkı bezeme tekniğinde yapılmış olan seramik gruplarını Güney Kafkasya'da GTÇ'ye tarihlendirilen mezarlık alanlarında görebilmekteyiz. Bu bakımdan Alaybeyi sakinlerinin Güney Kafkasya ile ilişki içerisinde olduğunu düşünebiliriz. Bu ilişki ağının siyasi mi, kültürel mi yoksa ticari bir ilişki mi olduğunu belirlemek şimdilik zordur. Fakat son dönemde yapılan bir çalışmada Güney Kafkasya/Mezopotamya ve Orta Anadolu arasındaki ilişki ağı kurulmaktadır. Özellikle Saphar-Karaba'daki²⁷² bir mezarda bulunan Mitanni Mührü ile Aradetiş Gora'da²⁷³ ele geçen ve benzeri Hattuşa'da görülen taş kalıp örnekleri bu ilişki ağının kanıtları olarak sunulmuştur. Söz konusu ilişki ağı rotasında, Alaybeyi'nde *açkı bezemeli* seramik gruplarının ortaya çıkmasından önce, GTÇ verilerinin ele geçtiği Sos Höyük ve Pulur Höyük düşünülüyordu²⁷⁴. Fakat özellikle Güney Kafkasya kökenli olan bu *açkı bezemeli* seramik gruplarını düşündüğümüzde Güney Kafkasya ile Hattuşa arasındaki ilişki ağında Alaybeyi'nin de önemli bir yere sahip olabileceğini düşünebiliriz (**Şekil 79**).

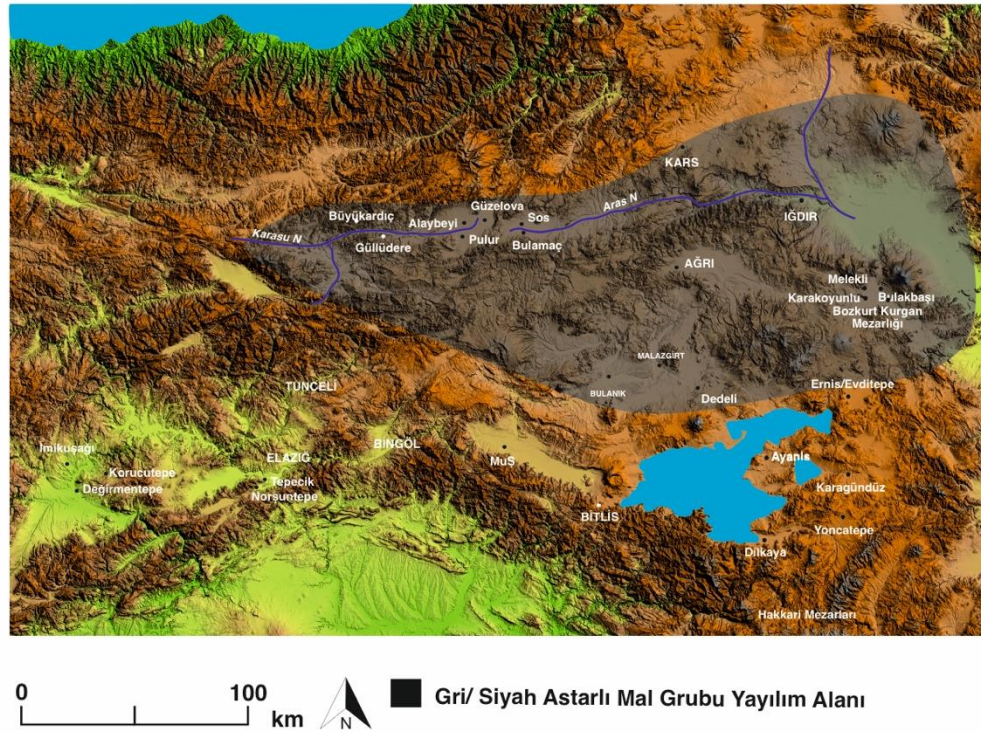
²⁷² Narimanishvili, 2010, pl. XXII 1

²⁷³ Rova, 2016, fi g.1-2.

²⁷⁴ Bianchi, 2020, 201-222



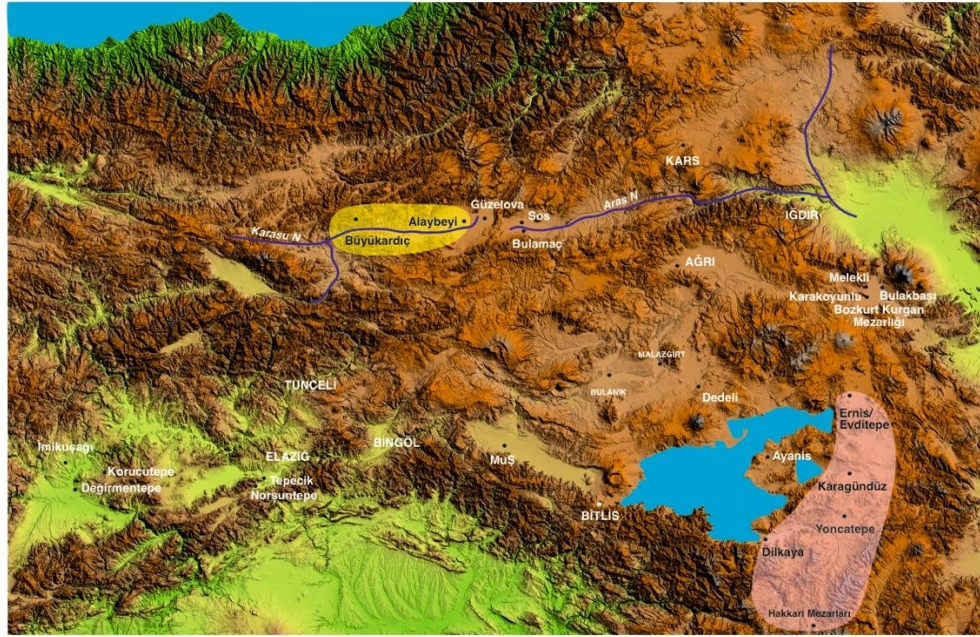
Şekil 79. Geç Tunç Çağında Güney Kafkasya ve Doğu Anadolu Bölgesi ile Kültürel İlişkileri Gösteren Harita (Bianchi yeniden düzenlenmiştir: Bkz Bianchi 2020; Fig:5)



Şekil 80. EDÇ / ODÇ Gri / Siyah Astarlı Mal Gruplarını Dağılım Alanı

Her ne kadar seramik buluntular farklı coğrafyalardaki ilişkiler sonucunda gelişmiş olsa da bulunduğu coğrafyanın yerel özelliklerini de taşımaktadır. Bu bakımdan Alaybeyi' nin *devetüyü astarlı mal* grupları önemlidir. Söz konusu mal grubu çoğunlukla

MÖ 908-811 ile **MÖ 895-797** tarihlerini veren “atölye” alanından ele geçmiştir. Bu mal grubu Doğu Anadolu Bölgesi’nde bugüne kadar yapılmış olan çalışmalarda daha çok Van Gölü Havzası ve Hakkâri Yöresi ile Karasu Havzası’nda (Tercan Ovası) tespit edilmiştir (**Şekil 81**). Özellikle Van Gölü Havzası ve Hakkâri Yöresi’nden ele geçen bu mallar, Alaybeyi örneklerinden farklıdır. Tamamı çark yapımı olan mallar, orta kum katkılı, hafif açıkılı ya da ağırsızdır. Alaybeyi’nin *devetüyü* *astarlı mal* grupları ise tamamen açıkılı ve astarlı, bazı örneklerde ise kazıma tekniğinde yapılmış çizi bezemeler görülmektedir. Mal grubunun benzer örneklerine Tercan Ovasında yer alan ve tek evreli EDC yerleşimi olan Büyükardıç’ta görmekteyiz. Bu bakımdan *devetüyü* *astarlı mal* gruplarını Karasu Havzası’na (Erzurum Ovası, Tercan Ovası) özgü yerel ürünler olarak düşünebiliriz.

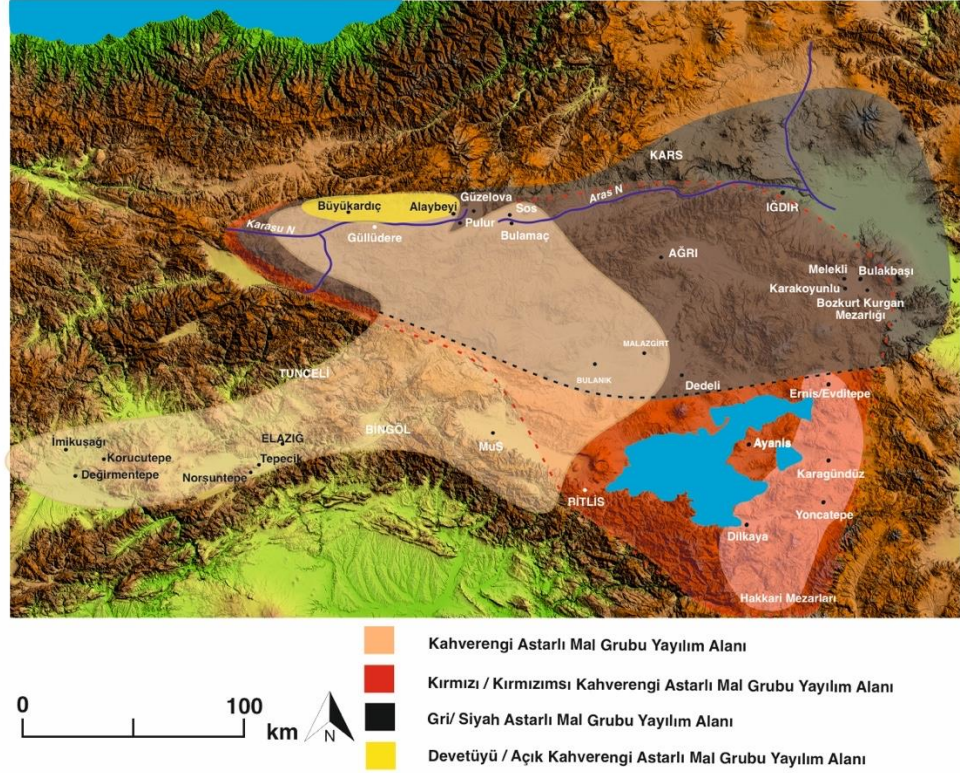


Şekil 81. EDC / ODÇ Devetüyü Astarlı Mal Grupları ile Pembe / Devetüyü Mal Gruplarının Dağılım Alanı

Alaybeyi Höyüğünde GDC’ e sürecine ait sınırlı da olsa seramik grupları tespit edilmiştir. GDC seramik mal grupları daha çok dönemin moda anlayışı olan boya bezemeli malzemelerden oluşmaktadır. Boya bezemeli grup içerisinde en dikkat çeken

ise ışın/şua motifleridir. Işın/şua motifi daha çok Orta Anadolu' nun boya bezemeli Demir ağı seramiklerinde görülen motiflerle yakın benzerlik içerisindedir.

Sonuç olarak Karasu Havzasında (Erzurum Ovası) yer alan Alaybeyi Höyüğü zellikle Demir ağı sürecinde önemli seramik kültür bölgeleri içerisinde yerini almıştır (**şekil 82**). Alaybeyi sakinlerinin hem güneyli halklarla hem de kuzeyindeki Güney Kafkasya ile ilişki içeresinde olduğunu düşünebiliriz. Unutulmamalıdır ki yukarıda detaylı olarak aktarılan bilgiler iki sezonda 36 x 10 m genişliğindeki dar bir koridor alanında yapılan çalışmalar sonucunda elde edilmiştir. Hiç şüphesiz, daha detaylı bilgilere Alaybeyi Höyüğü' nde daha geniş alanda ve daha uzun süreli yapılacak çalışmalar neticesinde ulaşılabilecektir.



şekil 82. Tüm Mal Gruplarının Dağlım Alanı

KAYNAKÇA

- Altunkaynak, G., Özdemir, M. A., “Erzurum Ovası Alaybeyi Höyüğü: Demir Çağı Tabakaları”, Karaz’dan Büyük İskender’e Erzurum Ovasında Yeni Bir Keşif Alaybeyi Höyük, (Edt: Gülşah Altunkaynak), , Bilgin Kültür Sanat, 2019, 183-275
- Altunkaynak, G., 2019. “Karaz’dan Büyük İskender’e Erzurum Ovası’nda Yeni Bir Keşif Alaybeyi Höyük, Bilgin Kültür Sanat, Ankara
- Arsebük, G. Korfmann, M., “Tülintepe Kazılarında Sapan Taneleri Toplu Buluntusu 1972”, *Keban Projesi 1972 Çalışmaları*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Keban Projesi Yayınları Seri I. No.5, 1976, 134-144
- Avestiyan, H., “Avestiyan, P., “Lchashen-Metsamaor V-VI: The Impact of Local and Urartian Ceramics in Iron Age Armenia” *Araxes*, I, 2021, 157 – 180.
- Ayaz, G., "Doğu Anadolu Erken Demir Çağ Çanak Çömlek Kültür Grupları", *Seramik Araştırmaları Dergisi*, 2020, 54-79.
- Ayaz, G., *Doğu Anadolu Bölgesi Erken Demir Çağ Çanak Çömlek Kültür Bölgeleri: Gelişimleri, Sınırları, Çanak Çömlek Grupları ve İlişkileri Çerçevesinde Değerlendirilmesi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2017.
- Ayyıldız, Nihal, *Van-Yoncatepe Sarayı Çanak Çömlek Parçalarının Değerlendirilmesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul 2006.
- Badalyan, R.S., Edens, C., Gorny. R., Kohl, P.L., Stronach, D., Tonikyan, A.V., Hamayakjan, S., Mandrikjan, S., Zardarjan, M., “Preliminary Report on the 1992 Excavations at Horom”, *Armenia*, Iran Vol. 31, 1993, 1-24
- Bartl, Karin, “Die Frühe Eisenzeit in Ostanatolien und Ihre Verbindungen zu den Benachbarten Regionen”, *Baghdadar Mitteilungen*, 25, 1994, 473-518.
- Bartl, Karin, “Eastern Anatolia in the Early Iron Age”, *Migration and Kulturtransfer*, (eds. Ricardo Aichmann and Hermann Parzinger), Berlin 2001, 383-410.

- Baxşeliyev, V., *Azerbaycan Arxeologiyası, Bakû: Azerbaycan Milli Elemler Akademiyası, Naxçıvan Bölmesi* 2006.
- Belli, O.- Konyar, E., *Doğu Anadolu Bölgesinde Erken Demir Çağ Kale ve Nekropolleri, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2003.*
- Belli, Oktay ve Konyar, Erkan, “Excavations at Van-Yoncatepe Fortress and Necropolis”, *Tel Aviv*, 28, 2001, 169-212.
- Bianchi, F., “Southern Caucasus and Eastern Anatolia in the Late Bronze. A. Combined Approach to the Study of the Connections Between These Two Areas”, *Tarih Boyunca Anadolu Gürcistan İlişkileri, Anadolu-Kafkasya İlişkileri Araştırmalar Dizisi I* (Ed. Işıklı, M. vd), Ankara 2020, 201-222.
- Biber, H. Muş Bulanık’ta Demir Çağ Merkezleri Taner Tarmağana Armağan (Ed. Tekin vd.), Ege Yayınları, İstanbul, 2013, 79-100
- Biber, H., Çavuşoğlu, Erdoğan, S., “Muş İli ve İlçeleri Arkeolojik Yüzey Araştırmaları 2010 Yılı Araştırmaları Bulanık Malazgirt”, *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 3(24), 2012, 373-402.
- Bilgi, Ö., “Köşkerbaba Kazıları”, *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi*, (Ed. Oktay Belli), Ankara, 2000, 133-139.
- Biscione, R., “The Distribution of pre- and Protohistoric Hillforts in Iran”, *Studi Micenei ed Egeo-Anatolici*, 51, 2009, 123-143.
- Bokovenko, N.A., “Scythian Culture in the Altai Mountains”, *Nomads of the Eurasian Steppes in the Early Iron Age*, Berkeley 1995.
- Bossert, Eva-Maria, *Die Keramik Phrygischer Zeit von Boğazköy, Funde aus den Grabungskampagnen 1906, 1907, 1911, 1912, 1931-1939 und 1952-1960*, Berlin 2000.
- Bothmer, von D., “a Greek and Roman Treasury” *The Metropolitan Museum of art Bulletin, New Series*, 42(1), 1984, 1-72.
- Burney, C. A., “Uartian Fortresses and Towns in the Van Region”, *Anatolian Studies*, 7, 1957, 37-53.

- Burney, C. Lang, D.M., "The People of the hills, Ancient Ararat and Caucases", *International Journal of Middle East Studies*, 8(1), 1971.
- Burney, C., "Contact and Conflict in North-western Iran", *Iranica Antiqua XXIX*, Festschrift K. Schippmann I, Gent, 1994, 47-62.
- Çilingiroğlu, A., Salvini, M., *Ayanis I Ten Years' Excavations at Rusaşinili Eiduru-kai 1989-1998*, Roma 2001.
- Çilingiroğlu, A., "Van Dilkaya Höyüğü, 1984 Kazıları", *VII. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 1986, 151-162
- Çilingiroğlu, A., "Van-Dilkaya Höyüğü Kazısı", *IX. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 1988, 229-248.
- Çilingiroğlu, A., "Urartu Krallığı Tarihi ve Sanatı", *Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı*, İzmir 1997.
- Çilingiroğlu, A., Derin, Z., "Van-Dilkaya Kazısı, 1990", *XIII. Kazı Sonuçları Toplantısı*, I, Ankara 1992, 403-422.
- Çilingiroğlu, A., "The Early Iron Age at Dilkaya", *Anatolian Iron Ages*, II, (Ed. A. Çilingiroğlu and D. H. French), Ankara 1991, 29-38.
- Çilingiroğlu, Altan, "Van-Dilkaya Höyüğü Kazıları Kapanış", *XIV. Kazı Sonuçları Toplantısı*, I, Ankara 1993, 469-492.
- Çokay Kepçe S., "Anadolu' da Bulunmuş Pişmiş Toprak Akhaimenid Kâse ve Phialeler: Genel Bir Değerlendirme", *Persler Anadolu' da Kudret ve Görkem* (Ed. Kaan İ. vd) Yapı Kredi Yayınları, 2017 224-235.
- Danti, M., "Evidence from the Reanalysis of Hasanlu Tepe Periods V and VI", *The Bronze Age-Iron Age Transition in Northwestern Iran- 6th International Congress on the Archaeology of the Ancient Near East*, Rome, 5th-10th May 2008, Sapienza Università di Roma, Rome 2008.
- Dolukhanov, P., *Eski Ortadoğu'da Çevre ve Etnik Yapı*, Translated by Suavi Aydın, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 1998.
- Duru, R., "Değirmentepe Kazısı, 1973", *Keban Projesi 1973 Çalışmaları*, Seri I, No. 6, Ankara 1979.

- Emre, K., “Altıntepe Urartu Seramiği”, *Belleten* 33, Ankara 1969, 291 – 301.
- Erdem, A., Ü., *Doğu Anadolu’ da Demir Çağ Yivli Keramik Geleneği*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı, İzmir 2009.
- Erdem, A., Ü., “Van Gölü Havzası’ nda Bulunan Demir Çağ Yivli Çanak Çömleğinin Urartu Kalelerindeki Varlığı” *Altan Çilingiroğlu’ na Armağan Urartu Krallığına Adanmış Bir Hayat* (ed. H. Sağlamtimur vd.), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 299-307, 2009.
- Erdem, A., Ü., “ Regional Variations in Iron Age Grooved Pottery in Eastern Anatolia” *Anatolian Iron Ages 7 The Proceedings of the Seventh Anatolian Iron Ages Colloquium Held at Edirne, 19-24 April 2010* (ed. A. Çilingiroğlu, A. Sagona), ANES 39, Paris 2012, 113-130
- Esin, U., “Tepecik Kazısı, 1969”, *Keban Projesi 1969 Çalışmaları*, Seri I, No. 2, Ankara, 1971, 107-115.
- Esin, U., *Tepecik Kazısı*, Keban Projesi 1970 Çalışmaları, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Keban Projesi Yayınları Seri I. No.3, 1972, 139-158
- Esin, U., *Tepecik Kazısı*, Keban Projesi 1972 Çalışmaları, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Keban Projesi Yayınları Seri I. No.5, 1976, 101-118
- Genz, H., “Iron Age Pottery from Çadır-Höyük”, *Anatolica XXVII*, 2001, 159-170, 264.
- Guarducci, G., “Nairi Lands: The Identity of the Local Communities of Eastern Anatolia, South Caucasus and Periphery During the Late Bronze and Early Iron Age”, *A Reassessment of the Material Culture and the Socio-Economic Landscape*, Oxbow Books 2019.
- Güneri, S., “Erzurum Çevresindeki Höyüklerin Yüzey Araştırması”, *5.Araştırma Sonuçları Toplantısı*, II, Ankara 1988, 45-76.
- Güneri, S., “1987 Erzurum Sos Höyük Kazıları ve 1985-1997 Yılları Arasında Erzurum Çevresinde Yapılan Arkeolojik Çalışmalar Işığında, Son Tunç Erken Demir Çağında Doğu Anadolu-Kafkasya-Orta Asya Arasındaki Kültürel İlişkiler”, *Olba V*, Kaam Yayınları, Mersin 2002a, 1-58.

- Güneri, S., Cultural Connections Between Anatolia and Caucaus-CentralAsia during the Late Bronze-Early Iron Age, in the light of the Sos Höyük excavations, 1987 and north-eastern Turkey Surveys, carried out between 1985-1997”, *Anatolia Antiqua*, X, 2002 b, 1-77
- Güneri, S., “Erzurum Bulamaç Höyük Kazıları 2001-2002 Yılı Çalışmalarına Ait Rapor”, *Arkeoloji, Anadolu & Avrasya*, 1, 2005.
- Güneri, S., Erkmen, M. Gönültaş, B., Korucu, H., “Erzurum Bulamaç Höyük Kazıları, 2002 Yılı Çalışmaları”, *25. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 2004, 207-214
- Gür, B., *Tunç Çağı’nı Sona Erdiren Halklar-Deniz Kavimleri*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2012.
- Hauptmann, H., “Norşun Tepe Kazıları 1969”, *Keban Projesi 1969 Çalışmaları*, Seri I, No: 2, ODTÜ Keban Projesi Yayınları, Ankara 1971.
- Hauptmann, H., “Norşun Tepe Kazıları 1970”, *Keban Projesi 1970 Çalışmaları*, Seri I, No: 3, Ankara, ODTÜ Keban Projesi Yayınları, 1972.
- Hauptmann, H., “Norşun-Tepe 1968 Kazıları Ön Raporu”, *1968 Yaz Çalışmaları*, Seri I, Yayın: I, Ankara, ODTÜ Keban Projesi Yayınları, 1970, 103-113.
- Hauptmann, H., *Norşuntepe Kazıları, 1972 Çalışmaları*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Keban Projesi Yayınları Seri I. No.5, 1976, 41-58.
- Işıklı, M., Özdemir, M., A., “Erzurum Ovası, Bizdingaz Kalesi; Bölgenin GTC – EDÇ Geçiş Sürecinin Bir Analizi” Mehmet Ali Yılmaz, Birol Can, Mehmet Işıklı (eds), *Anadolu Arkeolojisiyle Harmanlanmış Bir Ömür Mehmet Karaosmanoğlu’na Armağan*, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara 2021, 359 – 353.
- Işıklı, M., “Erzurum-Pulur Höyüğü Çalışmaları: Kuzeydoğu Anadolu Keramiği Üzerine Gözlemler”, *Arkeoloji Dergisi VIII* (2006/2), Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir 2006, 13-30
- Işıklı, M., *Doğu Anadolu Erken Transkafkasya Kültürü: Çok Bileşenli Gelişkin Bir Kültürün Analizi*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2011.
- Işıklı, M., "Erzincan Altıntepe Kalesi Yüzey Araştırmaları 2006-2007 Çalışmalarının Genel Bir Değerlendirmesi", *26 Araştırma Sonuçları Toplantısı*: 2009, 253-266.

- Işıklı, M., “Some Comments on the LBA Process in Erzurum and the Adjacent Region”, in A. Mehnert, G. Mehnert, S. Reinhold (Hrsgg.), *Austausch und Kulturkontakt im Südkaukasus und seinen angrenzenden Regionen in der Spätbronze-/Früheisenzeit (Ende 2./Anfang 1. Jt. v. Chr.), Symposium Wittenberg Oktober 2010* (ZAKS Schriften 22), Langenweißbach 2013, 223-235.
- Işıklı, M.- Erdem, A., Ü., “A Group of Early Iron Age pottery from the Erzurum Region”, *Archäologische Mitteilungen Aus Iran und Turan*, 41, 2009, 249- 268.
- Işıklı, M., Özdemir, M. A., “North-Eastern Anatolia And The Middle Iron Age Puzzle”, baskıda
- Işıklı, M. Özdemir, M. A. (). “Erzincan Saztepe (Cimintepeler II): Akhaimenid Dönemi İçin Bölgesel Bir Merkez” *Orta ve Doğu Anadolu: Geç Demir Çağı, Post-Urartu, Med ve Akhaimenid İmparatorlukları*, (Eds. A. Özfirat, Ş. Dönmez, M. Işıklı, M. Saba), Ege Yayınları, İstanbul 2019, 352- 382.
- Işıklı, M., “Urartu Devletinin Kuzey Yayılım Sürecinde Aras Havzası”, *Tarih ve Kültür Ekseninde Orta Aras Havzası Uluslararası Sempozyumu 17-19 Kasım 2016 Nahçıvan*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2018, 3-23.
- Işıklı, M., Erkmen, M., Altunkaynak, G., “2002 Yılı Pulur Sondajı”, *Anadolu'nun Zirvesinde Türk Arkeolojisinin 40. Yılı* (Edt. Kasapoğlu H.-Yılmaz M.A), 2014, 63-76.
- İbiş, R., *Güllüdere Demir Çağı Yerleşmesinin Kuzeydoğu Anadolu Arkeolojisindeki Yeri ve Önemi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006.
- Kalkan, H., M.Ö. 6-4 Yüzyıllarda Doğu Anadolu: Arkeolojik Veriler Işığında Tarihsel ve Kültürel Değerlendirme, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, İzmir 2008.
- Karabacak, F., *Van-Yoncatepe Kalesi ve Nekropolü'nden Ortaya Çıkarılan Erken Demir Çağı Çanak Çömleği*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul 2001.

- Karaosmanoğlu, M., “2002 Pasinler Ovası Yüzey Araştırması”, *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 21, 2005, 301-310.
- Khatchadourian, L., “The Iron Age in Eastern Anatolia”, S.H. Steadman, G. McMahon (eds.) *Ancient Anatolia (10,000-323 B.C.E)*, Oxford University Press, New York 2011, 464-499.
- Konyar, E., *Doğu Anadolu Erken Demir Çağı Kültürü: Arkeoloji Kazı ve Yüzey Araştırmaları Bulgularının Değerlendirilmesi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul 2004.
- Konyar, E., "Son Tunç Çağı ve İlk Demir Çağı'nda Küçük Kafkas Dağları'nda Hocalı-Gedebey Kültürü," *Toplumsal Tarih Galata Rum Okulu*Hocalı-Gedebey Kültürü* , 2016, 66-71.
- Koşay, H. Z., Turfan, K., “Erzurum-Karaz Kazısı Raporu”, *Belleten* XXIII, 1959, 349-413.
- Koşay, H.Z. Vary H., *Pulur Kazısı*, Atatürk Üniversitesi Yayınları Nr. 24, Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Serisi Nr.9 1964
- Koşay, H.Z. Vary, H., *Güzelova Kazısı*, Atatürk Üniversitesi Yayınları Nr. 46, Fen Edebiyat Fakültesi Araştırmaları Nr.20. 1967
- Köroğlu, K., “Urartu Dönemi Bey Konakları, Urartu Dönemi Bey Konakları”, *Altan Çilingiroğlu'na Armağan/ Yukarı Denizin Kıyısında Urartu Krallığı'na Adanmış Bir Hayat*, İstanbul 2009, 383-394.
- Köroğlu, K., "The Transition from Bronze Age to Iron Ages in Eastern Anatolia", B. Fischer, H. Genz, E. Jean, K. Köroğlu (ed), *Identifying Changes: The Transition from Bronze to Iron Ages in Anatolia and its Neighbouring Regions. Proceedings of the International Workshop Istanbul, November 8-9, 2002*, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul 2003, 231-244.
- Köroğlu, K., “Urartu Krallığı'nın Kuzey Yayılımı ve Qulha Ülkesinin Tarihi Coğrafyası”, *Belleten*, LXIV/241, Ankara 2001, 717-741.

- Köroğlu, K., Konyar, E., “Van G.lü Havzası’nda Erkan Demir Çağ Problemi”, *Arkeoloji ve Sanat*, 119, İstanbul 2005, 25-38.
- Kroll, S., “Die urartäische Keramik aus Bastam”, W. Kleiss (ed), *Bastam I: Ausgrabungen in dm urartäischen Anlagen, 1972-1975*, Gebr. Mann Verlag, Berlin 1979, 203-220.
- Kroll, S., “Die Keramik”, W. Kleiss (ed), *Bastam II: Ausgrabungen in den urartäischen Anlagen 1977-1978*, Gebr. Mann Verlag, Berlin 1988, 165-73.
- Loon, M. N. van, “Architecture and Stratigraphy”, *Korucutepe 2, Final Report on the Excavations of the Universities of Chicago, California (Los Angeles) and Amsterdam in the Keban Reservoir, Eastern Anatolia (1968-1970)*, (ed. M.N. van Loon), North-Holland Publishing Company - Amsterdam/New York/Oxford, 1978, 3-45.
- Matsumura, K., *Die Eisenzeitliche Keramik in Zentralanatolien aufgrund der Keramik in Kaman-Kalehöyük*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Freie Üniversitesi, Berlin 2005.
- Maxwell-Hyslop, R., “Bronze Lugged Axe or Adze Blades from Asia”, *Iraq* Vol.15, No:1, 1953, 69-87
- Moorey, P.R.S., “The Technique of Gold Figure Decoration On Achaemenid Silver Vessels and its Antecedents”, *Iranica Antiqua* Vol. XXIII. 1988.
- Munsell, *Soil Color Charts*, Baltimore 1975.
- Muscarella, O. W., “North-Western Iran: Bronze Age to Iron Age”, *Anatolian Iron Ages 3*, (ed. A. Çilingiroğlu- D. French), Ankara, 1994, 139-155.
- Narimanishvili, G., “Trialeti in the 15th and 14th centuries BC”, *Rescue Archaeology in Georgia: the Baku-Tbilisi-Ceyhan and South Caucasian Pipelines*, Gamkrelidze, G., Ed., Tbilisi 2010, 308-365.
- Ökse, A., Tuba, *Önasya Arkeolojisi Seramik Terimleri*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1993.

- Özdemir, M. A., *Nevşehir Sulucakara Höyük boyalı Demir Çağ Seramikleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2016.
- Özdemir, Mehmet Ali, “Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi Geç Demir Çağı Kazı ve Yüzey Araştırması Verilerinin Genel Bir Değerlendirilmesi” / A General Evaluation of the Late Iron Age Excavations and Surveys in the Northeastern Anatolian Region, *Orta ve Doğu Anadolu: Geç Demir Çağı, Post-Urartu, Med ve Akhaimenid İmparatorlukları*, (Eds. A. Özfirat, Ş. Dönmez, M. Işıklı, M. Saba), Ege Yayınları, İstanbul 2019, 383-402.
- Özfirat A., “Van Gölü Havzası ve Ağrı Dağı’nda Akhaimenid Dönemi: Karagündüz Höyüğü Kazısı ve Yüzey Araştırması Merkezleri (2019). Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi Geç Demir Çağı Kazı ve Yüzey Araştırması Verilerinin Genel Bir Değerlendirilmesi” / A General Evaluation of the Late Iron Age Excavations and Surveys in the Northeastern Anatolian Region, *Orta ve Doğu Anadolu: Geç Demir Çağı, Post-Urartu, Med ve Akhaimenid İmparatorlukları*, (Eds. A. Özfirat, Ş. Dönmez, M. Işıklı, M. Saba), Ege Yayınları, İstanbul 2019: 263-323
- Özfirat, Aynur, “1998 Yılı Bitlis Muş Yüzey Araştırması: Tunç ve Demir Çağları”, 17. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, II, Ankara, 2000, 193-210.
- Özfirat, A., *Doğu Anadolu Yayla Kültürleri (MÖ II. Binyıl)*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2001.
- Özfirat, A., “Bozkurt Kurgan Mezarlığı Kazıları”, *Belleten*, LXXIII/268, Ankara 2009a, 635-644.
- Özfirat, A. (2009b). “Van, Ağrı, Iğdır İlleri Yüzey Araştırması, 2007”, 26. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 1, (Ankara, 26-30 Mayıs 2008), Ankara, 2009, 345-365
- Özfirat, A., "Nairi Ware: A Late Bronze to Early Iron Age pottery tradition in the Lake Van Basin", *Context and Connection: Studies on the Archaeology of the Ancient Near East in Honour of Antonio Sagona*, (Ed. A. Batmaz, A. Michalewicz, A. Robinson, G. Bédianashvili), Paris 2018, 161-174

- Özfırat, A., “A Survey of Pre-classical Sites in Eastern Turkey. Fourth Preliminary Report: The Eastern Shore of Lake Van”, *Ancient Near Eastern Studies*, XLIV, 2007, 113-140.
- Özfırat, A., “Bozkurt Kurgan Mezarlığı Kazısı, 2007-2013”, 36. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 2, Ankara 2014, 209-226.
- Özfırat, A., “Bozkurt Kurgan Mezarlığı Kazısı, 2009-2010”, 33. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 1, Ankara 2012, 533-550.
- Özfırat, A., “Van, Ağrı, Iğdır İlleri Yüzey Araştırması, 2006”, 25. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 1, (Çanakkale, 28 Mayıs-1 Haziran 2007), Ankara 2008, 197-220.
- Özfırat, A., “Van, Ağrı, Iğdır İlleri Yüzey Araştırması, 2006”, 25. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 1, (Çanakkale, 28 Mayıs-1 Haziran 2007), Ankara 2008, 197,220
- Özfırat, A., “Survey on the settlements of Late Bronze Age/Early Iron Age in the north shore of Lake Van Basin”, *Austausch und Kulturkontakt im Südkaukasus und Seinen Angrenzenden Regionen SpätbronzeFrüheisenzeit* (Eds. A. Mehnert/G. Mehnert/S. Reinhold). *Martin-Luther Universität Halle-Wittenberg, Zentrums für Archäologie und Kulturgeschichte des Schwarzmeerraumes* 22. *Beier & Beran Verlag*. Langenweißbach 2013, 237–249.
- Özfırat, A., “Ağrı Dağı Bozkurt Son Tunç-Erken Demir Çağ Kalesi”, *International Symposium on East Anatolia-South Caucasus Cultures: Proceedings II* (Ed. Işıklı-Can), 2015, 158-170.
- Özfırat, A., Catherine M., “2004 Yılı Van, Ağrı, Iğdır İlleri Yüzey Araştırması”, *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi*, 7, Ankara 2007,1-20.
- Özfırat, A., Catherine Marro, “2003 Yılı Van, Ağrı, Iğdır İlleri Yüzey Araştırması”, 22. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2, (Konya, 24-28 Mayıs 2004), Ankara 2005, 299-316.
- Özfırat, Aynur, “Ağrı Dağı ve Van Gölü Havzası Yüzey Araştırması”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji B.lümü Kazı ve Araştırmaları*, Mustafa Kemal Üniversitesi Yayınları No: 50, (Ed. A. Özırat- N. Coşkun), Antakya 2014, 45 – 70.

- Özgüç, T., *Maşat Höyük II. Boğazköy'ün Kuzeydoğusunda Bir Hitit Merkezi/A Hittite Center Northeast of Boğazköy*, Ankara 1982.
- Piotrovsky, B. B., *Karmir Blur*, Leningrad 1970.
- Badalyan, R.S., Avestiyan, P.S., “Bronze and Early Iron Age Archaeological Sites in Armenia I Mt. Aragats and its Surrounding Region”, *BAR International Series* 1697, 2007, 35; Pl. 1
- Roaf, M., Schachner, A., “The Bronze Age Transition in the Upper Tigris Region: New Information from Ziyarettepe and Giricano” *Anatolian Iron Age V.* (ed. A, Çilingiroğlu-G.Darbyshire), Ankara. 2005
- Roaf, M., “The Iron Age architecture of Hasanlu: An interim review”, in *Architecture of Hasanlu, English Section, Hasanlu Translation Project Publications*, 2012 1-12.
- Rothman, M. S., “Beyond the Frontiers: Muş in the Late Bronze to Roman Periods”, (ed. A Sagona), *A View from the Highlands. Archaeological Studies in Honour of Charles Burney. Ancient Near Eastern Studies Supp.* 12, Herent, 2004 121-178.
- Rova, E., “Ishtar in Shida Kartli? About a Recently Discovered Fragment of Stone Plaque”, *Libiamo ne' lieti calici : ancient Near Eastern studies presented to Lucio Milano on the occasion of his 65th birthday by pupils, colleagues and friends*, Corò, P., Devecchi 2016.
- Sagona, A., “Remarks on the East Anatolian Iron Age”, *Anatolian Iron Ages 7 The Proceedings of the Seventh Anatolian Iron Ages Colloquium Held at Edirne*, 19–24 April 2010 (ed. A. Çilingiroğlu-A.Sagona) *Anatolian Studies* Vol. 39., 2012, 253-267
- Sagona, A., Erkmen, M., Sagona, C., McNiven, I., “Excavations at Sos Höyük, 1997: Fourth Preliminary Report”, *Anatolica*, 24(31), 1998, 31 - 64
- Sagona, A., “The Bronze Age-Iron Age Transition in Northeast Anatolia: A View from Sos Höyük”, *Anatolian Iron Ages 4 The Proceedings of the Fourth Anatolian Iron Ages Colloquium Held at Mersin, 19-23 May 1997*, *Anatolian Studies* Vol. 49, 1999, 153-157

- Sagona, A., *The Archaeology of the Caucasus*, Cambridge University Press. Cambridge 2017.
- Sagona, A., Pemberton, E., McPhee, I., "Excavations at the Büyüktepe Höyük 1991:Second Preliminary Report", *Anatolian Studies* Vol. 42, 1992, 29-46.
- Sagona, A., Pemberton, E., McPhee, I., "Excavations at Büyüktepe Höyük 1992", *Second Preliminary Report Anat Stud*, 43, 1993, 69-83.
- Sagona, A.-Sagona, C., "Excavations at Sos Hoyuk, 1998-2000: Fifth Preliminary Report" *Ancient Near Eastern Studies* 37, 2000, 56-127.
- Sagona, A., Sagona, C., "The upper levels at Sos Höyük, Erzurum: a reinterpretation of the 1987 campaign" *Anatolica Antiqua-Eski Anadolu*, XI, (ed.Catherine Kuzucuoğlu- Aksel Tibet), İstanbul 2003, 101-110.
- Sagona, A.-Sagona, C., "Archaeology at the North-East Anatolian Frontier, I: An Hictorical Geography and A Field Survey of the Bayburt Province", *Ancient Near Eastern Studies Supplement* 14, Louvain, Peeters 2004.
- Sağlamtimur, H., *Van Dilkaya Kazılarında Çıkan Demir Çağ Çanak Çömleği*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı, İzmir 1994.
- Schmidt, Erich F., *The Alishar Hüyük, Seasons of 1928 and 1929, Part I*, The University of Chicago 1932.
- Schmidt, K., *Norşuntepe Kleinfunde 2:Artefakte aus Felsgestein, Knochen und Geweih, Ton, Metal und Glass*, Mainz 2002
- Sevin, V., Köroğlu, K., "İmikuşığı Kazıları, 1984", *VII. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 1986, 163-179
- Sevin, V., "Pastoral Tribes and Early Settlements of the Van Region, Eastern Anatolia", *A View from Highlands: Archaeological Studies in Honour of Charles Burney*, *Ancient Near East Studies Supplement*, 12, (ed. A. Sagona), 2004, 179-203.
- Sevin, V., Özfirat, A., Kavaklı, E., "Van Karagündüz Höyüğü Kazıları (1997 Yılı Çalışmaları)", *Belleten* LXIII, 1999, 847-867

- Sevin, V., Özfirat, A., Kavaklı, E., “Van-Karagündüz Höyüğü Kazıları (1997 Yılı Çalışmaları)”, *Belleten*, LXIII, Ankara 2000, 847-867.
- Sevin, V., “Elazığ Yöresi Erken Demir Çağı ve Muşkiler Sorunu”, *Höyük*, 1, 1988, 51-64.
- Sevin, V., *İmikuşağı I. (6.- 1. Yapı Katları)*, Ankara 1995.
- Sevin, V., “Son Tunç Erken Demir Çağı Van Bölgesi Kronolojisi Kökeni Aranan Bir Devlet: Urartu”, *Belleten* LXVIII, 2005, 355-386
- Sevin, V., “Elazığ-Bingöl İlleri Yüzey Araştırması, 1987”, *VI. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 1989, 451-500.
- Sevin, V., “Malatya-Elazığ-Bingöl İlleri Yüzey Araştırması, 1985”, *IV. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara 1987, 279-300.
- Sevin, V., “Urartu Oda-Mezar Mimarisinin Kökeni Üzerine Bazı Gözlemler”, *Anadolu Demir Çağları*, I, (yay. haz. A. Çilingiroğlu), İzmir 1987, 35-55.
- Sevin, V., “Van/Ernis (Ünseli) Nekropolü Erken Demir Çağ Çanak Çömlekleri”, *Anadolu Araştırmaları Prof. Dr. Afif Erzen’e Armağan XIV*, İstanbul, 1996, 439-467.
- Sevin, V., “Hakkari Taşları”, *Gizemin Peşinde II*, Ankara 2015.
- Sevindi C., “Alaybeyi Höyüğü (Erzurum-Aziziye) ve Çevresinin Mekansal Özellikleri”, *Karaz’dan Büyük İskender’e Erzurum Ovasında Yeni Bir Keşif Alaybeyi Höyük*, (Edt: Gülşah Altunkaynak), Bilgin Kültür Sanat, 2019, 33-64.
- Smith, A. T., Badalyan, R., Avetisyan, P., “The Archaeology and Geography of Ancient Transcaucasian Societies 1: The Foundations of Research and Regional Survey in the Tsaghkahovit Plain”, Armenia, *The Oriental Institute of the University of Chicago, United Graphics Incorporated, Chicago-Ilinois: The Oriental Institute Publications* 134, 2009.
- Sözer, A. N., *Erzurum Ovası’nın Beşeri ve İktisadi Coğrafyası*, Atatürk Üniversitesi Yayınları:101, İşletme Fakültesi Yayınları:9, Araştırma Serisi:7 Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum 1970.

- Sular, Y., *Yüzey Araştırmaları Işığında Muş-Bulanık Bölgesi Orta Demir Çağ (Urartu) Seramikleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2017.
- Summer G.D. "Archaeological evidence for the Achaemenid Period", *Anatolian Studies*, Vol. 43, 1993, 85 – 108.
- Şenyurt, Y., *Büyükardıç Doğu Anadolu'da Bir Erken Demir Çağ Yerleşmesi*, Bakü Tiflis Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı Projesi, Arkeolojik Kurtarma Kazıları Yayınları: 22006
- Şenyurt, Y., *Tasmasor*, 2011.
- Şenyurt, Y. Ekmen, H., *Tetikom Pasinler Ovasında Bir Demir Çağ Yerleşmesi*, Bakü Tiflis Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı Projesi Arkeolojik Kurtarma Kazıları Proje Dokümanları:1, 2005.
- Tarhan, T., Sevin, V., "Van Kalesi ve Eski Van Şehri Kazıları-1991", *XIV. Kazı Sonuçları Toplantısı, I*, 1993, 407-429.
- UKN I-II Urartskie Klinoobraznye Nadpisi I-II.
- Uzunoğlu, E., "Malatya İmamoğlu Höyüğü 1980 Çalışmaları", *III. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 1982, 17-19.
- Uzunoğlu, E., "Malatya İmamoğlu Höyüğünde 1983 Yılı Kazı Çalışmaları, *VI. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 1985, 235-244
- Uzunoğlu, E., "Malatya İmamoğlu Höyüğünde 1984 Yılı Kazı Çalışmaları, *VII. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 1986, 181-200
- von der Osten, H.H., *The Alishar Hüyük Seasons of 1930-32, Part II. OIP Volume XXIX, Researches in Anatolia, Volume VIII*, Chicago 1937b.
- Weinberg, S.S., "Tel Anafa: The Hellenistic Town" *Israel Exploration Journal* Vol. 21 No2/3, 1971, 86-109
- Wilson, P., *Art of Iran Copper and Bronze*, Haushang Mahboubian *The Haushang Mahboubian family collection*, 1997.
- Winn, Milton M., "The Early Iron Age Pottery", *Korucutepe 3, Final Report on the Excavations of the Universities of Chicago, California (Los Angeles) and*

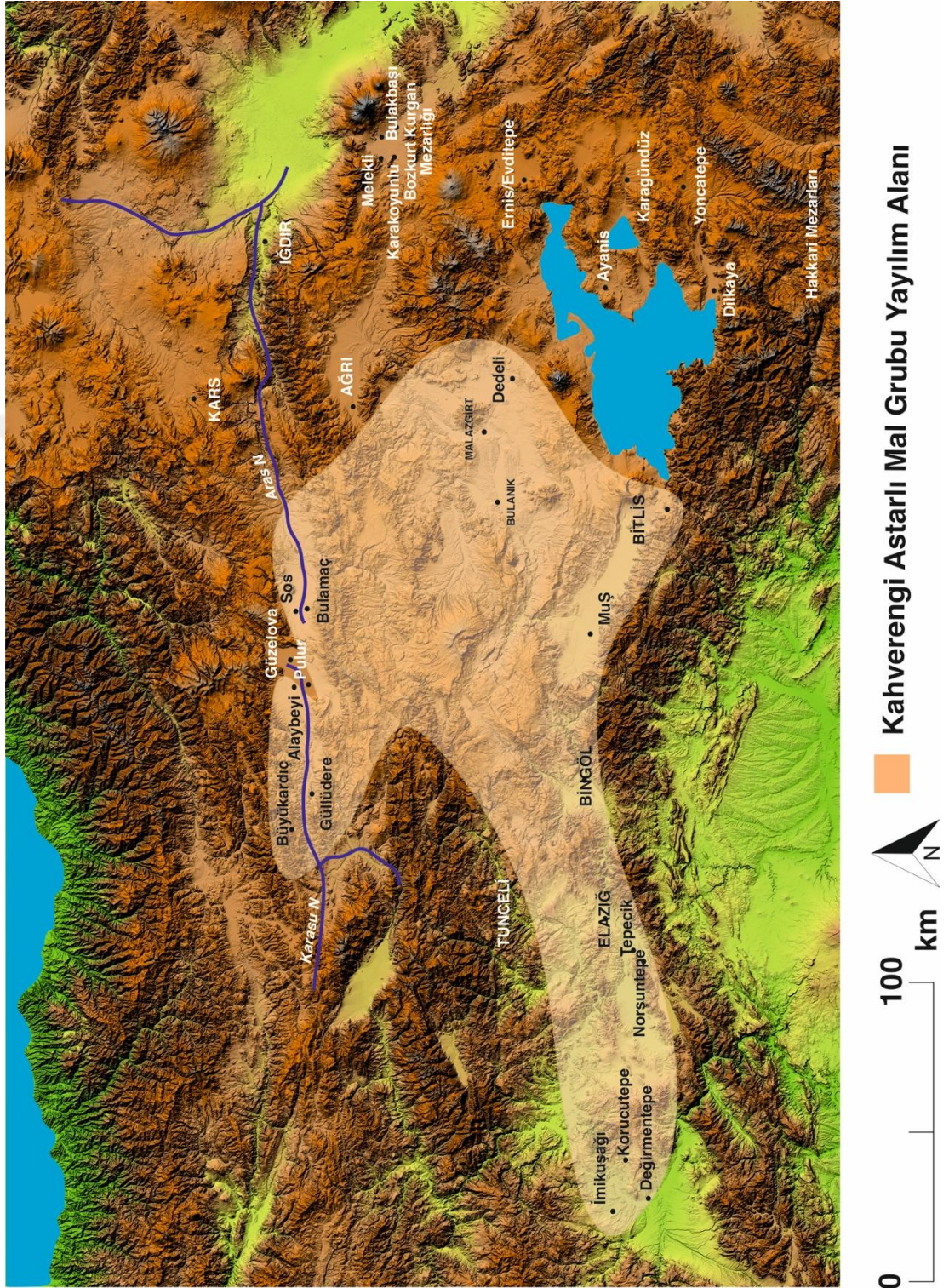
Amsterdam in the Keban Reservoir, Eastern Anatolia (1968–1970), (ed. M.N. van Loon), NorthHolland Publishing Company - Amsterdam/New York/Oxford, 1980, 155-175.

Yardımcıel, A., “Ağrı ve Iğdır İlleri, Orta-Son Tunç Çağı Aras Boyalıları Kültürü, Kale, Nekropol Yerleşim Yeri ve Çanak Çömlekleri 2016 Yılı Yüzey Araştırması”, 35. *Araştırma Sonuçları Toplantısı, 1. Cilt*:163-175, Bursa. 2017

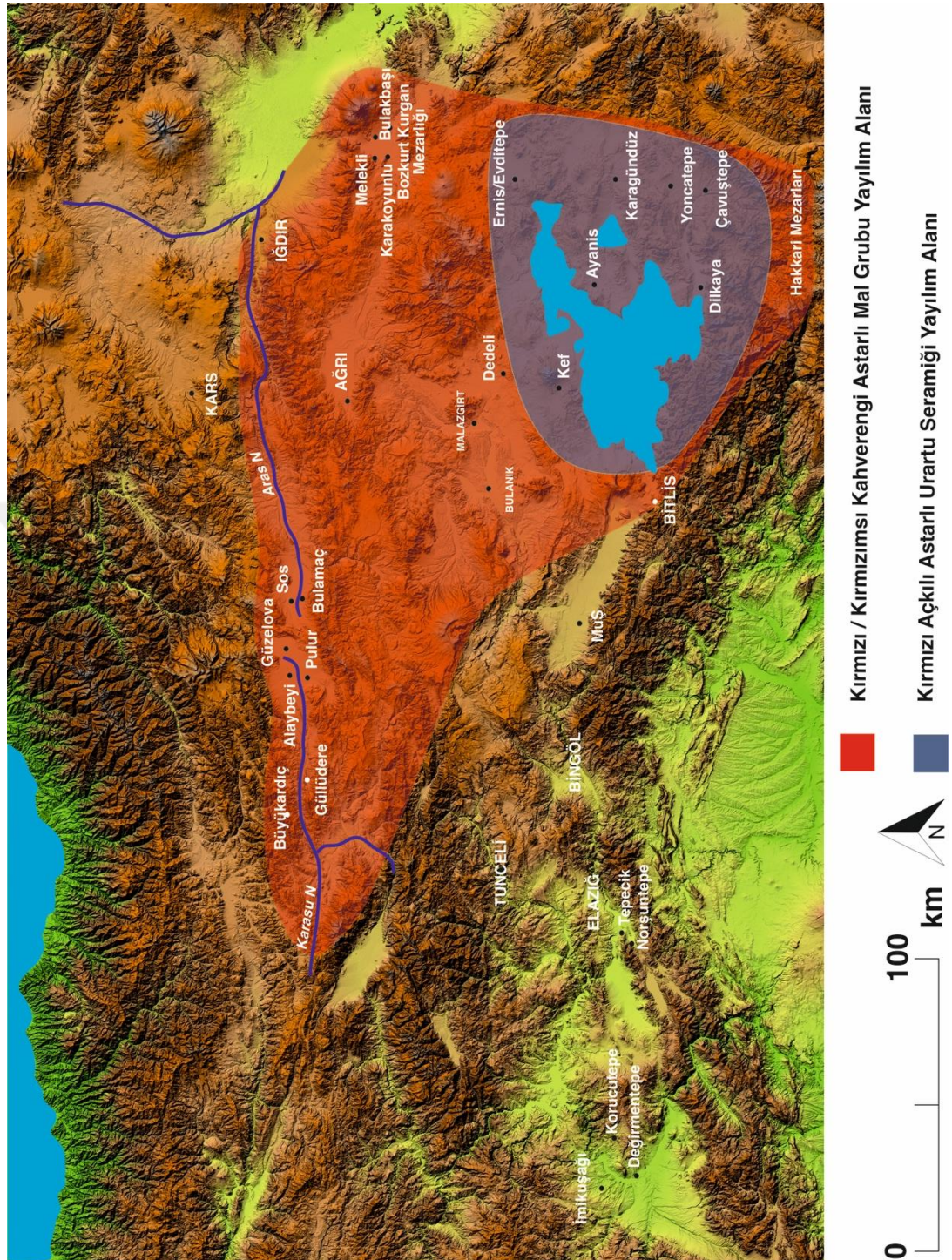
Yılmaz, Mehmet A., “Vezirköprü/Oymağaç Höyük Demir Çağı Seramikleri”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.



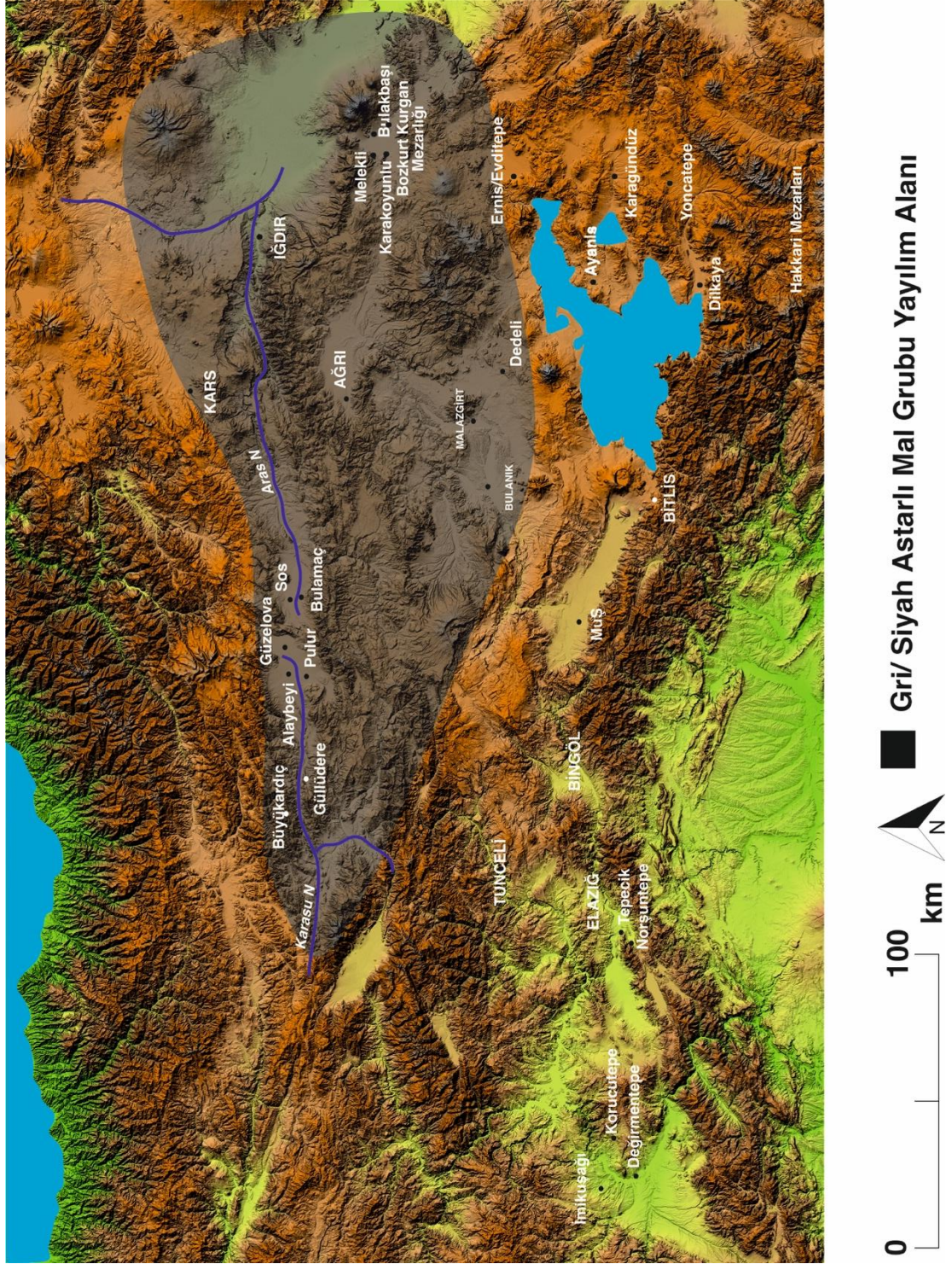
HARİTALAR



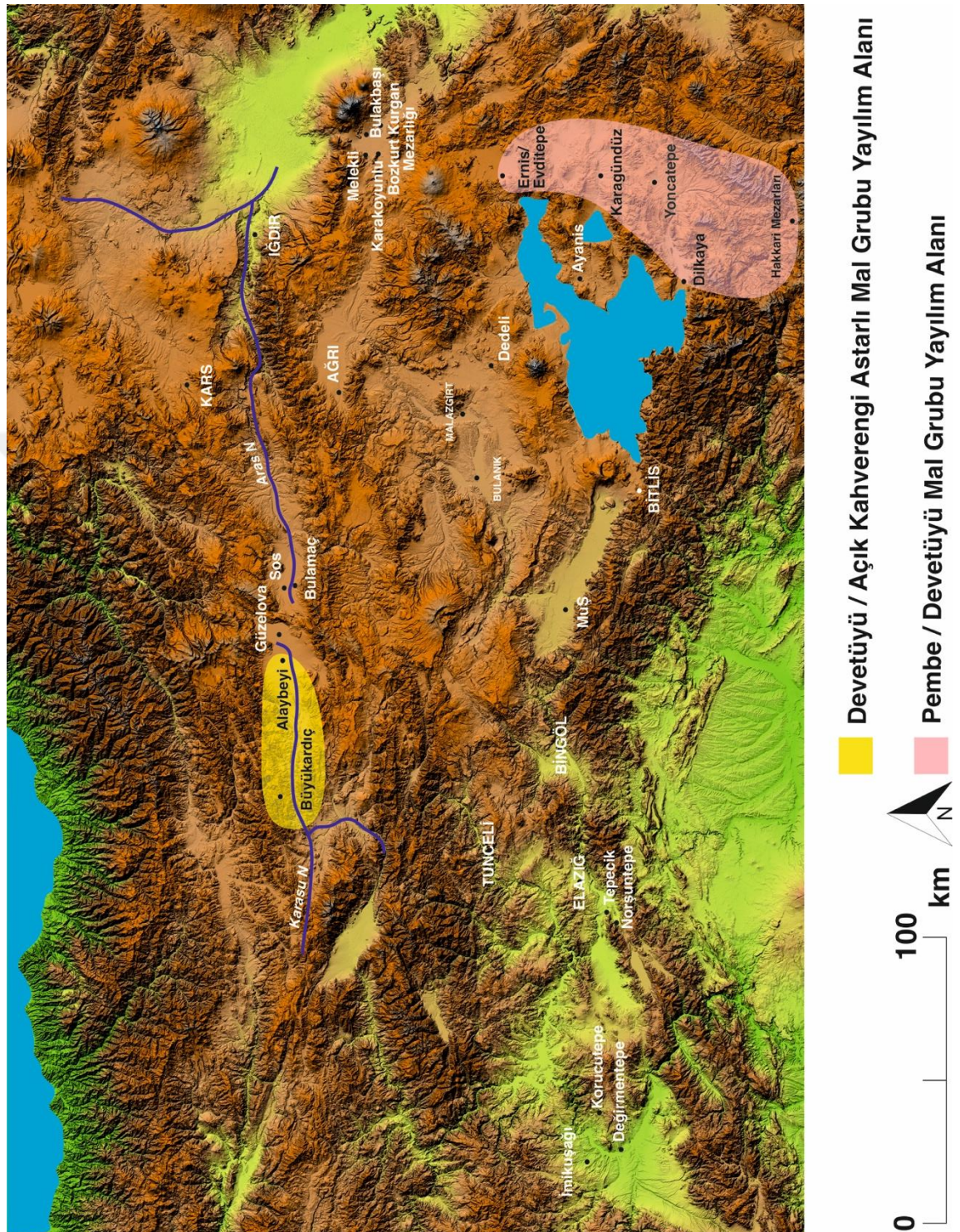
Şekil 83. EDÇ / ODÇ Kahverengi Astarlı Mal Gruplarının Dağılım Alanı



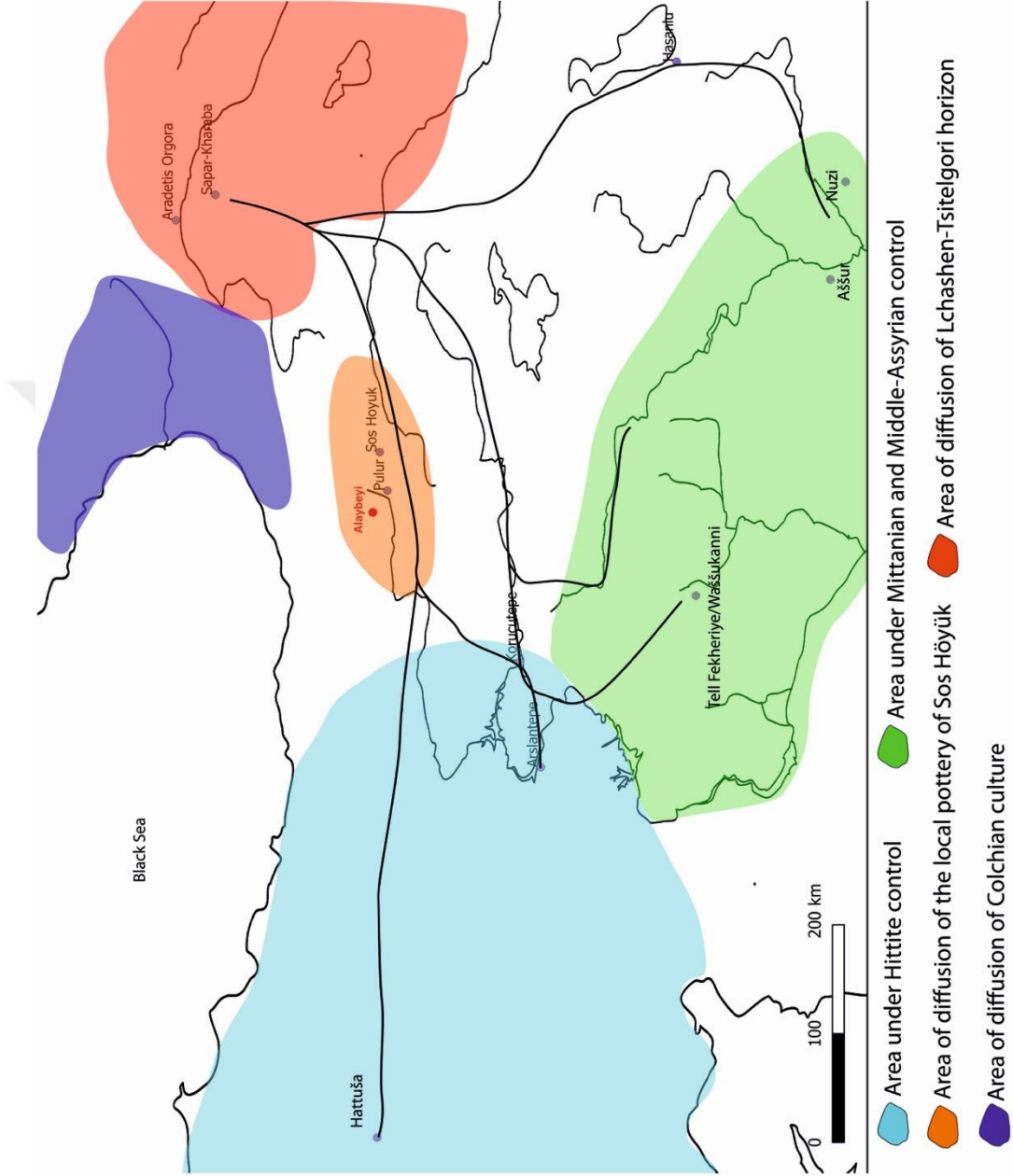
Şekil 84. EDC / ODC Kırmızı / Kırmızımsı Kahverengi Astarlı Mal Gruplarının Dağılım Alanı



Şekil 85. EDÇ / ODÇ Gri / Siyah Astarlı Mal Gruplarının Dağılım Alanı



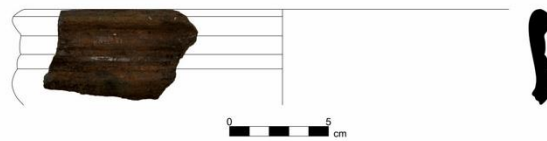
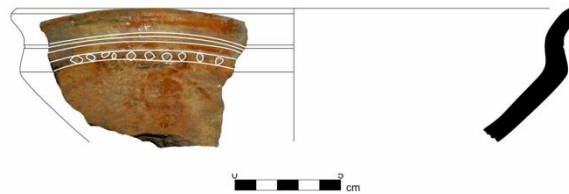
Şekil 86. EDC / ODC Devetüyü Astarlı Mal Grupları ile Pembe / Devetüyü Mal Gruplarının Dağılım Alanı



Şekil 88. Geç Tunç Çağında Güney Kafakasya ve Doğu Anadolu Bölgesi ile Kültürel İlişkileri Gösteren Harita (Bianchi yeniden düzenlenmiştir: Bkz Bianchi 2020; Fig:5)

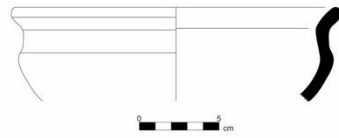
KATALOG

[illegible]

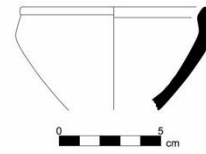
**a****b****c****d****e****f**

Levha No	Çap	Mal	Form	Bezeme	Motif	Teknik	Kil Renk	Dış Renk	İç Renk	Katki Türü
Dönem MÖ										
2a	20	KAM	Omurgalı Çanak	----	----	Çark	7.5YR 4/2	7.5YR 4/2	10R 5/6	Kum Kireç Taşçık Mika
10-6. yy										
2b	9	KAM	Omurgalı Çanak	----	----	El	10R 5/6	5YR 4/2	5YR 4/2	Kum Kireç Mika
10-6. yy										
2c	17	KAM	Omurgalı Çanak	----	----	Çark	5YR 3/2	2.5YR 4/6	5YR 3/2	Kum Bitki Taşçık Mika
10-6. yy										
2d	14	KAM	Omurgalı Çanak	----	----	El	5YR 3/1	7.5YR 6/4	7.5YR 4/1	Kum Bitki Taşçık
10-6. yy										
2e	38	KAM	Omurgalı Çanak	----	----	El	7.5YR 6/4	7.5YR 6/4	10R 4/4	Kum Bitki Taşçık Mika
10-6. yy										
2f	28	KAM	Omurgalı Çanak	----	----	----	2.5YR 4/6	7.5YR 5/4	2.5YR 4/6	Kum Bitki Taşçık
10-6. yy										
2g	----	KAM	Omurgalı Çanak	Kabartma	Yumru	Çark	10YR 5/3	2.5YR 6/3	2.5YR 6/3	Kum Taşçık Kireç
10-6. yy										
2h	20.3	KAM	Omurgalı Çanak	----	----	Çark	7.5YR 4/2	7.5YR 4/2	7.5YR 4/2	Kum Taşçık Kireç
10-6. yy										
2ı	21.2	KAM	Omurgalı Çanak	----	----	Çark	5YR 5/3	10YR 4/2	7.5YR 4/2	Kum Kireç
10-6. yy										
2j	15.8	KAM	Omurgalı Çanak	----	----	Çark	7,5 YR 7/6	7.5YR 4/4	2.5YR 4/4	Kum Kireç
10-6. yy										
2k	16	KAM	Omurgalı Çanak	----	----	El	7.5YR 3/1	7.5YR 5/4	5YR 6/6	Kum Bitki Taşçık Mika
10-6. yy										
2l	25.7	KAM	Omurgalı Çanak	----	----	Çark	2.5YR 4/4	5 YR 5/3	2.5YR 4/4	Kum Kireç
10-6. yy										

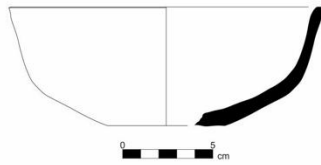
Levha 2



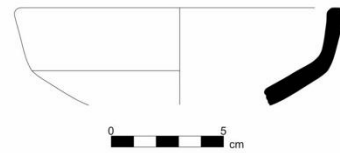
a



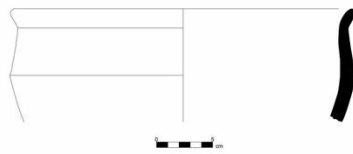
b



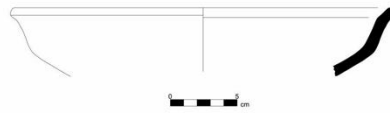
c



d



e



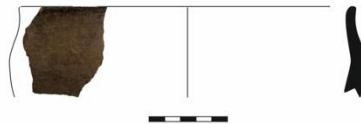
f



g



h



i



j

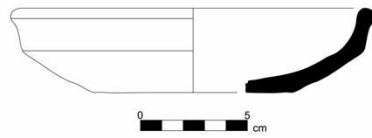
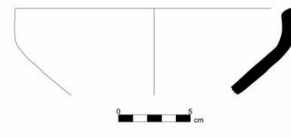
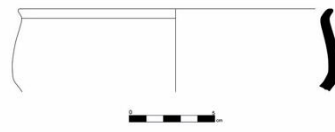
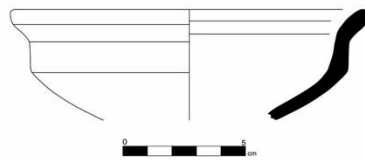
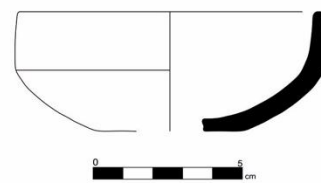
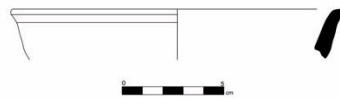
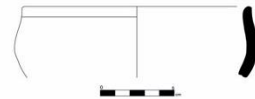


k

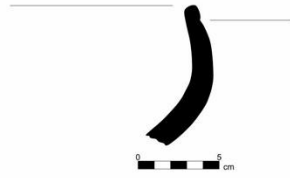
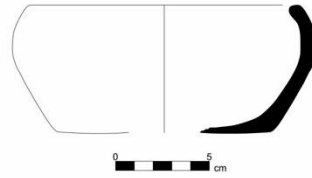
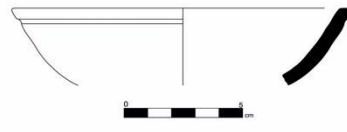
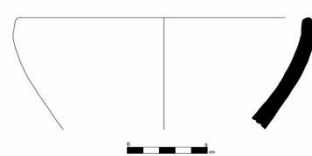
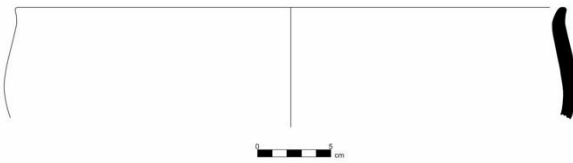
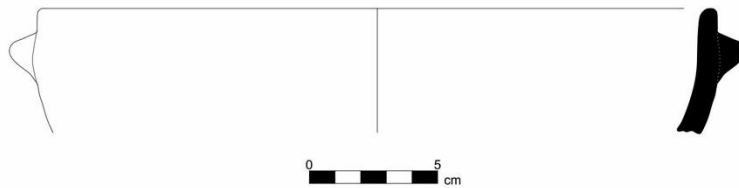


l

Levha 3

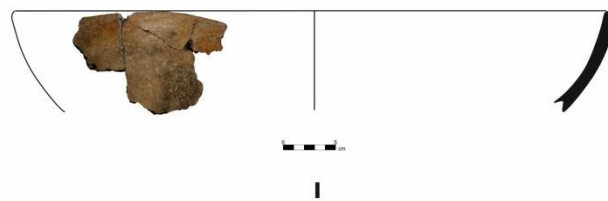
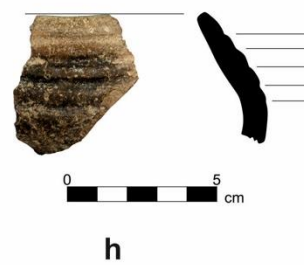
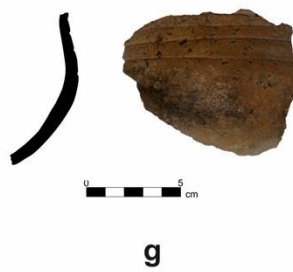
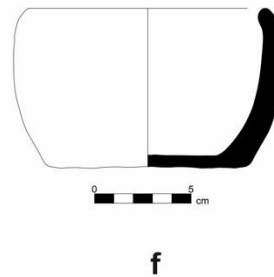
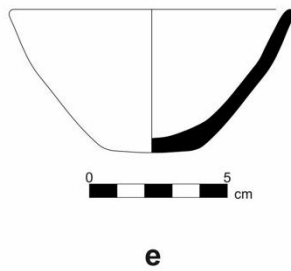
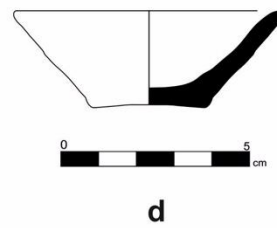
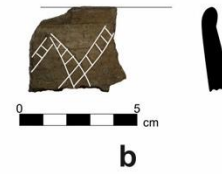
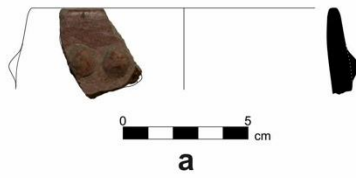
**a****b****c****d****e****f****g****h****i****j**

[illegible]

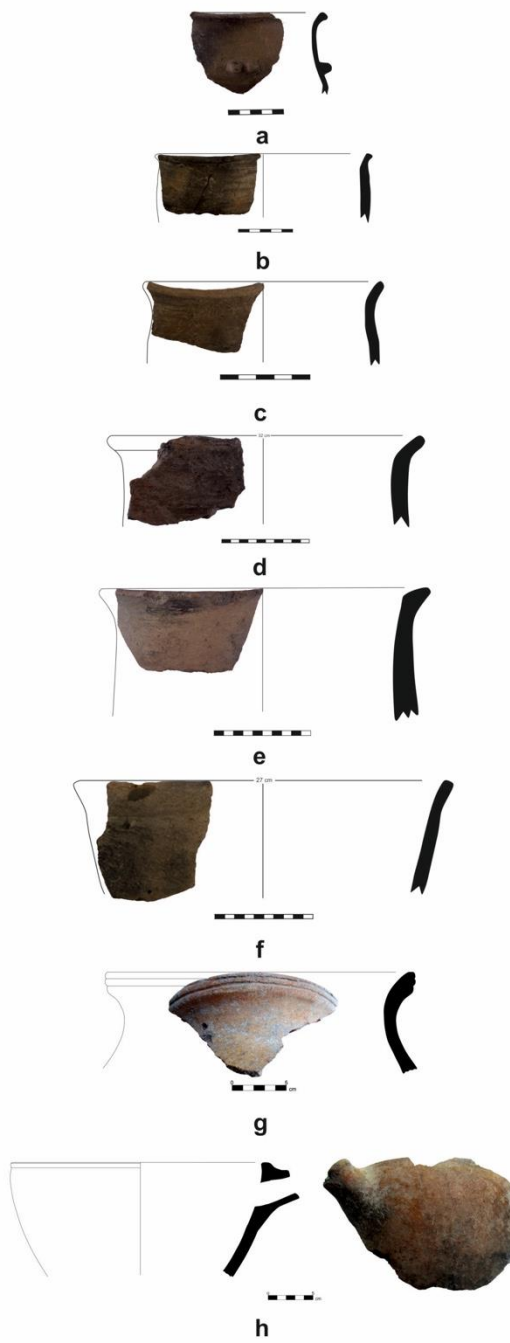
**a****b****c****d****e****f****g****h**

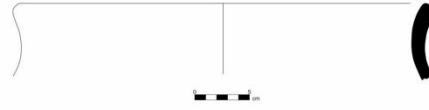
[illegible]

Levha 5

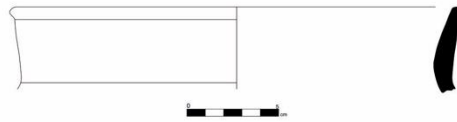


[illegible]





a



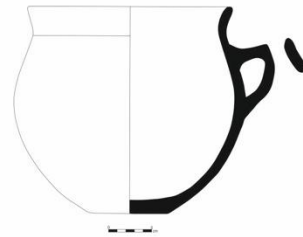
b



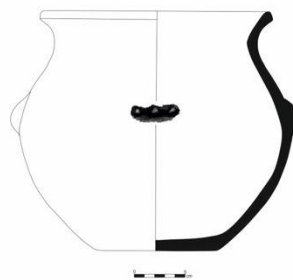
c



d



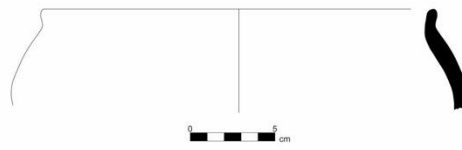
e



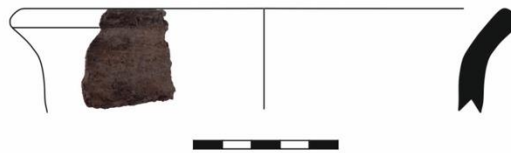
Levha 8



a



b



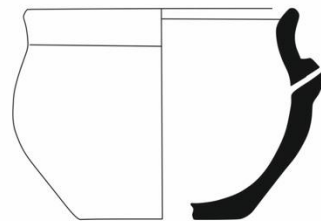
c

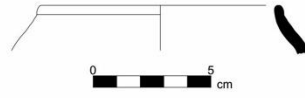
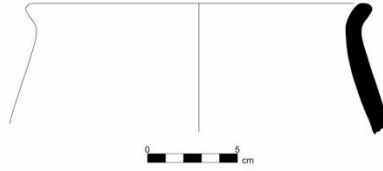
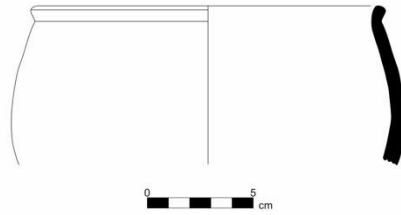
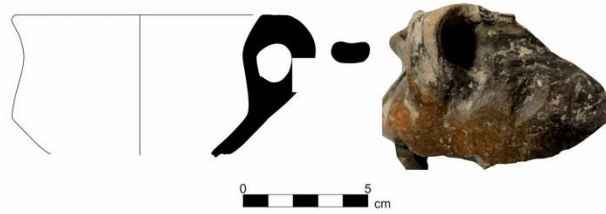
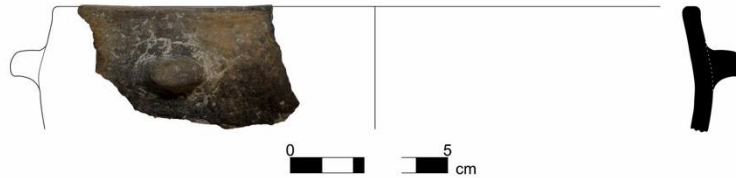


d



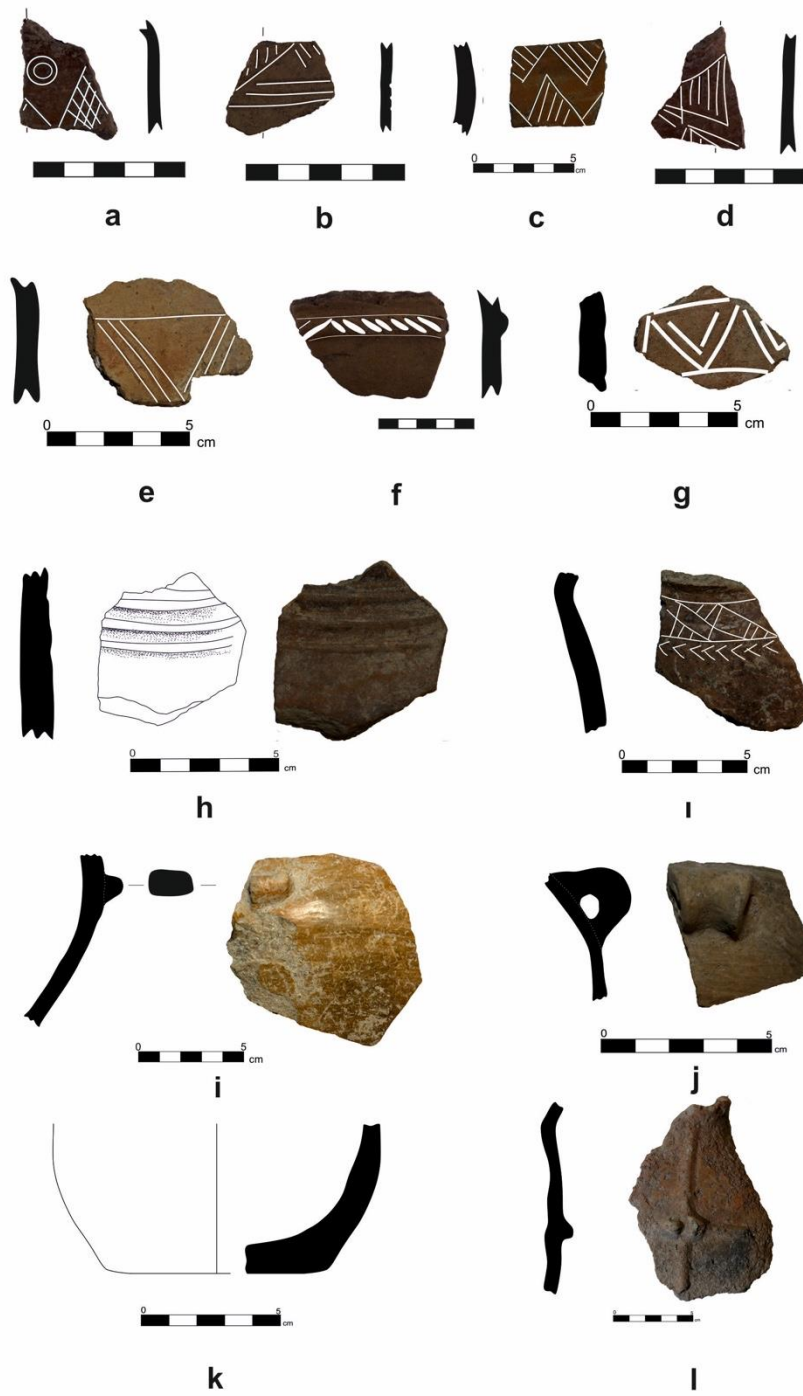
e



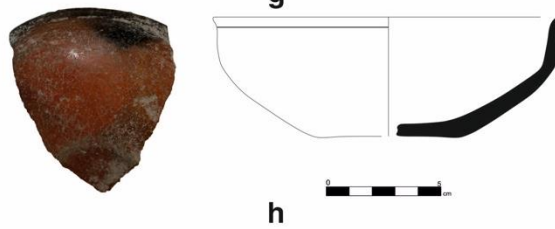
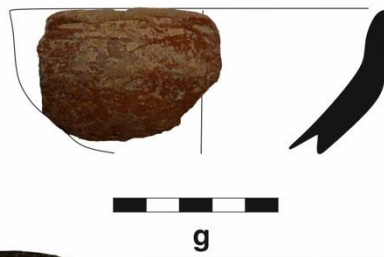
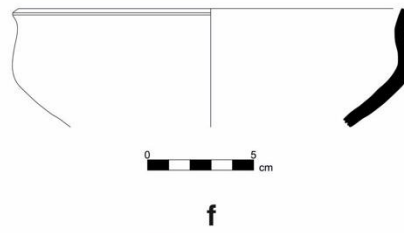
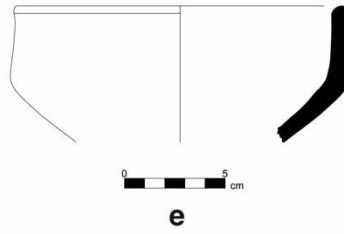
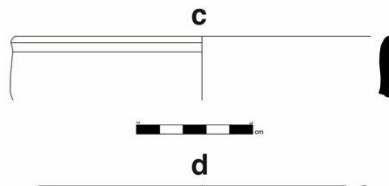
**a****b****c****d****e****f**

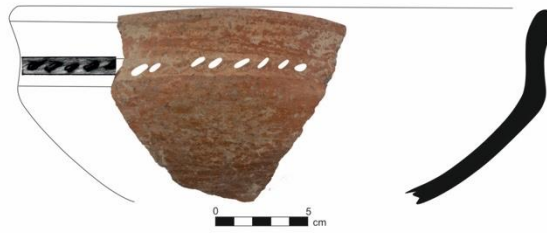
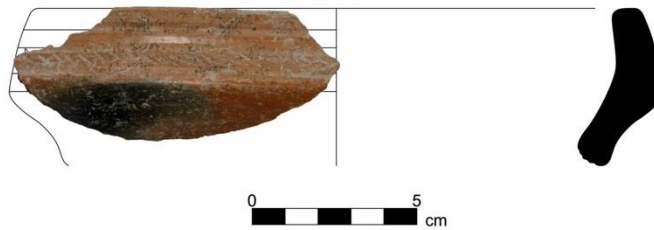
Levha No	Çap	Mal	Form	Bezeme	Motif	Teknik	Kil Renk	Dış Renk	İç Renk	Katkı Türü
Dönem MÖ										
10a	----	KAM	Gövde Parçası	Kazıma	Üçgen İç içe Daire	Çark	7.5YR 4/3	7.5YR 4/4	7.5YR 4/3	Kum Mika
10-6. yy										
10b	----	KAM	Gövde Parçası	Kazıma	Üçgen Yatay Çizgi	Çark	7.5YR 4/3	7.5YR 4/4	7.5YR 4/3	Kum Mika
10-6. yy										
10c	----	KAM	Gövde Parçası	Kazıma	Üçgen	Çark	7.5YR 4/3	7.5YR 4/4	7.5YR 4/3	Kum Mika
10-6. yy										
10d	----	KAM	Gövde Parçası	Kazıma	Üçgen	Çark	7.5YR 4/3	7.5YR 4/4	7.5YR 4/3	Kum Mika
10-6. yy										
10e	----	KAM	Gövde Parçası	Kazıma	Üçgen	Çark	7.5YR 5/3	7.5YR 6/3	7.5YR 5/3	Kum Kireç Mika
10-6. yy										
10f	----	KAM	Gövde Parçası	Kazıma	Çentik	Çark	7.5YR 3/2	5YR 5/3	7.5YR 5/3	Kum Kireç Mika
10-6. yy										
10g	----	KAM	Gövde Parçası	Kazıma	Üçgen	Çark	5YR 5/3	5YR 6/3	5YR 5/3	Kum Kireç Mika
10-6. yy										
10h	----	KAM	Gövde Parçası	Kazıma	Yiv	Çark	7.5YR 4/3	7.5YR 4/4	7.5YR 4/3	Kum Kireç Mika
10-6. yy										
10ı	----	KAM	Gövde Parçası	Kazıma	Eşkenar Dörtgen Çavuş	Çark	7.5YR 4/6	7.5YR 5/4	7.5YR 4/4	Kum Kireç Mika
10-6. yy										
10i	----	KAM	Gövde Parçası	Kabartma	Yumlu	Çark	10YR 5/3	10YR 5/8	10YR 5/8	Kum Kireç Mika
10-6. yy										
10j	----	KAM	Gövde Parçası	---	---	Çark	7.5YR 4/6	7.5YR 5/2	7.5YR 4/4	Kum Kireç Mika
10-6. yy										
10k	----	KAM	Dip	---	---	Çark	7.5YR 4/6	7.5YR 5/4	7.5YR 4/4	Kum Kireç
10-6. yy										
10l	----	KAM	Gövde Parçası	Kabartma	---	El	7.5YR 4/6	7.5YR 5/4	7.5YR 4/4	Kum Kireç Mika
10-6. yy										

Levha 10

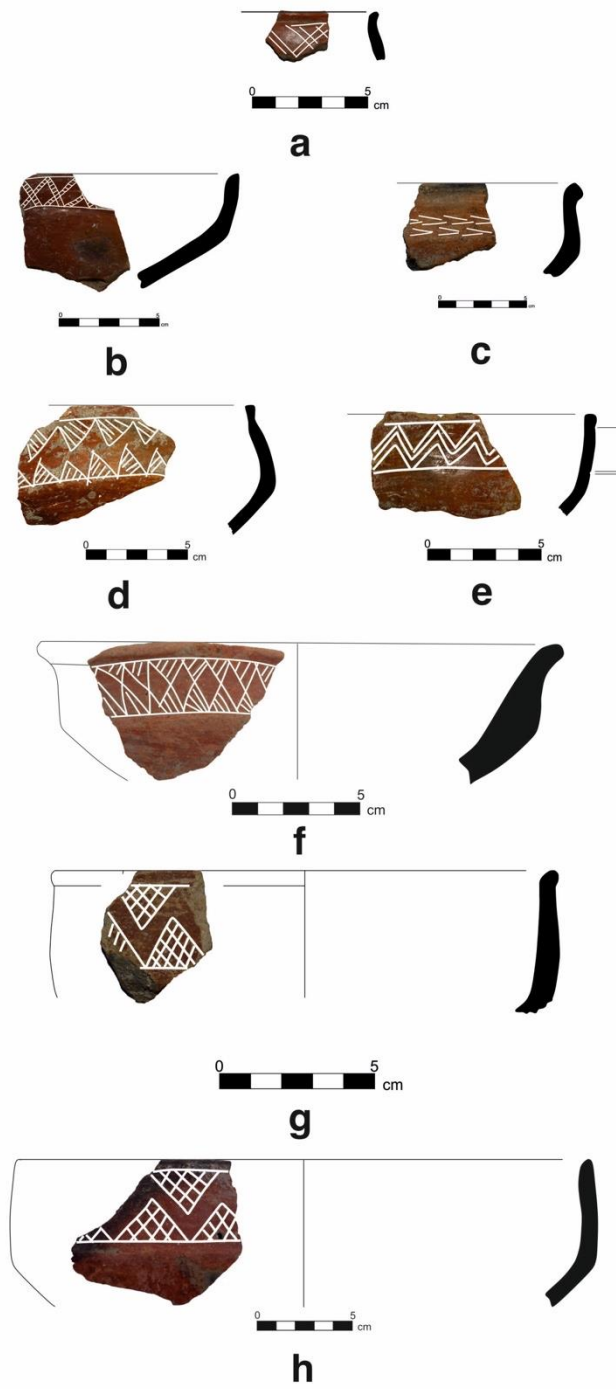


Levha No	Çap	Mal	Form	Bezeme	Motif	Teknik	Kil Renk	Dış Renk	İç Renk	Katkı Türü
Dönem MÖ										
11a	10	KKM	Omurgalı Çanak	----	----	Çark	10R 5/4	10R 4/8	10R 5/4	Kum Mika Kireç
10-6. yy										
11b	---	KKM	Omurgalı Çanak	---	---	Çark	10R 5/4	10R 5/4	10R 5/4	Kum Kireç
10-6. yy										
11c	13	KKM	Omurgalı Çanak	---	---	Çark	2.5YR 3/3	2.5YR 5/8	2.5YR 4/3	Kum Kireç
10-6. yy										
11d	17	KKM	Omurgalı Çanak	---	---	Çark	10R 5/2	10R 5/6	10R 4/6	Kum Kireç Bitki
10-6. yy										
11e	16	KKM	Omurgalı Çanak	---	---	Çark	7.5R 5/2	7.5R 6/4	7.5R 5/3	Kum Kireç
10-6. yy										
11f	20	KKM	Omurgalı Çanak	---	---	Çark	7.5R 5/2	7.5R 6/4	7.5R 5/3	Kum Kireç Bitki
10-6. yy										
11g	12	KKM	Omurgalı Çanak	----	----	Çark	7.5R 5/4	7.5R 3/6	7.5R 3/6	Kum Kireç Bitki
10-6. yy										
11h	15	KKM	Omurgalı Çanak	---	---	Çark	7.5R 4/3	7.5R 4/8	7.5R 4/8	Kum Kireç Bitki
10-6. yy										



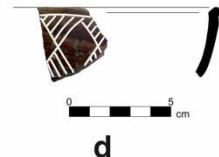
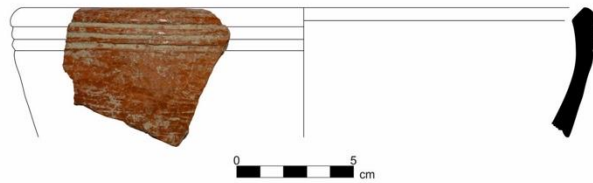
**a****b****c****d**

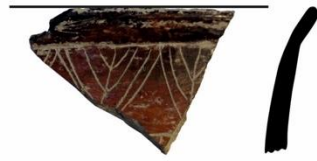
[illegible]

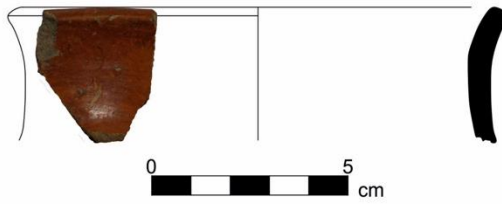
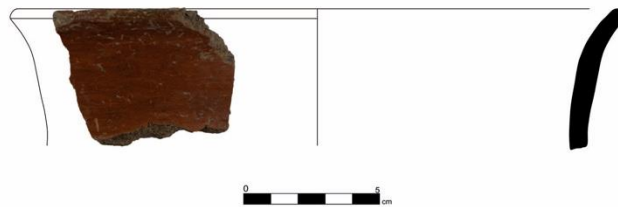
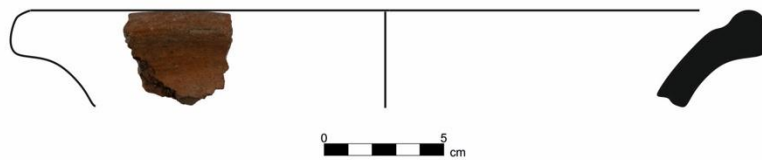


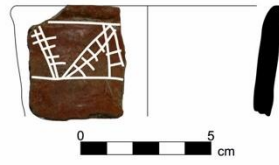
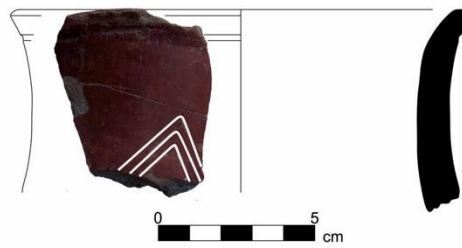
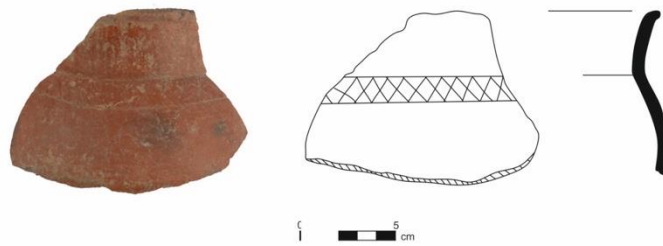
[illegible]

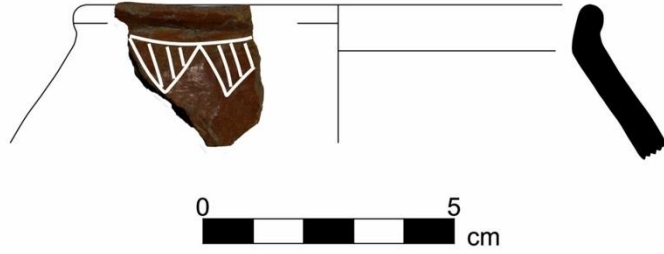
Levha 14

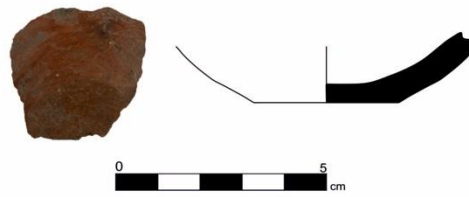
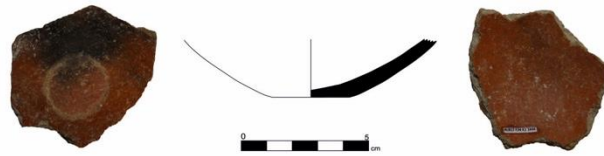
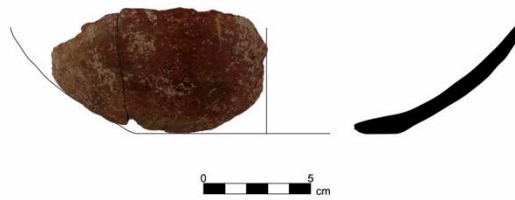
**a****b****c****d****e****f****g****h****i**

**a****b****c****d****e**

**a****b****c****d****e**

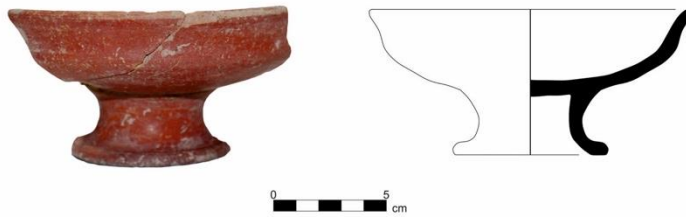
**a****b****c****d****e**

**a****b****c**

**a****b****c****d****e**

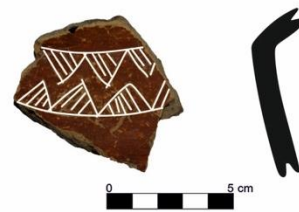
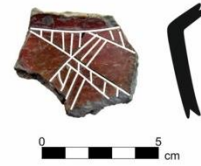
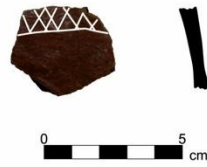
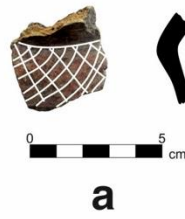
Levha No	Çap	Mal	Form	Bezeme	Motif	Teknik	Kil Renk	Dış Renk	İç Renk	Katkı Türü
Dönem MÖ										
20a	10	KKM	Yonca Ağızlı Testi	----	----	Çark	10YR 6/4	2.5YR 5/8	2.5YR 6/6	Kum Kireç Taşçık
10-6. yy										
20b	15	KKM	Ayaklı Çanak/ Meyvelik	----	----	Çark	7.5R 4/3	7.5R 3/8	7.5R 4/8	Kum Kireç Mika
10-6. yy										



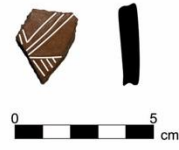
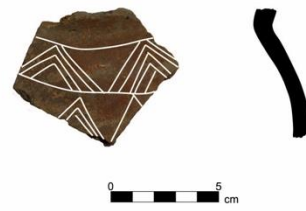
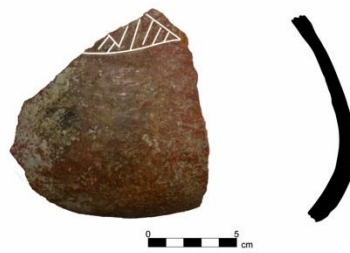
**a****b**

[illegible]

Levha 21



Levha No	Çap	Mal	Form	Bezeme	Motif	Teknik	Kil Renk	Dış Renk	İç Renk	Katkı Türü
Dönem MÖ										
22a	----	KKM	Gövde Parçası	Kazıma	Üçgen	Çark	7.5R 4/3	7.5R 4/6	7.5R 5/8	Kum Kireç
10-6. yy										
22b	----	KKM	Gövde Parçası	Kazıma	Kum saati	Çark	7.5R 4/3	10R 3/4	10R 4/4	Kum Kireç Mika
10-6. yy										
22c	----	KKM	Gövde Parçası	Kazıma	Üçgen	Çark	7.5R 4/3	7.5R 5/6	7.5R 4/8	Kum Kireç Mika
10-6. yy										
22d	----	KKM	Gövde Parçası	Kazıma	Üçgen	Çark	7.5R 4/3	7.5R 5/6	10R 4/4	Kum Kireç Bitki
10-6. yy										
22e	----	KKM	Gövde Parçası	Kazıma	Üçgen	Çark	7.5R 4/4	7.5R 5/6	7.5R 4/6	Kum Kireç Mika
10-6. yy										
22f	----	KKM	Gövde Parçası	Kazıma	Üçgen	Çark	7.5R 4/3	7.5R 5/6	7.5R 4/8	Kum Kireç Bitki
10-6. yy										
22g	----	KKM	Gövde Parçası	Kazıma	Üçgen	Çark	7.5R 4/3	7.5R 5/6	7.5R 5/4	Kum Kireç Bitki
10-6. yy										
22h	----	KKM	Gövde Parçası	Kazıma	Üçgen	Çark	7.5R 4/3	7.5R 3/6	7.5R 4/8	Kum Kireç Bitki
10-6. yy										
22ı	---	KKM	Gövde Parçası	Kazıma	Üçgen	Çark	7.5R 4/3	7.5R 3/8	7.5R 4/8	Kum Kireç Bitki
10-6. yy										
22i	---	KKM	Gövde Parçası	Kazıma	Üçgen	Çark	7.5R 4/3	7.5R 3/6	7.5R 4/8	Kum Kireç Bitki
10-6. yy										

**a****b****c****d****e****f****g****h****i****j**



a



b



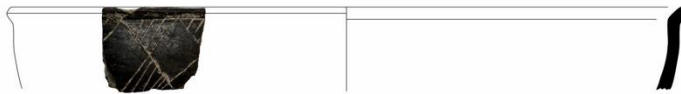
c



d



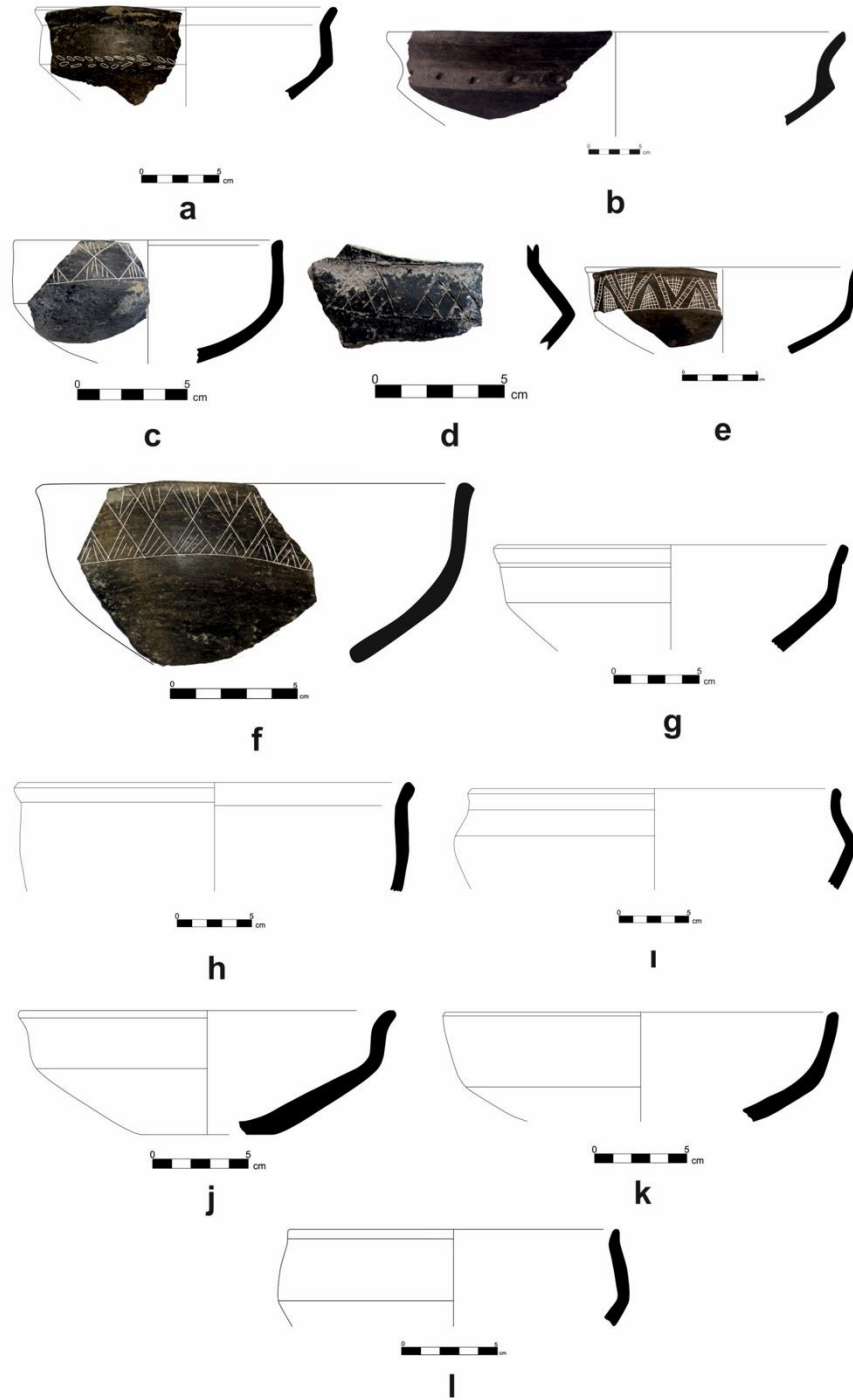
e



f

[illegible]

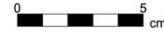
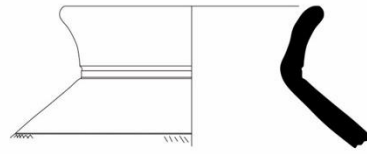
Levha 24



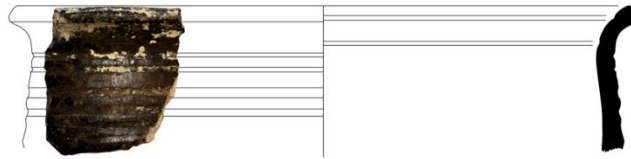
Levha 25



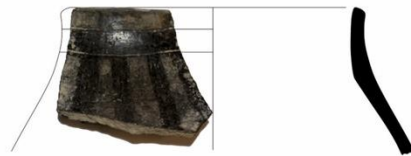
a



b



c



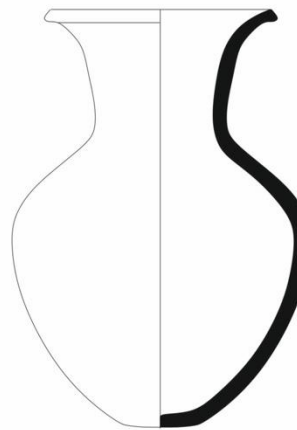
d

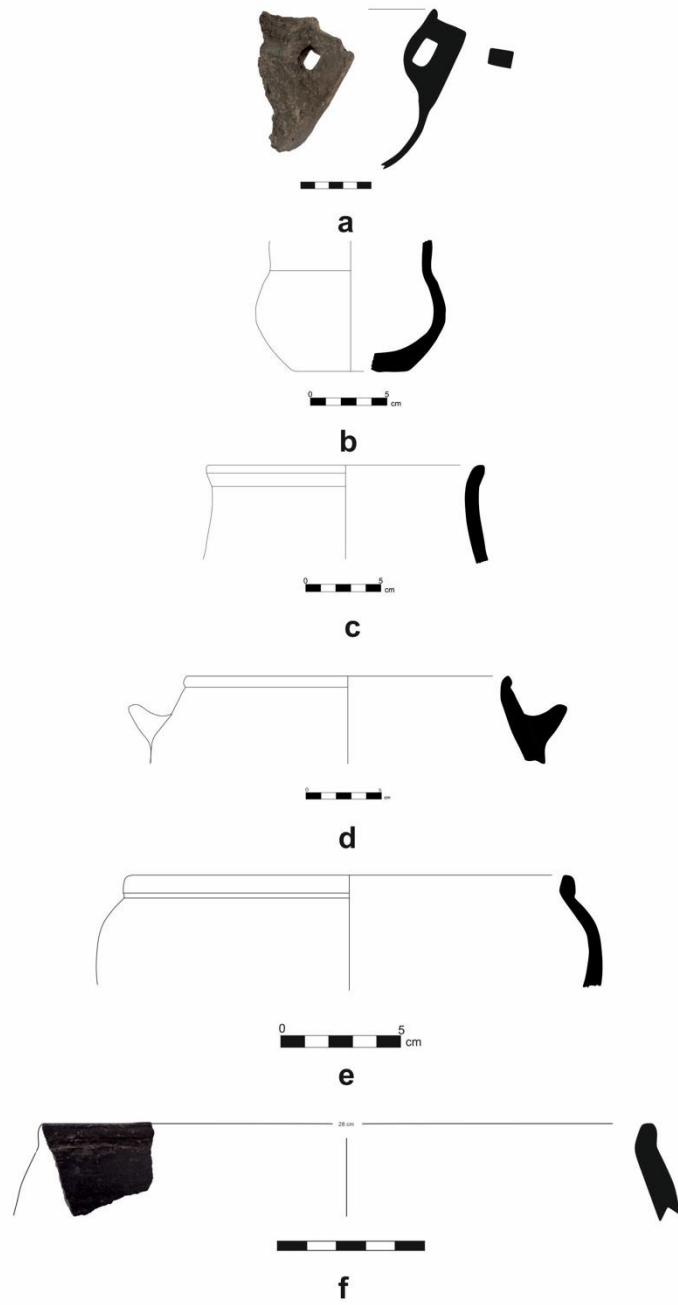


e

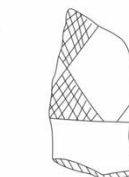


f





Levha 27

**a****b**

0 5 cm

c

0 5 cm

d

0 5 cm

e

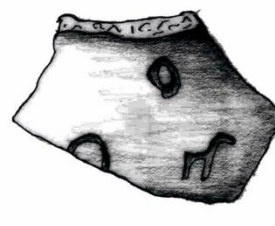
0 5 cm

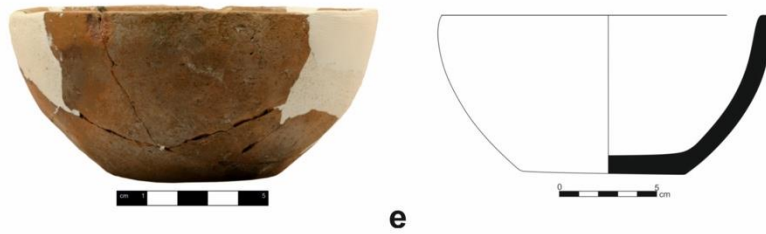
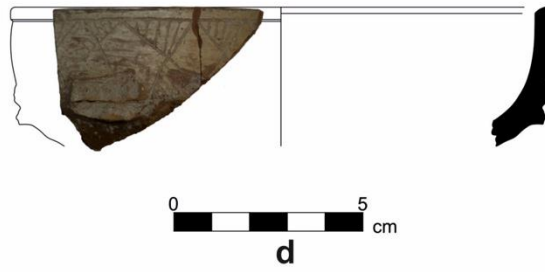
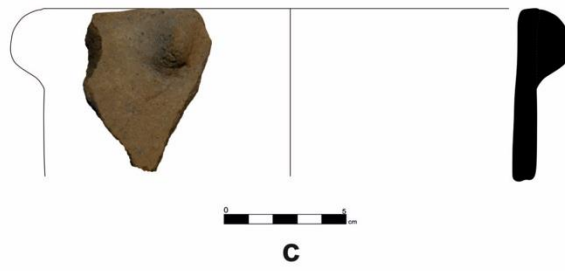
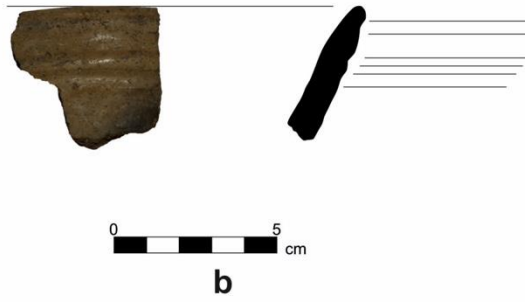
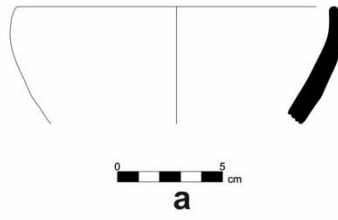
f

0 5 cm

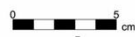
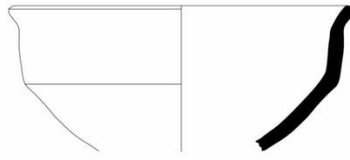
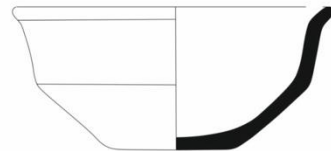
g

0 5 cm

h

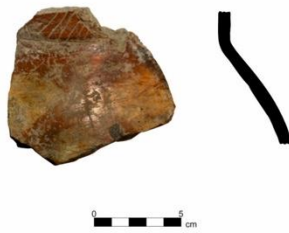
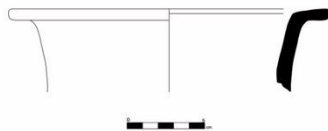


[illegible]

**a****b****c****d****e****f****g**

[illegible]

Levha 30

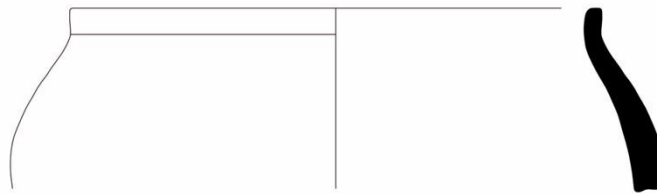
**a****b****c****d****e****f****g****h****i****j****k**



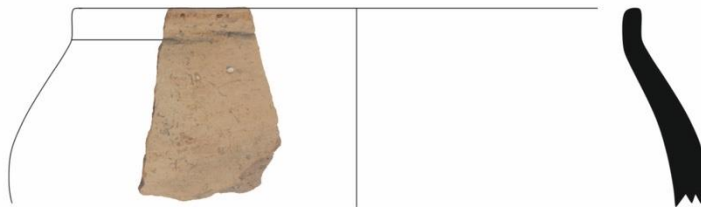
a



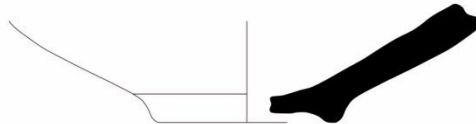
b



c

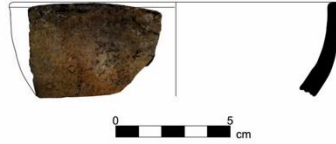
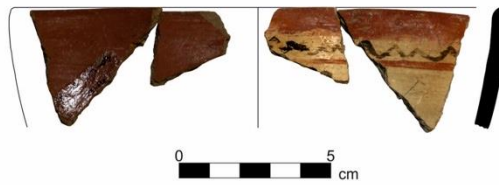
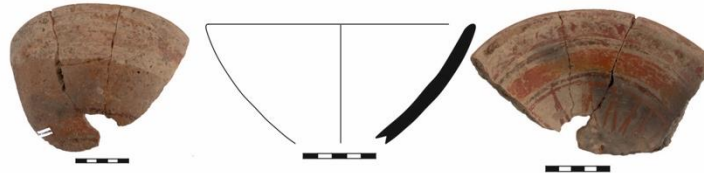


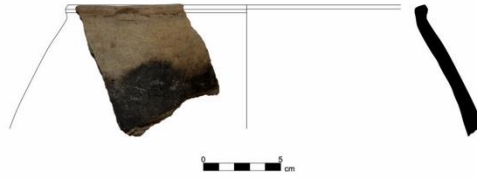
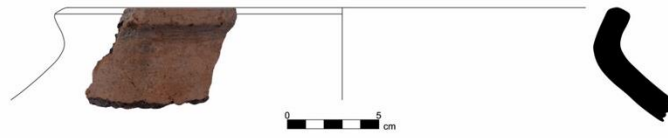
d



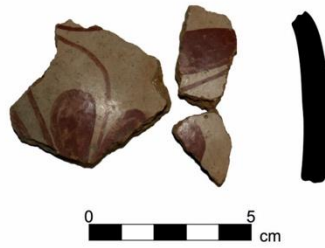
e

**a****b****c****d****e****f****g****h**

**a****b****c****d****e****f**

**a****b****c****d****e**

[illegible]



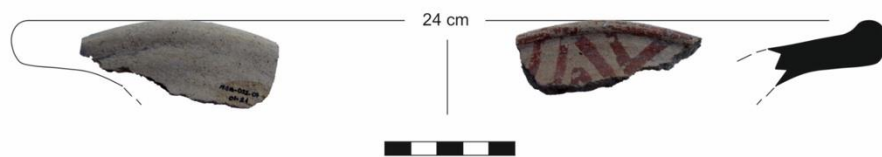
a



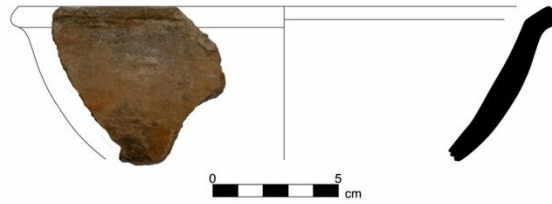
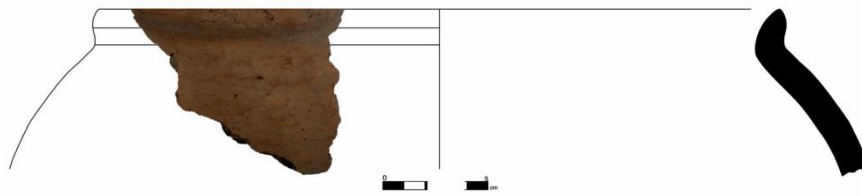
b



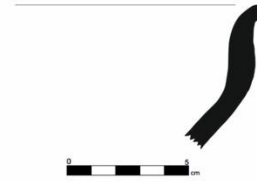
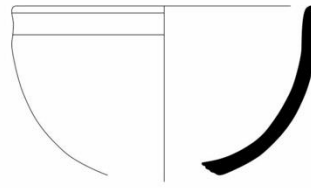
c



d

**a****b****c****d****e**

[illegible]

**a****b****c****d****e****f****g****h****i**

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Mehmet Ali ÖZDEMİR
Doğum Yeri ve Tarihi	
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri	1. Özdemir Mehmet Ali; Erzurum Müzesi Poster Bildiri (Müzeler Haftası), Mayıs, 2010 2. Özdemir Mehmet Ali “<i>Arkeolojinin Erzurumdaki Serüveni</i>” I. Arkeoloji Öğrencileri Sempozyumu, Ege Üniversitesi, İzmir, 2011 3. Özdemir Mehmet Ali “<i>An Exhibition in Erzurum Museum, entitled “A Gift From Past to the Future” and its Book</i>” (Poster Bildiri) Akdeniz Arkeolojisi Üzerine 15. Uluslararası Sempozyum (SOMA) Catania Üniversitesi-SİCİLYA (Mart), 2011 4. Özdemir Mehmet Ali “<i>Geçmişten Geleceğe Armağan</i>”, (Kitap Tanıtımı), Anadolu’ nun Zirvesinde Türk Arkeolojisinin 40 yılı (Ed. Kasapoğlu, H., Yılmaz, M. A.) Erzurum, 2015 5. Türker Atilla, Özdemir Mehmet Ali “<i>The Iron Age Pottery from Suluca Karahöyük and the Possibility of its being ‘Phrygian’</i>”, (Yayında) The Phrygian Lands Over Time (From Prehistory To The Middle Of The 1st Millennium Ad), Uluslararası Sempozyum, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, (2-8 Kasım), 2015 6. Işıklı Mehmet, Özdemir Mehmet Ali (2015). 2014 Yılı Ayanis Kalesi Koruma Onarım ve Kazı Çalışmaları. 37. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu, 2(37), 283-294. (Tam Metin Bildiri/Sözlü Sunum)(Yayın No:2258779) 7. Mehmet Işıklı-Mehmet Ali Özdemir, “Ayanis Kalesi Kazılarında Ele Geçen Ok Uçları Üzerine Gözlemler” <i>Kazı Buluntusu Ok Uçları Çalıştayı</i>, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, 13-14 Aralık 2016, İstanbul (Bildiri Sunumu-Bildiri Yayında) 8. Özdemir Mehmet Ali, Işıklı Mehmet (2016). Van Ayanis Kalesinden Ele Geçen Ok Uçları Üzerine Genel Bir Değerlendirme. <i>Ok Uçları Sempozyumu</i>, 8(11) (Tam Metin Bildiri/Sözlü Sunum) (Yayın No:4081197) 9. Işıklı Mehmet, Özdemir Mehmet Ali,Yardimciel Ayhan (2018). A Survey Project on the Borderlands of Turkey-Armenia-Nakhchivan-North West İran: Preliminary Reprot of the 2012-2016 Surveys on the Middle Araxes Basin. <i>Landscape Archaeology in Southern Caucasia, Finding Common Ground in Diverse Environments: Proceedingis of the Workshop Held at 10 th Icaane in</i>

	Vienn, 67-81. (Tam Metin Bildiri/Sözlü Sunum)(Yayın No:4774206) 10. Landscape Archaeology in Southern Caucasia Finding Common Ground in Diverse Environments (2018)., Yardımcıel Ayhan, Özdemir Mehmet Ali, Işıklı Mehmet, Ulrike Schuh, Basım sayısı:1, ISBN:978-3-7001-8204-7, İngilizce (Bilimsel Kitap), (Yayın No: 4552246) 11. Anadolu'nun Eski Çağlarında İktisadi ve Zirai Hayat, Bölüm adı:(Başlangıcından Urartu Dönemine Kadar Doğu Anadolu'nun Sosyo Politik ve Ekonomik Durumu) (2018)., Aras, Oğuz, Özdemir, Mehmet Ali, Değişim Yayınları, Basım sayısı:1, ISBN:978-605-2083-21-5, Türkçe (Bilimsel Kitap), (Yayın No: 4550033) 12. Karaz'dan Büyük İskender'e Erzurum Ovasında Yeni Bir Keşif Alaybeyi Höyük, Bölüm adı:(Erzurum Ovası Alaybeyi Höyüğü: Demir Çağı Tabakaları) (2019)., Altunkaynak, Gülşah, Özdemir, Mehmet Ali, Bilgin Kültür, Editör: Gülşah Altunkaynak, Basım sayısı:1, Sayfa Sayısı 139, ISBN:978- 605-9636-95-7, Türkçe (Bilimsel Kitap), (Yayın No: 5960906). 13. Orta ve Doğu Anadolu Geç Demir Çağı: Post Urartu, Med ve Akhamenid İmparatorlukları / Central And Eastern Anatolia Late Iron Age: Post-Urartu, Median And Achaimenid Empires, Bölüm adı:(Erzincan Saztepe (Cimintepi II) Akhamenid Dönemi İçin Bölgesel Bir Merkez, Erzincan Saztepe (Cimintepi II) A Regional Center for the Achamenid Period), Işıklı, Mehmet, Özdemir, Mehmet Ali (2019). 14. Orta ve Doğu Anadolu Geç Demir Çağı: Post Urartu, Med ve Akhamenid İmparatorlukları / Central And Eastern Anatolia Late Iron Age: Post-Urartu, Median And Achaimenid Empires, Bölüm adı Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi Geç Demir Çağı Kazı ve Yüzey Araştırması Verilerinin Genel Bir Değerlendirilmesi / A General Evaluation of the Late Iron Age Excavations and Surveys in the Northeastern Anatolian Region, Özdemir, Mehmet Ali (2019). 15. Orta ve Doğu Anadolu Geç Demir Çağı: Post Urartu, Med ve Akhamenid İmparatorlukları / Central And Eastern Anatolia Late Iron Age: Post-Urartu, Median And Achaimenid Empires, Bölüm adı: Erzurum Müzesi Geç Demir Çağı Boya Bezemeli Seramikleri / The Painted Pottery of Late Iron Age from Erzurum Museum, Mehmet Ali Özdemir - Gülşah Altunkaynak (2019). 16. Işıklı Mehmet, Özdemir Mehmet Ali, Cevat Başarına 60. Yaş Armağanı / Essays for Cevat Başaran'ın 60 th Birthday Occasion, Bölüm adı:(Ayanis Kalesinden Ünik Bir Eser: Ayanis Koçu) (2019), Bilgin Kültür, Editör: Vedat KELEŞ – Hasan KASAPOĞLU – H. Ertuğ ERGÜRER – Ersin ÇELİKBAŞ Alper YILMAZ, Basım sayısı:1, Sayfa Sayısı 499, ISBN:978-605-9636-68-1, Türkçe (Bilimsel Kitap), (Yayın No: 5965776).
--	--

	17. Gülşah Altunkaynak, Mehmet Ali Özdemir, Doğu Anadolu Arkeolojisi Çalıştayı II, 23-25 Nisan 2019. 18. Mehmet Ali Özdemir, Mehmet Işıklı, "Nevşehir Suluca Karahöyük Demir Çağı Boya Bezemeli Seramikleri/ The Painted Pottery of Iron Age From Suluca Karahöyük in Nevşehir", Seramik Araştırmaları Dergisi, 2020, Özgün Makale. (2020). 19. Akın Aras, A., Aras, O. ve Özdemir, M. A. ,(2021).“Ayanis Kalesi Podyumlu Salon Taş ve Metal Buluntuları” ODUSOBİAD, 11 (2), 365-376, doi: 10.48146/odusobiad.891194. 20. Mehmet IŞIKLI, Mehmet Ali Özdemir, Doğu Anadolu Arkeolojisi Çalıştayı II, 23-25 Nisan 2021 21. Işıklı Mehmet, Özdemir Mehmet Ali, Mehmet Karaosmanoğlu Armağanı / Essays for Mehmet Karaosmanoğlu, Bölüm adı: (Erzurum Ovası, Bizdingaz Kalesi Bölgenin Gtç-Edç Geçiş Sürecinin Bir Analizi), 2021 Türkçe (Bilimsel Kitap). 22. Aras Akın Ayşegül, Özdemir Mehmet Ali, Aras Oğuz; In Terms of Archaeological Data: An Analysis on the Relations of Urartu and Phrygia, 7-9 Nisan 2022 Pavia İtalya
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	2006-2007 Kyzikos Hadrian Tapınağı Kazı Çalışmaları-Balıkesir-Prof. Dr. Nurettin Koçhan 2009 Ilısu Barajı Kurtarma Kazıları Projesi – Siirt/ Çattepe Kazısı- Doç. Dr. Haluk Sağlamtimur 2010 Ilısu Barajı Kurtarma Kazıları Projesi – Siirt/ Başur Höyük Kazısı- Doç. Dr. Haluk Sağlamtimur 2010 “ <i>Eski Anadolu Ateş Sanatları</i>” başlıklı Deneyisel Arkeoloji Çalışmaları-Bodrum-TUBİTAK 2011 Kınık Höyük Kazı Çalışmaları (Pavia ve Atatürk Üniversitesi)-Niğde-Prof. Dr. Lorenzo De Alfonsi – Prof.Dr. Mehmet IŞIKLI 2011 Ilısu Barajı Kurtarma Kazıları Projesi – Diyarbakır/Müslüman Tepe Kazı Çalışmaları-Yrd. Doç Dr. Eyüp Ay 2012 Ilısu Barajı Kurtarma Kazıları Projesi – Diyarbakır/Müslüman Tepe Kazı Çalışmaları- Diyarbakır Arkeoloji Müzesi 2013 Müslüman Tepe Kazı Koordinasyon Merkezi - Diyarbakır Arkeoloji Müzesi 2014 Ayanis Urartu Kalesi – Van - Van Müze Müdürlüğü - Doç. Dr. Mehmet Işıklı 2015-2023 Ayanis Urartu Kalesi – Prof. Dr. Mehmet Işıklı 2015 Batman İli, Raman-Gercüş ve Kırda Dağı-Garzan-Kendalan Antiklinalleri Arasında Kalan Dicle Nehri ve

	Garzan Vadisi Çevresinin Jeomorfolojisi Projesi – Batman - Prof.Dr. Gülriz Kozbe 2020 Alaybeyi Höyüğü Işığında Erzurum Ovası’nın Demir Çağına Yönelik Araştırmaları (Doktora Yüzey Araştırması) – Erzurum – Mehmet Ali Özdemir (yürütücü)
Çalıştığı Kurumlar	
İletişim	
E-Posta Adresi	
Tarih	

